Szembesítés

AZ OLVASÓ MUNKÁS KLUB ANTOLÓGIÁJA

Csepel 1970

Szembesítés

MEGJELENT
HAZÁNK FELSZABADULÁSÁNAK
25. ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁBÓL

Szerkesztette

TAMÁSI LAJOS

SZEMBESÍTÉS

AZ OLVASÓ MUNKÁS KLUB
ANTOLÓGIÁJA

CSEPEL · 1970

Kedves Fiatal Barátaim!

Szivesen gondolok vissza látogatásuk alkalmával elhangzott beszélgetésünkre. Örülök, hogy ilyen tágkörü az érdeklődésük és ilyen komolyan veszik kulturéletünk aktuális problémáit. Nagyon fontosnak tartom, hogy az ipari munkásság a kultura területén is jelentős tevékenységet fejtsen ki. Tudom, hogy a multban milyen szép eredményeket értek el. Modern müvészetünk éppen az ipari munkásságban fogott először gyökeret. Ezt a hajtást ápolják tovább az ország népének szellemi gazdagodásáért.

Budapest, 1964. II. 12

Szivélyes üdvözlettel

Kovács Lajos

Az Olvasó Munkás Klub életét, tevékenységét, szellemi arculatát tükrözi ez az antológia, számszerint a második, mely a klub gondozásában jelenik meg.

Ha valaki kezébe veszi ezt a könyvet, s végigfuttatja tekintetét az országosan ismert, s még ismeretlen szerzők névsorán, remélhetőleg talál majd benne olyan írásokat, melyeket szívesen és érdeklődéssel olvas végig. S bár kívánatos lenne, hogy minél több érdemes és igényes munka nyerje meg tetszését – mégis elsősorban nem az egyes művekre hívjuk föl figyelmét, hanem arra, hogy észrevegye: több és más ez a könyv, mint az írások sikerült vagy kevésbé sikerült összeállítása.

Elsősorban azért, mert az antológiában szereplő írók, alkotók műveit, emberi, irodalmi és társadalmi megnyilatkozásait, a vita-jegyzőkönyveket és irodalomtörténeti dokumentumokat s a kezdő fiatalok tehetséges írásait, verseit, novelláit, tanulmányait *szinte kivétel nélkül egy munkásközösség érdeklődő és sürgető gondoskodása, kérdései és feleletei hívták életre – és annyira, hogy tevékenységük nélkül ezek meg sem születtek volna.*

S ha igen – nem ilyenek lennének!

Valójában inkább azt lehetne mondani, hogy ez antológia révén a mindennapi életben, az ország és világ dolgában, napjaink társadalmi és szellemi erőfeszítéseiben *aktívan és cselekvően jelenlevő közösség fejezi ki elsősorban önmagát.* Nyomatékosan bizonyítva, hogy a munkások között eleven bázisai vannak az igényes szocialista kultúrának, ahol nemcsak befogadják, hanem élik és saját életükkel, sorsukkal, tehetségükkel töltik meg és továbbsugározzák ezt a kultúrát.

S bizonyítva azt is, hogy a szocialista műveltség ma sem csak az egyes alkotások ismeretét jelenti, nemcsak bizonyos információk elfogadását vagy tagadását, s nem a könyvmolyok divatos papírbuzgóságát, *hanem az élet és a művészi alkotások állandó*

szembesítését a közösségek fórumain, ahol a művek és az eszmecserék hatására a lélek és a jellem épül és megnyilatkozik. S hogy a műveltség és az ismeretek gazdagodásának középpontjában mindig az ember boldogulása és tisztelete áll.

Megmutatkozik itt, ebben az antológiában, a forrás, melyből ez a közösség táplálkozik, melyből példát, szépséget, erőt és gondolatot merít, mert arról is tanúságot és hitet tesz, hogy mit és kit keresnek a könyvek fölé hajolva, kire hallgatnak és kit várnak ezek az olvasó munkások, s arról is, hogy legjobbjaik írásain keresztül önmaguk is mit képesek továbbgondolni és továbbadni.

Nekem, személy szerint is, különös öröm ennek az antológiának az összeállítása. Sokan együtt vannak itt írók és a kultúra munkásai közül, kiket tisztelek és szeretek, s magam is ott vagyok a kérdésekben és feleletekben, s különösen abban a meggyőződésben, hogy modern szocialista irodalmunk és kultúránk ismertetése és népszerűsítése a gondolkodó munkások között ma talán sürgetőbb és fontosabb, mint valaha.

TAMÁSI LAJOS

Tiszteletadás Kassák Lajosnak

A vasmunkásból a „költészet munkásává" lett fiatalember, a század tízes éveiben mint az első számottevő magyar proletárművész jelentkezett. S napjainkig, egyik legnagyobb költőnk.

Művészegyénisége szerint: mindenkor a legnyugtalanabb, legmerészebb stílusirányzatok képviselője, vezéralakja. Műveiben, állásfoglalásaiban ugyanakkor: a munkások, a szocializmus ügyét szolgálni kívánó alkotó, a fiatalabbak legkiválóbbjainak tanítója, pályájukon elindítója. Az irodalomtörténet kiemeli szerepét az avantgardista művészeti irányok hazai megismertetésében, a világirodalom modernista kísérleteinek elterjesztésében. Ellenfelei pedig éppen ezért vonták számtalanszor fergeteges viták, olykor személyes támadások középpontjába.

A Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulóján közzétett megemlékezésekből, méltatásokból – ha művészeti, irodalmi vonatkozásokra is kitértek – egyszerűen nem hiányozhatott a neve. A művészeti direktórium tagja volt, a lázas forradalmi időknek a saját közegében egyik központi embere. De az is tudott, hogy kulturális kérdésekről újságcikkekben s nyílt levelekben polemizált a Tanácsköztársaság legfőbb vezetőivel.

A néphatalom bukása után, mégis, önként vállalta az emigrációt, az időleges hontalanságot, és megrázó szépségű lírai eposzban, szociálista irodalmunk kimagasló alkotásában állított örök emléket a vesztett forradalomnak. *(A mágyák énekelnek.)*

Művészetének maga szabta meghatározóiból jottányit sem engedett, haláláig. Hatalmas, öntörvényű életművet hagyott ránk a modern irányzatok szocialista élharcosa: Kassák Lajos a költő, az író, a festőművész.

Hetvenhetedik évében, az Olvasó Munkás Klub kérésére, Csepelre látogatott.

Akik találkozhattak vele, egy szikár, törékeny alkatúvá vált idős embert ismertek meg, kinek legjellemzőbb, legkiáltóbb tulajdonságaként a – még mosolyaiban is előbukkanó – szigorúságot, keménységet észlelhették. Hetvenhét évesen, nem sokkal halála előtt is ifjúi tűzzel magyarázta, propagálta művészeti nézeteit, szocialista meggyőződését, és hihetetlen eréllyel utasította el az értetlenség, a közönyösség apró fullánkjait.

A találkozó előtt, írásos üzenetet küldött a meghívást tolmácsoló csepeli fiataloknak: „*Nagyon fontosnak tartom, hogy az ipari munkásság a kultúra területén is jelentős tevékenységet fejtsen ki . . . Tudom, hogy a múltban milyen szép eredményeket értek el, modern művészetünk éppen az ipari munkásságban fogott először gyökeret. Ezt a hajtást ápolják tovább az ország népének szellemi gazdagodásáért . . .*"

Kassák Lajos, Cs. Szabó Béla és Tamási Lajos az Olvasó Munkás Klub ülésén

Ez a gondolat a kötetlen beszélgetés során több ízben is visszatért. Kassák Lajos így fejtegette véleményét:

– Sokszor támadtak, sokszor szálltak velem szembe. De én nem a kritikusoknak dolgoztam. Mindenkor a nép, a szocialista munkásság kultúrájának emelése volt a célom: a legújabb művészeti törekvések és saját eredményeim közreadása. Nem a kritikusokat néztem, hanem az általam legjobbnak látott és a művészetem által igazolt utat választottam. A legkülönbözőbb modernista irányzatok, izmusok követője-

ként igyekeztek megbélyegezni. Ezekből az irányzatokból csak kiemeltem, hasznosítottam azt, ami az én szocialista mondanivalóm jobb kifejtését segíthette.

– Hiszem és vallom ma is, hogy a legélenjáróbb, leghaladóbb művészetek megértése, befogadása szükséges a munkásosztály kultúrájának fokozásához!

Az író szerint a munkásság napjainkban nem ismeri eléggé a művészetek legújabb eredményeit. A fiatalok sem érdeklődnek kellően a művészet, a szocialista kultúra törekvései iránt. Pedig a munkásosztálytól történelmi szerepe megkívánja, hogy tagjai ne csak technikai téren igyekezzenek a legkorszerűbb ismereteket megszerezni, hanem a kultúra, a szellemi élet legfrissebb vívmányait is maradéktalanul magukévá tegyék.

Természetesen nemcsak ilyen nagy horderejű problémákról, a szocialista művészet, a munkáskultúra széles körben vitatott kérdéseiről esett szó. A művész tájékozódott vendéglátói életéről, napi munkájáról, beszélt a saját tevékenységéről, gondjairól, örömeiről. Több brigádnaplóba és számos kötetébe tett bejegyzést.

Kassák Lajos 1919. március 21-én, a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásakor, harminckettedik születésnapját is ünnepelhette. Ekkor már kiadta – később korszakosnak ítélt – első műveit, s túl volt a meg nem értés, a gúnyos támadások kezdetén is.

Költeményeiben szakított a korabeli versek hangvételével, formájával, eltért a költészet évszázados hagyományaitól. Szabad verseket írt, áradó, kötetlen sorokban, az erejének tudatára ébredt, a holnapi nagy feladatokra készülődő munkásosztály érzésvilágát tárta fel, akkoriban hasonlíthatatlan stíluseszközeivel.

Mesélte, hogy egy versének kéziratát a szociáldemokrata pártlap, a Népszava szerkesztője nevetve olvasta végig, majd megmutatta munkatársainak, akik vele együtt mulatoztak a szokatlan, különös sorokon.

Ma ezt a verset, a *Mesteremberek*-et, a magyar irodalom klasszikussá vált alkotásai között is kiemelkedő helyre soroljuk. Az első olyan költemény hazánkban, amely világirodalmi színvonalon szól a munkásokról és a munkásosztály történelmi küldetéséről.

A fiatal lakatos, gyalogszerrel bekóborolva fél Európát, hazatérve megindította a magyar avantgardizmus szocialista folyóiratait, a *Tett*, majd betiltása után a *Ma* című kiadványokat: az expresszionista, szürrealista, dadaista, szimultanista

törekvéseknek, de egyben a háborúellenes műveknek és az osztályelnyomás elleni irodalmi és képzőművészeti alkotásoknak nagyhatású fórumait.

A Tanácsköztársaság bukását a *Máglyák énekelnek* című eposzban siratta meg. Az emigrációban kezdte írni legjelentősebb prózai művét, huszadik századi irodalmunk jelentős alkotását, az *Egy ember élete* című ciklust. A művész fiatalkori útkeresését, a század végi munkáséletet és a Tanácsköztársaság egyes eseményeit örökíti meg önéletrajzi regényében.

Legismertebb prózai munkái: A *Misillo királysága*, a *Marika, énekelj*, az *Angyalföld*, a felszabadulás után írt *Az út végén*.

Számos novellás kötete is megjelent, de elsősorban műveinek súlyát és a magyar irodalomban elfoglalt helyét tekintve is: költő. Néhány verseskötete: *Harmincöt vers*, *Földem, virágom*, *Fújjad csak furulyádat*, *Szombat este*, a felszabadulás után: *Szegények rózsái*, *Költemények és rajzok*, *Vagyonom és fegyvertáram*, posztumusz munkája: az *Üljük körül az asztalt*.

Irodalmi munkásságáért Kossuth-díjjal tüntették ki. Egy esztendő múlva, nyolcvan éves korában, elhunyt. Műveit számos idegen nyelven is kiadták; a szocialista költészetnek, a modern irodalmi törekvéseknek európai hírű képviselője. Megbecsülésének mértékét jól érzékeltetheti egyik francia nyelvű verseskötetének, a külföldi kiadó által választott címe: *Hommage à Lajos Kassák*, azaz Tiszteletadás Kassák Lajosnak.

Az 1920-as években kezdett festeni. Többnyire tárgyiatlan képei a hagyományos ábrázolásmódhoz szokott szemnek ridegek, furcsák. Szigorú, csaknem nyers kompozícióit geometriai alakzatok feszült csoportjaiból építette fel. A művészettörténet az úgynevezett konstruktivizmus úttörői közé sorolja, az általa képarchitektúrának nevezett irányzat megteremtőjeként ismeri.

Hazánkban őt mint festőt legfeljebb különösségeiért tartják számon. Külföldön viszont életében s halála után is komoly érdeklődést, sikert aratnak képei. Többször szerepelt önálló tárlattal is Párizsban, Bécsben, illetve kiállított munkáiból Lengyelországban, Csehszlovákiában, a Német Demokratikus Köztársaságban. Az elmúlt esztendőben egy nemzetközi konstruktivista biennálét rendeztek Nürnbergben. Harmincöt országból, százhúsz művész mutatta be alkotásait – köztük például Le Corbusier és Delaunay –, és Kassák Lajos harmincnyolc képe itt egy teljes termet, külön kiállításként töltött be.

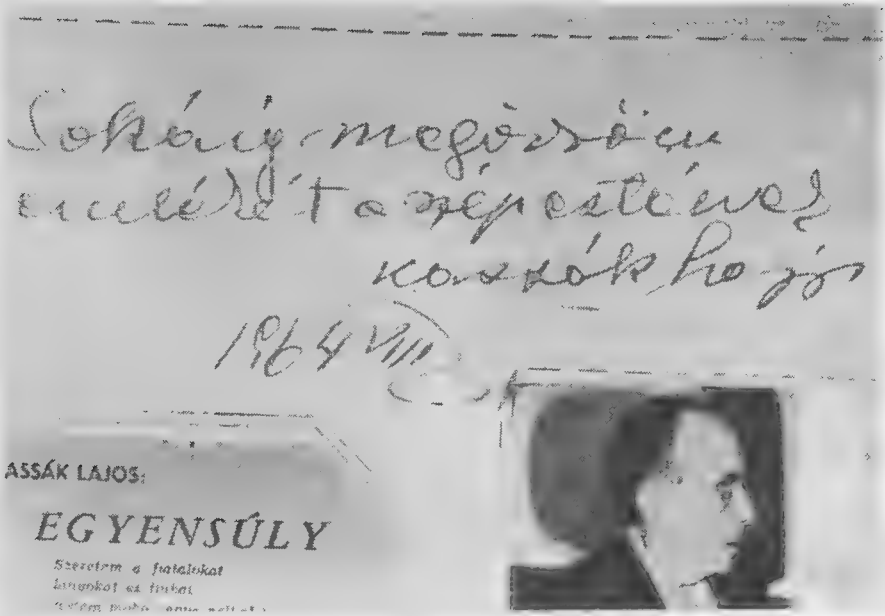

Bejegyzés a klubnaplóban

A művész özvegye annak idején elkísérte élettársát a csepeli találkozóra. Maga is kellemes emlékeket őriz a szép estről. Készséggel bocsátott a nagy író hagyatékából olyan részleteket rendelkezésünkre, melyek ez ideig nem kerültek közzétételre, először e kiadványunkban szerepelnek a szélesebb nyilvánosság előtt. Saját küldetéséről, kérésünkre, ezeket mondta:

– Olyan szellemi örökségnek vagyok a letéteményese, amely óriási felelősséget ró rám. Minden kétséget meg kell próbálnom eloszlatni az életművel szemben. Nem az alkotások értékeinek elismertetéséért kell küzdenem, hanem a művek hovatartozását, besorolását kell helyes irányba segítenem. Egymásnak erősen ellentmondó szakmunkák jelennek meg Kassák Lajos művészetéről, s az esetek nagy részében nem áll módomban megválaszolni, kijavítani a nyilvánvaló tévedéseket.

– Az utóbbi években, a korábbi időszakok bizonyos tartózkodása után, sűrűbben megjelennek férjem művei. Kérdéses azonban, hogy az érdeklődésnek és valóságos értékeiknek megfelelő arányban és példányszámban adják-e ki őket? Viták folynak Kassák Lajos művészetéről, viszont a Tanácsköztársasággal foglalkozó jubileumi megemlékezések is azt igazolják, ha magyar szocialista költészetről, irodalomról beszélünk, Kassák életműve kikerülhetetlen, s éppen az említett korszaknak is szinte egyedülálló alakja.

(1964. március 20.)

CSONGRÁDI JÁNOS

Kassák Lajos • Naplórészletek 1962-ből

Végre talán kitavaszodik. Ahogy kinézek az ablakon, látom, elúsztak fölöttünk a napokig fenyegető hófelhők, s a csípős, vad szél is lecsillapodott. Nem volt nagy telünk, de végül mégis csak belefárad az ember a négy fal közötti gubbasztásba, fejében egymásra gyűlnek a komor gondolatok, és olyan betegségek is nyugtalanítanak, amik nincsenek benne.

Még néhány szorongató nap, s aztán kint ülök a folyóparton, horognyéllel a kezemben. Előttem a remegő víztükör, fölöttem a nap ragyog, és órákra megfeledkezem mindarról, ami emberi gonoszságok miatt ért vagy érhet az életben. Valami izgalmasat, szépet létrehozni vagy bölcs nyugalommal horgászni, minden más lehetőségek közül ez a kettő érdekel a legjobban. Művészek közül nehéz óráikban sokan horgásznak. Hányszor látok színészt, írót, festőt, hátizsákkal, vállravetett bambusznáddal az utcán vagy villamoson zsúfolódni. Nem menekülés ez az ezerszeresen komplikált életből, csupán megkívánta az ember, hogy egyedül legyen önmagával. Utána tisztábban látnak a szemei, tisztábban hallanak fülei, és új lendülettel kezd munkához.

Emlékszem jó barátomra, Egry Józsefre, szinte mániákusa volt a nádas közti horgászásnak, s valószínű, e nélkül a csavargók űzte mesterség nélkül sosem láthatta volna meg a Balaton igazi arculatát, és szép, gyöngéd árnyalatokkal ékesített képeit sosem festhette volna meg úgy, ahogyan megfestette.

És ha visszagondolok rá, hogy micsoda szép verseket írtak a régi kínaiak a horgászatról és ugyanígy a modern Hemingway. Én csak úgynevezett kishorgász vagyok – mert a lehetőségek kimerítéséhez sem megfelelő (drága) eszközeim, se elmaradhatatlan társaim nincsenek.

Erre-arra csavargok, és itt-ott sike-

rül is valamit kifognom a vizek ismeretlen mélyéről.

Nemsokára újból kezdhetem az ilyen irányú kísérletezéseket. Hogy ne csüggedjek a reménykedésben, és ne feledjem az elmúlt szép órákat, a magam gyönyörűségére ideírom egy régi vízparti versemet:

Kint ülök a folyó partján, nádbottal a kezemben
és várom, hogy hal akadjon a horgomra.
Este van. A csónakosok már hazafelé csurognak
az enyhe, zöld hullámokon. Még néhány röpke perc
s az erdő sűrűjében sárgán és fénylő taréjjal
mint egy indiai isten, felszáll a juliusi telihold.
Én akkor békés lélekkel és tiszta szívvel
hanyattfekszem a fűben s a Kedvest idézem
ki messze innen a városban él s ilyenkor
fehér párnái közt alszik szeliden és ajkaim
érintésével kerek, mezitelen vállain.

Üdvözlet a messzi, más csillagon horgászó Egry Jóskának és üdvözlet a közelgő tavasz illatainak és fényeinek.

*

Egy héten belül kétszer ugyanazt álmodtam. Majdnem pontosan ugyanazt. Óbudán kódorogtam, jó érzéssel, mint akinek semmi egyéb dolga nincsen. A dombra akartam felmenni, ahol a múlt napokban filmfelvételeket készítettek. A kápolnától lefelé vezető úton kosztümös lovasok nyargalásztak, s az egész környék gyermekei lázban voltak a gyönyörű látványtól.

A kápolnához vezető úton indultam el én is, egyedül, késő alkonyattal. Meghitten ismerős volt körülöttem minden, a lerombolt cigánykunyhók, a foghíjas kerítések, távolabb a kiscelli kastély sziluettje, és egyszerre a Duna túlsó oldalán, Pesten találtam magam. Határozottan Pesten, valahol a parlament környékén. Ismerős épületeket láttam magam körül, de sehogy sem tudtam meghatározni, hogy tulajdonképpen hol is vagyok. Bármerre indultam el, mind idegenebb vidékre tévedtem. Figyeltem a sárga villamosokat, de nem tudtam kiszámítani, hogy hova, merre rohannak olyan vad csörömpöléssel.

A Kossuth-szobrot is láttam, de akkor már nagy lusta pelyhekben hullott a hó. Mintha mesebeli ezüst erdőben bolyongtam volna. Félni kezdtem, összeszorult a mellem, nyitott szájjal beszívtam a levegőt, de nem tudtam magamból kibocsájtani. Féltem, azért is nagyon féltem, mert a nevemet, az utcát, ahol lakom és a házszámot is elfelejtettem. Ennyire gyámoltalannak és kiszolgáltatottnak még sosem éreztem magam.

A hó egyre hullott. Majd nagy faragványos kapuhoz értem, amit két oroszlán őrzött. Rájuk ismertem, a parlament lépcsői feletti két vén oroszlán volt. Szólni akartam hozzájuk, de a jobb oldali intett a mancsával, hogy mehetek.

Egy öreg bácsi kinyitott előttem egy egészen más kaput, mint amilyen előtt álltam, és ő is intett, hogy mehetek. Átléptem egy küszöböt, s akkor egy galamb röpült ki a számból, láttam, a mi otthoni galambunk, de ekkor már ő voltam én, s könnyű szárnycsapásokkal mind magasabbra vettem az utamat. Alattam, a házunk mögötti kápolnában, esküvőre harangoztak.

A két álom között csak annyi különbség volt, hogy az elsőben puha, nagy pelyhű hó, a másodikban kopogós jég esett.

*

Nincsen aranybimbós rózsafám, aminek örülhetnék, és nem vagyok annyira együgyű, hogy enyém lehetne a Mennyek országa. Itt botladozom a praktikusan buta emberek között, látom gerincteleségüket, ravaszkodásukat, s magam is attól félek, hogy egy szép napon kihullanak szárnytollaim. Pedig még sok minden tájat át szeretnék repülni, sok mindenről hírt szeretnék hozni.

Pöröljek-e jó szüleim ellen, akik meggondolatlanul költőnek nemzettek, akik szárnyra eresztettek anélkül, hogy alázatra való hajlandóságot dugtak volna a nyelvem alá?

Apám már kölyökkoromban megjósolta, hogy nem lesz belőlem semmi. Önfejűségemben nem hittem neki. Ma már tudom, hogy igaza volt. Nem abban amit mondott, hanem ahogyan én ma értelmezem. Attól tartott, hogy az emberek nem lesznek velem megelégedve, s mennyivel nagyobb baj ért: én nem vagyok megelégedve magammal.

A felszínen vergődöm, torkomig még nem ér a víz, de érzem magam alatt a mélységet, és ez már fél halál. Szégyentelenül panaszkodom s a másik pillanatban szégyentelenül ugyancsak azt kérdezem: mi is lenne velem, ha nem érezném magam alatt az elveszejtő mélységet, ha fejem felől nem vándoroltak volna el még a csillagok is?

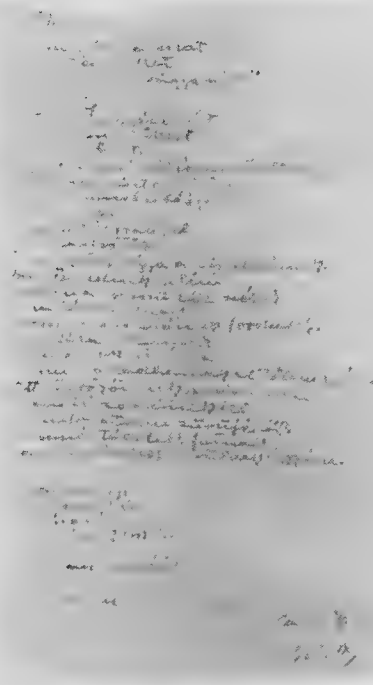

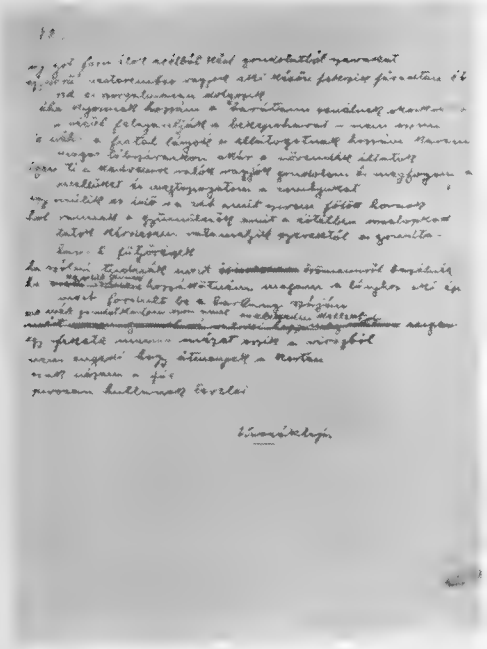

Kassák Lajos hagyatékából:
két vers kézirata

Guillaume Apollinaire, a maga szép hangján, így könyörgött a zord istenekhez:

„Nyissátok ki az ajtót, sírva zörgetek"

Én nem hiszek az istenekben, és nem esem kétségbe a zárt kapuk előtt. Ázok és fázok a nedves ég alatt, mert áznom és fáznom rendeltetett. De azért lehetséges, nagyon is lehetséges, hogy nem mezítelenül maradtam volna kívül a kapun, ha az engedelmességnek, belenyugvásnak csak egy-két rongydarabját szedhettem volna magamra, sokkal könnyebben viselhetném el az életemet. Végeredményben pedig apámnak sem lett volna igaza, anyám is könnyebben költözött volna a föld alá, ha tudja, hogy nemcsak az ellenálló akaratot, hanem a megbékítő hitet is örököltem tőle.

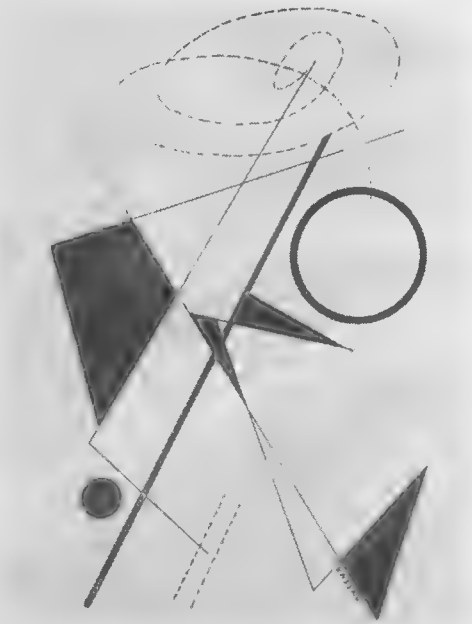

Kassák Lajos hagyatékából: két rajz

Levél Méliusz Józsefnek

Kedves Méliusz, hogy emlékszem-e 1930-ban nálam tett látogatására – emlékszem, és arra is, hogy temperamentumos, de még eléggé tisztázatlan gondolkodású fiatalember volt. Engem ez az izzó fiatalság nem zavart meg, értékeket láttam benne, és barátilag beszéltem Magával. Később verseit is figyelemmel kísértem, és könnyű volt megállapítanom, hogy azok nem voltak mentesek az én hatásomtól. Aztán eltűnt a szemem elől, csak hallomásból tudtam, hogy nemegyszer felemlítette nevemet írásaiban s nem éppen baráti hangon, én azonban most is örömmel fogadom újabb nálam való jelentkezését. Hiába írja, hogy most is harcol velem, Komját Aladár javára, levele hangjából kiérződik, hogy mai viselkedését nem a harag, hanem a presztizs kérdése diktálja. Nem akarja feladni régebbi tévedéseit, és úgy állítja be a dolgot, mintha Maga nem az én partomon állna, hanem az ellenkező parton. Meggyőződésem, hogy ez a különböző part-kérdés azért áll még fenn mindig, mert Maga még nem határozta el, hogy megnézze, tulajdonképpen melyik parton is állok én? Nem látott engem a túlsó parton, csak feltételezte, hogy ott vagyok. Ha majd írásaimat egyszer gondosan áttekinti, meg fog győződni róla, hogy az a sok vád, insinuatio, amit ellenem elkiabáltak, mind légből kapott és nélkülözi a tényeket. De erről a kérdésről nem akarok itt többet írni. Ezt az ügyet az idő fogja megvilágítani és igazságot szolgáltatni részemre.

Nagyon jól esik, hogy betegségem tudomásulvétele tollat adott kezébe, és sok mindent feledtetőn, rokonszenves emberi hangon szól hozzám. Nem kis dolog, hogy egy ember, aki azt írja magáról, hogy még ma is e l l e n f e l e m, elismeri proletársorsomban gyökerező erőmet és költészetem különös helyét az irodalomban. Körülbelül most érkezett el az ideje annak, hogy költői képességemet és rangomat általános

elismeréssel fogadják. Ez szívós és egyirányú törekvésem és életformám, elvi álláspontom egyértelműségének köszönhető. Ilyen értelmű elismerést a Maga leveléből is kiolvasok. Nem hiszem, hogy ma is komoly ellenfelem. Több mint meleg, jó érzésekkel telt sorai mást bizonyítanak. És én ezt örömmel fogadom, mint ahogyan komolyan örülnék annak is, ha sikerülne egy verseskönyvemet kihoznia Romániában. Ugyancsak egy verseskönyvem kihozatalára készülnek most Párizsban és Amerikában. Ezeken a helyeken a modern költészet úttörői közé számítanak, és kiemelik költészetem szocialista tartalmát, és nyelvezetem, formaszerkesztésem adekváltságát.

Örülök Párizs és Chicago elismerésének, de még jobban örülnék azok elismerésének, akikkel együtt, egyazon cél felé haladtam hosszú évtizedeken át és ma ezt nyilvános elismerésükkel nyugtáznák. Kérem, ha valóban lehet valami az ottani verseskönyvemből, írja meg, szeretnék Magával együtt az anyag összeválogatásában részt venni.

Ennyit magamról.

Maga mit csinál, cikkezéseken kívül folytatja-e a költői gyakorlatot, milyenek a mostani versei; ha van kötete vagy kötetei, szívesen fogadnám, ha elküldené.

Ami a betegségemet illeti, nagyjából kimásztam belőle, dolgozom, s ahogyan megjelenő írásaimból láthatja, nem egészen eredménytelenül.

Ha teheti, válaszoljon levelemre és fogadja szívélyes üdvözletemet.

Budapest, 1962. VII. 15.

KASSÁK LAJOS

Nagy Dezső • Verset vegyenek!

1

Már sokszor gondoltam rá: le kellene írni, hogy fiatal korunkban – akkori ifik – mennyire becsültük a költőket, hogyan működtünk együtt velük, és hogyan szerettük a költészetet.

Ha író nem is vagyok, máris a téma kellős közepén járok. Hiszen a KIMSZ egyik legjobban működő fedőszervét szavalókórus-mozgalomnak hívták (szavalni pedig általában verseket szoktak). Ilyen kórusok majd minden szakszervezetben és munkásotthonban működtek. Ennek a mozgalomnak központja is volt, így hívták: Szavalókórus-központ. Akkori vezetőségében ma is ismert nevek szerepeltek (illik-e leírni, hogy – többek között – Fock Jenő elvtárs is itt tevékenykedett egy időben?).

Fiatal munkások, akik a verseken keresztül kerültek a mozgalomba, meg is maradtak ott – ha sokan ki is szűrődtek belőle. Annak ellenére, hogy Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 1935-ben betiltotta e mozgalmat, a kórusok tagjai megmaradtak a munkásmozgalom nagy családjában. Némi büszkeséggel tölt el, hogy a nagy világégés, a fasizmus után, a személyi kultusz és az ellenforradalom után, öregedően, de nem megtörve, huszonöt olyan nevet tudok felsorolni, akik a „Szocialista Hazáért" érdemrend kitüntetés tulajdonosai abból a szavalókórusból, amelynek egyik vezetője voltam. Próbája ez annak, hogy az értelemre és érzelemre ható szocialista költészet olyan emelkedett gondolkozású embereket nevelt, végülis megszerkesztették maguk és az egész társadalom számára a munkás-„harmóniát".

2

Eleresztettem kissé tollamat, de szeretem ifjúságomnak azt a szakaszát, amikor a ma már klasszikusnak számító költők úgy éltek közöttünk, mint bármely más haver, és nem vették rossznéven tőlünk, ha megosztottuk velük gondjainkat és uzsonnánkat. És segítettek bennünket abban, amit mi nem tudtunk: hogyan kell nézni és látni a világot, az akkori polgári társadalom világát és a mi világunkat.

Hadd említsek három nevet: Kassák Lajos, József Attila, Lukács László. Ők nemcsak verseiket adták nekünk, de folyamatosan önmagukat is. Akik az akkori magyar irodalmi világ periférikus vágányaira kitolva, közöttünk találták meg helyüket, közöttünk találtak önmagukra. És mi szeretettel karoltuk fel őket: olvastuk, terjesztettük és eladtuk írásaikat, és ők a mi szemünkből olvasva fogalmazták meg a munkásosztály vágyait, törekvéseit. Hozzánk tért meg a város pereméről József Attila, nekünk írta Kassák Lajos az *Angyalföld*et és háborúellenes kórusverseit Lukács László. Mi szavaltuk kórusban a *Mesterembereket*, és József Attila *Szeptember 1* című versét, aki nekünk, a mi kérésünkre írta a *Munkások*at. (Ez utóbbi tényeket ideje volna irodalomtörténetileg rögzíteni. Mert a József Attila kötetekben *Tömeg* címen ismert versét 1930. szeptember 1-re való emlékezéssel a nyomdász kórus számára írta a költő, míg a *Munkások*at szintén a nyomdászok kérésére írta – éppen kórusversnek.)

3

Ma is szeretünk elbeszélgetni a hajdani verselésekről, és ha néha összejövünk egy kávéház sarkában, nem veteránok, hanem „régi ifik" dugják össze fejüket. Csillognak a szemek, és képzeletünkben újra élnek eltávozott költőbarátaink, és él Ascher Oszkár, szinte ott áll velünk szemben, varázslatos szemével ránk mered, meglendül jobb kezében a dirigensi pálcának használt ceruzacsonk, és mi – szavalunk újra!

Ez is témánk: Ki emlékszik még a Kassák-asztalra, a Simplon-kávéházban? Ahol Braun Józsi, a híres irodalmi főpincér hitelezte a feketét költőknek és munkanélküli kórustagoknak? Innen merítek egy kis történetet – és talán különb nyomdafestéket érdemelne, mint amit én tudok nyújtani.

Hajtun Klára: Kis Ferenc

Egyik kultúrdélutánunk után ott ültünk, a még nem nyári, de már meleg tavaszi estén, és műsorunk tapasztalatait értékelgettük. Hogy melyik évben, már nem tudom, csak azt, hogy Erdélyi József akkor még velünk tartott.

Róla van ugyanis szó.

Személyesen ugyan nem ismertem (azóta sem), de mint versrágó fiatalnak, a szívemben zsongott a *Magányos csillag* és véremben dalolt a *Fekete hattyú*.

– Ilyet még nem láttál, barátom! – Kis Feri, a későbbi (vagy már akkori) költő, de még nyomdász (a Pesti Tőzsde címeit szedte az Athenaeumban), letett asztalomra egy újságlapot.

Újság, de milyen?

Csupa vers az egész!

Két oldal, rotációs papíron nyomva, petit kurzívval szedve, amennyi ráfér! Csupa Erdélyi-vers, ízes, zamatos, dallamos. Olvassuk őket egymásután, majdnem hangosan, már ahogy megszoktuk. Feri az ő ismert mátészalkai dialektusában, én a pestire kopott, kórusban csiszolódott szavalóigyekezettel. Hogy lehet ez, kinek az ötlete volt, ki finanszírozta?

Sokat nem töprenghetek, mert Feri újra rámszól:

– No, gyere, áruljuk! Tíz fillér egy darab! – és kezembe nyom egy fogást.

Kis Feri sincs már – akkor elfelejtettem megkérdezni, ma sem tudom, honnan vette a versújságot? Talán Erdélyi József válaszolhatna rá. De ez volt: éppen vége a Nemzeti Színház előadásának, a közönség tódul kifelé. Egyik oldalon Kis Feri, másik oldalon én állom el a szöget, és kiabáljuk:

– Verset vegyenek! Verset vegyenek!!

A közönség megtorpan a buta leszólítástól és – veszi a verseket.

El is adtam mind.

Így hát versrikkancs is voltam.

PIROS BARACKFA

Nem lehet az szelid, barackfám,
aki vérző testedből szakadt ki;
én is megérintettem vércsepp szirmodat,
s azóta felemelt ujjakkal tudok csak vallani,
tőlem esengő rózsaszín szerelmet ne várj.
Ledönt és naponta újra talpra állít
egy roppant nagy rügybelobbanás,
pedig lelkem nyugalmat áhít, de a báránynak is
tigrisként kell élni az utolsó feltámadásig,
hogy kinyíljon minden virág, harsanjon a rét,
és szilaj szép legyen, barackfám, piros suhanásod.
Szivemből a zuhanóröptű sirályokat
s a magány fekete varjait is te űzted ki örökre,
s hogy az örömben eggyéfonódhatok veled, gyönyörűm,
földem menyasszonya, esküdözést tőlem ne várj ezért,
a hűség csak cifra rongy, szikrázó bizsu annak,
aki hivatalból a mellén kivül hordja,
én ugy vagyok tiéd, hogy nem is veszem észre,
csak versírás közben, husz centivel a föld felett,
amikor emlékezem tetteim szív-ütemére.
Lobogj fel piros barackfám; példád nyomán
minden ép ág kibontja kincseit, és tündöklő
tüzed igézetében engedj engem járni
elmúlásomig.

A SÁRNAK HETEDIK KAPUJÁBAN

A Sárnak hetedik kapujában
tündöklő jel gyúlt éjszakámban
szentségtörő arcod fénye
remegő Aranyeső Ága
Segíts nekem szerelem
legyőzni a tétovaságot
küldj el a felkelő Nap elé
hogy láthatóvá legyen szívemben a vér
s felpirosodjak gyönyörűm teérted

A Sárnak hetedik kapujában
ellenségeim hogy megtaláljam
Aranyeső Ága te segíts nekem
megváltó bünöket kell itt elkövetnem még
de előbb ledőlök a bánat verte földre
mint a harcos ki hosszú csatába indul
s reszketésig megtelek
a fekete dombok fojtott sóhajával

A Sárnak hetedik kapujában
öltöztess engem tisztaságba
kapcsolj szemed fénykörébe
gyere el velem Aranyeső Ága
légy a társam pajzsom édes harcosom
mert sárszagot hordoz a szél
s értünk reszket az eltévedt szabadság is

ÚGY VAGYOK ÉN MÁR

Úgy vagyok én már lassan teveled
hóvirág-szerelem harangkondulása,
mint a mindig felszálló képzelet
után a kövek súlyos mozdulása.

*

OLYAN HALKAN

Olyan halkan, oly esetten
szunnyadnak a kalászok bennem,
élek, mint a kasza nyele,
s mégis mintha suhanás rejlene,
mintha pengétlen is zengene
s a szomorkodó tájban mintha
valahol egy láthatatlan pacsirta
sikoltva és mégis szépen
szeliden s egyszerre keményen
egy jajtalan fuldoklásba kezdve
merülne le a szivembe
s felhozna onnan mindenkinek
egy tiszta búzaszemet.

SÉTA A VÁCI UTCÁBAN

Két öklöm: külvárosi kődarab.
– Mit kezdjek vele?
Nézegetem a fényes kirakatokat.
– A magamét törném össze vele . . .?

Hogy felment a forradalom ára
és milyen suta a tükörben alakom,
s a próbababák kecses mozdulatában,
lám, míly belvárosi a forradalom.

Szorítom a követ. Visszaszorít.
Tétova öklömben sorsom kettéhasad.

SZÁMVETÉS, ISMÉT

Csendet szeretnék. A követ, hogy megtaláljam,
kicsit most elhajítanám. Elfutna a lábam
a szédülő vasoszlopok alól. De megmentő haraggal
itt kell számot vetnem ismét önmagammal.

A hűséget erénynek hittem, s a szívemben
igaz szavaimból hamis szobrot emeltem,
s a kínjaiktól akik szólni sem tudtak
keserű gőgömtől elundorodtak.

S végül, ahogyan mellemet kitártam,
elnézőn mosolyogtak, én meg kiabáltam.
Ostoba bánatommal magamra maradtam,
csillagom, elbitangolt hitem eltékozoltam.

Mégis szeretném; valaki lásson,
biztasson, s ha vétkezem, bántson,
s a széthúzó egysorsúak között
harcra békítő kézfogás legyek, gondjukba öltözött.

Szorítsatok helyet szívetekben, lehetnék fegyver . . .

A CSÖND IS SZÓT EMEL

A csönd is szót emel
vigyázz hogy megállhass a lesütött szemek előtt

Keserű locsogós esős idő ez
hol van egy felhőt romboló sugár

Elrejti magát a kéklő messzeség
a szerelem is elhagy
s a dolgaid összeesküdtek ellened
A tulajdonos nem érzi tulajdonát
Némán ülsz pedig tudod szólni kellene
Rezdületlen tengerek szégyenét hordod izmaidban
s a kertben karóhoz kötözött virágok énekelnek
Bujkál s naponta rádkiált a lelkiismeret
feszül a szó de nem nyílik a száj
Csak a tárgyak suttogása tölti be a csendet

Keserű locsogós esős idő ez
hol van egy felhőt romboló sugár

Várnagy Ildikó: Gerendavivők

VIRÁGOK FORRADALMA

Megvallja szinét minden virág
s egy forradalmi seregbe gyűlnek,
csak a tök sunyít, a trombitás,
és elszívja nedvét az édes anyaölnek.

Pajzsot emel a napraforgó tábla,
lángszirmú homlokán viszi a Napot,
dörmögve sújt a köles buzogánya
s feldübörögnek a vérvörös pipacsok.

A villasoron új-hölgyek: mimózák,
s a husos orchideák gőgje roskatag.
Vad csörtetéssel indázó vadrózsák
lángoló karokkal a rácsokra rontanak.

JÓ UTAT

Kitakaróztál a sárból
anyád fájdalmából
Elmehetsz
Felépítheted
a tengernek vélt
történelmi pocsolyánál
hitedet
Lépteid
ahogy az ősi mező csöndjét
felverik
eleve elrendelt sorsod
zengetik
Jó utat
Porköpönyeg lepje válladat
napsugarak verjék
bronzosra arcodat
Jó utat

Szelekké nőttek a sóhajok
dombossá gyürték földedet
s a göröngyökben amikre lépsz
a szenvedés megkövesedett
Lándzsáikat szerte szórták
s az elhullt győztesek tenyeréből
vadrózsák véreznek elő
de nem a fájdalom
a megtört öröm emlékezete
figyelmeztető

Úgy menj tovább
hogy a vadak is
hozzád szelídüljenek
de a fénynek
még benned is korma lesz

Az orvlövészek fegyvere
pipacsot bontott melleden
s az összeroppant szivárvány
roncsai közt
torkukon akadt kiáltással
dűhvel csönddel
hitre várnak az igazak
Ne zokogj
Ne sírj
A farkasok nem nyüszítenek
félhűségű szerelemért
A zuhanó ég alatt
dalolva fuss
a tieidért

Ők ott laknak ahol a szél
horkolva álomba zuhant
ahol a külvárosi remény
borzong
a leütött lámpák alatt
Oda menj
Az arcokon ott felismerheted
a görcsbe rándult jelent
s a ráncok mélyén
a lövészárkokat

Az igazság kimondása

BESZÉLGETÉS LENGYEL JÓZSEFFEL

A neve fogalommá vált, még mielőtt műveit alaposabban ismertük volna. A tisztaság, az egyenesség, a kommunizmus ügyéhez tántoríthatatlanul hű ember jelképeként emlegettük. Mindössze húszéves, amikor csatlakozik a kommunista mozgalomhoz, a Tanácsköztársaság idején a *Vörös Újság*, és az *Ifjú Proletár* munkatársa; az emigrációban megírja máig nagyhatású történelmi riportregényét, a *Visegrádi utcát*. A harmincas évek elején a szocialista forradalom szülőföldjére, a Szovjetunióba utazik, ahol azonban hamarosan a megpróbáltatás évei következnek. Egyike lesz a személyi kultusz áldozatainak, éveket tölt börtönben, internálótáborban, s mármár biztosra veszi, hogy – ártatlanul – üldözöttként kell befejeznie életét, amikor visszanyeri szabadságát. Hányan meghasonlottak, összetörtek, váltak árulóvá összehasonlíthatatlanul kisebb megpróbáltatások közepette? Ő azonban 1955-ben, kommunista forradalmárként tér vissza hazájába. S ezt hamarosan új műveivel is bizonyítja.

Hozzá megyünk. Nagy megtiszteltetés ez, tudjuk róla, hogy csak egész kivételesen fogad vendégeket: 70 éves, megmaradt erejét munkára fordítja. Amikor azonban megmondjuk, hogy Csepelről keressük, szívesen fogad.

Célszerűen berendezett, lágymányosi egyszobás lakásában alacsony, ovális asztalhoz ülünk. Szemben velünk nagy üvegablakok alatt, zöld posztóval borított barna íróasztal uralja a szobát.

Voltak-e és vannak-e kapcsolatai Csepellel?

– Csepel mindig sokat jelentett a munkásmozgalomban. Amikor 1919 márciusában a párt vezetőivel együtt engem is letartóztattak, eljutott hozzánk a hír, hogy a csepeli munkások elindultak bennünket kiszabadítani a gyűjtőből. Így él bennem.

Forradalmárnak vagy írónak tekinti-e magát elsősorban?

– Írónak, ami nem ellenkezik azzal, amit a *Visegrádi utca* elején írtam, hogy a forradalom altisztje vagyok. Írásaimmal mindig a munkásosztályt szolgáltam. Ez, persze, mást jelentett régen, mást ma. Jó ideig félremagyarázták Lenin tanítását a pártos irodalomról. Lenin 1905-ben, amikor mindössze egyetlen illegális kiadványa volt a pártnak, mondotta, hogy a párt sajtójában csak a politikai mozgalmat közvetlenül segítő művek jelenhetnek meg. 1905-ben nem volt irodalmi szemle, nem voltak irodalmi folyóiratai a pártnak, hogyan is lehetett volna egyetlen illegális lapban, például pszichológiai regényt közölni? Ma nincsenek *napi* politikai feladatai a regényírónak. A költőnek inkább lehetnek, a vers közvetlenebbül hat az érzelemre. Minden témából lehet jót írni, az a kérdés, ki hogyan írja.

Mit jelent mégis a pártosság a mai irodalomban?

– Az igazság teljes kimondása – ez a pártosság alapja. De akinek nincs képessége, azaz *ereje* az igazság kimondásához, megtestesítéséhez vagy egyszerűen tehetségtelen, az nem pártos és nem író. Van aki azt gondolja: ha a téma jó, akkor minden jól van, pedig a dolog csak itt kezdődik. Lényeges különbség: az *író* lobogtatja-e a vörös zászlót vagy az *olvasó* a könyv elolvasása után?

– A jószándékú tartalom még nem biztosítja, hogy jó a regény. Ezzel nem tagadom a tartalom és a forma egységét. A helytelen formalizmussal szemben áll – nevezzük így – a „tartalmizmus".

Lengyel elvtárs hite a legnehezebb időkben sem ingott meg . . .

– Hittem és hiszek a proletármozgalom történelmi igazságában. Körülbelül úgy, mint egyik regényalakom, Ivan Timofejevics.

Mondana néhány gondolatot mostani személyes tapasztalatairól?

– Most már beszélhetünk bármiről, de nem biztos, hogy ennek foganatja is van. Legyünk kíméletlenebbek, a saját hibáinkkal. Én mint adófizető például nem szeretem, ha az én pénzemet bárki gentroid kedvtelésekre pazarolja. Ne akarja senki átvenni a volt uralkodó osztályok szokásait, a szocializmusban nem lehetnek kiváltságosok. Lenin különösen szigorú normákat állított a forradalmi vezetőkkel szemben. Ezekről, ma, némelyek igencsak elfeledkeznek. Sok a kényelmesség, a megalkuvás, a pazarlás.

– Nemrég egy cikket is írtam arról, hogy drágán építünk. És kinek a rovására megy ez? Akinek nincs lakása. De addig nem is lesz olcsó, korszerű építkezés, amíg az építészek annál többet keresnek, minél többe kerül az épület. Ma azért lehet trehányul keverni a betont, mert úgyis annyit használnak fel belőle, hogy az épület végül is valahogy megáll a talpán.

Mi a véleménye a mai magyar irodalomról?

– A magyar irodalom jól áll. Különösen az utóbbi években fejlődik egészségesen. Cseres, Fekete, Sánta, Szakonyi, Csoóri, Galambos, Fejes jó írók. Moldovának a rövid írásait szeretem. Egészségesebb a korszellem, ami lehetőséget ad a jó alkotások megszületésére. De ezt sem szabad sematikusan értelmezni. Ha a jó irodalom és a jó korszellem sematikusan egybeesnének, akkor a Horthy-rendszerrel és a cárizmussal elégedettek lehetnénk. Gondoljunk például József Attilára. Vagy micsoda írói voltak Oroszországnak az 1860–70-es években, hogy csak Tolsztojt, Dosztojevszkijt, Turgenyevet, Goncsárovot, Tyutcsevet, Szaltikov-Scsedrint említsem. Ők a körülmények ellenére megértették és kifejezték korukat. Előre láttak!

Az ön írásait – például az Elejétől végig és a Mérges kis öregúr címűt, amelyek a személyi kultuszról, személyes tapasztalatairól szólnak, össze szokták hasonlítani Szolzsenyicinével.

– Azért én még dicsérhetem. Egészen mást csinálok, mint ő.

Lengyel elvtárs írásai külföldön is ismertek. Prenn Ferenc életregényét az UNESCO is felvette az ajánlott könyvek jegyzékére. Ez a mű a kommunista forradalmárt eleveníti meg. Minek tulajdonítja mégis műve sikerét a nyugati országokban is?

– A regény írói értékeinek tulajdonítom. Ezt a munkámat különben már lekö-

tötték az NDK-ban és Nyugat-Németországban is. Ezenkívül tárgyalások folynak novellás kötetekről, francia nyugatnémet és olasz kiadókkal.

Mit tart a modern irodalomról? Mennyiben és miért modernek az ön művei?

– Erről az Új Írás egyik számában írtam: *Széljegyzetek a regényírásról* címmel. Kifejtettem, hogy regényt úgy kell írni, ahogy Stendhal írna regényt – ma. Továbbá úgy kell írni – és ezt Thomas Mann mondta Stendhallal kapcsolatban –, mintha soha eddig nem írtak volna regényt. Arra törekszem, hogy amit írok, közérthető legyen, de ezen belül többrétegűség is van. A közérthetőség nem azonos a felületességgel, tartalmatlansággal, könnyűséggel, de nem kell speciális előtanulmány sem, hogy valaki írásaimat megértse.. Vörös Károly a Valóságban egy érdekes művelődéstörténeti cikket írt, amelyben megállapítja, hogy a Horthy-rendszerben Karádi Katalin népszerűsége: a közönség önvallomása volt, József Attila viszont a kort tükrözte. A kettő gyakran nem esik egybe. A közönség elmaradt ízlésű és szám szerint nagyobbik része annak idején Harsányi Zsoltért rajongott és nem Bartókért és József Attiláért. Berkesi műveinek népszerűsége mutat hasonló „önvallomást".

Melyik műve áll önhöz legközelebb?

– Amire törekedtem, azt nézetem szerint a *Hídépítők*ben, az *Igézők*ben és a *Mérges kis öregúr*ban sikerült megvalósítanom. De legközelebb mégis az áll hozzám, amelyik még nem jelent meg. Ez már a szerkesztőségnél van. Tartalmában összeköti azt, ami *Prenn Ferenc* és az *Igéző* utáni írásaim közé esik.

Prózai írásai mellett verseit is ismerik. Művei összegyűjtött kiadásában, a Mérni a mérhetetlent-ben is sok versét olvashattuk.

– Nem írok verset, s nincs előre elhatározott célom, hogy verseskötetet jelentessek meg, de úgy érzem, hogyha valamit versben kell elmondanom, akkor azt írok.

Kiket tart példaképeinek?

– Stendhalt, persze csak annyiban, amennyiben a mai kornak megfelelően követhető.

Kitől tanult még?

– Legcsalogatóbb, ha azt mondanám: az élettől. De a tapasztalat és az ismeret hat egymásra, az ember nem tudhatja, mikor melyiket használja. Nagyra tartom az orosz klasszikusokat. Nemsokára tanulmányom jelenik meg a *Háború és béké*ről. Sokat

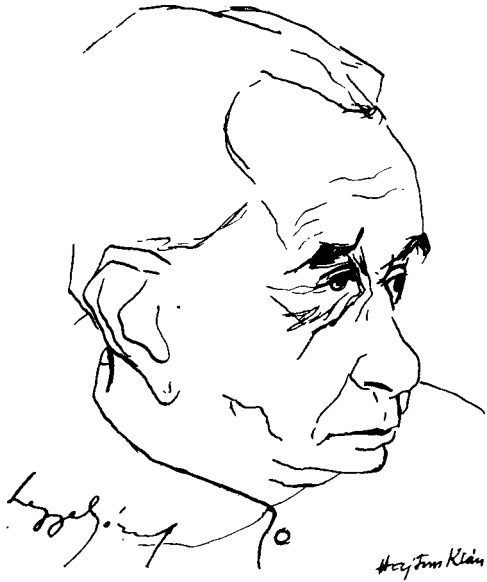

Hajtun Klára: Lengyel József

olvasom Dosztojevszkijt és Martin du Gard-t, Csehovot, de szeretek néhány amerikait is.

Howard Fastot is olvas?

– Most nem. Egy időben túlbecsültük, de amint köztudott, 1956-ban dezertált a mi táborunkból, s azóta nem hallani róla. Itt is úgy jártunk, mint sok más dologgal: átestünk a ló másik oldalára. Csak azt kellene végre már pontosan megtudni: hány oldala is van egy lónak?

Valóban sok mindent most rakunk helyére. Ez persze nem egyszerű dolog, különösen a művészetben. Többek között vita folyt Fagyejevről is. Lengyel elvtársnak mi róla a véleménye?

– A szovjet irodalom nagy tehetsége volt, elkövetett hibáival egyidőben sokaknak segített, tudomásom szerint Hidas Antalt is ő mentette meg. Tragédiája a személyi kultusz éveit tükrözi. Munkássága is ellentmondásos. Írt például egy jó regényt az Ifjú Gárdáról. Megírta, hogy az ifjúmunkások hősiesen harcoltak, és meghaltak. Megbírálták és ő újra, de már nem olyan kíméletlen igazsággal írta át az Ifjú Gárdát. Nem is lehetett már valóban jó írás. Fagyejev komolyan hitte, hogy a cél a ferdítést is szentesíti. Így akart harcolni. Számára végzetes volt felismerni, hogy az igazságot meghamisítani, „frizurázni" semmilyen körülmények között sem szabad. A tévedés joga mindenkinek meglehet, de a csaláshoz senkinek sincs joga. Ez az irodalomra is vonatkozik.

Az olvasók sokat várnak még Lengyel Józseftől, s mi örömmel tapasztaljuk, hogy testileg, szellemileg friss, erőteljes, alkotókész.

– Nem panaszkodhatok, naponta két-három órát írok és sokat olvasok. Évente körülbelül száz könyvet. Vannak még terveim, bár ilyen korban semmit sem lehet tudni. Egyet biztosan hittem és hiszek: hogy túlélem ellenségeimet.

Mi ennek a titka?

– Erre talán egy példát mondok. Amikor pártunk megalakulásának 40. évfordulóját ünnepeltük, itt járt Magyarországon az akkor 80 éves Varga Jenő. Az ünnepség szünetében azt mondtam neki: „Az idő eljárt már ön fölött, de az agya még jól forog." Ő így válaszolt: „Mert használom." Én is valahogy így vagyok.

Jó lenne még beszélgetni sok mindenről. De az idő is halad – meg aztán tudjuk, hogy Lengyel József az Olvasó Munkás Klub meghívására úgyis Csepelre látogat.

(1966. július 15.)

CSERJÉS JÁNOS – FÖLDESI JÓZSEF

G. Molnár Ferenc • Éjszakai műszak

Az éjjeles horizontálosok az üzem közepén gyűléseztek, az üzemvezető gyanúsan pislogott simlíderje alól, amikor megpillantotta őket.

– Hová indultok? – kérdezte.

– Haza! – válaszolta Béla.

– Aztán visszagyertek ám éjjelre!

– Eddig is visszajöttünk!

– Tudom. De ma karácsony este van!

– Csak nem gondolod, hogy szentmisére megyünk? – kérdezte Béla, kissé ingerülten.

– Az istentől már nem féltelek titeket, de a kocsmától igen!

Az üzemvezető közelebb lépett.

– Jobban kellett volna év közben megszervezni a melót! – szólt Szabó Péter –, akkor nekünk sem kellene karácsony éjszakáján is dolgozni.

– Ezt ne nekem mondd! – vágott vissza az üzemvezető.

– Hát kinek?

– Mondd meg az igazgatónak vagy a vezérnek! Azt hiszed, nekem öröm állandóan idegfeszültségben élni? Ha nem hozom a tervet, fent vesznek elő, ha kihajtom a melót, ti pofáztok folyton!

– Ott légy goromba, ahol kell! Ezeknek az embereknek pedig köszönd meg, hogy még akkor is bejönnek dolgozni, amikor más ember a családja körében melegszik.

A vita még folytatódott volna, de az üzemvezetőt sürgősen az igazgatóhoz rendelték.

– Na, láthatjátok! Ez van. De ti azt hiszitek, hogy babra megy a játék – mondta, és elrohant.

– Mindnyájan megyvagyunk? – kérdezte Nándi.

– Akkor indulhatunk!

Heten mentek ki az üzemből. Szabó Péter gondterhelten vágta aktatáskáját a hóna alá, és fázósan felhajtotta lódenkabátja gallérját.

– Igyunk meg egy féldecit! – indítványozta valaki.

– Igyunk! – válaszolták többen is.

– Szevasztok, estére találkozunk! – nyújtotta kezét Péter, és felugrott az éppen induló erzsébeti szerelvényre.

De este csak Péter indította el a padot, a többiek még hét órakor is a *Paraszt*-ban mulattak. Az éjjeles művezető fáradtan gubbasztott Péter gépe mellett egy acéltömbön, s fázósan ismételgette:

– Hat ember nem jött be. Mi lesz ebből? A torkunkat harapják el. Hétfőre szabadságot veszek ki.

– Menjen arrébb! – morgott rá Péter. – Maga mindíg odaül, ahová nem kellene.

Hétfőn reggel az üzemvezető, amint megtudta, hogy mi történt, először a mellékhelyiségbe futott, aztán tíz óra felé behívatta magához a hét embert.

– Most pedig fel fogtok velem jönni a vezérhez!

– Én miért menjek? – kérdezte Szabó.

– Példaképnek! – válaszolta szárazon az üzemvezető.

– Mit gondolsz, bohóc vagyok én, akit mutogatni kell? – mondta Péter, és bevágta maga mögött az ajtót.

– De ráfizet ez még egyszer! – sóhajtott az üzemvezető. – Ez nem néz se istent, se embert!

A többiek dél felé jöttek vissza, vállukon egy-egy lapáttal.

A horizontpadok Péter gépe mögött sorakoztak léniában, az emberek most gondosan felerősítették a lapátot a pad linettájához.

– Hát ti mit csináltok? – kérdezte tőlük.

– Egy hét szénlapátolás! Ez a büntetés! De te kaptál 200 forint jutalmat – komorodott el Szántó Béla.

– Ez aztán jó hecc, mi? – szólalt meg jókedvűen az üzem műszaki rajzolója, akit

csak tavaly vettek vissza kegyelemből. A nyilas pártban végzett tevékenységéért néhány évet ült.

Péter nem szólt semmit, csak kirohant az üzemből.

– A vezérigazgató elvtárssal akarok beszélni! – állított be a vezér műszaki titkárához.

– Milyen ügyben?

– Hivatalos ügyben.

A titkár bement a vezérhez.

Egy perc sem telt el, a vezérigazgató már fogadta is.

– Magáról csak jót hallottam, Szabó elvtárs. Kár, hogy nem jött el délelőtt. Kiutaltam magának 200 forint jutalmat, és példaképül állítottam a többiek elé.

– Nem jár nekem azért jutalom, mert bejöttem dolgozni, vezérigazgató elvtárs. Meg aztán ne nézzenek rám úgy az emberek, mint . . .

– Nem kell szerénykednie, Szabó elvtárs!

– Vezérigazgató elvtárs, kérem, bírálja felül a döntést. Az egész üzem magán nevet. Nem jó az, ha rosszakaróink is lelkesednek ezért az ítéletért. Tudja, mit mondott az egyik? „Ez igen, ez jó hecc!" Az emberek kitűzték a lapátot a linettához. Mind a hatot. Sőt, elmondják, hogy ön egy hét szénlapátolásra büntette meg őket.

– Ez már destruálás! – ugrott fel a vezér.

– Nincs ebben destruálás, vezérigazgató elvtárs. Szerintem az embereknek igazuk van! – folytatta Péter.

– Hogyhogy? Miben van igazuk? – változott meg a vezérigazgató hangja. – Egyáltalán micsoda hangon beszél maga velem? Mit gondol, ki vagyok én?

– Az RM Művek vezérigazgatója – állt fel Péter.

– Na és, még ki vagyok én?

– Idefigyeljen, vezérigazgató elvtárs! Engem nem érdekel, hogy magának ki a rokona, megmondom én neki is, ha megkérdi, hogy maguk most nagyon rosszul dolgoznak.

– Ezt először hallom! Kikérem magamnak, hogy engem egy . . . nem is tudom ki . . .

– Egy munkás!

– Na, egy horizontálos, aki nem lát a linettáján túl, kioktasson!

– Mondja, vezérigazgató, tud maga arról, hogy a szerelők a fogaskerékházba a

fogaskerekeket ömlesztve dobják be, mert nincs idő összeszerelni, s az átvevő átveszi a gépeket, és még utána egy hónapig a papíron átvett gépen dolgoznak?

– Kik azok? Mondja meg nekem, mert lecsukatom őket!

– A munkások! És a műszakiak.

– Így általában nem fogadom el! Sőt, rágalmazásnak értékelem. Igenis, ön rágalmazza a magyar munkásosztályt! Ön sarat szór dicső munkásosztályunkra!

Péter nem tudta, hogyan tért vissza az üzembe.

Két órakor az üzemvezető hívatta. Nem is fogta fel ésszel, ki bökte meg, mert csak ült azon az acéltömbön, melyről karácsony éjszakáján a művezetőt elkergette. Az üzemvezető délelőtti idegességének már nyoma sem volt, visszatért gúnyoros hanghordozása.

– A vezér elvtárs telefonált, hogy ezúttal eltekint a végrehajtásától. De figyelmeztetlek benneteket, ha még egyszer ilyen hibát elkövettek, készüljetek fel a legroszszabbra. A lapátokat pedig szedjétek le.

Szünetet tartott.

– Neked pedig, Péter, itt a munkakönyved. Máskor jobban gondold meg, hol járatod a szádat.

És az asztalra dobta a munkakönyvet.

Az emberek összenéztek. Véleményüket Szántó Béla foglalta össze, egyetlen mondatban:

– Hívd fel a vezérigazgatót, és mondd meg neki, hogy a lapátok a linettákon maradnak!

Írók az Olvasó Munkás Klubban
(Szabó Pál, Kónya Lajos, Tamási Lajos)

Várnai Zseni

Szentpéteri Zsigmond versei

ÉJSZAKAI ŐRSÉGEN

Minden estével több a csillag,
minden estével több a sötét,
és minden fával több az árnyék,
amely félelmet fon köréd.

Minden lépéssel több a sóhaj,
zizzenéseivel a levél,
és minden perccel messzebb az otthon,
amely mindennél többet ér.

Álmatlan éjszakáidat
lesz-e majd, aki megköszönje?
Minden órával súlyosabb
csizmád alatt a haza földje.

MINT FÖLD UTÁN A HOLD

Én ugy futok utánad,
mint Föld után a Hold,
mint kocsi után a por,
pedig csak délibáb vagy
hiába nyulnék utánad
az idő elrabol.
Néhány csókodat úgy hordozom
mint pirosbetüs ünnepeket a naptár,
átütsz a szívem papirján
amelyen ottmaradtál.
S hogyan lehet majd élni így,
hajadat körülölelő sóhajom nélkül?

Réti Mátyás: Metszet

ÉN MESSZIRŐL JÖVÖK

Én messziről jövök
hajamon évek, lelkemben
keservek dere és pora.
Már nem is számolom,
hányszor ver végig rajtam
a csalódások ostora,
mert messziről jövök.

Én messziről jövök,
a távolságot talán
fényévekkel sem mérhetem,
mert a ködbefúllt ifjuság,
emlékeivel már
alig üzen nekem,
mert messziről jövök.

Én messziről jövök
és kövezetlen utamon
alig volt híd, de sok a verem.
Csak egyedül én hittem el,
hogy leperdülő könnyemen
szivárvány terem,
mert messziről jövök.

Bencze Klára • Munkaviszonya megszűnt

Mikor kezdődött?

Minden reggel új halálra ébred. Minden reggel át kell élnie, hogy nincs tovább; a cápa lenyeli, rémülten figyeli, hogy csúszik mind mélyebbre és mélyebbre az állat gyomrába, s utolsó pillantását a sűrű, éles fogak satírja mögül veti.

Visszatérő álom, és a nappal nem hoz megkönnyebbülést, mert az álom a nappal küszködéseiből táplálkozik.

Nyár volt, a nap lemenőben, egyszer-egyszer szekér zörgött el mellette, kerékpáros surrant, köszöntve őt, fecske rebbent, messze, a földeken dolgoztak, s ő karikázott a gömbakácok között.

– A híd, ez a hosszú, félórás út, amit mindennap meg kell járnom, egyik énemtől a másikig . . . Tanácselnök nyolctól-ötig vagyok, s azután a tehetetlen, félresikerült ember, akire a feleség laposan néz, akinek nem örül, akire nem büszke, akinek csak a gyerekek előtt adja meg a rangját. A gömbakácokat azért ültették ilyen sűrű sorba, hogy én az utamra figyelhessek egyedül, hogy belém ne költözhessen a rónák nyugalma, hogy elfedjék előlem a világot, csak az összefutó, szűkülő utamat lássam.

Volt úgy, hogy mikor idáig jutott gondolatban, leugrott a nyeregből, mert a maga lábán biztosabbnak hitte a törvényt: az utak nem futnak össze, nem szűkülnek egy pontba, ez csak a látszat.

Törvények . . . Éjjel a felesége azzal költötte fel: „Ne rémíts már!" Azt kiáltotta volna álmában: „Nem bírom tovább!"

Az asszony, szegény . . . De rég nem élnek már együtt. Fújja a magáét:

– Mit eszed magad odaát? Vas János mi volt . . . Fele annyit nem ért, mint te . . .

Megnézheted. Egyetemet végzett, kocsival jár, Ghanából úgy hozta haza a családját, hogy rájuk se ismert a Maris néném.

Teliszájjal tudta mondogatni ezt a Ghanát, leírva még életében nem látta. Újságot rá se tud erőltetni.

– Az vette el az eszedet, az a sok betű. Csak írják . . . Engem ugyan nem érdekel . . . Te is jobban tennéd, ha a gyarapodásunkkal törődnél.

Milyen józan! Régebben áltatta magát, hogy lemaradt az asszony. Ma már érzi, nem az asszony, ő az elmaradott.

Boriska nem látott benne elnököt.

– Nincs pozíciód.

Ezt vágta a szemébe, ezzel zárultak a viták.

Hát pozíció, az tényleg nincs. Van cím és rang, de tekintély . . . Az asszony ugyan soha be nem tette a lábát a hivatalába, de azért tudott mindenről. Odakint a földeken akadt hírhozó. Szomszédos falvakban éltek-dolgoztak.

– Kifütyöltek, mi . . .? – kérdezte három napra a közgyűlés után.

Talán akkor kezdődött?

Tavaly keveset fizetett a szövetkezet. De a faluban elkészült a napközi otthon, megcsinálták a vízvezetéket, égne a villany is, ha annyi fáradságot vállalnak, hogy megássák a póznák helyét. Erre, egy kis patriotizmusra, buzdította volna a népet. Az iskolának tanműhely kellene. Sorolta az elköltött milliókat, amikor Fekete Gyuri közbekiáltott:

– Ásott maga a tanácsháza előtt? Mert én nem láttam. Ott megcsinálták az elektromosok!

Nem számított közbeszólásra, váratlan, szokatlan volt, megzavarta, nem tudta, mit csináljon. Feddőn nézett, és mintha mi sem történt volna, folytatta mondókáját. Szerencse, hogy mielőtt idejött, annyiszor elolvasta, javítgatta a beszédét, szinte kívülről tudta. Néha még remegett a hangja, mert úgy hallotta, székeket tologatnak, mintha többen nagy dérrel-durral kimentek volna, akik meg maradtak, fesztelenül beszélgettek egymás között. Mintha nem adták volna meg a tiszteletet, ami a szónok hivatalának kijár. Rémület hasított belé, hogy talán megint a rendőrséget kell hívnia, mint a beszolgáltatások idején. Hogy engedheti meg magának ez a Fekete Gyuri is, az ilyen megjegyzéseket? Az apjával együtt gyerekeskedtek, hiszen egyfajtájúak, közülük való. Hát akkor törjön ki ő is, hogy Fekete Gyuri, tudok ám a fuvarjaidról,

Gazsó Rozália: Rajz

de elnézem, mert az apád a rendszer embere volt . . . Kijártál a kulák gazda Csóka János zabiföldjére, pedig tiltottuk . . . Miből van ilyen jó ruhád? Miért acsarkodnak egyáltalán . . .?

A beszéd véget ért, tétován állt, aztán Zsiga Jóska, a tsz-elnök lehúzta maga mellé. „Nincs baj" – súgta. Ettől megnyugodott. Végignézett a káposztafejeken – így látja az előadó csakugyan az előtte ülő embereket –, és gőgösen hátradűlt. De belül nem szakadt meg benne a párbeszéd.

– Nehéz a mi munkánk . . . Nehéz a népet felemelni.

Később így mondta el az esetet a járási elnöknek is.

– Acsarkodnak azért is, hogy megszüntettük a gazdátlan földeket, nincs szabad rablás, szabad kulákoskodás. A tsz-nek adtuk a parlagföldeket. Nem hagyjuk a mi fajtánkat kizsákmányolni a Csókáéktól, Verébéktől, Egedéktől. Persze, nincs kibúvó a közös munka alól sem. És mit érnének, ha én ásnám meg az árkot a tanácsházánál? Míg az elektromosok azt csinálták, én orvost kerítettem a faluba, kijártam, hogy pedagógusházat építhessünk, működési engedélyt is szereztem a napközihez.

A járási elnök biztatón veregette meg a vállát.

– Majd szétnézünk a faludban, biztos van ott valaki felbújtó. Vagy tudod is . . .?

– Nem, én igazán semmit sem hallottam, talán csak ilyenek az emberek.

A kocsiban jólesően dűlt hátra, eredetileg úgy tervezte, benéz még a tanácsházára, de aztán meggondolta. Hadd legyen öröme az asszonynak, beállít egyszer kocsival.

– Na, autón hoznak, féltenek . . . – ezzel fogadta, s a vacsorához megkapta, hogy azt beszélik, kifütyölték.

Utólag újra és újra átélte a közgyűlést. Beléivódtak a gúnyosan figyelő arcok, mintha mérhetetlen űr volna közöttük, akik fent, a pirossal leterített asztalnál ültek, meg akik lent, a széksorokban. Talán mindig így volt ez, amikor valakik nagyot akartak. Hiszen mit mond Petőfi is, az Apostolban . . . Hálátlan a nép. Nem is tudni, mit gondolnak. Nem, sohasem tudom, mit gondolnak. A Cserei-fiú jó traktoros, hallgatnak is rá, behívatta, hogy a segítségét kérje. Magyarázott neki:

– Nézd, te érted a dolgokat . . . Iskolázott ember vagy. Látnod kell, mit fejlődött ez a falu. Hiszen falu! Mi volt itt azelőtt . . . Tanyavilág . . . A kocsma meg az iskola. Most 15 utca, valóságos villákkal. Nekünk van mire hivatkoznunk. Mi adtuk a legtöbbet ezeknek az embereknek. Mozi, néhanap színház, kultúrház, napközi otthon . . .

Mikor vihette a paraszt óvodába, bölcsődébe a gyerekét? Hát nem jár ezért egy kis közösségi erőfeszítés?

Cserei ugyanúgy hallgatott, és az arca nem fejezett ki semmit. A könyökét tapogatta.

– Igen – ennyi volt minden, amit mondott, ez a levegőben lógó, szórakozott igen, amiben azért érződött, hogy mondhatna mást is, de nem tartja érdemesnek.

Feszültséggel telített és szórakozottságba csomagolt igen, hozzá a kifejezéstelen arc, és hiába ültek a kényelmes, új kagylófotelokban, ott volt az az űr, ami a közgyűlésen, fentiek és lentiek között.

– Tehetetlen vagyok velük – gondolta.

Elernyedt, ölébe ejtette a kezét.

És ezek a jelenetek egyre többször ismétlődtek. Mikor azt kutatta, miért szövetkeznek a zsírosparasztokkal, kupecekkel, miért nem viszik a gyerekeket napközibe, miért jelentkeztek olyan kevesen a pesti ingyen utazásra . . . Mindig hívatni valakit, akitől talán meg lehet tudni, mit gondolnak. Ha maguktól jöttek – akartak valamit. Kiutalást, engedélyt, akár egy kis mellékesért . . . Ami nem sikerül, azért aztán a vezetőség a hibás. Szidják őket, mint a bokrot. Kántorék ugyanúgy, akár a Csóka-félék.

Néha azt gondolta, az a baj, hogy nem hagyta magát megvesztegetni. Ezért nem fogadták be. Olykor a hatalmát éreztette. Szúrósan nézett, ahogy a járási elnöktől látta, és burkoltan fenyegetett. A kifejezéstelen arcok ugyanolyan közönyösek maradtak.

Az asszony hajtogatja, menjenek Pestre, gyárban kaphatnának munkát, urasan élhetnének ehhez képest. Igen, még lakást se szerzett – az hiányzott volna, hogy ilyesmit is mondhassanak rá az emberek –, az anyósánál laknak. A feleségét nem segítette irodába – joggal vette volna szájára a falu –, tsz-tag, sokat dolgozik, az egyszer biztos. Nem örül, ha kárpótlásként segít otthon, nem való az férfinak, úgy tartja, a férfi csináljon hasznosabbat, olyasmit, ami pénzt hoz. Na de mit? Esztergáljon a tsz-műhelyben, mellékállásban? Megvolna a nevetség.

A járásnál, a megyénél próbált más szemmel körülnézni. Keresett valakit, aki ugyanúgy érzi a sűrű gondot, mint ő, akitől tanácsot kaphatna. Elnézte értekezletek szünetében a kávézgató, szürcsölgető társaságokat, csoportokat. Nem ismert pletykákat arról, ki kicsoda, az ő szemében mindenki az volt, ami a rangja. Á, nem értenék, mit akar. Elégedettek a munkájával, szükség van rá. Hogy az emberek . . . A vezető-

nek mindig nehezebb, a mi munkánkat soha nem lehet befejezni, elvégezni. Nincs baj, sőt nincs baj egyáltalán . . . Csak a nap meg ne álljon.

Olyan keserűség töltötte el, hogy rendszerint otthagyta az értekezletet.

Reggel a hídon, az ő mindennapi hídján, hűvös volt, akár azon a tavaszon, amikor Pestre indult. Hej, a munkabíró kölök! 15 volt, mikor felment, 17 mikor már esztergályos, párttitkár, szóval hangadó. 21 alig múlt, mikor falura küldik, tanácselnöknek. Hat hét iskola és gyerünk. Micsoda nagyszerű érzés, hogy tartozik valahová, hogy megbízott, hogy képviseli az új, igaz hatalmat. Az ember nemcsak maga jár-kél, hanem mindig háta mögött tudja azokat, akik küldték, rájuk mindig tekintettel van. Ha nem is ért valamit, de a maga helyén fontos megbízottja az egésznek. Az a sok kitüntetés, újságcikk – sohasem írta a maga javára. Tudatában volt, hogy – ő csak a láncszem, a végrehajtó – kit illet az igazi dicsőség.

1956-ban elkergették D-ből. Menekült családostul. Akkor érezte először, hogy kiesett a körből, hogy nem tartozik sehová, hogy az vagy azok, akik a megbízást adták, sorsára hagyták. A biztonság . . . Akkor veszett el? Hiszen hamarosan helyreállt a rend, hívták, s aztán idehelyezték, A-ba. Tette dolgát, mintha mi sem történt volna. Lehet, hogy az emberek beszélik: 56-ban megkergették? Ámbátor, ha volna szóbeszéd, Boriska említette volna, ő tudná . . .

Ahogy mostanában beérkezett a faluba, már nem érezte azt a büszkeséget, amit régebben, az új házsorok láttán.

Odabent a titkár elébe tette az augusztus 20-i ünnep forgatókönyvét. Lapozgatta, hirtelen belenézett a fiatalember arcába.

– Miért kezdenénk a Himnusszal?

Fogta a vörös ceruzát, áthúzta a szót, beírta fölé: Internacionálé.

Fölpillantott, elkapta a fiatalember fintorát. Mintha összenézett volna valakivel, de az arca máris szabályos, illedelmes, legfeljebb a tekintetében maradt egy kis gúnyoros sugár. Havonta hosszú kilométereket vonatozik, jogra jár, doktor úr akar lenni. Ő írta alá a papírját, hadd tanuljon. Most miért fintorog?

– Nem elég nemzeti? – kérdezte magas hangon, gúnyolódva. Nem tudta, honnan jutott eszébe ez a 19. századi fogalom.

Hűvös, udvarias arcot látott. Mit jelent ennek az embernek a mi rendszerünk?

Micsoda kérdések jutnak az eszébe! Ez már a vég, egy ilyen fiatal gyerkőccel akar beszélni erről?

Választ kapott.

– Azt hiszem, most csakugyan nem elég nemzeti. Kenyérszegés, István király, alkotmány – a Himnuszhoz vagyunk szokva. Tavaly is azzal kezdtünk. De ha te úgy gondolod . . .

Ismerte az apját. Egy fajtájúak. Együtt gyerekeskedtek. Pestnek nem mert nekivágni. És a fia . . . Nem úgy beszél, ahogy elvárná tőle.

A saját fogalmazásától pattant fel.

– De hiszen én ugyanolyan vagyok, mint ti – kiáltotta oly hangosan, hogy Erzsike ijedten dugta be a fejét a külső szobából.

A kis titkár:

– Igen.

S ő akkor az Internacionálé fölé nyomtatott betűkkel odaírta: Himnusz.

Egész nap a saját felkiáltása motozott, zsongott benne. De hiszen én ugyanolyan vagyok, mint ők. Tetszett nekem a saját beszédem akkor a közgyűlésen? Tetszem én magamnak egyáltalán? Mihez igazodom? Elvárásokhoz. De nincs is aki elvárjon tőlem olyasmit, amit én képzelek. Egyszerűen olyan vagyok, mint ők. Bírom még a munkát, eltart a két kezem. Írok a régi gyárba.

Hazafelé nem ugrott le egyszer sem a kerékpárról.

A mozgása még őrizte azt az irodai féloldalasságot, ahogy 15 éven keresztül belépett a szobájába, leült az íróasztala mögé. Íróasztal, dolgozószoba nélkül félszegség lett belőle. Az asszony soha életében nem lakott városban, de egy év után olyan, mintha itt született volna. Betörtek a bérházi keretekbe a gyerekek is. Ő . . . Most, ha hazament, ha eljött, megsimogatta az asszony arcát, Boriska meg az övét. Ez volt az üdvözlésük, a köszönésük. Az otthonról hozott melegség a gyárkapuig tartott.

Ismerőssel fél év után találkozott.

Radnics Ferkó! Mindjárt összeölelkeztek.

– Igazgató vagyok, koma! S te, mijáratban mifelénk?

– Letettem a műszakot . . . Csodálkozol?

– Valami baj . . .? – az őszinte részvét kifejezése jelent meg az arcán, és már húzta is magával.

– Gyere be hozzám, mondj el mindent.

Hajdu István szabódott. Nem olyan ő, amilyennek a másik hiszi. Se így, se úgy.

– Miért vagy te lent? – Radnics kérdése beleégett.

– Nem vagyok lent – vetette ellen akkor, az igazgatói szobában. – Munkás vagyok. Esztergályos szakmunkás. Hiszen milyen büszkék voltunk, amikor egy év után megkaptuk erről a bizonyítványt!

Radnics egyszercsak azt mondta:

– Kár, hogy nem személyesen engem kerestél. Sose fordulj intézményhez. Mindig ismerőshöz. Príma jó helyet ajánlhattam volna. Üzemvezetőt kerestek a Ganzba. Neked való hely lett volna . . .

– Hogyan? Én esztergálni tudok, de abból is hiányom van. 15 évig mással foglalkoztam.

Úgy vette észre, Radnicsot bántja a kettejük között keletkezett különbség, hogy egyik munkása a régi haverja.

– Te, biztos, hogy nem volt veled semmi baj odalent? Valami bibi . . . Nekem bevallhatod . . .

– Dehiszen mondom, hogy alig akartak elengedni. Még utódot is én kerítettem. Legfeljebb az bánt, amit a munkakönyvbe írtak. „Munkaviszonya megszűnt". Nincs más formula, így magyarázták a járásnál. Szerettem volna, ha valahogyan kifejeződhet, hogy nekem ezután más munka jobban meg fog felelni, de a munkaviszonyom nem szűnt meg. Ez, lehet, hogy szentimentális vagyok, hideg formula . . . Dehát, annyi baj legyen.

Érezte, nem hisz neki.

– Ha tudok jó helyet, majd gondolok rád – ezzel búcsúzott Radnics.

Elsietett, és Hajdu István szeretett volna utánakiáltani, hogy neki nem kell jobb hely. És remélte, eltelik megint 15 év, mire még egyszer összefutnak. Nem értik egymást. Vele se. Ez a nemértés, ez a sehová se tartozás, ez fojtogatta megint. Az emberek körülötte ugyanolyan értetlenek, zártak, közönyösek, mint odahaza. Ugyanúgy elhallgatnak, ha közéjük ül az ebédszünetben. Ugyanúgy kétkednek benne, mint Ferkó. Funkcióból nem jönnek el ok nélkül. Néha már úgy érezte, vétkezett a lemondással, holott . . . Ha megfeszül se érti, miért ez számít bűnnek? Akkor mi a maradás?

De ez, ami itt fogadta . . . Ezért ugyan kár volt írni. Jobb lett volna, ha csakugyan ismeretlen helyre megy. Idegennek. Ott megszűnt a munkaviszonya, itt meg felvették. Azon a napon, csak míg az ő papírját intézték, húszan léptek be. Fiatalok és idősebbek, múlttal és anélkül. Egy belépés nem nagy eset.

Később járt fürödni, hogy ne érje már ott a műhelybelieket. Hallgatta, mit beszélnek – másoktól. Ez lehetett az A.-iak nyelve is, egymás között, a kocsmában, a téren, a munkában.

Most is:

– Megint kezdődik a vendégjárás . . . Láttad a deszkákat a sártenger fölött? Jön valaki, akinek szép a cipője . . .

– Főnt lenni jó . . . Nagy pénz, kocsi, párnás ajtó, titkárnő, reprezentáció, egy kis külföld, egy kis tárgyalás . . . Ez az élet, mi?

Kívánta nekik, próbálják meg, csak egy napig. Majd megtudnák, mi az a fényes élet, mi az a vezetés . . . A vezetők pártjára állt, mint aki ismeri azok gondját. Buták, ostobák, gondolta a fürdőzőkről, és nehezen állta meg, hogy ne próbálja nevelni őket.

– Mi vagyunk az uralkodóosztály . . . Aztán addig vagy jó, amíg jámboran hallgatsz.

– Már akinek . . .

– Te ismered az igazgatót?

– Te vagy a főnöke . . .

– Marha, menj a víz alá!

– Próbálj csak kérni, elintézni valamit, majd megtudod milyen főnök vagy te . . . Felderíteni, ki az illetékes . . . Vastag bőr, erős láb, akkor tán sikerül is . . .

Példákat ő is hozhatna. Az ő sérelmei . . . annyit nem intéztek el, hogy folytathassa a félévét az esti egyetemen. Még választ se kapott a kérvényre. Mégis, méltatlannak tartotta, hogy beálljon a panaszosok közé. Az ember ne a maga baját használja szemüvegnek. Messzebbre lásson.

– Törődnek is az emberrel! – hallotta megint valamelyik zuhany alól.

Hirtelen eszébe villant, milyen mérhetetlen csalódást érzett, amikor nem találta meg a nevét a nyereségrészesedési listán. Tavaly már kilenc hónapot itt dolgozott. És a 15 év? Mit se számít? Nem járt utána. Ha odafönt nem tudják, kicsoda ő, nem is érdemes.

Jött már ki a fürdőből, amikor megütötte a fülét:

– Funkció nélkül lézeng szegény.

Hogy micsoda? Ezt neki szánták? Hát ennyire lehetetlen megválni egy funkciótól? Tilos? Nem a becsület, a rang a fontos? A keserűség pillanatokra megbénította.

– Ki mondta ezt? Miért? – kalapáltak benne a szavak, hogy végül sikoltásszerűen hangzottak.

Az emberek felkapták a fejüket, értetlenül néztek.

Kifejezéstelen arcok körbe-körbe.

– De hiszen én ugyanolyan . . . én . . . ti. . . . – dadogta.

– Mi bajod?!

Egy gyerkőc, egy ficsúr lökte oda a szót. A válláig se ért.

– Beszélj! – ütött a bordái közé. – Beszéljetek!

Lefogták.

Rázkódott a szorításban, meztelen testek gyűrűje még a levegőt is elvette előle. Ebben a furcsa inkubátorban ismerte fel önmagát. „A marhák!" Nem érdemlik a becsületet. Meg kell értetnie magát. Küszködött, hogy lerázza az erős markokat, szótagokat tudott csak kipréselni.

– Ti . . . los . . . le . . . mon . . . da . . . ni . . . Tilos!

Az alélt testet már nem kellett fékezni.

– Zuhany alá vele – mondta halkan egy kövér.

Az élő Kun Béla

BESZÉLGETÉS GÁL IRÉNNEL, KUN BÉLA ÖZVEGYÉVEL

Az élő Kun Béla.

Nemcsak azért, mert a történelem nagy egyéniségei, bármily magasra emelkednek életükben, mindig tovább nőnek, magasodnak holtukban; de azért is, mert ahogy Gál Irén, Kun Béla özvegye beszélt róla, úgy tűnt, mintha valóban élne; mint aki csak az imént lépett ki otthonából, e súlyos bútorzatú szobából, és bármelyik pillanatban visszajöhet közénk.

Tudatunkban csak lassan fogalmazódott meg tisztán, ami Kun Béláról igaznak mondható. Apáink, a tizenkilences veteránok, a vöröskatonák lelkes, szép szavai után a történelemkönyvek, az alkalmi kiadványok rágalmai következtek. És jó ideig tartott, amíg az idős forradalmárok emlékei és a tankönyvek ugyanazt állították, vallották róla.

De hol vagyunk még attól, hogy a krónika – a történelmi tanulmányok és az irodalom – oly mélységben ábrázolja, úgy tükrözze emberi és forradalmi nagyságát, ahogy azt ő megérdemli. Róla pedig igazán nem lehet azt mondani, hogy nem ismerték, a tömegek tudatában neve még a rágalmazások éveiben is egyet jelentett a Magyar Tanácsköztársasággal, a „vörös uralommal". És ezen túl is: alig 32 éves, amikor az Orosz Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága mellett működő Külföldi Csoportok Föderációjának elnöke. Két évtizedig egyik elismert vezetője a nemzetközi kommunista mozgalomnak.

Lenin hangját – mint Kun Béláné írja, a közelmúltban megjelent *Kun Béla* című könyvében – mindössze nyolc hanglemez őrzi. A nyolcból egyet a magyar proletárforradalomnak, Kun Bélának szentel. „Kun Béla elvtársat jól ismertem már akkor, amikor hadifogoly volt Oroszországban, és nem egyszer jött hozzám beszélgetni a

kommunizmusról és a kommunista forradalomról. Ezért, amikor értesítés jött a magyar kommunista forradalomról, méghozzá olyan értesítés, amelyet Kun Béla írt alá, azonnal arra gondoltunk, hogy beszélni kell vele, és pontosabban tisztázni ennek a forradalomnak a körülményeit . . . A válasz, amelyet Kun Béla elvtárs adott, teljesen kielégítő volt, és eloszlatta minden kételyünket . . . Kun Béla a maga tekintélyével, abban a biztos tudatban, hogy óriási tömegek állnak mögötte, egyszerre életbe tudott léptetni egy olyan törvényt, amely szerint Magyarország minden kapitalista ipari vállalata társadalmi tulajdonba megy át. Elmúlt két nap, és mi teljes mértékben meggyőződtünk arról, hogy a magyar forradalom egyszerre, rendkívül gyorsan, kommunista irányban fejlődött."

És még egy idézet abból a beszédből, amelyet Lenin 1919. április 17-én a moszkvai üzemi bizottságok és szakszervezetek konferenciáján mondott: „. . .Magyarországon, mint tudjuk, a burzsoá kormány önként lemondott, önként kiengedte a börtönből Kun Bélát, a magyar kommunista tisztet, aki orosz fogságban volt, aktívan harcolt az orosz kommunisták soraiban, és részt vett a tavalyi júliusi baloldali eszer felkelés leverésében. Ez az üldözéseket, rágalmazásokat és bántalmazásokat elszenvedett magyar bolsevik, ténylegesen a Magyar Tanácsköztársaság vezetője . . ."

Kun Béláné 78 éves. Fehér, simán hátrafésült ősz haj, erős, határozott arc, olyan tiszta, világos, érdeklődő szemekkel, mint aki beszélve-válaszolva is kérdez, faggat, ha mást nem: önmagát, saját emlékeit. Ez teszi oly fiatallá, hogy nem látjuk a szem, a száj körül kirajzolódó barázdákat, s az időt, a megpróbáltatásokat, amelyeket át kellett élnie.

– Miért írt könyvet Kun Béláról?

A lánya, Kun Ágnes és az unokája felé mutat:

– A család beszélt rá: meg kellene írni emlékeimet Kun Béláról. Én soha nem foglalkoztam írással, hivatásom a zene volt. Igaz, miután összeházasodtunk, ezzel is felhagytam, mert – ahogy ő mondaná – jött az ügy, amelyért élnünk, dolgoznunk kellett. Nagyon féltem. Hiába gondolkodtam, töprengtem, nem volt bátorságom elkezdeni. Egy nap azt mondták: Itt a papír, a ceruza, és írja le sorba, amit gondol. Egy kis falusi házban, a Szovjetunióban leültem az ágy szélére, és elkezdtem írni. Csak éppen nem Kun Béláról, hanem az akkori társadalmi, politikai viszonyokról. Amikor megmutattam a családomnak, megkérdezték: miért nem Kun Béláról írok,

Kun Béláné könyvét dedikálja a klubban

elég feladat az is. Bevallom, megsértődtem. Majd elkezdtem írni arról az időről, amikor megismerkedtünk.

– Hogy történt?

– Hallottam, hogy egy nagyon okos, művelt fiatalember érkezett a városunkba, csak az a baj, hogy nem lehet őt bemutatni, nem jár társaságba, megveti a kispolgárokat, az öltözéke is különös. Mégis nagy tekintélye van az intelligencia előtt. Aztán megismerkedtünk.

– Milyennek látta ezután?

Nevetve mondja:

– Akkor engem is felülről kezelt, én is kispolgár voltam a szemében. Mindig

gúnyosan mosolygott rám, egy kicsit féltem tőle. De tetszettem neki, komolyan törődött velem. Haladó emberekkel, munkásokkal találkoztunk, nevelt, csiszolgatott, Marxról, Engelsről, Bebelről, Liebknechtről beszélt, ideadta írásaikat. Abban az időben már sokan tudtak a szocializmusról, de az én környezetemben ő volt az egyetlen, aki, mint megvalósítható közeli eseményekről beszélt a szocialista forradalomról. Szenvedélyesen ostorozta az igazságtalanságot, elemezte a kizsákmányoló társadalmat; ezzel bizonyította be, hogy elkerülhetetlen a fennálló társadalmi rend pusztulása.

Kun Ágnes kávéval kínál. Gál Irén folytatja:

– Húsz éves voltam, megtaláltuk egymást, a felesége lettem. Apám azt mondta: lányom, soha nem lesz egy jó perced, a te férjednek nincs biztos jövője, bár akkor már volt kenyér a kezében. A Szociáldemokrata Párt kolozsvári munkásbiztosító titkára, majd igazgatója volt. De az ő állása nem volt megfelelő a polgári társadalom szemében. Az olyan emberre – mondta az apám –, aki a munkásoktól függ, nem lehet építeni. Kun Béla viszont kijelentette nekem: ne számítsak könnyű életre. Nem fogunk, hozzánk nem méltó unalmas, kispolgári életet élni. Tényleg: nehéz időszak következett. Például egy főispánt „rágalmazó" cikke miatt Kun Béla börtönbe került. A szüleim akkor nyugodtak meg, amikor látták, hogy milyen férj. Semmi káros szenvedélye nem volt, őt tényleg csak a mozgalom és a családja érdekelte. Ideális házasságot éltünk. Egy év múlva azonban az elsők között vitték ki a frontra, a sorozó tiszt fölényesen gúnyolódott: meglátjuk, ott hogy fogja bolondítani a népet.

Kun Béla szenvedélyesen szerette az irodalmat. Már egészen fiatalon – 19–20 éves korában – irodalmi tanulmányokat írt, többek között Petőfiről, Aranyról, a népköltészetről. Barátságban volt Adyval, együtt dolgozott Kosztolányival. Európai szintű kritikussá válhatott volna. Miért lett mégis hivatásos forradalmár?

– Ilyen volt. Édesapja mesélte: már gyermekként is rebellis volt a természete, mindig a kisebbek, a gyengébbek mellé állt. A forradalmár Petőfi a példaképe. A gimnázium igazgatója ezt mondta róla édesanyjának: „Nagy ember lehet, de fel is akaszthatják." Járhatott volna más utat is? Érdekelte őt sok minden. Mindig a könyveket búvta, a botanika volt a kedvence. Különösképpen szerette a természetet. Házasságunk után kért: menjünk Kolozsvár környékére, a város szélére lakni, én azonban akkor ezt nem értettem meg. A várost kedveltem. Lehetett volna ügyvéd, irodalmár, természettudós, botanikus. De nem lett. Mindennél jobban érdekelte az emberek, a társadalom sorsa. Ezért lett forradalmár!

Közismert, mennyire közel került a munkásokhoz, az egyszerű emberekhez. Mi tette ilyenné?

– Meg szokták említeni, hogy jó szónok volt, hatott az emberekre, magával ragadta őket! Ez igaz! Minden alkalmat felhasznált, hogy munkásokkal találkozzon. Soha nem írta le beszédeit, csupán rövid jegyzeteket csinált. Megfigyelte, hogyan hatnak szavai, és fáradhatatlanul, mindenre kiterjedő figyelemmel küzdött az emberek tudatáért, értelméért. Igazi hatása mégis a szerénységében, a magatartásában volt. Soha nem érdekelte, mennyi pénzt kap munkájáért, annál figyelmesebb volt mások gondjával szemben. Minden idejét a mozgalomnak szentelte. Esténként nyolc–tíz látogató is jött hozzánk, olykor reggelig vitatkoztak. Bensőséges kapcsolatot tudott teremteni a munkásokkal. Nem *leereszkedett* hozzájuk, hanem *együtt élt* velük. Mindig azt mondta: legalább annyit tanulok tőlük, mint ők tőlem.

Kun Ágnes közbeveti:

– Szuggesztív egyéniség volt. Tudott szeretni, de gyűlölni is!

– Az igazság, meggyőződése kimondásában semmi és senki nem akadályozhatta meg – folytatta Kun Béláné –, de azért mindig tapintatos volt.

– Családjára maradt-e ideje? Hogyan nevelte gyerekeit?

Kun Ágnes:

– Nem volt bürokratikus apa, nem parancsolt, de segített, még messziről is irányított. Nem írta elő, hogy mit kell csinálnunk, elmondta véleményét. Megtanított bennünket gondolkodni. A példaképünk volt.

Kun Béláné:

– Mindig talált rá módot, hogy foglalkozzon a gyerekeivel. Bevonta munkájába, megtanította őket arra: mit, hol lehet megtalálni. Gyakran mondta a fiának: hozd ide Lenint, keresd ki ezt vagy azt az írást, idézetet. Folyton olvasott, csak napilapok folyóiratok közül 20–24-et naponta; magyarul, oroszul, angolul, németül.

– Rengeteget írt! – vette át a szót Kun Ágnes. – A széles közvélemény kevéssé ismeri elméleti, publicisztikai munkásságát.

És tegyük hozzá: azok igen jelentősek, izgalmasan korszerűek.

– A mai nemzedéknek döbbenetes a tény: hogyan lehetett valaki ennyire fiatalon – 33 éves korában – vezető egyénisége a forradalomnak, vezetője a Tanácsköztársaságnak?

Kun Béláné egy pillanatra eltűnődik:

– Valamennyien fiatalok voltak. És fiatal volt a forradalom is. Gondoljanak Leninre! Ha élnének, 100 évesen sem lennének öregek! Az igazi forradalmár sohasem öregszik meg.

A Szovjetunióban eltöltött éveket idézve Kun Béláné ismét arról beszél, milyen kapcsolata volt férjének a munkásokkal.

– Ott is az volt legnagyobb élménye, ha valamelyik gyárban munkásokkal beszélhetett. Soha nem utasított vissza egyetlen meghívást sem. Gyakran mondta: bármennyi a baj, van kire támaszkodni. A munkásnak nincs más gondja, mint kikerülni a bajból és építeni az újat. A legkülönbözőbb nemzetiségűek jártak hozzánk. Az orosz munkások mindig azt mondták: „Tovaris Béla Kun nas!" (Kun Béla elvtárs a miénk!) Soha nem érezték, hogy más tradíció van mögötte. Tisztelt minden nemzetiséget, de különösen büszke volt a magyar forradalmárokra, internacionalistákra. Hallatlanul örült, ha jól dolgoztak és ha az orosz elvtársak megdicsérték őket. Mindig szeretett volna hazajönni. Bécsbe is azért utazott örömmel – a Komintern megbízásából –, mert így közelebb került hazájához. De bárhol volt, mindig azt mondta, a magyar proletáriatusért is dolgozik.

(Nem lehet itt nem idézni – kiegészítve e szavakat – Illyés Gyula egyik régebbi írását. 1934-ben egy kis moszkvai vendéglő pincehelyiségében Illyés megkérdezte Kuntól: „Mit üzen a magyar proletariátusnak? Holnapután Pesten vagyok." Illyés így folytatta: „Már ő is felállt a székről a búcsúzásra. Hirtelen visszaült. Kisvártatva magam is visszaültem, de csak úgy féloldalt a szék sarkára. Azt hittem akadt még valami dolga, mert a pincér felé nézett. Aztán gyors mozdulattal a fejét a falnak fordította. Embert még nem láttam úgy sírni. Arca mozdulatlan volt, szeme se rebbent meg. Egyenes derékkal, karba tett kézzel sírt, ontotta könnyét, megállás nélkül, mint a jó tanuló a leckét ... Erről az emberről azt hallottam, tigris tudott lenni az ellenforradalmárokkal. Ezrek életéről döntött. Vizsgálódva néztem. Keze fejével megtörölte szeme alatt az arcát. Aztán sírt tovább.")

Megkérdezzük:

– Jelentett-e külön is valamit Csepel Kun Bélának?

– A csepeliek élenjáró forradalmisága nem volt kétes számára. Büszke volt rá, hogy 1919-ben éppen ők követelték először és leghatározottabban kiszabadítását a börtönből. Az is természetes, hogy a mindenhonnan támadó ellenforradalommal szemben Csepelről hívta harcba a munkásosztályt.

Kun Ágnes:

– A férjem, Hidas Antal, az ő ösztönzésére és vele megbeszélve írta az ismert forradalmi indulót, a *Vörös Csepelt*.

– A mai szemmel Kun Béla romantikus viszonyban volt a munkásosztállyal – folytatta Kunné. – Mindig tisztának, tartotta a munkásokat, akik tudják mit kell tenniük.

A lánya:

– A gyerekeiből munkást szeretett volna nevelni. Én vasesztergályos lettem. Rettentő büszke volt rá. Nagy építkezéseket, hatalmas gyárakat álmodott hazájának.

A sztálini évek kerültek szóba.

– Milyen volt akkor?

Kun Béláné:

– Rosszkedvű, elgondolkodó, de nem beszélt. Ha megkérdeztem: mi bánt? – azt felelte: elég erős vagyok ahhoz, hogy magam viseljem el a bajokat. Optimista forradalmár volt.

Az idő figyelmeztet: be kell fejeznünk a beszélgetést. Már készülődünk, amikor megkérdezzük:

– Milyennek látja ön Kun Béla mai értékelését?

– A párt már helyreállította Kun Béla értékelését, mind hazai, mind nemzetközi vonatkozásban; leleplezte a hazugságokat. Megjelentek és megjelennek Kun Béla tanulmányai, írásai és – annyi rágalom után – az igazat írják róla az iskoláskönyvek is. De a történészek munkája még hátra van. Akadhatnak, akik azt gondolják a hazug értékelésekről, hogy „akkor arra volt szükség". De kinek? Nem az igazságnak! Nem a munkásosztálynak! Mint feleség, de mint kommunista is mondom: ez csak ártott a munkásságnak, a magyar népnek. Követett-e el hibákat? Ő is, a társai is? Csak az nem követ el hibát – mondotta Lenin –, aki semmit sem csinál. A hibáztatók végül is eltűnnek a történelemben. Csak az igazat szabad mondani, se többet se kevesebbet. Ehhez akartam én hozzájárulni könyvemmel. *Ha az ideje eljön* és erőm lesz hozzá, megírom Kun Béla sorsának további alakulását.

Sokáig tűnődünk: Mi volt ebben az asszonyban túl a szavakon, túl a gondolatokon olyan lenyűgöző? Az élő Kun Béla forradalmisága!

(1967. március 3.)

CSERJÉS JÁNOS – FÖLDESI JÓZSEF

Mérnök és munkás

KUN, VARGA ÉS HEVESI NÉPBIZTOS ELVTÁRSAK A FIZIKAI ÉS SZELLEMI MUNKÁRÓL ÉS A PROLETARIÁTUS SZELLEMI VEZETÉSÉRŐL

Kun Béla, Varga Jenő és Hevesi Gyula népbiztos elvtársak tegnap az AMOSZ nagygyűlésen, az új országházban, előadást tartottak a mérnökök szerepéről a szociális termelésben.

Kun Béla elvtárs annak a fölfogásnak helytelenségét mutatta ki, hogy a proletariátusnak szellemi vezetésre van szüksége, és erre a mérnöki kar hivatott. A proletárosztály, amely teljesen a maga erejével föl tudta magát szabadítani, nem szorul gyámkodásra, a szellemi vezetését önmaga látja el. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a proletariátus mellőzni vagy elnyomni akarná a szellemi munkát, a szellemi munkásokat. A szellemi munka megfelelően magasabb honorálása a marxista fölfogás egyenes folyománya. Marx szerint a szellemi munka összetett fizikai (egyszerű) munka, amelyért megfelelően magasabb bér jár. A szocialista termelésben meg kell és meg is fogják becsülni a szellemi munkát, mégpedig gazdasági értékének megfelelően, nem úgy, mint a kapitalista társadalomban, ahol például a mérnöki munkát gyakran jóval értékén alul fizették meg, gyakran pedig – ha a mérnök egyben „jó üzletember" is volt – sokszorosan valódi értékén felül. A kapitalista társadalomban a szellemi munka gazdasági és erkölcsi honorálása gyakran a legélesebb ellentétben állt egymással, a komoly munkával foglalkozó technikus megbecsülése valósággal bőkezűnek volt mondható, míg munkájának gazdasági honorálása, megfizetése annál fukarabb volt.

A proletariátus, amely nem szorul szellemi vezetésre, a maga osztályöntudatával mindaddig a gazdasági élet irányítója lesz, amíg az osztálykülönbségek meg nem szűnnek. Másfelől a fejlődés a szellemi és a fizikai munka közti különbség megszüntetése felé tendál. A műveltség, a tudás nem lesz többé osztályprivilégium s abban

Kun Béla 1928-ban, a bécsi börtönből való szabadulása után, a leningrádi kikötőben

a mértékben, amint az emberek képzettsége, tudása kiegyenlítődik, fokozatosan megszűnik a kvalifikált és nem kvalifikált munka közötti különbség. Ha a mérnökök ezt a fejlődési tendenciát felismerik, nem lesznek olyan idegesek a munkássággal szemben, mint most. Meg lehetnek róla győződve, hogy a szellemi munka értékelésének nincsen kedvezőbb talaja, mint a szocializmus.

Varga Jenő elvtárs a mérnökök magasabb műveltségére appellálva felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy itt tulajdonképpen annak a bizalmatlanságnak a maradványairól van szó, amely a munkásság részéről, különösen régebben, minden intellektuellel szemben megnyilvánult. Ez a bizalmatlanság sok értékes s hasznos elemet

száműzött a munkásság osztályharcának küzdőteréről. Így például a polgári radikálisok közül soknak egészen szocialista volt a meggyőződése, de mégsem volt annyira erős, hogy ezt az állandó, gyakran szinte legyőzhetetlen bizalmatlanságot el tudták volna viselni. Mindnyájunknak kötelességünk, hogy ezt a - most már lényegesen csökkent - bizalmatlanságot lassanként kiküszöböljük. De a mérnökök lássák be azt is, hogy ők a múltban – akaratuk ellenére – a kizsákmányolás eszközei voltak mint üzemvezetők, akkord-kalkulátorok stb. Felülről kizsákmányolták, lefelé korbácsnak használták fel őket, a kapitalista termelési rendszer áldozatai voltak.

A munkásság öntudatos elemei mindig tisztában voltak azzal, hogy a mérnök ezt a hálátlan szerepét csak lénytelen-kelletlen végezte; a gyári munkás mindig tudta, hogy neki a gyári mérnök-munkással azonos érdekei vannak. A szocialista termelés felmenti a mérnököket a kényszerűségből vállalt hálátlan szerepüktől.

Hevesi Gyula elvtárs a kérdés technikai részével foglalkozott, s kifejtette a mérnök üzemvezetési, irányító szerepét a szociális termelési processzusban.

(Vörös Újság, 1919. május 31-i száma.)

Kun Béla 1935-ben, a Komintern
VII. kongresszusán

Hidas Antal • A tengernél

Kun Bélának

Hányszor nyugodtam partjaidon meg,
hatalmas tenger, remegő tükör.
Ezernyi csillag nézi magát benned:
a mindenség szemléli fényes arcát.

Folyók rohannak s deltára szakadnak,
mert versenyeznek nedvdús csókodért,
hogy ki szoruljon öledbe először.
És beléd fut a drága Duna is.

A Nagyalföldet horzsoló vize
itt vegyül össze ezer más folyóval,
és orosz, ukrán, magyar áradat
remeg egymásnak száz históriát.

Miként a népfajok a partodon,
kik végtelen térségben egyesültek,
miként Kaukázus százféle gyümölcse,
mely szinesedik kék eged alatt.

Ugy fényeskedjen harcba-szállott lelked,
ugy merengjed a Duna moraját,
s ugy nézz a szálló porfelhőre is:
leülepszik – s a kéklő tenger áll.

Derülj hát szív és erősödjél kar,
a tenger nyugalma legyen tiéd,
ki önnön-erejét jól ismeri,
s aki már ostromolta az eget.

(1935)

Cserjés János versei és írásai

NÁDSÍPPAL, NÁDIHEGEDŰVEL

Jöttem én kócsagos fiú
kócsagtollakkal vállamon
bibic-sírással torkomban,
jöttem a kihalt pusztákon át
míg a nap tüze szikkasztotta
a tél jege dermesztette csontomat.
Láttam tűzhányókat meghalni
erdőket porrá égni,
világrészeket elsüllyedni,
sárkányokat emberré válni
s kígyóvá, piócává,
sakállá, tigrissé
a homo sapienst.

Most füvekkel élek és fákkal,
hogy megerősítsem szívemet,
s nádsíppal, nádihegedűvel
köszöntöm, aki házába hív.

KOSÁR ÉS MÉZ

I

Mézet hozott az én kedvesem,
fonott kosárban arany mézet –
óh, emberek,
barátaim,
örvendjetek,
örvendezzetek –
mézet hozott az én kedvesem
illatos, fonott vesszőkosárban.

II

Nem hozott ő száraz kalácsot,
nem hozott üres kenyeret sem,
gyilkos galóca, tövis, csalán
kezét, szívét nem érintette.
Nem hozott mérget, judás-csókot,

sem a nyelvén ölő fullánkot,
felszakadt ínnyel hamis esküt
senki felé ő nem kiáltott.

III

Fehéren jött a makulátlan,
csak a homloka, térde vérzett,
Botlott az uton? –
vesszőkosárban
mézet hozott csak,
mézet,
mézet.

*

MINT NYOMJELZŐ HALMOKAT

Részegült és megáldott nappalokból
futunk tovább az éjszakába.
Utunk mentén elszórtan hevernek
feleslegessé vált dolgaink:
szakadt ingek, lyukas cipők,
félig teleírt füzetek,
süppedt sírok, akasztófák,
és romvárosok –
mikor mit tettünk, aszerint.

S az utánunk jövők,
mint nyomjelző halmokat,
a síkon fehérlő
csontjainkat is megtalálják.

*

KENTAUR

Mindig az érdes gerendázatok,
a fákból kiálló szögek
s lent a sziklák, göröngyök, kavicsok
s fent a bombák, rakéták, sárkányok,
a harákoló – sipító – buffogó tüzgolyók,
a boszorkány-pokol záporok

és úgy kell élni, hogy
se lent,
se fent,
se ember,
se madár –
patát növesztve, mint a Kentaur,
ki rúg, vág, harap és nyihog,

míg az erdők alján megleljük
a tiszta pázsitot,
a forrásokban a nyers és kék vizet.

A KOCSMA ELŐTT SZEKÉR ÁLL

A kocsma előtt szekér áll,
amolyan aprócska csak.
Cigány ül a tetején,
amolyan aprócska csak.
Szamár áll a rúd mellett,
amolyan aprócska csak.
De két füle óriás,
az nem aprócska csak.
Az öreg bent bajuszát
pödri az orra alatt,
az nem aprócska csak.
Farzsebéből egy bukszát,
abból százast vesz elő,
az nem aprócska csak.
Aztán egy pint üveget
emelint fel egyenest,
az nem aprócska csak.
A torkára engedi
a zöld nedűt egy cseppig,
ez nem aprócska csak.
Aztán kimegy az útra,
fölmászik a kocsira,
rásuhint a csacsira,
ez még aprócska csak.
De a csacsi makacs ám,
földühödik a cigány,
leugrik a kocsiról,
megfordítja ustorát,
eltángálja csacsiját.
Ez nem aprócska csak.
És a csacsi, a csacsi?
Lódul egyet, elszalad,
a Határ ut végire,
az irdatlan prérire.
Ez nem aprócska csak.
A cigány meg, a cigány?
Tán még most is ott iszik.
Ez már aprócska csak.

PÁLYAUDVAR

A hangszórók megállás nélkül üvöltenek.

Vonatok robognak át a sikamlós pályaudvaron,
míg a peron szélén, a büfékben,
a vécékben és a várótermekben
káromkodva lökdösődik a tömeg.
Egymás száját harapdálják a szerelmesek,
részegek lehányják a falat,
csavargó horkol, ki egy alvásra
a piszkos fedél alá betért,
gyerek pisil, sivalkodik
s erkölcsöt cserélnek semmiért.
A hadarás bebagyulálja
az önző, a megalkuvó, az okos és a buta fejeket.
Sárga lében fürdik az utazó és az utaztató,
a vigyázott és a felvigyázó.

A vonatok megtelnek és rohannak tovább
az ismeretlen térségek felé.
S a hangszórók megállás nélkül és rekedten
lapos közhelyeket üvöltenek.

ÁTVÁLTOZÁSOK

Sárkányok ivadéka,
tollatlan kakadu-madár,
honnan kerültél elő
részeg varázsló?
Miért kíváncsi
reád a világ?
Veszett eb, félszemű
mindent-meglátó,
vészhozó és aki
bőséget ád.
Pulykaszívű oroszlán-kölyök,
szelid kobra,
nagyhangú veréb,
korona nélküli herceg,.
elcsapott, eszelős király,
aki veri az ebét.

Pernye és szél,
papír és betű,
vas-csillag-szépségű
emberáldozat.
Átváltozol? Átváltozol
seszínű koporsóvirág,
mielőtt szeretnének,
mielőtt szerettél volna,
mielőtt megízlelnéd a tudást,
mielőtt a jövőbe látnál,
mielőtt megkísértenéd a végtelent,
mielőtt térdre kényszerítenéd
a halált.
A Föld szült,
a Föld befogad.
A Föld pihenőhelyet ád.

IKREK HAVA

– Kibírod, ne sipákolj – mondta az anyja. – Olyan széles a csípőd, mint egy tehéné . . . Mért nem vigyáztatok, hogy ne ikres hónapban legyen?

– Jaj anyám, hagyjon már, folyton csak macerál! Én szülöm a gyereket és én is nevelem fel. Nem? Ahol háromnak jut ennivaló, még jut a negyediknek, meg az ötödiknek is.

– Gyula tudja?

– Hát persze, hogy tudja. Mért ne tudná? Ő csinálta őket . . .

Bálványos Huba: Rajz

– Ő, persze, hogy ő. Csak enni is adjon nekik. Ne mindig az iváson járjon az esze... Mit csavarog annyit?

Az asszony sírni kezdett.

– Maga is csak bánt engem, ahelyett, hogy segítene. Annak, hogy Gyula kocsmázik, maga is oka . . . Mindig mondogatódik, hogy megint hol csavarogtál, melyik dáma pendelyit huzigáltad, mért nem tolod haza a képed, a feleséged megszakad a munkában, te meg flancolsz . . . Hát gondolja, hogy így van kedve hazajönni? . . . Nincs, de ne is legyen, mert maga csak veszekedést szít közöttünk.

A kertajtó megnyikordult, az asszonyok elhallgattak. Az út felől behallatszott a férfi lépteinek kopogása.

– Szervusz, anyu – mondta jókedvűen az ember. – Már megint sírtál?

– Sírtam, persze hogy sírtam . . . Azt akarod talán, hogy táncoljak ezzel a nagy hasammal?

– Akarja a rosseb . . . de hát szólni csak szabad itthon? Éppen olyan vagy, mint az anyád. Alig léptem be, máris kötözködsz velem.

Az asszony anyja mérgesen kiszaladt a konyhából, és bevágta maga mögött az ajtót. A férfi utána nézett.

– Ez kell, még ez kell, és kész a bolondok háza.

– Így beszélsz te is – sírdogált az asszony. – Bolondnak nézel mindnyájunkat . . . Neked könnyű, elmész munkába reggel, és hazajössz este. Hogy hol töltöd a napot, azt az isten tudja . . . De én a lábamat se húzhatom ki egész évben. Mosok, vasalok, főzök, szülök, meg pelenkázok. Hát élet ez, azt gondolod? . . . Ha még saját házamban laknék, akkor kedvem is lenne, de így, más portáján?

– Másén? Az anyádén. Nem? Vagy annyira idegen lett?

– Beszélj csak, amit akarsz. Olyan értetlen vagy, mint a gyerek. Én a javadat akarom. A tiedet, meg a családét . . . Az anyám, az anyám, de te a férjem vagy, a gyerekeim apja. Ha te nem találod itthon a helyed, akkor mit csináljak? . . . Tartsam a szám, mint a kuka, gebedjek bele a munkába, mint a jó ló, aztán száradjak el, hogy te más menyecskét keress?!

A férfi megmosta a kezét, asztalhoz ült.

– Adj enni. Éhes vagyok. Egész nap nem volt egy falat a számban.

Az asszony krumplilevest tett elé, túróscsuszát és egy kisüveg sört. Leült vele szemben, és nézte, hogy eszik.

– Ízlik? – kérdezte megenyhülve.

– Te csináltad – mondta a férfi. – Tudod a szájam ízét. – Bekanalazta a levest. Cuppogva megette a túróscsuszát és a sör után nyúlt.

– Azt szeretem, ha cuppogsz – mondta az asszony. – Akkor tudom, hogy ízlik.

A férfi elmosolyodott.

– Add a sörnyitót – mondta. Teletöltött egy poharat és a felesége elé tolta.

– Igyál, az egészségünkre . . .

Mosolyogva az asszony hasára mutatott.

– Te malac – mondta az asszony. – Mindig azon jár az eszed.

– Még fiatal vagyok. Nem?

– Te, te? Öreg krampusz vagy. Maholnap öt gyereked lesz, ha minden jól megy.

– Na és az valami? . . . Lehet tíz is.

– Csak a pénztárcád bírja.

– Majd meglátjuk . . . Egészségedre. – Koccintásra emelte poharát. Ittak.

A férfi felállt az asztaltól, nyújtózkodott. Odament az ajtóhoz, és beköszönt a szobába.

– Jó éjszakát mama. Aludjon jól . . . Lefektette a gyerekeket is? – kérdezte később a feleségét.

– Le. Látod, hogy lefektette.

– Jó asszony az anyád – mondta a férfi. – Csak nehéz élete van.

– Mindig az volt – sóhajtotta az asszony.

– Az – mondta a férfi. – Tizenegy gyereket nevelt föl, most meg itt vannak az unokák.

– Ha házat építünk, könnyebb lesz – mondta az asszony.

– Könnyebb? Az lehet, de jobb nem . . . Egyedül marad.

– Majd sűrűn meglátogatjuk.

Az asszony résnyire nyitotta a konyhaajtót. A kertből hűvösség és virágillat áradt be, és kiszorította az ételszagot.

A férfi vetkőzni kezdett. Bebújt az ágyba és magára húzta a dunnát. Az asszony eloltotta a villanyt, melléfeküdt.

– Érzed, hogy rúgnak? . . . Érzed?

– Érzem – mondta gyöngéden a férfi. – Ikrek lesznek. Most már biztos, hogy ikrek.

SZERENCSÉTLEN ÁBRIS

1.

Volt a mi utcánkban egy különös ember, afféle bolond, külsőre gorilla típus, bozontos mellű, majom ábrázatú. Korra lehetett negyven, meg kilencven éves is. Nem tudta senki, hogy mikor, hol született, és még az öregek emlékezete szerint is itt élt a környéken már időtlen idők óta, magányosan, származása szerint kibogozhatatlanul. A gyerekek féltek tőle, csak messziről meresztették rá ijedt szemüket, és riadt zergecsapat módjára menekültek, ha közeledett feléjük. Az asszonyok viszont szerették, mert igénytelen volt és bika erejű, és mindenféle munkát elvégzett, amit már senki nem akart vagy nem tudott elvégezni. Ilyen munka pedig mindig akadt a ház körül, a göcsörtös tuskók szétdarabolásától a tüzelő pincébehordásán át az illemhely tisztításáig.

Emlékszem, hogy a mi udvarunkban is állt egy sötét koronájú vénséges vén fa, amelyet kettéhasított a villám. Mi gyerekek viháncolva élveztük a játék új lehetőségeit, és tarzanfiak módjára ugráltunk a ledöntött tölgy gubancos ágazatán. De apánk nem örült ennek. Gondterhelten járkált. A fának malomkerék vastagságú törzse és rettentő gyökérzete volt, és bár hónapokig birkózott vele, még az sem látszott, hogy feldarabolásának nekifogott.

– Segítség kellene – mondta egyik este, amikor hazajött a gyárból, és fáradtan az asztalra görnyedt. – Egyedül nem bírok vele.

– Segítség? – válaszolta anyánk. – Hát hívjuk Ábrist.

És másnap dél felé megjelent Ábris, teljes harci felszereléssel. Akkora lapát volt nála, mint egy fél szekérderék és akkora fejsze, hogy egy kisebb fajta kovácsüllőnek is beillett volna. Mi gyerekek először az ajtó hasadékán át pislantgattunk felé, és csak akkor bátorkodtunk a közelébe, amikor anyánk egy egész kondér kását rakott elé, és Ábris enni kezdett.

– Hiszen ez nem ördög – magyaráztuk egymásnak sustorogva. – Ember ez... Eszik.

De nagy bátorságunk azonnal elpárolgott és rémülten elfutottunk, ha két falat

között ránk villantotta agyarszerű, kiálló fogazatát. Ilyenkor gurgulázó nevetést hallottunk, a szeme összeszűkült, s lapos ragadozófülei meg-megrándultak.

– Hő, hő, kis állatkák, csak szaladjatok – mormogta, s kezével hessentve csapkodott a levegőbe.

2.

Így élt Ábris a környékünkön dolgozgatva, megbecsülésben, a háború és a lehetséges társadalmi együttlét egy bizonyos pillanatáig. Azért eddig, mert utána már senki sem tudta, hogy él-e vagy hal-e.

Ez a dolog pedig így esett.

A nyilasok, hogy rogyadozó hatalmukat megerősítsék, és a munkások között hangulatot keltsenek, látványos demonstrációra készülődtek. A templomajtó előtt, a kereszt tövében már előző nap felállították emelvényüket, amelynek hátterébe így a hatalmas kő-Krisztus került. De mivel ez a vallási dekoráció mégsem volt egészen ínyükre, és a szónok testvért is zavarhatták Krisztus ráfüggesztett szemei, a keresztet zöld drapériával takarták el, a talpazat lábától egészen a számukra kihívásként ható INRI feliratig. Jesus Nazarenus Rex Judaeorum. Názáreti Jézus a zsidók királya.

Az eklézsia álláspontját ezzel kapcsolatban akkor még senki sem tudta. Ez csak másnap derült ki, amikor a pap az ünnepi nagymise helyett a vértanúk tiszteletére rendelt szentmisét celebrálta.

A templomban töméntelen sok ember gyűlt össze, de pontosan ellenkező szándékkal, mint ahogy a nyilasok számították. Tüntetés volt ez az éhség, a háború ellen, még akkor is, ha isten szolgája a szószékről megbékélést és krisztusi alázatot hirdetett.

A nagygyűlést 11 órára hirdették meg, de a mise sokáig tartott, és a rendezők nyugtalankodtak. Minden eshetőségre készen őrséggel állták el a templomkert kijáratait, hogy a tömeg szétszéledését megakadályozzák. A pap ajkáról alig hangzottak el a szertartás végét jelentő szavak „Ite missa est", a téren megzendültek a hangszórók, és az emberek fülsiketítő lárma közepette kényszeredetten vonultak az emelvény elé.

Fent a dobogón ismeretlen fekete keki és zöld egyenruhás férfiak ültek, merev nyakkal, gőgösen, beszélgetve.

A nyilas induló hangjai után egy alacsony, középkorú férfi ugrott a mikrofonhoz. Karját nevetségesen előre lökte, s „Éljen Szálasi" kiáltással akarta üdvözölni a tömeget. A mikrofon recsegett, ropogott és néma maradt. A szónok erre, mint szemétdombon a kakas, feje búbjáig vörösen, nyakát nyújtogatva még egyszer elnyöszörögte az „É-élj-en Szálas-i"-t.

A tömegben mozgolódás, nevetgélés támadt, amely egyre erősödött. A kukorékoló emberke ismét belekezdett mondókájába, de már senki nem figyelt rá, mert a kereszten meglebbent a zöld drapéria és az erőlködő szónok nyakába hullott.

Az emelvényen ülők sápadtan felugráltak. Fejök fölött ott függött a megfeszített Krisztus, lehajlott fején nyilas csákóval, s karján árpádsávos karszalaggal. A kereszt talapzatán pedig ott állt Ábris. Piszkos fekete ronggyal hadonászott, s röhögve ezt ordította, ahogy a torkán kifért.

– Kitartás! Éljen Szálasi! . . Höhö-höhö . . . Kitartás, testvérek! . . höh . . . höh . . .

A nyilas pribékek meglódultak. Egyszerre húszan is rávetették magukat. Lerángatták a földre. Rugdosták, puskatussal ütötték, verték, amíg meg nem érkezett az autó, amely a félhalott, vérző testet elszállította.

3.

Talán a sors akarta úgy, hogy az életben még egyszer találkozzak azzal az emberrel, aki gyermek- és serdülőkorom kissé szerencsétlen óriásaként, de mégiscsak óriásként, ma is emlékezetemben él, mint az általam ismert emberek között az egyik legnagyobb, s lássam pusztulását.

Akkortájt kerültem át az új üzembe, amikor felszabadulásunk tizedik évfordulóját ünnepeltük. Ez a munkahely nem volt se jobb, se rosszabb, mint a másik. A gépek itt is matuzsálem kort számoltak, s a termelés ugyanolyan módszerrel folyt, mint negyedszázaddal azelőtt. Az ágaskodó szarvasbogárhoz hasonló, emeletnyi magas mechanikus présekés a lustán elfekvő vakondszerű kovácsológépek éjjel-nappal fülsiketítő zajt kevertek. A gázkemencék sziszegve nyújtogatták hegyes lángnyelvüket, s öblös torkukból arcunkba lehelték a fojtogató, kénes szagot.

A gépek mellett dolgozó emberek nagyrésze régi, kipróbált munkás volt, s a „vándormadarak"-tól külsőre is különbözött. Arcuk bőrét szíjasra cserzette a gáz és a só, amely a szünet nélkül patakzó izzadságból visszamaradt, s vastagon rakódott le álluk gödrén, szemük alatt és homlokukon. S mindannyian valami különös fregatta formájú kalapot viseltek, aszerint, ki-ki hogy látta jónak szemét és ábrázatát védeni a fenyegető elemektől. Ezeket a kalapokat minden bizonnyal munkábalépésük idején vették használatba és velük együtt cserződtek, öregedtek.

A váltóműszak úgy hozta, hogy éppen éjjeles voltam. Egyik reggel a csigával egy mázsás szerszámot akartam beemelni, amikor megéreztem, hogy valaki figyel. Hátranéztem, és pillantásom ismerős szemvillanással találkozott.

– Ábris az – nyilallt át agyamon a felismerés. – Ez lehetetlen, hiszen őt akkor a nyilasok . . . De mégis! . . .

A hatalmas alak ott állt a bejárati ajtóban, elfogva a beszűrődő világosságot, hajlottan, elmozdíthatatlanul. Bal kezét toprongyos nadrágja zsebébe dugta, hóna alatt újságpapírba bugyolált csomagot szorongatott. Fregatta kalapja alól kilógott tüskés haja, körülfogta az arcát, s hátrafelé vastagon nyakába folyt. Orra belapult, homlokát mély sebhely barázdálta, füle helyén két porccsonk éktelenkedett.

Sokáig nézhettem, mert felém bólintott és elvigyorodott. Eléje léptem.

– Jó reggelt! Nem ismer meg?

Hang nélkül ingatta fejét.

– Maga Ábris. Én megismerem. Fát hasított nálunk a Vályog utcában, még felszabadulás előtt . . . Nem emlékszik?

– Öö . . . öö – gurgulázta érthetetlenül, és torkára mutatott.

Elborzadtam. Egész nyaka cafatos roncs volt, amelyből hegyesen emelkedett ki ádámcsutkája.

– A nyilasok?

Bólogatott és barátságosan megveregette a vállam. Majd karon fogott és visszavezetett a géphez. Csomagját óvatosan letette, s intett, hogy figyeljek rá. Megragadta a mázsás szerszámot, s egyetlen boszorkányos mozdulattal beemelte.

Ezután jóbarátok lettünk, s én évekig figyelhettem, milyen odaadással dolgozott, segített mindenhol, ahol szükség volt rá, erejét nem kímélve.

De akármennyire is egyenesben látszott az élete, a katasztrófa mégis bekövetkezett.

Az emberek vagy a vak sors jóvoltából? Ki tudná ezt most utólag eldönteni? Annyi bizonyos, hogy senki nem akart neki rosszat.

– Mi bajod Ábris? – kérdeztem egyszer tőle, amikor a műhely sarkában szomorkodott.

Kitárta karját és fejét ingatva jelezte, hogy semmi baja. De én tudtam, hogy ez nem igaz. Ahogy átalakult a műhely, ahogy változtak az emberek, Ábris az évek folyamán mindig zárkózottabb, komorabb lett. Lassan már nem érintkezett senkivel, csak ténfergett, látszólag munkát keresve, vagy állt az önműködő gépek mellett, és nézte a zajtalanul dolgozó kerekek, tolattyúk, medvék mozgását, s a szállítószalagokat, amelyek az ő talicskáját helyettesítették. Megértettem, hogy az új körülmények között nem találja a helyét, úgy érzi, hogy erejére itt már semmi szükség, ahhoz pedig bolondnak tartják, hogy valamilyen gépet rábízzanak.

A helyzet valóban ez lehetett, mert ide-oda helyezgették, és olyan hír is járta, hogy elbocsátják.

Végül áthelyezték egy építőipari vállalathoz, amely üzemünk rekonstrukciójának befejezéseképpen a tetőzet megemelésével foglalkozott.

Ezután még jónéhányszor láttam fenn a magasban; ügyetlenül imbolygott a gerendákon. Szakálla megnőtt, ruhája lerongyolódott, s messziről pontosan úgy nézett ki, mint egy gorilla.

4.

Egyik reggel a műhelyben nagy csődület fogadott. Megéreztem, hogy bekövetkezett, amitől féltem. Ábris ott feküdt, összetört testtel, a vasak között. Az emberek rémült, szenvtelen arccal nézték, s volt ebben valami fájdalmas, szomorú, félelmetes.

SZÜLETÉSNAPOMRA

A tág tereket
nem szeretem.
Egy falatnyi országot szoktam meg
és egy háromszor-négyes albérletet.
Az erő
ami feszített húszévesen
belesorvad kereteimbe,
lehetőségeimet
– fejjel a falnak –
nem feszegetem dühödt keservesen.

Reggel bezárom a szobát
remélve, hogy este megtérhetek.
A meggyfa az ajtó előtt
koszoruslány ruhában bólogatva
néz ki utánam
az útra.

SZOBÁNK NÉGY FALA

Három kép szabálytalanul elhelyezve
Millet: Kalászszedők
és a szorgalom ellentéteként
Rouault kék házaspárja
a vágy még ott él szemükben.
A negyedik oldalt
szekrény zárja le.
Az öreg, aki telenyomta
képtelen mintákkal a falat
meghalt azóta.
Sárga alapot gondolt
ezüst levelek alá.
Kéménylyukban öklömnyi kő
isten hidege veszi meg
jancsi-kályhánkat az eresz alatt.

Kezd hidegedni sustorog a szél
melegedni bújna be,
tapogat rések után.
Ágy, asztal, szék
a falhoz húzódtak.
Könyvszekrény edénnyel tele
Könyveinket eladtuk
más polcokon szép társat álmodnak
kevesebb használatot.

Igen a negyedik sarokban
gyerekágy van
Már zsiványkodik
édesanya
édesapa
levesz a lábunkról.
Kerülgetjük egymást
igyekszünk nem hétköznapi
szavakkal kifejezni
változó érzéseinket.

ESTI IMA

Zsókám,

ki laksz a házak dzsungelében,
hol minden garázsban oltárt emelt
a polgári jólét,

ahol esténként a családi átváltozások során
ujból és ujból megmutatkozik az ige:
legyen pénz és legyen mégegyszer pénz.

Ki laksz a házak dzsungelében,
hol megfeszítettek reményeim,
mert bűnösnek találtattak az iratlan törvények szerint,

ahol mindent inkább,
csak Pierre és Lucy szerelmét nem engedhetik
a mi szülőink, mert nekik sem engedhették,

ahol egyetlen ajtó sincs
soha a vándor előtt nyitva,

ahol csak képeit tartják
de nem ismerik Chagall fájdalmát érettünk,
ahol most múlott húsvét,
de kevés ötszögű sebem és a vérem.

Minotaorusz palotája!
Nem találok utat Tehozzád,

ki laksz a házak dzsungelében.

Bocsásd meg kétségbeesésem.
Ámen.

András Ida • Kései telefon

– Gyűlölöd még?
– Nagyon!
– Miért?
– Gonosz volt!
– Mert megcsalt?
– Emberségemben bántott meg!
– Ne gondolj rá többet!
– Nem akarok . . .
– Kedves volt?
– Egyszer nagyon, máskor undok. Meg hazudott!
– Sokat?
– Éppen eleget.
– Szeretted?
– Talán. Mit tudom már.
– Akkor miért bánt?
– Csak bosszant.
– Apró sérelem nem hoz ki a sodrodból!
– Ez másfajta sérelem.
– Felejtsd el!
– Még nem megy!
– Akkor találkozz vele!
– Már megint? Egyszer már találkoztam. Egyébként minek?
– Hogy megutáld!

- Mire jó az? Nem akarom megutálni. Nem!
– Vedd úgy, mintha nem volna!
– Ezt sem akarom.
– De kell!
– Nem lehet.
– Sajnálod?
– Nem. Őt nem sajnálom.
– Hát?
– A kapcsolatunkat, amely igazán emberi lehetett volna.
– Már megint álmodozol? Tudod, hogy ilyen nincs!
– Kell lenni!
– Azt ne nála keresd!
– Kinél?
– Olyannál, aki rossz percet nem igen szerez.
– Van olyan?
– Akad!
– Egyébként most is csak azt tudom ajánlani, hívd fel telefonon. Találkozzatok még egyszer. Általában az ilyen találkozás végleg lezárja az ügyet az emberben.
– Gondolod? Különben beszéltem már vele.
– Milyen volt?
– Azt hiszem, meglepődött.
– Találkoztatok is?
– Igen.
– Úgy, ahogy mondtam?
– Úgy.
– Felhívtad a lakásba?
– Na, ja!
– Ki kezdeményezett?
– Én!
– Várta?
– Jólesett neki!
– Neked?

– Mint kívülálló figyeltem, hogyan csókolózunk. S egyáltalán nem viszketett tőle a kisujjam hegye.

– Aztán?

– Semmi aztán. Szót fogadtam neked! Úgy csináltam, ahogy mondtad. Bátor voltam kívánságom előterjeszteni, hogy aludjon nálam, tudod a mesét . . . mert félek!

– Jó, egyre jobb. És örült?

– Zavart volt! Erre nem számított. Látszott rajta, nem tudja hányadán áll velem. Egész este hangoskodott, sokat beszélt, tapintatosan kerülve a multat. Én sem szóltam arról, tulajdonképpen miért is sértődtem meg, csak füllentettem ismét . . .

– Buta vagy! Ezt nem jól csináltad!

– Tudom!

– Meg kellett volna mondanod az igazat!

– Nem ment. Meg aztán ismersz, sosem árulom el magam, legalábbis, az adott helyzetben mindig mást mondok, mint ahogyan érzek.

– Ezért kár volt egy évig morfondírozni. Hiszen ő csak injekció volt. Elmúlt a hatása, most már nem kell általatnod sem őt, sem magad. Abban az időben, a válás után nagyon kellett ő neked, hogy felejts.

– Talán nem kellett volna. Ha az ember nem csinál magának problémát, akkor nincs. Örök igazság ez, nemde?

– Aludtatok?

– Igen.

– Mint az angyalok?

– Nem. Mint az ördögök.

– Miért?

– Mert most is figyeltem és nem kívántam az összebújást vele.

– És ő?

– Hős volt. Nem árulta el magát, hogy bosszantja ostoba tartózkodásom. De becsületére legyen mondva: nem erőszakoskodott.

– Tehát nem „haltál meg"?

– Ugyan! Vele soha! Nem jelentett ő férfit nekem.

– Miért nem zavartad el?

– Nem tudom. Valamire vártam. Arra a pillanatra, arra a mozdulatra, amely meg-

magyarázza furcsa kapcsolatunkat. Tudod, amiről mindig beszéltem, amire nem is tudom hány száz napig vártam.

– Nem hozzád való!

– Mindenkihez az való, akivel megérti magát.

– Nem egészen. Legyünk csak tárgyilagosak. Nő létedre jobban keresel, mint ő. Független lehetsz bármely pillanatban. Neked jövőd van, akárhogy is alakuljon a sorsod. Csinos is vagy. Örülhet az a férfi, akivel szóba állsz!

– A csinosság relatív dolog. Talán éppen neki nem tetszem.

– Képzelődsz.

– Nem. Nem. Minden találkozásunkat külsőleg is ünnepélyessé akartam tenni. Új ruhába öltöztem. Mindig.

– Észrevette?

– Igen. De erre sem úgy reagált, ahogyan vártam. Azt mondta: tehetem, jól keresek! Pedig, csak neki öltöztem.

– Kár volt!

– Kár. Most már autóm lenne!

– Na látod, te maflicsek!

– Mindig okul az ember!

– Akkor ne lógasd az orrod!

– Hát te sem értesz? Veled is vitatkozzam, Kriszti? Neked is bizonyítsak állandóan? Belefáradtam. Belefáradtam! Érted?

– Azért ne kiabálj velem! Persze, hogy értem! Csak szeretnélek megnyugtatni! Miért törődsz még mindig vele, ha sosem szeretted úgy, mint nő férfit szerethet? Hagyd már a fenébe! Vagy . . .

– Csak hülyeséget ne mondj! Azt ne tanácsold mégegyszer, hogy feküdjek le vele. Ebben nincs igazad. Nem vagyok ketrecben szaladgáló tyúk, hogy utána megrázom magam, s úgy kapisgáljak a szemétdombon, mintha mi sem történt volna.

– Nehéz eset vagy.

– Ember vagyok. Én így nem tudok élni! Én így nem tudok tervezni, ha gondolatom valakivel összebújva nem beszéltem meg. Nem az ő személye hiányzik, nem. Egy ember! Egy ember kell!

– Ebből az állatfajtából mászkál körülötted elég. Csak nyisd ki a szemed!

– Úgy látszik, én vak vagyok.

– Most mi van veletek? Mondd meg, és nem kérdezek többet róla. Igazán befejezem.

– Bizti?

– Ha akarod...

– Semmi sincs velünk. Azaz látszatra ugyanaz, mint régen. Jön, kedves. Most, hogy olyan hosszú idő után találkoztunk, restell füllenteni. De én mindig tudom, hogy mikor, mit hallgat el előttem.

– Miből vetted észre?

– Egészen apró dolgokból rájön az ilyesmire az ember. Különben is férj nekem nem kell. Elég volt egyszer. Jaj de sok is volt az az egy. Csak azt akartam, hogy a küzdő, egyszerű emberek kapcsolata fűzzön bennünket egymáshoz. Ez is lehet olyan értékes és szép, mint a szerelem.

– És?

– Ez sem megy, Kriszti. Úgy érzem, nincs már mit mondanunk egymásnak. Megbukott abban a szerepben is, amelyet ráerőszakoltam, meg igazán a munkám sem érdekli. Őt semmi sem érdekli különösebben. Talán csak az apró, közönséges kis szórakozásai, amelyekre másnap már nem is emlékszik. Érted ezt?

– Nem. Nem egészen. Valamiért csak csinálja?

– Hát idefigyelj! Úgy döntöttem, hogy minden héten egyszer találkozunk. Hol a Hungáriában az emeleten, vagy most nyáron a Duna-parton, a lépcsőkön este. Elmondom, mit csináltam, merre jártam. Játékosan szerződést ajánlottam neki, hízelegtem is, hogy vegye a lapot, megvalósíthassam a tervem.

– Mondd, észreveszed, hogy te mindig magadra gondolsz elsősorban? Úgy akarsz valamit a másiknak, ahogyan elképzeled. Nagyon ráfizetsz még erre egyszer. És sikerült a terved?

– Beszélsz szamárságot! Az csak természetes, hogy az ember akar valamit. Egyébként nem sikerült a tervem. Eltelt egy hét. Minden vidéki utamról írtam neki pár sort. Csak a munkáról! Felhívott. Találkoztunk, pedig nem akartam a játék szabályait megsérteni. Neki tudnia kellett volna, mire gondolok, nem éppen az ellenkezőjét kérdezni.

– Mit mondtál?

– Azt, hogy meg vagyok hatódva tőle!

– Szamár! Már megint elrontottad!

– Nincs igazad! Szerintem, ha valaki ismeri, szereti a másikat, gondolatolvasónak kell lennie.

– Aztán mire jutottatok?

– Semmire. Az égadta világon semmire. Leültünk a Halászbástya lépcsőjére. Szóhoz sem hagyott jutni. Fújta, fújta a magáét, hogy tévedek, ha azt hiszem, egy év után lehet meg nem történtté tenni, ami megtörtént. Új kapcsolatot mi nem kezdhetünk. Csúnyán bántam el vele, amikor olyan hirtelen szakítottam. Én vagyok a hibás, mert nem értettem őt meg.

– Ostoba posztringó! Mondtam már: nem érdemli meg, hogy szóba állj vele. Ez hülye! Egészen elment az esze! Minek néz téged?

– Nem néz ő különösebben semminek.

– Ugyan! Tévedsz. Az az érzésem, még mindig töri a rossz érted. Csak álcázza magát, s bosszant.

– Tévedsz, Kriszti. Úgy érzem, bűvkörén túlestem, de ezzel különösebben sohasem törődtem.

– Miért nem hagytad, hogy uralkodjon rajtad? Amíg ezt el nem érik a férfiak, addig nem nyugszanak. Azt hiszed, hogy a te korodban és helyzetedben férfi és nő között kialakulhat normális kapcsolat szerelmi viszony nélkül?

– Nem ilyen kapcsolatra vágytam.

– Észhez tértél?

– Igen!

– És mit csinálsz majd?

– Kérek KST-t, s adok neki kölcsönt belőle, hogy megvehesse a motort, amelyre úgy vágyik már régen.

– Meg vagy őrülve? Ezt nem mondod komolyan, ugye?

– Nem tréfálok. Csak azért teszem, hogy megszabaduljak tőle.

– Fenéket! Hogy megalázd, érezze: a pénzed nélkül nem motorozna egyelőre.

– Látom, arra nem is gondolsz, hogy a pénz mögött másféle üzlet is lehet, s az a fontos nekem. A motor nem oldja meg a mi helyzetünket. Legyen neki új Pannoniája, amelyhez engem olyan emlékek kötnek, hogy ne ülhessek rá, ne mehessek vele sehová sem. Érted?

– Tőled klasszikusabb szentimentalistával még nem találkoztam. Egyáltalán nem értelek!

– Pedig világos.

– Egyre zavarosabb. Az a fontos, hogy az iránta érzett nosztalgiád szűnjön meg. Sürgősen járj valakivel. Egyszer válaszd már ki azt, akire a magad által szabott azon rá is illik. Találkozol még vele?

– Nem. Nem hiszem. Jaj, Kriszti, egyébként olyan álmos lettem.

– Én is.

– Akkor aludjunk.

– Holnap este felhívsz, Anna?

– Igen.

– Addig gondold meg a motorügyet. Bizonyos elvekért az ember nem lelkizhet. Vegyél magadnak te autót, s vidd te el Andrist kirándulni. Néha. Néha . . . Csak néha! Te!

– No látod, Kriszti! Mondasz valamit. Nem is vagy te olyan.

– Milyen?

– Hát olyan . . . Álmos vagyok, na!

– Akkor szia!

– Szia neked is!

Az osztály nevében s dolgairól

BESZÉLGETÉS BENJÁMIN LÁSZLÓVAL

Benjámin László költészetével, munkásságával, de következetes, szigorú önmércével kialakított, mindig közösségi magatartásával is megbecsült helyet vívott ki magának. irodalmunkban.

Munkásként kezdte. Mit jelent ez költészetében, magatartásában?

– Mielőtt még a kérdésre válaszolnék, meg kell mondanom, hogy hasonló kérdést, illetve kérdéseket kaptam már a *Népszabadság* munkatársaitól is –, bizonyos mértékig tehát az Olvasó Munkásnak adott válaszaim megegyeznek a Népszabadságban már közzétett válaszokkal. Így most is csak azzal kezdhetem: azt hiszem, hovatartozásom már jóval az inassá szegődés előtt, gyerekkoromban eldőlt. Petőfit említettem életem legelső és legnagyobb hatású formálójának, akinek verseit anyám szájából már gyerekkoromban megismertem, és akinek versei első olvasmányaim voltak. Állandó olvasása közben erkölcsi, politikai, magatartásbeli mértékké vált bennem Petőfi, magamat is, környezetemet is az ő követelményeivel mértem. Így mire inas lettem, tizenöt éves koromban már határozottabb nézeteim voltak a világról, az életről, az egyes ember, s a magam helyéről a világban, mint hasonló korú társaimnak.

– Közösségi emberré természetesen már maga a munkásközösség alakított. Mindaz, amit kezdetben, a gyerek- és ifjúkorban Petőfitől, majd a magyar és a világirodalom más nagyjaitól ösztönző hatásként kaptam – mert szenvedélyes olvasó voltam és maradtam máig is –, nem lett volna elég a közösség formáló ereje nélkül, mindazok nélkül, akik munkahelyeimen és a mozgalomban emberséges szóval, példaadással, nemcsak a mesterségek fogásaira tanítottak meg, hanem valóban közösségi emberré, hűséges és fegyelmezett szocialistává neveltek. Kereken tíz évig dolgoztam ipari munkásként és ez a tíz év – 1930 és 1940 között – valóban

egész életemnek és írói munkámnak is meghatározója lett –, egyébként verselni is még munkás koromban kezdtem, első könyvecském 1939-ben jelent meg. Abból tehát, hogy életpályámat munkásként kezdtem, mindenekelőtt szocialista világnézetem következik, a termelő emberek szeretete és tisztelete, a munkásközösség iránti hűsége és az a törekvés, hogy írói munkámmal is ennek a céljait szolgáljam. Minden magatartásbeli és költői jellegzetesség – és az is, hogy ezek nincsenek ellentétben egymással – innen ered. Életemben is, verseimben is a munkáserkölcs, a munkásmagatartás megtartására és kifejezésére – egyszerűségre, nyíltságra, egyértelmű személyi és társadalmi kapcsolatra, a szenvelgés és az önzés elutasítására – törekszem. Ez határoz meg olyan formai elemeket is verseimben, mint például a beszélt nyelv használata, a logikus szerkesztés, a kifejezés lehető pontossága, a homály kerülése. Igényt tartok rá, hogy a munkásolvasó, az osztály maga megérthesse, s úgyszólván ellenőrizhesse, hogy valóban egy belőle való költő szól a nevében s dolgairól.

Korunk forradalmisága? A munkásosztály szerepe a modern társadalomban?

– Igen nagy és igen bonyolult kérdés. Nagyon jelentéktelennek érzi az ember önmagát és véleményét egy ilyen világméretű ügyben; végül is azonban a közvélemény egyéni véleményekből alakul, és az állásfoglalás minden embernek joga, a szocialistának pedig kötelessége is. Úgy vélem tehát: a forradalmiság ma, formáit, erőit, közvetlen céljait tekintve, igen sokarcú, olyan sokarcú, mint a világ a maga különböző fejlettségű országaival, népeivel.

– Mégis, azt hiszem, hogy – elismerve a társadalmi adottságokból eredő különbségeket – a *valóban* szocialista forradalmiságnak igenis vannak alapvető, közös meghatározói, s ezek egyike éppen a munkásosztálynak mint a forradalom – nemzeti és nemzetközi – vezető erejének elismerése. Mert bármilyen változások történtek is, és fognak még történni a világban, a munkásosztály következetesen forradalmi osztályjellege nem változott, semmilyen más erő – osztály, réteg vagy csoport – éppúgy nem pótolhatja a forradalmi mozgalmak élén, ahogy a munkahelyen sem. Sőt, jelentősége itt is, ott is növekedni fog, amint a technika mai hatalmas és holnapi még hatalmasabb fejlődése az ipari munkát és az ipari munkást egyre inkább értelmiségi színvonalra emeli.

Hagyomány és modernség, közérthetőség?

– Hagyomány és modernség nem ellentétes, hanem egymást kiegészítő fogalmak. Ellentétet azok konstruálnak köztük, akik az emberi létet nem tudják vagy nem akarják a maga folyamatosságában, szüntelen mozgásában, változásaiban látni, és a költészetet valami társadalomtól független, önmagában álló képződménynek tekintik. Ebből a szemléletből vagy olyan álmodern irodalom lesz, amely a társadalmi valóságtól elszakadt értelmetlen és érthetetlen spekulációkba, másodlagos formai kísérletekbe, vagy pedig a mai kor kifejezésére ugyancsak alkalmatlan konzervativizmusba fullad. Egy nép irodalmát s hagyományait a társadalmi jellegzetességei, történelme, szokásai, nyelvi sajátosságai stb. alakítják ki és formálják szünet nélkül: ami tegnap modern volt, mára hagyomány lett; ami ma modern, holnap hagyomány lesz (már ami megmarad belőle) – ám ez nem úgy megy végbe, hogy napról napra megtagadjuk az előző napit, és valami soha nem voltat, valami gyökeresen újat kezdünk.

– Volt persze és van ilyen szemlélet; ez szülte például a század tízes és húszas éveiben valóban szinte napról napra az „új" s az őket közvetlenül megelőzőt megtagadó még „újabb" izmusokat. Ám ezek „újsága" csak látszólagos volt, csupán külsőségekre, a vers egyes formai elemeivel való mesterkedésre korlátozódott. Hangsúlyozottan értelemellenesek voltak, modernnek és forradalminak hirdetett szokatlan formai megoldásaik mögött sokszor konzervatív, reakciós tartalmak húzódtak. Természetesen ennek a jó félszázada kezdődött (s nyugaton már akadémiává öregedett), de nálunk a modernség szerepében tetszelgő avantgardnak megvoltak társadalmi eredői: a lét elbizonytalanodása, világméretű háborúk, bukott forradalmak stb.

Megpróbálná konkretizálni véleményét?

– Korlátozzuk most – az egyszerűség és közérthetőség kedvéért – a hagyományok kérdését Petőfi *Vasúton* című versére. Mi a követendő s mi a követhetetlen belőle ma? A vasutat nem érezzük már „repülésnek", inkább lassúsága miatt szidjuk. A hasonlatok, amelyek erre a vasúton repülésre épültek, s a kor gyorsaságfogalmaihoz szabottak, idejüket múlták; a nagyobb sebességet már nem a sarkantyúzott paripa sebességéhez mérjük. A nyelv sem egészen a mi nyelvünk már. De még a vers tetőpontja is, a nagy forradalmi felhívás: *Törjetek szét minden láncot – Majd lesz elég vasatok!* – ha a versből kiszakítva nézzük, ma már naivul hat. Miért nem mosolyogjuk

meg hát a verset, miért nem tesszük le ásítozva, mint elavult kor elavult emlékét? Miért, hogy mi is együtt repülünk Petőfivel a harminc kilométeres sebességgel „repülő" vasúton? Mert a nagy költő varázslatában már nem a vasút a lényeg, hanem a repülés, a természettel versengő ember diadalmas elragadtatása; mert Petőfivel együtt megérezzük (s mi – vele ellentétben – már nemcsak érezzük, hanem tudjuk is) az első élmény frisseségével, hogy ezzel a vasúttal valami új kezdődött, valóban itt kezdődött az ember „repülése", a fejlődés nagy távlatait érezzük; s amivel többet tudunk erről Petőfinél, az csak fokozza a vers hatását, még inkább személyes élményünkké teszi Petőfi élményét. S ez csak a kezdet. Folytatódik és betetőződik a vers a társadalmi távlatok Petőfi-szenvedélyű felmutatásával, a technikai fejlődés és a társadalmi forradalom végtelenül bonyolult összefüggéseinek végtelenül egyszerű kifejezésével s legvégül a harcra szólító felhívással. Mindez a személyes élmény és indulat legmagasabb hőfokán – s harminchat verssorban – kifejezve! Meggyőződésem, hogy későbbi korok embereit is éppúgy magával ragadja majd ez a vers, mint a Petőfi-kortársakat vagy minket. Mai költő azonban már nemcsak Petőfi nyelvét, hasonlatanyagát nem veheti át – gondolatmenetét sem, egyértelmű elragadtatását sem, azt a nála még érthető és elfogadható lelkesedést, amely a technika fejlődésében még csak az ember javára szolgálót látta és nem az ember ellen is fordíthatót. A mi világunk gazdagabb is, bonyolultabb is, mint a Petőfié; ismereteink a természetről, a társadalomról, az emberről hasonlíthatatlanul nagyobbak; és mérhetetlenül nagyobbak a létünket – éppen a technikai fejlődés miatt – fenyegető veszedelmek. Ezért nem lehet a mi költészetünk, sem tartalmában, sem eszközeiben, a Petőfiéhez hasonló. Amiben mégis folytatnunk kell, az forradalmisága, a népe iránti hűsége, az új és a haladó iránti fogékonysága, politikai és költői demokratizmusa, s a lehető legnagyobb egyszerűségre törekvése. Abban kell követnünk, amit ő írt magáról – s amiben nem utánzói, hanem igazi folytatói követték –, hogy századunk hű gyermekei legyünk. Az értelmezésemben legalábbis ezt jelenti a hagyományok folytatása.

A személyi kultusz hatása irodalmunkra?

– A személyi kultusz évei alatt az ország egész életében – így a közművelődésben is – olyan forradalmi változások történtek, amelyek – minden bűn és minden torzulás ellenére – alapjai voltak és maradtak a forradalmi fejlődésnek. Így ekkor nyílt

meg a tanulás lehetősége valóban a tömegek előtt, ekkor nőttek meg a kulturális igények és nőtt fel az új, nagy olvasóközönség: az irodalom tömegek ügyévé, közüggyé ez évek alatt vált. Ezt elhallgatni történelemhamisítás volna, s jelentőségét akkor sem lehet tagadni, ha ezen túl kevés jót mondhatunk a személyi kultusz művészet- és irodalompolitikájáról; ennek káros hatását, attól tartok, még sokáig fogjuk érezni. Eltorzította, természetes útjáról letérítette, elszegényítette irodalmunkat. A valóságtól elrugaszkodott tartalmi, tematikai, formai normákat szabott ki az irodalomnak, jelentős írókat, a szocializmussal rokonszenvezőket is, ha nem tudták vagy nem akarták e normákat teljesíteni, erőszakosan elnémított, életképes irányzatokat hatalmi úton elfojtott, szinte illegalitásba kéynszerített; realizmust követelt, de olyan megszorításokat alkalmazott, amelyek szükségszerűen a valóság eltorzítására vezettek, üldözte az írói kritikát és gyakorlatilag felszámolta az irodalmi kritikát. Hogy ma a szocialista irodalomnak rosszabb pozícióból kell írók és olvasók közt híveket szereznie, mint kellett húszegynéhány évvel ezelőtt, a személyi kultusz következménye is.

– A kommunista íróknak egy – számbelileg és íróilag – jelentékeny csoportja kezdettől fogva ellenezte ezt az irodalompolitikát, az adott lehetőségek szerint fellépett írók és irányzatok elnémítása, a korlátozó és irodalomszűkítő tendenciák ellen. Kezdetben csak annyi eredménnyel, hogy ezzel magát is gyanússá tette az irodalompolitika akkori intézői előtt; később azonban, 1953–54-től az irodalompolitika merevsége is oldódott. Ma már nincs tilalmas irodalmi irányzat; szocialista és nem szocialista – köztük, véleményem szerint retrográd – irányzatok is egyaránt teret kaptak. Ha nincs is minden rendben az irodalmi életben – túl messzire vezetne, ha most ezt részletezni kezdeném –, helyeslem, hogy minden író és minden írói elképzelés jelen van az irodalom folyamatában; az a véleményem, hogy minden egyes írónak és minden irányzatnak magának kell kiküzdenie helyét az írói s olvasói közvéleményben, s nem tartanám jónak egyetlen mai irányzat hivatalos protekcionálását sem; meggyőződésem, hogy ez inkább visszavetné, mint erősítené a támogatottat. A protekcionáltság ugyanis a valóban jelentős írót inkább elkedvetleníti, mint serkenti; a jelentéktelenebeket ugyanakkor vonzza a könnyebb érvényesülés felé –, s ez végeredményben az erősíteni kívánt irány hitelének elromlásához vezet. Amint az is meggyőződésem, hogy a szocialista irodalom előbb-utóbb – egyenlő feltételek közt – túl fog nőni a különböző irodalmi divatokon.

Munkája? Tervei?

– Nem szoktam terveket készíteni munkámhoz. Mindig keveset írtam, nemcsak azért, mert mindig állásban voltam, hanem nyilván alkati okokból is; nem hiszem, hogy ez már változni fog. Következő évemet, amellett, hogy a magam évenkénti néhány versét szeretném s valószínűleg meg is fogom írni, egy kis kötetnyi Majakovszkij-vers fordításával töltöm majd.

CSERJÉS JÁNOS – FÖLDESI JÓZSEF

Hajtun Klára rajza: Vízhordó fiú

Benjámin László • Vérző zászlók alatt

Et s'il était á refaire
Je referais ce chem
(ARAGON)

A magány, a dicséret, a szégyen
a kétségbeesés, a remény,
a hitek, a hitegetések,
a kötéltánc a lét legperemén –
Micsoda keveréket
lökött is a végzet elém!
Mégis így egész ez az élet,
újra ezt kezdeném.

Csak ezt, csak ott, hol a nyurga
fiatalember, szinte kölyök,
akit, hogy lépjen az útra
örök árnyai és élő társai közt,
Petőfi patétikus ujja
s a maga szótlan eskűje köt.

Fülledt a világ, bevetésre
sorakoznak a bombavetők,
hágókon a tankok elébe
zuhannak a büszke fenyők,
arcára borulhat az is, aki térdre
nem esik a Vezérek előtt.

Rábizva a puskacsövekre
a nagy érvek, a jós-jeligék –
a falakra, az uccakövekre
– mig bomba nem veti szét –
íródik a replika, rontva meg edzve
szorítja gyermeke? foglya? szivét
az a kényszeredett, az a hetyke
törvényen-kivüliség.

Az ember föllobbanva kiéghet,
menekülne is, üldözi rém,
próbálja a félelmet, vereséget,
de ha fölbukik is, a helyén.
Tűz is, korom is ez az élet,
újra ezt kezdeném.

Gyász-tollait hullatja az ünnep –
hova lettek már a hadak?
Gyere termő-tenyerű, vedd
a pörölyt, vakolókanalat,
úgy kalapáld, úgy rakd fel a Művet:
hidfő a jövőnek, szikla-alap.

Benjámin László

Hős énekek kürtje, legendák
ideje támadt fel, csuda kor,
sorozatban készül a nagyság,
csak az ember süllyed el valahol,
kileheli égi parancsát
az égő csipkebokor.
Egyenlőség? Szabadság?
Vakfegyelem és protokoll.

A magasba a mély beleszédül?
mindenki mindenkit elárul?
divide et impera? – végül
az aljasságig belegyávul,
aki a törvény fölé ül,
aki a törvény alá hull.

A homlokon papi kaszt jegye, bélyeg,
ami csillag volt, ami fény –
Mit látott, mit ez a nép, hogy a szégyent
torkomig nyomta belém:
hányjam ki a mézet, a mérget,
éljek keserű kenyerén!
Kínjaiból-támadt ez az élet,
újra ezt kezdeném.

Hol a próbált szív, aki hitt, aki lázadt?
A Forradalom hol csavarog?
Éljen szeretett . . . a szavakban alázat,
ketrecben az elvek, az indulatok.
Mit az elv? mit a szív? csak a látszat!
„Az állam én vagyok!"

Hatalommal-vert buta gőggel,
vakon, süketen, konokan
cicázik a bika-dühökkel,
mit bánja, kit ér a roham –
a feldühödött se vigyázza: kit öklel,
azt sem, hogy a nyársba rohan.

Ki a bajnok? a zsoldos? a sértett?
a gödörbe az is meg ez is belefér,
ha már darabokra esett a közérdek,
mindenki magának itél,
elakad a szó, marad érvnek
megint csak a vér meg a vér.

Vádlottnak és ügyésznek
és tanúnak álltam én
a perben, hol az ítélet
joga nem az enyém –
de az enyém ez az élet,
újra ezt kezdeném.

Szivárvány volt az a cél, kamasz álma?
Szesz gőze, rajongó vágy ködképe marad,
a lélek bódulata, hogy utána
keserübben ébred a priccsen a rab?
Vagy a metán az, a sírok tétova lángja?
Lidérc csalogatja a vértanúkat?
Vagy fény az mégis, a lélek igazi napja?
Az ember, a mindig-megcsalatott, a zilált
– sebesült hiteit, kinját se tagadva –,
fölméri megint az utat, nekivág,
gyeplőt vet az indulatokra, szavakra,
hogy el ne riassza fiát.

Követi fiával a vérző
zászlókat a sírokon át, a gyűlöleten,
amíg az a harc, az a végső
fölolvad a mostani s új szíveken,
s az áldozatok test-halma fölé nő
virágaival az örök szerelem.

A virág, a jövő . . . zavaros a képlet,
eltéved az elme, a szem sok kusza jegyén,
de él még szívem régi kamasz-hite –
végleg
nem csalhat meg a remény!
S akár koszorúzva kell érnie véget,
akár a pokol fenekén:
lenni akar, amíg él, ez az élet –
elkezdem újra, el én!

A SÁRGA CIPŐ

A főművezető szép új sárga cipőt csináltatott, s még a nadrágját is feljebb húzta, hogy irigykedve megbámulhassuk.

Szó, ami szó, gyönyörűséges sárga cipő volt!

Nem is hordta a főnök állandóan, csak besétált benne, s aztán pihentette egész nap, míg haza nem indult.

De az üzemben rajtunk kívül kismillió patkány élt, még fényes nappal is előmerészkedtek, és mint beijedt kis részletes ügynökök, loholtak sötét dolgaik után. És valamelyikük – biztosan egy idegen, mert helybeli ilyet nem mert volna tenni! – körülrágta a csodacipő kérgét.

Papucs lett belőle.

Satupadomon, egy kiesett görcs lyukában, egyik reggel megjelent egy mohó kíváncsiságtól reszkető kis orr, két fénylő kis cipőgombszem, egy rokonszenves kis pofa.

Tisztább volt, mint a többi, és határozottan kereste a barátságot. Óvatosan, nagy türelemmel szelídített magához. Rövid idő alatt megtanultam a lassú, kimért mozgást, megtanultam, hogy megsimogatni tilos, s hogy kedvenc ételeit (sült szalonnabőrt, dióbelet, szardíniát) rajztűre szúrva kell neki szépen átnyújtani.

Mókusmódra kucorogva ült, és a falatokat első lábaival vette el, ezeket kezek módjára tudta használni. Evett, mosakodott, körmével szálanként fésülte bajuszkáját.

Szóval, nagyon megvoltunk egymással.

A főművezető, hasonlóan a híres orvosprofesszorokhoz, minden reggel inspekciós körutat tett az üzemben, körülötte loholó díszkíséretével. Én annyira elbambultam, hogy nem vettem észre.

De bezzeg észrevett ő!

Akkorát üvöltött, mint egy sebzett oroszlán. Kis védencem bukfencet vetve tűnt el a lyukban. Én is legszívesebben követtem volna, de sajnos, számomra nagyon is mini volt a lyuk.

– Ki ennek az isten barmának a csoportvezetője? Azonnal rúgják ki! Még zabáltatja a patkányokat, a hülye!

Megsemmisülten álltam, igyekeztem minél kisebb felületet mutatni.

– A könyvét! És azonnal kivágni innét! – parancsolta a főművezető.

Csoportvezetőm megértő, jó lélek, később így szólt:

– Egy hónapig éjjelre jön. De reggel 6 órakor tűnés a kettes kapun, mert a főnök a kolónián lakik, és a hármason jár be!

FERI BÁCSI

Egy reggel arra leszek figyelmes, hogy titkolódzó képpel pusmognak, jönnek-mennek az emberek.

S mintha valami papír vándorolna, de nem mindenkihez. Én semleges széplélek vagyok, a műkedvelők lefoglalják minden időmet. (El is neveztek Romeónak.) Fejemen egy öreg leventesapka, betyárosan félrecsapva, fütyülök, mint egy piktor; már elfelejtettem a pusmotolást, reszelek vígan.

Előttem megy el Feri bácsi, a bizalmi. Nagy darab, bivalyerős ember, félkezében egy kis blokkszerszámot lógat. A politizáló emberekhez nincs mindig nagy bizalmam, de őt tisztelem, kutyakemény ember. Még az idősebbek is Feri-bácsizzák! Az urak meg akarták tenni művezetőnek, ő visszautasította azzal: „Leszek én itt igazgató is! De önökből még söprögető sem lesz!"

De most megtorpant, valami nem stimmel nála.

Felnézek: most lépett be a katonai parancsnok, két keménykalapos civil úrral; biztosan hekusok. A megtorpanás és a vándorló papír – villan át rajtam. Feri bácsi gyorsan leteszi a kis szerszámot a földre, én is érdeklődve nézem. A keménykalaposok megindulnak, a művezető, mint ijedt kotlós, szaladgál körülöttünk.

– Romeó, most segíts! – szól Feri bácsi halkan.

Csodálkozom, de szolgálatkészen lehajolok, emeljük a kis szerszámot, s a kezünk egymáson. Érzem az összehajtogatott papírt.

– Te nem vagy gyanús – súgja, és már megy is tovább.

Cikáznak a fejemben a gondolatok. Látom magam az Andrássy-laktanyában, bikacsökös csendőrnyomozók között.

Vakarom a fejem kínomban.

Hopp! – érek hozzá a leventesapkához – most szolgálsz, öreg rongy! Tenyér élével huszárosan beigazítom a rózsáját, és ügyesen alácsúsztatom a papírt. Közben az urak is odaérnek. Összevágom a bokámat:

– Szebb jövőt! – ordítom, hogy csak úgy zeng a műhely.

A százados úgy mosolyog rám, mint farkas a bárányra. És rávágja az adjon istent.

– Ha mindegyik ilyen derék magyar legény lenne, nem kellene itt mászkálnunk – fordul az urakhoz.

– Maga velünk jön – int Feri bácsinak a művezető.

Egy öreg szaki, a padszomszédom, mélységes undorral a cipőm orrára köp.

– Pojáca! – recsegi oda.

Fogok egy darab anyagot, be a teherliftbe, itt egyedül vagyok. Kisimítom a papírt. „*Szabad Nép*. A Kommunisták Magyarországi Pártjának lapja."

KÉT PILLANATKÉP KUN BÉLÁRÓL

Kétszer találkoztam Kun Bélával, vagy talán így pontosabb: kétszer láttam Kun Bélát.

Először a Visegrádi utcában, a *Vörös Újság* első számának kinyomtatásakor, másodszor a teherautós élelmiszerbeszerző csoport útra indításánál.

Persze, a Visegrádi utcába nem a politikai öntudat vitt el. Kilencéves voltam, s ott működött, a nyomdaházban a Diana-mozi, és annak a képeit mi, a Sziget utcai elemi iskola kisdiákjai, nagyon is számontartottuk. Egy ilyen szemrevételezéskor látom, hogy sok ember tolong az utcán, csíkostrikós tengerészek lövöldöznek a levegőbe, ami

nekünk szörnyen imponált, és egy örömtől ujjongó férfi a félemeleti ablakból újságokat szór a nép közé.

Az emberek pedig kiabáltak:

– Éljen Kun Béla!

– Éljen a Vörös Újság!

A Horthy-korszak történészei Kun Bélát mint véreskezű forradalmárt festették le. Erélyes volt, az igaz, hisz világot kellett kidönteni sarkaiból –, de én inkább hiszek a szememnek, mint némely történészeknek.

Édesapám gépkocsivezető volt, és belőlük beszerző csoportot alakítottak, a Váci úti magyar–belga gyárban állt a telepük. Talán a Váci út összes sápadt kis proligyereke összecsődült ott anyjostól csudát látni: olyan teherautókat, melyek vajat, lisztet, zsírt hoznak majd nekik.

Kun Béla indította útnak őket, mindössze néhány szóval.

A gépkocsivezetők nagyon aggodalmasan pislogtak a sofőrfülke tetejére szerelt géppuskákra, és a mellettük vidáman feszítő vörös kokárdás tengerészekre.

Kún Béla a tengerészekhez fordult, és egészen halkan mondta:

– Elvtársak, ti is apák vagytok! Biztos, hogy lesznek nehézségeitek, de mindig arra gondoljatok, hogy ne csak a szalag legyen piros a sapkátokon, hanem ez a sok kis sovány gyermekarc is.

Azt hiszem, ez volt Kun Béla.

A KALAP

Kicsit vaksi vagyok már, különösen, ha a világosságról bejövök. Mert ha kint borult az idő, olyan az üzemünk, mintha az állatkerti akváriumban ténferegne az ember. Még jó, hogy nem kell forintot fizetni, hogy bejöhessünk.

No fene ... no fene ... ez már hülye játék, egy kis vaskarika pont orron vág.

De mi ez?

Nem esik le?

Hintázva libeg, és lustán még egyszer az orromra koppint.

Elkapom nagy mérgesen, és várom a sikerült tréfa után felhangzó röhejt, de helyette, vagy tíz méternyi összevissza tekergő vékony acéldrót pottyan a fejemre.

Persze, a tetőablak nyitogató! Majd kapok én a gondnoktól, így megrántani.

Közben már dolgozik bennem az örök újító: mire lenne ez jó??!

Megvan!

Az asszony már rég sír egy modern ruhaszárító kötélért, veszek vékony PVC csövet, belehúzom, és meglesz a mosható, nem rozsdásodó ruhaszárító.

Díjazásra méltó ötlet!

De . . . és itt a nagy *de.*

Ez a drót itt van, a padlás pedig otthon.

Hm??? Vén lókötő vagy, ha ellopod a drótot! – háborog a lelkiismeretem. (Társadalmi tulajdon jogtalan igénybevételével vádolom!)

Na! Na! Azért ott még nem tartunk, intem le a háborgót.

K. O.

Kell otthon – és kész.

Na és amikor ők háromperces késésért félórát levonnak?

Sakk-matt a lelkiismeretnek.

Már csak a *hogyan* van hátra.

Azt is megtaláltam, pofon egyszerű. Összehajtom karikára, és be a kalap alá.

Egy óra múlva már óvatosan lépegetek a kapu felé. Nehezebbnek érzem a kalapot, mint egy vásárra igyekvő palóc menyecske a kosarát.

Jaj, most ez az átkozott szél!

Ennek is most kell fújni, kapok ijedten a kalapomhoz, berántom a fejembe.

És már is itt az újabb veszedelem, öreg művezetőnk, akinek még senki ember fia nem tudott előre köszönni.

Lassítok. De ez meg feltűnő lehet.

Csendesen csöpög az átkozott kalap alól a verejték.

(Mit érezhet egy londoni bankrabló?)

Sodródok a tömegbe, még tíz lépés . . . még öt . . . még kettő . . .

Most veszi le a kalapját az öreg, hangos *jó napot könyvtáros elvtárs* kíséretében.

Rábámulok és kinyögök egy keserves adj istent.

És ezzel kikerültem a kapun . . . Iszkiri pajtás! Még hallom, ahogy megjegyzi az

öreg: látszik rajta, hogy „kultúrvonalon" dolgozik! Már tisztességesen köszönni se tud.

Piros vagyok, mint egy májusi zászló, szégyellem magam.

Hiába, vannak objektív nehézségek.

Mire hazaérek már kifüstölög a fejemből, és vár az asszony, keze a csípőjén, és jön a nyelveleves:

– A fiad, a drága, csipasz verebek után mászott a tetőre, és összetört két palát. Ki kell cserélni, mert jön az eső.

Amilyen ügyes és jó a palatető, olyan keserves javítani, el is piszmogok vele sötétedésig.

Reggel egy kicsit elaludtam, kapkodás, rohanás.

Szemetel az eső, fejembe csapom a kalapot, és bezötyögtet a vonat; hol olvasok, hol szundikálok.

De valami rossz érzés, nem hagy nyugodni. Valamit nem végeztem el . . . De mit? Nem jut eszembe.

Ez is ritka öröm: a könyvtár előtt hárman is várnak már, köztük egy szemrevaló fiatalasszony.

Nagy grandezzával lekapom a fejemről a kalapot és . . .

Nyílj meg ó pince, nyelj el engem!

Pengve tekeredik a meglepetten ugráló olvasók lábára vagy tíz méternyi acéldrót.

Diósi Pál versei

HÚSZÉVESEK

Tiszán jég, Dunán jég,
bolond lennék, ha várnék.

Befagyott, befagyott,
vajon mit is akarok?

Elolvad, elolvad,
ha várasz, ha mégy, magad vagy.

Bujócska, fogócska,
a szeretőd is ócska.

Tegnap itt, holnap ott
mindig mással láthatod.

Hajnalod nappalod
nyolc órádat eladod.

Magadat, magadat
elaprózod. Ne tagadd!

Délután, délután
kóborolhatsz Óbudán.

Szombaton, vasárnap
haverok, csak ők várnak.

Szavazni! Szavazni!
Olvasatlan bedobni.

Egyik nap, másik nap,
előbb-utóbb behívnak.

Egy évet, két évet
ha kell, ott is leélek.

Kijövök, kijövök
talán meg is nősülök.

Fiam lesz, lányom lesz
mint az apja olyan lesz.

Olyan lesz?

HÓESÉS

Így maradtam én
örök kavargásban.

Hadd gyűljek köréd karjaimmal!

Teremts rendet bennem
és körülöttem!
Mert úgy vagyok én is foltjaimmal
akár a hó,
szemcsékre kristályosodó.

Megitasson olvadásom,
ne dermesszen párolgásom,
hagyjon nyomot csillaghálóm.
Mert úgy vagyok én is foltjaimmal
akár a hó,
de köréd kristályosodó.

SZABADON AZ ÉJSZAKÁBAN

Nem is jöhettem másképp.
Nádvirág, sáslevél
került fejemre.
Hozta szél.

Karomra fűzött kutyatejjel
láncos voltam már gyermekfejjel,
és most az éj
kezébevesz halkan.

Paprikafű magját pergetem,
elzúg egy villamos.
Fényeit magamhoz engedem
és felvillanok mint az oszlopok.

Fodré Sándor — Szentpéteri Zsigmond — Meiszner Tamásné • Világos ablakok mögött

CSEPELI TÁRSASHÁZAK 1967

Ha kellő távlatból, repülőgépről néznénk Budapest látképét, áttekinthetnénk a fővárost övező új lakótelepek láncolatát. A volt elővárosokban, a mai peremkerületekben tavaszi rügyek módjára növekednek az új házak az utcák ágain.

Budapest egyik déli kerülete Csepel. Ez a kerület lassan teljesen elveszti régi arculatát, annyi új épületet emeltek itt az elmúlt években. A legdélibb részén fekvő Csillagtelep az egyik legerősebben fejlődő városrésze. A jelenleg mintegy tízezer főt számláló lakótelepen most is építkeznek. Az elmúlt év végén a Merkur utcában adtak át a boldog tulajdonosoknak hat kétemeletes, 12 lakásos társasházat. (A modern, új település egyik jellegzetessége egyébként, hogy utcáit a legújabb kori érdeklődési körnek megfelelően égitestekről nevezték el. Van Tejút utca, Mars utca, Jupiter utca, Vénusz utca, Rakéta utca, Űrhajós utca és Merkur utca.)

A legújabb társasházakkal szemben a Merkur utca bal oldalán sorakozó háromemeletes házakkal indították el az ötvenes évek közepén Csillagtelep építkezéseit. Ezek a házak emelkedtek ki először az alig megkötött, fátlan, futóhomokos pusztaságból. Az új társasházaktól jobbra – Csepel régi főutcája, a Rákóczi út mentén – a húszas évek végén már épült egy földszintes házakból álló lakótelep, az úgynevezett „Posztógyári kolónia". A csepeli Magyar Posztógyár építette munkáslakások céljára ezeket a formátlan, szecessziós, komfort nélküli házakat. Jellemző az akkori viszonyokra, hogy a futóhomok elleni védekezésül – amit köznyelven „csepeli esőnek" neveznek – a kolónia teljes hosszában védőfalakat kellett építeni, mivel a környék abban az időben futóhomokos, fátlan szántóföld volt. Ma már a régi kőfalnál is jobban védik a kis földszintes házakat nagyobb, de fiatalabb testvéreik, az új, két-három-négy emeletes háztömbök.

A Merkur utcai hat társasház közül kiemelünk hármat, hogy közelebbről megvizsgálhassuk a fiatal telep lakóinak életkörülményeit, a mindennapokkal vívott küzdelmüket, új környezetből adódó nehézségeiket. Ha megismerkedünk életükkel, megtudhatjuk, hogy az adottságok és lehetőségek keretein belül milyen modern otthont teremtettek családjaik részére. (Vizsgálódásunk csupán megmutató jellegű; általánosításra és messzemenő következtetésre valószínűleg nem alkalmas.)

SZERVEZÉS, A HÁZAK KÜLSEJE

A Csepel Vas- és Fémművek Szakszervezeti Területi Bizottsága szervezésében indult meg a társasház-építési akció. A toborzást 1963 nyarán kezdték meg, elsősorban a gyár dolgozói körében. A Vasmű pártbizottsága védnökséget vállalt az építkezés fölött. A gyár kijelölt egy építészmérnököt, hogy az építkezést, valamint az OTP hitelfolyósítási ügyeit ellenőrizze. Sok időbe telt, míg egy-egy épület leendő tulajdonosai összeverődtek, s több mint egy fél év telt el a szervezés megkezdésétől az építkezés megindításáig. Az építtetők megvásárolták a tanácstól a telkeket; egyenként 385 négyszögöles területeket, közművesített állapotban. Egy telek ára 71 964 Ft volt. Az építtetők ezután egy tervezőirodával léptek kapcsolatba, kiválasztva egy típustervet, melynek tervezési költségei 19 600 Ft-ot tettek ki. Ezután megindulhatott az építkezés.

Az építők a lépcsőzetesség elvét alkalmazták. Az alapozási munkát mind a hat háznál egyszerre végezték, azután házanként történt a falazás, a tetőfelhúzás, a külső és belső pucolás stb. Mindezek ellenére az építő vállalat a kitűzött határidőre nem lett kész, az építés ideje több mint két évig elhúzódott. Az épületek falai 160 cm magas terméskőalapra épültek, követve a hagyományos építkezést. A házak kétemeletesek, és villaszerű épületek benyomását keltik. Minden szinten négy lakás van, a Rákóczi út felőli oldalon loggia, a Merkur utcai oldalon erkély húzódik végig a lakások előtt. Az épületek egyforma külsejükkel, de különböző színükkel jól illeszkednek a környező házak közé. A modern alakzat, a hosszú erkélyek, a loggiák és a mindkét emelet magasságban üvegezett lépcsőházak sejtetni engedik, hogy a házakban minden igénynek megfelelő otthonok vannak. A Merkur utcára néző lakások valamivel kisebbek, mint a Rákóczi útra nézők. Az előbbiek területe 69,47, az

utóbbiaké 71,73 négyzetméter. A nagyobb és kisebb lakások közötti különbség árban is megmutatkozik: a kisebbek 148 000, a nagyobbak 153 000 Ft-ba kerültek. Ebben az összegben benne van a házakat körülvevő parkkerítés ára is, mely 50 cm magas betonfal, rajta 20 cm magas hajlítottcső vaskerítés. Ez a kerítés megfelel ugyan az esztétikai szempontoknak, de a virágos kerteknek nem nyújt védelmet.

A LAKÁSOK BELSEJE

A lakások kétszobásak. Az előszoba 5,70 négyzetméteres, mozaiklapos padlójú, ebből nyílik a két szoba. A nagyobbik 21,50, a kisebbik 18,50 négyzetméter. Mindkét szoba parkettás, és mindkettőben egy-egy vajszínű cserépkályha van. Szép a szobákat összekötő kétszárnyas, végig üvegezett, fehér ajtó. Mindkét szoba tágas, világos, háromrészes nagy ablakokkal néz a világba. A nagyobb szobából az ablakkal egybeépített, végig üvegezett ajtó nyílik a loggiára vagy az erkélyre. Külön dísze minden lakásnak a 11×1 méteres erkély (loggia), mely a lakások teljes hosszán fut végig. A konyha hét és fél négyzetméteres, beépített mosogatóval, kredenccel, állandó hideg-meleg vízzel, valamint villanytűzhellyel. A konyha világítását kétszárnyas ablak szolgáltatja. A fürdőszoba az előszobából nyílik, 3,60 négyzetméter nagyságú, benne fürdőkád, villanybojler, külön mosdókagyló, e fölött borotválkozó tükör. A fürdőkádhoz tartozik egy hajlékony karú, krómozott zuhanyozó. Az egész fürdőszoba 150 cm magasan fehér csempés. A W. C. külön helyiségben van. Az előszobából nyílik még egy 0,79-es nagyságú, beépített garderobszekrény.

Nem lenne teljes a felsorolás, ha kihagynánk a pincét (amely mintegy 40–50 mázsa szén befogadására alkalmas), a minden szinthez tartozó tárolóhelyiséget, valamint az alagsorban található mosókonyhát és szárítót.

A LAKÓK

Az építtetőkkel beszélgetve kiderült, hogy az építkezés megindulásához szükséges összeg befizetése, a lakások berendezésére fordított összegek előteremtése, valamint az OTP kamat és a még számtalan kisebb-nagyobb összeg kifizetése után eljutottak

Németh Endre rajza

anyagi erőforrásaik végső határához. Mindezek ellenére bizakodóak, mindannyian tudják, hogy még sok tennivaló vár rájuk, de a nehezén már túl vannak, hiszen az OTP által folyósított kölcsönöket (100–110 000 Ft) harminc év alatt kell letörleszteni. Harminc év csaknem fél emberélet, de az építtetők már egyszer bebizonyították, hogy sokkal rövidebb idő alatt is tudtak jelentős összegeket összerakni – ha nem is minden nehézség nélkül.

Ha az építtetők családi viszonyait vizsgáljuk, az egyik szembeötlő jelenség – egy-két kivételtől eltekintve – az, amit a harmincas és negyvenes években így neveztek: „egyke" vagy egy se. Ez a jelenség nyilván összefügg előbbi életkörülményeikkel, melyek nem tették lehetővé a családtagok számának növelését. A kormány intézkedései folytán ezen a téren is jelentős változások történhetnek. (Gondolunk a felemelt családi pótlékra, szülés esetén az anya tartós otthonmaradására stb.) Mindezek ellenére felvetődik a kérdés, hogy a nagy családosok, az öt-hat gyermekesek (városi viszonylatban nagyon kevés, de talán falun nem, és az igények már ott is növekednek), hogyan tudják egy ilyen társasház építéséhez előteremteni a szükséges összeget? Még hatványozottabb ez a gond akkor, ha az egyik kereső, akár a férj, akár a feleség, kisfizetésű, és ez bizonyára nem ritka eset. Tudjuk, hogy a kormány jelentékeny összeget áldoz az egyéni erőből történő társasházépítés bátorítására, de meg kell találni a módját annak is, hogy a kevés pénzűek se maradjanak ki ebből a mozgalomból.

TAKARÉKOSSÁG A CÉL ÉRDEKÉBEN

A társasház-építés igen komoly anyagi megterhelést jelent az építtetőknek. Évekkel előre kell tervezni, el kell kezdeni a takarékoskodást, a meglevő ingatlant vagy értékesebb használati eszközt (autót, motorkerékpárt) el kell adni, hogy telket, építőanyagot tudjanak vásárolni az építkezés megindításához.

A komoly gondolkodású fiatalok már eleve ésszerű beosztással élnek, hogy a családalapítás idejére anyagi alapot teremtsenek, lakáshoz jussanak. Ilyen törekvéseikben rendszerint a szülők és a munkahelyek vezetői is támogatják őket.

Az említett társasházak 72 lakásában 227 ember él. A hetvenkét lakás közül harminchatnak a lakóival közvetlen kapcsolatot tudtunk teremteni; a következő

adatok, vizsgálatunk eredményei tehát az összlakók mintegy 50 százalékára vonatkoznak.

A lakók 55 százaléka 6–10 évig takarékoskodott azért, hogy igényeinek megfelelő lakása legyen, míg 45 százaléka 3–6 év alatt gyűjtötte össze a szükséges összeget. Lakóink 70 százaléka csak keresetéből rakta össze, míg 30 százalékát némi örökség és ingatlaneladás is segítette a szükséges összeg előteremtésében. Levonhatjuk a végső következtetést: a társasházakban levő korszerű, szép lakásokat az OTP segítségével, lakóinak takarékossága, előrelátó, beosztó életmódja hozta létre. Van olyan tulajdonos is, aki szigorú takarékosságának köszönheti a lakást: az elsőrendű cél érdekében még rádiókészülék-vételt sem engedélyezett. Televíziója 24 lakónak van. Egy lakó gépkocsitulajdonos. Nem luxuscikk számára a kocsi, munkája jobb ellátását, megkönnyítését szolgálja.

Az új, nagyobb lakás szükségességét leginkább az a körülmény mutatja, hogy a 36 kétszobás lakásba költözött társasház-tulajdonos közül saját tulajdonú szoba-konyhás lakása egy családnak volt. Egyszobás, szoba-konyhás főbérletben három család élt. Kétszobás társbérletben és kétszobás lakásban családi együttélés formájában csak három család élt. Tíz család egyszobás vagy szoba-konyhás lakásban, családi együttélésben szorongott a szülőkkel együtt. Egyszobás társbérletben és albérletben 14 család lakott. Tehát az új lakásokba költözött családok 66 százalékának igen nagy szüksége volt lakásra. Öt lakásba most összekerült új házasok költöztek. Természetesen az ilyen lakáskörülmények nem kedveztek a népszaporulat növekedésének. Bár e társasházak 75 százalékában van gyermek, csak öt családnak van két gyermeke, három gyermeke pedig csak három családnak van. A korszerű, tágas lakás kedvezően befolyásolhatja a családnépesedés alakulását is. Jó lenne öt év múlva megvizsgálni, hogyan alakult a most beköltözött családok népesedési helyzete, különös tekintettel arra, hogy a lakók többsége a 25–41 éves életkor között van.

FOGLALKOZÁS, JÖVEDELEM

Társasház-tulajdonosaink foglalkozásra nézve a legkülönbözőbb kategóriákba tartoznak. A segédmunkástól kezdve a különböző szakmunkásokon keresztül mérnökig, orvosig, többféle foglalkozási ág képviselve van. A lakók 60 százaléka fizikai

munkás, 40 százaléka műszaki, adminisztratív és egyéb munkakörben dolgozik. Csak három személy nem dolgozik a szakmájában; kettő azért, mert más beosztásban jobban keres, egy pedig nem szereti eredeti szakmáját. A többi lakó képzettségének megfelelő munkakörben, szakmájában dolgozik, tehát olyan munkahelyen, ahol tudását, képességeit a legjobban tudja hasznosítani. Jövedelem szempontjából a családok között számottevő különbség nincs. Kétségtelenül az a család áll anyagilag a legjobban, ahol két személy 4800 Ft-ot keres és sem szülőt, sem gyermeket nem tartanak el. A leggyengébb anyagi viszonyok között az a család él, ahol egy kereső 2200 Ft-os jövedelméből két nem keresőt tart el. A családok jövedelme 2200, Ft-tól 5600 Ft-ig terjed a dolgozó családtagoktól függően, tehát nagy szélsőségekről nem lehet beszélni. Az egy főre eső átlagjövedelem házainkban 1242 Ft., ami nem megvetendő összeg. Természetesen, egy ilyen egyszerű átlagszámítással nem kapunk reális képet az anyagi helyzetről, mert a család összjövedelméből havonként ki kell fizetni például a bútorrészletet. Minden lakáshoz vásároltak új bútort is, sőt 11 lakásban minden bútordarab új. A család összjövedelméből kell fizetni az új lakás egy hónapra eső OTP részletét és a lakás összes rezsijét. Ha tehát a család összjövedelméből levonjuk a bútorrészletet, a lakásra havonként kifizetett összeget és a megmaradó részt osztjuk el a családtagok között, az egy főre eső jövedelem alaposan lecsökken: 874 forintra. Társasházaink lakói azonban azt mondják, a nehezén már túl vannak, és ezért szívesen vállalják a berendezkedéssel járó anyagi nehézségeket, az öltözködési, élelmezési és kulturális kiadások még egy-két évig tartó csökkentését.

SZÁRMAZÁS, ISKOLÁZOTTSÁG

A modern lakásokba költözött családok felnőtt tagjainak 27 százaléka budapesti születésű, a másik 73 százalék az ország legkülönbözőbb vidékeiről származik. A különböző tájak hagyományai, szokásai, erkölcsei ötvöződnek itt egybe, egy háztető alatt, világos ablakok mögött, hogy a következő generációban a szocialista igényeknek és követelményeknek megfelelő szintézist alkossanak. Erre minden lehetőség megvan, a társadalmi összefogás és az egyén szorgalmas munkája nyomán.

Lakóink 73 százaléka tehát bevándorolt. A bevándoroltak 59 százaléka azonban még nem volt húsz éves, amikor a fővárosba került. Ezek a fiatalkorú bevándorlók

már belenőttek a városi életformába. A többi lakó 10–15–20 éve él Budapesten: bőséges idejük volt az asszimilálódásra. A városi életformához való alkalmazkodási folyamat már rég lezárult életükben.

Az asszimiláció fokát, az egységessé váló ízlés formálódását mutatja az egyforma lakásigény és a lakások bútorzatának nagyjából azonos volta. Túlsúlyban sima, modern bútorok, sötét vagy világos színben. A lakások egyrésze még nincs teljesen berendezve, hiányoznak csillárok, képek, szőnyegek. A fehérre meszelt falak – ahol meghagyták – nagyon jól mutatnak a sötétebb tónusú bútorokkal. Több lakásból még hiányoznak az egyéni ízlést kihangsúlyozó, apró díszítő elemek, bár a mi asszonyaink mindig élénk fantáziával rendelkeznek a lakás díszítésében, otthonossá, lakályossá tételében. De a korlátozott anyagi lehetőségek nem engedik meg az ilyen, jelenleg még luxusnak számító kiadásokat. Egy-két éven belül minden lakásnak kialakul majd az a különleges, az egyéniségre jellemző, sajátos légköre, amely híven tükrözi lakóinak ízlését, szép-szeretetét.

Házaink felnőtt lakóinak 65 százaléka munkás, 27 százaléka paraszt származású, értelmiségi és egyéb: 8 százalék.

Iskolai végzettség szempontjából viszont a legszélsőségesebb határok a jellemzőek. A régi típusú elemi iskola 6 osztálya és az újabb általános 8 osztálya éppen úgy előfordul, mint a régi polgári és gimnázium 4 osztálya, a technikumi érettségi vagy az egyetemi végzettség.

NÉPESEDÉS

	Egy családra jutó gyermekek száma	*Gyermekek száma %-ban, az első nemzedéket 100 %-nak véve*
I. nemzedék (nagyszülők)	4,02	100
II. nemzedék (szülők)	3,15	78,3
III. nemzedék (gyermekek)	1,05	26,1

Ez beszédesen bizonyítja, hogy nálunk a századvég egyik súlyos dilemmája a meredeken emelkedő népszaporulat volt. Ha tudjuk, hogy a lakók 73 százaléka bevándorolt, feltehető, hogy ez az arány a nagyszülők esetében magasabb volt. Az ő Pestre törekvésükben minden bizonnyal éppen ez a hatalmas iramú népesedés jelentős kom-

ponensként szerepelt. Az egyke e nemzedéken belül még csak szórványként jelentkezett. Érdekes megfigyelni az egykés családok alakulását a nagyszülők és szülők kategóriáján belül. Míg a nagyszülőknél az egykés családok számaránya 13 százalék, a szülőknél ez már 21 százalékra emelkedik. A gyermekek nemzedékében – tekintve, hogy az átlag életkor 34 év – lezárt számokról még nem beszélhetünk. Mégis, ha figyelembe vesszük a jelenleg gyermektelen és egykés családok arányát, az 80 százalék. És ha az ezután születendő gyermekek számát is figyelembe vesszük, az arány akkor sem lesz 70–75 százaléknál alacsonyabb.

A dédszülők házasságából 4,02, a nagyszülőkéből 3,15, a szülőkéből 1,05 gyermek származott. Anélkül, hogy a harangot félre akarnánk verni (megtették azt már mások), megjegyezzük, hogy a jelenlegi 1,05 főnyi gyermek, ami kedvező esetben 1,4–1,5 főre emelkedhet, már a nemzet jövőjére is veszélyes! (És írjuk le pusztán összehasonlító adatként, hogy 1939-ben, a fővárosban, egy házasságra 2,2 gyermek jutott!)

SZELLEMI VIZSGÁLAT

A lakók szórakozásaira és érdeklődési körére hét kérdés vonatkozott. Tekintve cikkünk általános jellegét, ezt a témakört is csak általánosságaiban vizsgáltuk; mélyebb elemzést ilyen rövid írás keretében nem is tudnánk nyújtani. Éppen ezért az egyén erkölcsi felfogásával, a tudat jelenségeinek meghatározásával, a szellemi igényesség vonatkozásaival nem foglalkoztunk mélyrehatóan.

Az első kérdés arra vonatkozott, mit nézne meg szívesebben: labdarúgó-mérkőzést vagy színdarabot? A válaszok megoszlása a következő:

	Labdarúgás	*Színház*	*Mindkettő*
Férj	43%	32%	25%
Feleség	0%	92%	8%

Azt látjuk, hogy a szellemi érdeklődés a nagyobb. A sport háttérbe szorulása és az értékes szórakozások nagyobb aránya különösen jelentős akkor, amikor tanúi vagyunk annak, hogy tájékoztatási apparátusunk (tv, rádió, sajtó) gyakran szinte

a hisztériáig fokozza a közönség labdarúgás iránti érdeklődését. Ugyanez a hangulatkeltés a szellemi szórakozások irányában nem éri el ezt a hőfokot.

A második kérdés: Szeret-e olvasni? Erre a kérdésre a nők 94 százaléka, a férfiak 77 százaléka válaszolt igennel. A kedvező válaszok őszinteségét az alábbi részletezés igazolja.

A harmadik kérdésben is – hogy mit szeret olvasni –, az alábbi adatok nyújtanak tájékozódást:

	Útleírás	*Regény*	*Vers*	*Tudományos mű*
Férj	39%	51%	13%	61%
Feleség	30%	94%	30%	11%

A táblázat azt mutatja, hogy a legnépszerűbb műfaj a regény, valamint azt igazolja, hogy a tudományos, műszaki és a politikai érdeklődés a férfilakóknál jóval magasabb, mint a nőknél.

A negyedik kérdés: Milyen zenét hallgat legszívesebben? – A válaszokat így foglaltuk össze:

	Népzene	*Operett*	*Kamarazene*	*Opera*	*Egyéb*
Feleség	88%	64%	12%	19%	0%
Férj	88%	80%	0%	19%	12%

A komoly zene iránti lanyha érdeklődés a zenei ízlés fejletlenségét mutatja, bár ha az „egyéb" megjelölés alacsony arányszámát tekintjük, és összevetjük az operakedvelők magasabb arányszámával, talán enyhe fejlődési folyamatnak lehetünk tanúi.

Az ötödik kérdés: Hány könyv van a családban?

1– 50 db-ig	20%
51–100 db-ig	28%
101– 200 db-ig	17%
201– 400 db-ig	25%
401–1000 db-ig	5%
1000 db felett	5%
Összesen	100%

Kiderül, hogy a házi könyvtár méreteit a család *jövedelme* szinte alig érinti, azt majdnem teljesen a családtagok *iskolai végzettsége* determinálja. Egy-két szemléltető adat:

15 kötetes házi könyvtár esetében
a férj iskolai végzettsége 6 elemi
a feleség iskolai végzettsége 7 elemi
az 1 főre eső jövedelem 1355 Ft.

1000 köteten felüli házi könyvtár esetében
a férj iskolai végzettsége egyetem,
a feleség iskolai végzettsége érettségi
az 1 főre eső jövedelem 1300 Ft.

A hatodik kérdés: Tagja-e valamelyik könyvtárnak?

A kérdésre a megkérdezett férfiak 44, az asszonyok 19 százaléka válaszolt igennel, vagyis a megkérdezett családok 55 százalékában olvasnak könyvtári könyvet is. Mintegy ötven százalékuk, vagyis az összes könyvtárba járók fele üzemi könyvtár tagja. (Fenti százalék értékek nem tekinthetők abszolútnak, mivel a gyermekkönyvtári tagok számát nem tartalmazzák.)

Végül az utolsó kérdés Cseres Tibor *Hideg napok* című művére vonatkozott. A megkérdezett 36 családból mindössze egy személy olvasta a könyvet (a filmet nem látta senki!). Ez az egy olvasó igen pozitív véleményt alkotott a könyv mondani-

valójáról: „ . . . az egyéni felelősség elhárítása nem mentesít a bűn alól . . .", a nemleges választ adók zöménél a tartózkodás oka nem derült ki, bizonyos hányaduknál azonban politikai előítélet volt az ok.

*

Nagy vonalakban megismerkedtünk egy csepeli társasház-sor építésének körülményeivel. Azt látjuk, hogy a társasházak építése, társadalmi összefogással, az építtettők takarékos életformája mellett, járható út, a jövő lakásépítkezésének egyik formája lehet. Vázlatosan megrajzoltuk az új házak lakóinak életét. Minden részletre kiterjedő, teljes képre nem törekedtünk, csak néhány olyan probléma megmutatására, amely mai életünkre jellemző és a jövőre útmutatásul szolgálhat.

Mélyebben vizsgálva a társasházak építéséből adódó anyagi problémákat, önkéntelenül arra gondolunk: mennyivel könnyebb egy kész, állami lakásba beköltözni, mint sok éven át összehúzódva élni, spórolni, kuporgatni, saját tulajdonú lakásért. Egy kétszobás állami lakás lakbére 120–180 Ft. Társasházunk lakói átlagban 800 forintot fizetnek ki havonként a lakásra – és végső fokon a lakás 150 000 forintba kerül. Az állami lakás és a saját tulajdonú lakás között tehát jelentős anyagi különbség van.

Indokolt-e a mi viszonyaink között ez a különbség? Nem volna-e mód a társadalmi segítség differenciáltabb elosztására a magánépítkezések esetében?

Prohászka László versei

HARMINCKÉT ÉVESEN

Tudom, hogy gyermekkorom tündérvilága
nem térhet vissza többé soha,
mert rámkattant,
mint életfogytiglani bűnösre,
a férfigond harminckét lakatja.
És mégis,
hiába szőtt harminckét pók
harminckétszer harminckét fémszálat hajamba,
úgy érzem,
ugyanaz a sírás és nevetés
szorongatja torkom
s legszívesebben, mint régen
Boby kutyám mókáin
s ólomkatonáim vesztén
most is
porba fekve bőgnék és nevetnék
egy cserebogár halálán,
vagy a földből kibújó mag
első sóhajtásán,
ha nem szégyelném magam.

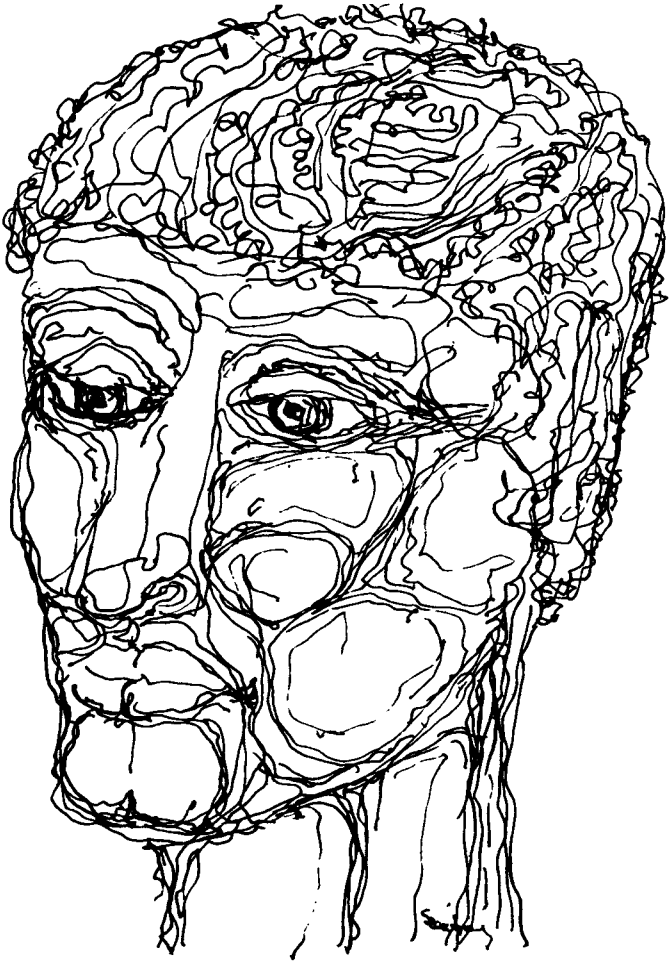

Németh Endre: Rajz

VALAMI ARRA KÉNYSZERÍT

Valami arra kényszerít,
hogy felálljak én is a tömegben
és eldadogjam a rosszat, a jót,
magamra zudítsam a rosszat, a jót.
Mert én már nem is tudnék lapítva élni,
megbújni, félni.
Talán már többet éltem, mint ami hátra van
s nem maradt csak pár szavam.
Talán még nem késő megmondani,
amit még meg lehet menteni;
nemzedékem álmait,
reményeit, vágyait,
meglökni a sors-szekeret,
elesztergált kereket.
Egy csorba kést kifenni,
téglát helyére tenni,
folyónak gátat,
karót a fának,
madárnak levegőt,
baromnak legelőt,
s mondani valami szépet, biztatót,
emberi tiszta szót.

KINEK SOK A CIMBORÁJA

Kinek sok a cimborája,
nincsen igaz cimborája,
kinek sok a szeretője,
nincs egy igaz szeretője,
kinek nincs egy hitvallása,
nincs is igaz hitvallása.
Legyen nékem egy barátom,
ki testvérem és családom,
legyen nékem egy szeretőm,
ki lesz párnám és temetőm,
s csak úgy tudok élni, halni,
ha van miért élni halni,
eszméért birokra menni,
igaz ügyért sebesedni,
magamból valamit adni,
adós soha nem maradni.

AZ ÚT, AMIN EDDIG MENTEM

Az út, amin eddig mentem,
mintha egy réten vezetett volna keresztül,
ahol most hátra-hátranézve
hiába keresem lábnyomomat,
csupán egy kutyatej-virág
hullatja ragacsos könnyeit,
s egy letiport margaréta
próbálja felemelni
a fájdalomtól sápadt arcát.

A versek titkai

INTERJÚ PALOTAI ERZSIVEL

A Kútvölgyi úti kórház társalgójában beszélgettünk. Márványzöld tükre a csöndnek. Vendéglátónkat – Palotai Erzsi érdemes művészt – otthonából ragadta ki az orvosok gyógyító szigora.

Ha a környezet nem emlékeztetne rá, el is felednénk, hogy kórházban vagyunk. Szavakat ízlelgető, kibontó mondatokkal fedi fel a versmondás titkait, sikereit. Nem győzzük jegyezgetni. S röstelkedve vesszük észre az idő múlását: elrepült három óra.

Áradnak az emlékek, felszabadulásunk napjaitól mindmáig. Kevesen tettek annyit a költészet népszerűsítéséért, mint Palotai Erzsi. Véget nem érő folyam, mert még sok mondanivalója van. És örömmel írhatjuk le, hogy gyengélkedése múló epizód.

Az első élménye?

– Diákkoromban léptem fel először, egy magyar tanárnőm versét szavaltam. Most is emlékszem az első sorokra. Nagy sikerem volt, persze nem az enyém, hanem a tanárnőé! Én csokoládét kaptam a gyerekektől, és a tanárnő is megszeretett. A szavalás mint előadóművészet, mindamellett semmit sem jelentett, csak kedves emlék maradt. Ettől még sohasem lettem volna művész.

– Igazán szavalni a Magdolna utcai vasasoknál kezdtem. Innen kerültem el néhányszor a csepeli munkásotthonba is. Akkoriban, a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején, ez inkább a politizálásnak egy sajátos, haladó formája volt. Politikát gyakoroltunk a művészet fegyverével! Ezek az irodalmi estek többnyire titkosak voltak, ami külön izgalmat, érdekességet adott a dolognak. Elsősorban forradalmi verseket szavaltunk Petőfitől, Adytól, József Attilától és Illyés Gyulától. Hittel, lelkesedéssel mondtuk a műveket, úgy éreztük, a világot fogjuk megváltoztatni.

S kezdődött, a felszabadulással, a hősi korszak. Az ország szinte romokban hevert és mégis megszólalt az igazi költészet. Ez hogyan indult?

– Nyomban csatlakoztam azokhoz, akik a „Kultúrát a munkásoknak és parasztoknak!" jelszóval járták az üzemeket, falvakat. Előadóművészi pályám is voltaképpen ekkor kezdődött igazán, szemtől szembe a nagyközönséggel. Műsorainkat Kassák Lajos és Kardos László állította össze; én leggyakrabban Török Erzsivel, Farkas Ferenccel és Kadosa Pállal léptem fel. Fűtetlen, ablak nélküli vonatokon és szekereken – Thália szekerein – utaztunk, hóban, fagyban. Magtárakban, alkalmi színpadokon szavaltunk, de szavaltunk, és kimondhatatlan szeretettel fogadtak bennünket! Országszerte sikerünk volt. Szívesen emlékszem ezekre az időkre . . .

Az első nagy sikere?

– Nehéz felelni rá. Talán 1947-ben, a Madách Kamara Színházban tartott Aragon–Triolet-est. A kezdők közé tartoztam, s neves művészekkel kellett pódiumra lépnem. Persze, hogy izgultam. Aragon verseit sokan ismerték, Triolet-ét kevésbé. Az anyagot nekem kellett kiválasztani, és ez sok nehézségbe ütközött. S ekkor kezembe került egy francia lap, amelybe Triolet riportot írt *Átmentünk a határon* címmel. Lefordítottam és megtanultam! Sikert értem el vele. Tetézte ezt, hogy az előadás után szűkebb körben együtt voltam Aragonnal, Triolet-val, akik meghívtak filmszereplésre, Párizsba (Joat rendezésében). Mivel csak én hallottam, úgy tettem, mintha nem jól értettem volna. Megkértem Aragont, ismételje el, de lassabban – gondoltam, így mégiscsak meghallják a többiek is. De senki sem figyelt oda. Ekkor Illyés Gyulát

kértem meg, fordítsa le, mit mond Aragon. Illyés megértette a helyzetet és visszaszólt: „Megértette azt maga már először is, nagyon jól!" – A filmszerepből nem lett semmi, de engem egy életre boldoggá tett.

Verset mondani – mit jelent?

– Mindenekelőtt hadd mondjam el, hogy nagyon szeretem az irodalmat! Sokat olvasok, a verseket én nem elemzem, hanem csodálom. És rettenetes szenvedés nem továbbadni a szépet, amit élvezünk. Ez az én ars poeticám. Elsősorban a vers szépségét, a költő érzéseit akartam tolmácsolni. De ez talán kevés lett volna. Kimondhatatlan szeretetvágy élt bennem. A vers mondásakor én is jelen vagyok: vagyis mindig azt akartam, hogy általam a költőt szeressék, de ezen az úton magam is elnyerjem a szeretetet. Ezt a szeretetéhséget más úton, mint a közönséggel való találkozással, nem lehet kielégíteni.

Hogyan készül egy-egy vers elmondására?

– Többnyire már az olvasáskor fedezem fel azokat a verseket, amelyeket később megtanulok. Így a vers bennem nem a tanuláskor, hanem már előbb kialakul, megformálódik, élőhanggá. Tanulás közben az egyes részletek talán még csiszolódnak, de már olvasáskor érzem a költő látomását. Nem annyira elemzem, hanem élem és érzem a verset! A tanulásom sem mechanikus. Olyan ritmussal, hangulattal tanulok, ahogy később majd elmondom a verset. Nem szavakat, sorokat, hanem a verset tanulom, a maga egész összetettségében! És mégis, a színpadon úgy mondom el, mintha ott születne. Otthon hiába gyakorolok, végső formáját a vers csak a közönség előtt kapja meg.

Babits mondta: a szavaló reflektort gyújthat, bevilágíthat a vers sötétben maradt részeibe is.

– Igen, a szavalás életveszélyes dolog, mert hol több, hol kevesebb, de mindenképpen más, mint a leírt vers. Hozzájön a szavaló értelmezése, érzésvilága. Nem elég érteni a verset. A költő látomását kell visszaadni. Különben hideg és didaktikus marad a vers. A szavalóban legyen alázat, amit a költő árnyékban akart hagyni, azt hagyja ő is úgy; a homályt nem szabad eloszlatni. Az elhagyás művészete ez. Ámde nemcsak a költőt, hanem a közönséget is tisztelnie kell az előadónak. A versmondás társas munka! A gyakorlatlan versolvasónak sokat segíthet a versmondó a költészet megértetésében, megszerettetésében. De mindent itt sem szabad elmondani, hagyni kell valamit a hallgatóra is.

Stílusa?

– Nem szeretem a harsogást, kedvelem a kis számú közönséget. Az intim hallgatóságban a legfinomabb érzések is rezonanciára találnak. S vallom, hogy a sikerért mindig újból és újból meg kell küzdeni. A nehezen talált, kemény munkával kidolgozott és elmondott műveknél érzem csak igazán a siker örömét. Azt, hogy együtt hullámzik velem a közönség, azt érzi, amit én, és úgy tudja csodálni a művet, ahogy én. Előfordul, hogy csak egyetlenegyszer van alkalmam elmondani egy-egy nehezen kidolgozott verset vagy prózát, de a fáradságot akkor sem sajnálom.

Melyek a legkedvesebb művei?

– Időszakonként változnak. Függ a pillanatnyi lelkiállapottól, a hangulatomtól. Kosztolányit, Adyt, Babitsot és Juhász Gyulát nagyon-nagyon szeretem. Szívesen mondom Kosztolányi *Hajnali részegség* című versét, mert én ebben a versben az áramló életszeretetből adódó részegséget érzem meg. De meg kell mondanom, hogy különbség van az olvasott és a szavalt vers között! Vannak versek, amiket csak magamban tudok elmondani – magamnak. Pódiumon, reflektorfényben nem. Ezek intim hangulatúak, szakadékonyak, amiket eltépne a hang. Magamnak is csak úgy mondom, hogy csupán a belső hangokat hallom. S úgy érzem, ezeket mondom a legjobban . . .

Prózát mondani? . . .

– . . . tanulni is, mondani is nehezebb! 1962-ben Arany János évfordulóján nem a gyakran hallott versekből választottam, hanem Arany levelét Petőfihez, amit ebből az alkalomból tanultam meg. Úgy éreztem, a jelentős évforduló tőlem is többet kíván. Egyszer Diderot *Sirámok egy régi hálóköntösöm fölött* című elbeszélését fordítottam le, hogy egy évfordulón elmondhassam. Mai magyar írók prózáit is szívesen mondom, így Veres Péterét, Illés Endréét, Váci Mihályét, Déry Tiborét. Olykor kénytelen vagyok rövidíteni a szöveget, amiért – és ez jó érzés – a szerzők nem haragszanak meg. Megtanultam és nemrégiben egy ünnepségen mondtam el Gorkij *Jönnek a tűzszemű rémek* című novelláját. Gyönyörű írás! De hadd mondjak el egy titkot: egyik legszebb, legnehezebb feladat Krúdy Gyula írásait mondani.

Fordításai?

– Fordítottam Prévert-t, Eliotot és másokat. Franciául, angolul, németül és csehül tudok (bár messze vagyok a tökéletességtől). De ezeken a nyelveken sohasem szavalok. Nem olyan tökéletes a kiejtésem, hogy alkalmas lenne pódiumra. Paul Verlaine

*Őszi chanson*ját szavaltam el egyszer franciául és magyarul, de csak azért, hogy érzékeltessem a fordítás tökéletességét. És néha Edith Piaf chansonjait énekelem. Fordítani csak azért fordítok, mert szeretek felfedezni. Minden új vers egy-egy felfedezés . . .

A versmondás jövője?

– Ma már természetes, hogy évfordulókon, ünnepségeken, klubesteken és irodalmi színpadokon felhangzik a vers. Egyre gyakoribbá válnak az egész estét betöltő irodalmi műsorok. A közönség szívesen fogadja a nagy költők műveit, jó előadók tolmácsolásában. S egyre több tehetséges fiatal jelentkezik. Ez kirajzolja a jövő körvonalait is. Ha elgondolom, hogy 1945-ben a derekegyházi traktorállomáson milyen körülmények közt léptem fel (Tersánszky Józsi Jenő is velünk volt), jéghideg teremben, és hogy Petőfi verseivel mégis forró sikert arattunk – ez mondatja ki velem, hogy a versmondásnak jövője van.

Tervei?

– Meggyógyulni és verset mondani. De mondhatnám fordított sorrendben is: a versmondás meggyógyít. Otthon a könyvek között és férjem, Komlós Aladár társaságában kibontani a versek szépségét, erejét. S eleget tenni a meghívásoknak. De egy kisregényen is dolgozom, amely még távolról sem önéletrajz. És mégis . . .

– Valójában egy színésznő életét vetem papírra. A színházi világ sikereit, örömeit, fájdalmait akarom bemutatni a műben. Én nem vagyok színésznő, nem is voltam az soha. De ezt a világot jól ismerem. Nem én vagyok tehát a főszereplő, de gondolataink, érzéseink természetesen közösek.

*

Törékeny alakja, egyszerű, de mégis vibráló előadásmódja, finom érzékenysége immár a felszabadulás óta összeforrt a magyar színpaddal. Művészete – itt helyén van a jelző: – feledhetetlen élményt jelent a közönségnek. S ha felhangzik a taps, küzdelme elölről kezdődhet, az újabb művészi feladatok megoldásáért. Életének ez ad tartalmat.

Nem mondta, de nem hallgathatjuk el, hogy mily sokat tett a fiatal költőnemzedék

műveinek tolmácsolásáért. Mindig fogékony volt és ma is az – az új iránt. Szocialista költészetünk népszerűségén munkálkodott, s ha ma ezrek és tízezrek olvasnak verset, ebben nem kevés része van Palotai Erzsinek.

(1969. márc. 28.) HAJTUN JÓZSEF – NÉMETH EDIT

Bálványos Huba: Mimikai tanulmány

ifj. Szabad József • Durung

Hetekkel ezelőtt egy szombat délután moziba csattogtunk.

Menő filmet mutattak a Puskinban, a *Halálfejesek*et. Az amcsik kitettek magukért, le a brével! Szóval, a film után végigcsörtettünk a Rákóczi streeten. Feldobott hangulatban voltunk, és egyenesen a szokott kis mellékutcába hajtottunk.

Ott aztán elkezdtük az arénát.

Öt belevaló magyar cefetül pánikba ejtheti a környéket. Pláne, ha becsülettel nekiveselkedik a parádénak.

Szóval Durung – akkor Bébynek hívtuk – vitte a prímet. Mi csak a körítés voltunk, mint mindig. Megfeneklettünk a járdán, két lépéssel arrébb, ahol Béby megállt, és stíröltük a mandarinokat. Nem plankolták fel, hogy a balhé nekünk szól. Készségesen lobbantották fel tűzszerszámaikat. Egyik-másik még kalapot is emelt, és kihúzta magát, mint akit külön büszkeséggel tölt el, hogy tüzet adott egy fiatalembernek. Persze, a cicababák még a sarkon átmentek a túloldalra, vagy inkább visszafordultak a második lépésnél. Haláli volt.

Egyszer lassú, komótos léptekkel közeledett a mi emberünk. Ránézésre is láttuk, hogy balek. Alacsony, kövér kis figura, vastag, szarukeretes szemüveggel, kopasz homlokán szégyenkezve pislogott a napfény. Béby eléje lépett, és kioltott spanglival a két ujja között, belevigyorgott a pasas képibe.

– Már megbocsájt, kedves uram, hogy alkalmatlankodom és egy percre kizökkentem az élet egyhangúságából. Nincs véletlenül egy szál gyufája?

– Nincs! – reccsent a mandró hidegen, és már kerülte volna Bébyt, amikor belénk botlott.

– Csao, tata – lelkendeztünk kórusban –, mi vagyunk a négy kis árva, kinek se papája, se mamája, de rágyújtanánk egy cigarettára!

– Ó, bocsánat – adta az urat Béby –, elfelejtettem bemutatni testvérkéimet. Haláli aranyos gyerekek, csak roppant dühíti őket, ha a bátyuskájuk nem kap uraságodtól tüzet.

– Nem szellemes maga egy kicsit? – ugrott fel a pasas szemöldöke.

– Nem, kérem tisztelettel – nyegléskedett Béby –, fizikai dolgozó vagyok. Állami ítéletvégrehajtó.

– Fogadja őszinte részvétem – dobta vissza a labdát a mandró, és zsebrelökte a mancsait.

Néma csend.

Az ellenfelek egymásba akasztották villogó kuksijukat. Már-már szemtanúi lehettünk volna egy igazi hirignek, amikor mit kellett kiszúrnom? Egy boby evickélt felénk az út közepén, abroncsos gebéjén. Mintha csak egyenesen mi rendeltük volna oda. Naná, hogy kiadtuk az ukázt a futóműveknek. Csak nem visszük el a balhét egy nyálasszájú vén trotyli miatt? A másnapi program már amúgy is lefixálva, hát nem sokat vesztettünk, ha megugrottunk.

Vasárnap reggel mindannyian ott voltunk a megbeszélt helyen és időben. Az égen rongyos szélű, tépett felhők húztak délnek, elszakadozva egymástól, mint a kusza gondolatok. A Gellért-fürdőbe igyekeztünk. A pénztárnál leszurkoltuk a valutát, és már osontunk volna az öltözőbe, amikor Béby meglepett bennünket. A balhé kedvéért még vett egy-egy masszázsjegyet is.

Micsoda gavallér, hiába ez csak egy galerifőnöktől telik ki.

Oltári vidámak lettünk. Két kabinban vetkőztünk, és fityegőnk előtt a madzagos lepedődarabkával, végigkuksiztuk a másikat. Persze, azt mondanom sem kell, hogy most is Béby volt a fénypont, mi meg az árnyék.

Aztán a nagy bevonulás következett. Díszlépés, meg miegymás, majd egy vonagló kórusröhej. A kupola visszhanggal sokszorosította a hangerőt. Fejkapkodás. Bámuló vén mókusok, ernyedt tagokkal, áztatták petyhüdt testüket. Két homokos rögtön kiemelkedett a vízből, de aztán meggondolták magukat. Jobb is.

Én beszúrtam a bilétákat a masszírozóban a szöggel telitűzdelt táblácskára, és a srácok után spricceltem a meleg vízzel teli medencébe. De alig nyüzsögtünk valamit, amikor már szólították is a számainkat.

– Ötvenhárom, ötvennégy stb., és csodával határos módon egyszerre feküdtünk be a gumilepedővel letakart asztalra.

Béby tőlem jobbra terpeszkedett a hátán. Egy alacsony, kövér kis figura – kugli szemeit vastag, szarukeretes szemüveggel álcázta – vette kezelésbe. Vízöblítés, szappanozás és a jattoslegények nekifogtak a melónak. Nyögdécseléssel, élvezkedő morgással adóztunk a taperolásnak, persze mindezt csak a balhé miatt.

De, mintha Béby valóban nyögött volna.

A szimatom ezúttal sem csalt. Mi már rég kievickéltünk a gőzös helyiségből, de Béby még mindig a kínpadon feküdt. A tarfejű mandarin gyúrta. Hogy gyúrta?! Az nem kifejezés! Egyenesen gyilkolta! Szinte hallottuk, hogy ropognak a srác csontjai. Az ipse úgy tehénkedett a mellkasára, mintha azon akarná eltölteni az évi szabadságát, és levegőhöz sem engedte a vonagló képű gyereket.

Mesteri fogással békázta végig lábikráit, és szappantól csúszós kezével mámorosan ropogtatta ízületeit, minden egyes porcra külön hangsúlyt fektetve, és vigyázva, nehogy kikényszerítse gyengédségével áldozatából az elégedetlenséget.

És ekkor ért valamennyiünket a megdöbbenés.

– Méltóztatna talán hátat fordítani uraságod?! – szólt nyájasan a mandró Bébyhez. Egyből felplankoltuk a tegnap esti balekot. Ő volt, aki megúszta ruha nélkül. A többi masszőr kaján vigyorából is erre következtettünk. Karbafont kezekkel, minden eshetőségre készen, szemben álltak a bejárattal.

– Köszönöm, talán elég lesz . . . – nyögte ki Béby aléltan, de eredmény nélkül.

– Mi az? Csak nem unja már a tisztelt ítéletvégrehajtó, hiszen most jön a java! – ugrott a szemüveg a pancser homlokára, és olyan fogást alkalmazott, ami akaratán kívül is tiszteletet parancsolt iránta. Egyetlen mozdulattal hasrafordította Bébyt, és nagyot szusszantva, nekibuzdult ismét. Mi meg csak álltunk ott, mint őrgróf a lakodalomban, és tehetetlenül néztük társunk kerékbetörését.

A java valóban csak most következett. Mert nem vagyok indiszkrét, ha megsúgom, hogy a mandró idejében felplankolta a tegnapi galerit, és érdemszerűleg pont neki jutott Béby. Így, most teljes súlyával gyűrte a srácba a tízparancsolatot. Föntről le, majd fordítva, bütykös öklével végigtrancsírozta a gerincét, majd taglózáshoz is elegendő erővel végigspékelte a hátát. Nem is hiszem, hogy maradt ép bordája szegénynek.

– Na, kérem tisztelettel, végeztünk! Méltóztassék talán felüdülni – fújta ki magát a tarfejű tatár, és bizonyításul hideg vizet eresztett Béby hátára.

Csodálom, hogy volt ereje lelépni a kínpadról. Támolyogva, szemeit kidüllesztve megindult felénk. A potrohos magyar vigyorogva törölte le homlokáról a verejtéket, és utánaszólt Bébynek.

– Az ítélet végrehajtatott!

Odabent kitört a röhej, de Béby ezt már nem hallotta. Kábán kapaszkodott belénk, és kis híján belebuktunk a meleg vízbe. Egy pillanatra megtorpant.

– Fi- . . . fiúk – kapkodott levegő után –, ez a . . . a Durung totál kikészített!

Ami igaz, az igaz. Ebben valamennyien egyetértettünk. És azóta Bébynek Durung a neve.

Pap Sándor versei

APÁM

Ostor, meg gyeplő, meg vasmarok
és faluhosszat megcsodált lovak
és estelenként zengő-bongó csárda;
tudott ám hajtani az ifjú Szikra Pap,
tudott ám mulatni az ifjú Szikra Pap,
aki kocsis volt,
falujában a legkülönb kocsis.

És Andaxin, Dorlotyn, Seduxen,
tejbegriz, meg vajaskenyérke,
és sóhaj és panasz és nyögdécselés,
és sérv és hasmenés
és székrekedés . . .
jaj de tud szenvedni
az öreg Szikra Pap,
aki kocsis volt hajdan,
falujában a legkülönb kocsis.

SZERETNÉM HINNI

Szeretném hinni én,
hogy csillogó bűneink
feketülnek szenvedéssé végül,
de nem hihetem el,
mivel nemcsak mi szenvedünk,
hanem a növények
és az állatok is sírnak
Vajjon miféle bűnt követtek
el a fák,
hogy tűzvész pusztította el az erdőt?
És miféle bűnt követett el
a szarvas,
amiért széttépték
a farkasok?

HÉTKÖZNAPOK

Reggelenként félötkor kelek
és ötkor indulok,
ha esik, ha fúj.
Fagyos sötétben,
vagy enyhe napsugárban,
csillogó kedvvel,
vagy magamba szálltan,
eltűnök a tömeg élő folyamában,
mely sustorogva
a gyár felé siet.

Aztán nyolc órát
dolgozom keményen.
Porban, piszokban,
kékes fojtó gázban,
vasat öntök,
ez a mesterségem.

Műszak végén,
szerszámaimat elrakva szépen,
nem érzem már
a hajnali friss erőt,
mely izmaimban
ficánkolt feszülve,
de megvan,
ott van,
öntvényeim
rideg testébe merülve.

MEGMÉRETETT

Nem, az a fiatalember
nem volt olyan tökéletes
és hibátlan,
mint amilyennek hitte
és képzelte magát.
Az a bizonyos
belső lelki kényszer,
amely mindig harcba
és bajba sodorta,
nem az igazság áhítozása volt,
hanem az igazság bajnokainak
kijáró dicsőség és tisztelet
áhítozása csupán.
Nem az igazságot kereste ő,
hanem a maga igazságát
mindenáron
és nincs semmi távolabb
az igazságtól
mint a magunk
megkövesült,
tűzzel-vassal kiharcolt,
vagy megvédelmezett igazsága.
Ezért jutott osztályrészéül
a szenvedés,
azért van az, hogy
harmincéves ifjúkorára
odakerült
a példázattá merevültek
szerencsétlen szellemtáborába.

TEREMTS NÉKEM EMBER

Teremts nékem ember egy fűszálat,
egy egyszerű fűszálacskát,
olyan egyszerűt,
amilyenhez hasonló
százezer-milliárd zöldell ezen a földön.
De éppen olyant,
növekvőt, magothozót, elszáradót.
Egy fűszálat,
egy árva fűszálacskát csupán.
Ó, ha képes lennél erre!
Csodálatosabb lenne ez,
mint a legmodernebb
elektronikus számológép,
a maga kibernetikus rendszerével.
Nagyszerűbb lenne,
mint a rakéta,
amely a holdat megkerülve
szépen hazatalál.
És döbbenetesebb lenne,
mint a részeire hasadó anyag,
amely városokat söpör
a föld szinéről el.
Egy fűszál,
egy árva fűszálacska csupán.
Az ő gyenge lengése
zászlóerdők lobogásánál
diadalmasabban hirdetné
egy új korszak,
a teremtés korszakának kezdetét.

Emlékmű, névtelen hősöknek

BESZÉLGETÉS FÉJA GÉZÁVAL

A legkönnyebb interjúnk volt.

Tanáros alapossággal válaszolt kérdéseinkre, mégis szenvedély hevíti, feszíti gondolatait. Alaposság, szenvedélyesség! Ez volt legjellemzőbb mostani élményünk róla, és aligha találhatunk ennél találóbbat egész életére, munkásságára vonatkozóan is. Mindig erre törekedett: pontosan, valóságszerűen kifejezni az ábrázolt kor társadalmi, emberi viszonyait, de sohasem volt hűvös kívülálló. A *Viharsarok*, a *Breszto-váczy és az ördög* című novellás kötet, a *Kuruc idő*, a *Szabadcsapat*, a *Sarjadás* írója mindig állást foglalt, mindig igazságkereső volt; a tévedéseiben is a teljes önmagát adta.

A kis szobában, ahol fogadott, mindent elborítanak a friss kéziratlapok. Az írógépben félig írt kézirat. Magától kínálkozik a kérdés:

– *Min dolgozik?*

– Megjelent egy regényem, a *Kuruc idő*, ez egy trilógia első kötete, a másodikat most fejezem be, *Csillagok vigyáznak* címmel. Középpontja Tokaji Ferkó felkelése, 1697-ben. Szeretném a harmadikat is megírni, ha erre még erőm és időm adatik. Eddig a nagy történelmi személyekről írtak regényt, igen helyesen, azonban van egy rejtelmes magyar történelem is, az úgynevezett kisembereké, a népé. Azoké, akik mindig helytálltak, vállaltak, áldoztak és ittmaradtak. Nem jutott ugyan nagy szerep nekik, de a maguk helyén emberi nagyságról tettek tanúságot. Elsősorban róluk írok: jobbágyokról, kapásokról, szerszámot markoló emberekről, mindennapjaikról és történelmi teljesítményükről. A *Csillagok vigyáznak* című regényem főhőse Koponyás Mihály, aki koponyás mesterséget folytatott, tehát bödönt, csöbröt, vályút faragott, végigcsinálta Tokaji Ferkó forradalmát. Az ő szemén keresztül nézem és elem-

zem a történelmet. A névtelen hősök sorába tartozik. Nem dicséri őt emlékmű, ezért én próbáltam emléket állítani neki, tehát a népnek.

– Az elsők között volt, aki irodalmi szinten írt szociográfiát. Véleménye a műfajról, mai szerepéről?

– A két világháború között egy új irodalmi műfaj született, a társadalomrajz vagy szociográfia. Én is művelői közé tartoztam, *Viharsarok* című könyvem annak idején nagy vihart aratott, és a pörök lavináját vonta maga után. A nagybirtokos osztály elleni izgatással és nemzetgyalázással vádoltak. Holott nem tettem mást, mint amire haladó hagyományunk kötelezett: föltártam a tényleges társadalmi és gazdasági viszonyokat, és levontam a következtetést, hogy tarthatatlanok.

– A szociográfiát ma is művelem. Korszakváltás idejét éljük, és ez a nagy változás legfőbb emberi izgalmaim közé tartozik. Hacsak tehetem, utazom, járom az országot, egy-egy helyre többször is ellátogatok, igyekszem megrajzolni a szemünk láttára keletkező újnak a körvonalait, és ugyanakkor megmenteni a múltból mindazt, ami igazi emberi érték. Néhány esztendeje könyvem jelent meg a mai magyar faluról, *Sarjadás* címen. Sárköz öt községét igyekeztem megörökíteni ebben a munkámban. Teljes felkészültséggel dolgozom, mindig felkutatom a helytörténet adalékait, a szóban forgó helynek egész irodalmát áttanulmányozom, sohasem törekszem hatásos pillanatfelvételekre, hanem történelmi mozgásában szemlélem az életet. Lehetséges, hogy útjaim eredményeként új szociográfiai munkám is születik.

– A szociográfiák többnyire a parasztság életéről szólnak. Mi ennek az oka?

– Kezdjük az én nemzedékemmel. Szinte valamennyien tanyai, falusi, vidéki származásúak vagyunk, szülőföldünkön ifjú koromban nem volt számbavehető ipari élet. Legfennebb kisiparosok éltek, de ezeknek a többsége is fél-agráréletet folytatott. És emellett abban az időben a lakosság döntő többsége paraszt volt. Így azt hiszem érthető, hogy mi a falu kérdéseivel foglalkoztunk. Azóta nagyot fordult a világ. Iparunk rohamlépésben fejlődik, parasztságunk jelentős része ipari munkás lett. Ma valóban döntő feladat az ipari munkásság és az üzemek életének a vizsgálata. Ez a feladat elsősorban a fiatal írókra vár. Művészetük, műveiknek a súlya csak nyerne, ha elvont témák feszegetése helyett a valóságos életbe vetnék magukat, és megtelnének élményekkel. Minden ember egy világ, élete pedig egész regény. Csak fel kell fedezni ezt a világot. Hiszem, hogy jön majd egy nemzedék, amely vállalja ezt a feladatot. Magam részéről mindig örülök, ha az ipari munkások körükbe

hívnak és megnyilatkoznak előttem. Ezek a megnyilatkozások a legnagyobb emberi ajándékok.

– Akadnak, akik szembeállítják egymással a tömegeknek és a „művelt elitnek" szóló műveket. Mi erről a véleménye?

– Valótlan az, mintha két kultúra lenne, egyik a választottaknak, a másik a tömegeknek. Egy kultúra van, az időtálló, az igazi kultúra. Ezt kell a tömegekhez elvinnünk, és ennek a kultúrának kell a tömegeket megnyerni. 15 esztendeig voltam könyvtáros, és tapasztalatból állítom, hogy a munkások egykettőre rájöttek a klasszikusok és az igazi irodalmi értékek ízére, és a selejtet elutasították. Meghatottan emlékezem arra, hogy például nem tudták kiejteni Maupassant és Balzac nevét, de végigolvasták. Vagy tíz esztendeje történt, hogy egyik első osztályú vendéglőnkbe nem akartak beengedni egy munkaruhában érkező tetőfedő munkást. Meggyőztem a pincéreket, az asztalomhoz ültettem, táskájában egy könyv is volt. Bessenyei György regénye. Beszélgettünk és kiderült, hogy komoly, tudatos olvasó.

– Akadnak, persze, akiket megfertőz a polgári selejt, de ez nem az ő hibájuk. Küzdjünk a selejt ellen, és neveljük szüntelen és közvetlenül az embereket. Nem csupán időnként tartott előadások útján, hanem a napi társalgás közben is. Könyvtáros koromban tapasztaltam, hogy ez mennyire hatásos. A közvetlen emberi szó, néha a humor, a legjobb tanítómester. Egyik munkásasszony egy írónő regényét kérte. Az írónő az úri polgári ponyva jellegzetes képviselője volt. Azt mondtam néki: az írónő bár maradt volna a fakanálnál. Nagy nevetés támadt. Szájról szájra ment a szó,

és maguk az olvasók mondták azután, hogy nem kell fakanálirodalom. Előadásra hívtak egyszer munkásasszonyok körébe. Olyan hivatalosan megrendezett előadás volt ez, és bizony túlságosan hidegen fogadtak. Nem kell nekünk irodalom, mondták. Megkérdeztem, hogy most az egyszer meghallgatnának-e, ha már idejöttem. Ha rövid lesz, volt a válasz. Petőfiről szóltam, szüleihez fűződő viszonyával kezdtem. Negyedóra múltán abbahagytam, mondván, íme rövid vagyok. De nem engedtek el. Meghívtak a következő hétre is. Akkor pedig József Attiláról szóltam. A *Mama* című versének elemzésével kezdtem. Azt hiszem, ez a dolog titka: meg kell mutatnunk azoknak, akik még nem olvasnak, hogy az igazi irodalom elemi, emberi élményeket fejez ki, mindenkihez szól és szebbé, többé teszi az életüket. A nevelő munkának folytonosnak kell lennie.

– Mit nevezhetünk modern irodalomnak?

– A jó író mindig modern író, de van egy moderneskedő divat, ennek a polgári bomlás a gyökere. Szigorú választó vonalat kell húznunk az egészséges, az ember szemléletét fejlesztő, átalakító új irodalom és a modernség köntösébe öltöztetett, de művészileg tulajdonképpen már régen levitézlett bomlástermékek között. Aki nem tud igazán újat, jelentőset teremteni, az zűrzavarral, nem egyszer szellemi bohóckodással és beteges különcködéssel próbálja ezt leplezni.

– Gyakran végzett az irodalmi alkotó munkán túl is közéleti tevékenységet. Hogyan kapcsolódott ez írói hivatástudatához?

– Senki, egyetlen író sem léphet ki korából. Nem elvont, emberi világban élünk. Az örök emberi itt van körülöttünk, a tényleg élő emberekben, a közösségben. Az írónak tehát közvetlenül közösségi felelőssége is van, közösségi feladatai is vannak. Az író teremt, de szolgál is: népét, nemzetét és az emberiséget szolgálja, mert amint Csokonai írta: „Mind az emberiség kertjébe sietünk". Egyik író sem bújhat ki korából, és nem lehet közömbös a kor nagy haladó, emberi eszményei iránt. A szocialista rend megteremtésének korszakát éljük, és ez a tény kötelez.

– Jövőnk érdekében mit tart a legfontosabbnak?

– A felelősség érzésének és tudatának folyamatos elmélyítését. Ha bajainkról, életünk visszásságairól szólunk, a termelésben adódó nehézségektől népszaporodásunk elszomorító helyzetéig, végül mindenütt a felelősség hiányára bukkanunk. Hadd szolgáltassak példát. Több ízben láttam, hogy oly drágán vásárolt új gépek vannak a szabad ég alatt. Használat után meg sem tisztították őket. Nem törődtek

azzal, hogy ezáltal mennyit veszítenek értékükből. Egy szövetkezetben viszont azt láttam, hogy az elnök hajlong az istálló előtt és szed valamit. A gondatlanul elhullatott takarmányt szedte fel. Azután megmérte, megállapította, hogy mennyi megy pusztulásba, megszorozta 365-tel, és a következő közgyűlésen elmondta, hogy ebből a látszólagos semmiségből mekkora kár származik. Jövőnkért mi felelünk, egyenként és összességben. Az új ember, a szocialista ember, egyre fokozódó erkölcsi és közösségi felelősséget jelent. Azt hiszem, elsősorban erre kell nevelnünk, mégpedig nem annyira szólamokkal, hanem szüntelenül példát mutatva.

– Kik voltak mesterei? Akiktől a legtöbbet tanulta?

– Nagyon nehéz kedves íróimról beszélni, mert sokan vannak. Én végigolvastam a magyar irodalmat, számos elfeledett írót fedeztem fel, sikerült őket a közérdeklődés körébe vonnom, így a századforduló kitűnő realistáit: Justh Zsigmondot, Gozsdu Eleket, Papp Dánielt. Sokat küzdöttem kortársaim jussáért pályájuk elején, így Szabó Pálért, Tamási Áronért, Sinka Istvánért többek között.

Hajtun Klára: Féja Féza

Kortársaim közül Szabó Pálhoz, Remenyik Zsigmondhoz és Tamási Áronhoz fűzött, illetve fűz a legmelegebb baráti kapcsolat. Az Ady-nemzedék tagjai közül igaz híve voltam Móricz Zsigmondnak, mindhaláláig. Személyes közelből őt ismertem a legjobban. De természetesen igen nagyra becsülöm a nemzedék többi tagját is. Sokat

olvasok ma is, sokirányú az érdeklődésem, a jelenlegi nyugati írók közül Heinrich Böll a legkedvesebb íróm. A magyarok közül szinte nap mint nap olvasom Krúdy Gyulát. Valamelyik könyve mindig itt van az asztalomon. Foglalkozom az új nemzedékkel is, legutóbb Simon Istvánról írtam tanulmányt, sőt vitát is folytattam. Az irodalom szüntelen megújul, annyiban van értelme, amennyiben új világot, új emberi értéket teremt. Ugyanakkor azonban az irodalom történelmi folytonosság is, és szerény véleményem szerint nagy műveltség nélkül nehezen képzelhető el jelentős író.

– *Talán szóljon valamit az írói nyelvről is.*

– Ha az írónak mondanivalója van, akkor mondatai is vannak, saját mondatai, saját nyelve, ehhez azonban nem elegendő az öröklött nyelvkincs, hanem azt szüntelen és tudatosan gazdagítanunk kell: az irodalmi nyelvből, a népnyelvből és a köznyelvből. Nyelvünk hallatlanul gazdag árnyalatokban, és ez mély, belső kultúráról vall. Ezt a kultúrát nem szabad feladnunk. Veszedelmes folyamatnak tartom a nyelv elszürkülését, mivel ez párhuzamos az ember elszürkülésével, tehát az értékek csökkenésével.

*

Későre jár, vége az interjúnak. Nehéz kiszakadnunk ebből az alkotó műhelyből. Nem zárkózik el, a mestersége iránti alázattal és büszkeséggel beszél munkájáról. Kéziratok, képek, dokumentumok kerülnek elő. Hogyan is dolgozik? Tudós tanulmányokat folytat, mielőtt ír. Mindent feltérképez, pontos vázlatokat készít emberekről, sorsukról, helyzetekről. „Krúdy nyolc évig írta a Három Királyt. Ma nem divatos ez a módszer" – mondja.

Féja Géza hetvenhez közeledve is friss, energikus. Meggyőződésünk, hogy befejezi a kuructrilógiát. Sőt, azon túl is sok mindent várhatunk tőle. Jó leírni: egy, az alkotó pálya csúcsán levő íróval, emberrel találkoztunk.

(1967. ápr. 28.)

CSERJÉS JÁNOS – FÖLDESI JÓZSEF

Féja Géza • Tarlóvirág

Ezerkilencszáztizennyolc júliusa járt, az ötödik háborús nyár. Ó-Bőd mellett dongott a cséplőgép az uradalom learatott búzatáblájának a csücskén, mindössze a keskeny, könnyen átgázolható patak választotta el a falutól, túlnan már a bődi kertek zöldelltek. A gép közelében kerekekre szerelt, könnyen vontatható faházikó állott, mellette mázsa, odább szállításra várakozó búzás-zsákok halmozódtak egymásra fektetve, szép rendben. A zsákok tetején tizenhét esztendős fiú hevert, a parasztok maguk közt csak Miskának hítták, de szemtől szembe „ifiúrnak" tisztelték. Ő mázsálta a zsákokat, írta a szállítóleveleket, jelt adott a munka kezdésére, meg a szünetre, és ügyelnie kellett volna az emberekre, de semminemű szükség nem mutatkozott ilyesmire. A bődiek feje, Márton bácsi mindent elintézett, szinte kézmozdulatokkal irányította népét.

A fiú gimnáziumba járt, év közben nehéz fejű kisdiákokkal kínlódott, a hosszú, négyhónapos háborús szünidőre pedig az uradalomban kapott munkát. A férfiaknak akkor már a maradékát is elhurcolták a világ négy tája felé, messze pirosló frontokra, itthon asszonyok és gyerekek léptek helyükre. A fiú örült a cséplésnek, különösen kedvelte a gép egyhangú dongását, úgy érezte, mintha magányos, gyötrelmes ifjúságának bánatát mondaná tovább a világnak. De kora gyermeksége óta szívéhez nőtt ez a táj is, az öreg vízimalom, a patakpart szederindái, szomorúfűzfák, s itt-ott egy méltóságteljes tölgy vagy szil. Szerette a búza ígéretes kenyérszagát, az árpa csípős, átható illatát, a tarlót, mikor ropogott lépte alatt, s íme a búzák halála után, a tors közt, rögtön apró virágok ütik fel együgyű kis fejüket, hirdetvén, hogy nincsen halál. Tarlóvirágok . . .

Mélázva feküdt a zsákokon, képek cikáztak benne, de ezen a napon soruk egyre

megszakadt. Nyugtalanította valami. Tegnap érkeztek a bődi határba, és a faluból új munkás „banda" jött a gép mellé. A népi katlan az időben már sisteregni kezdett, hát az urak okosak próbáltak lenni, minden falunak juttattak egy harapás kenyeret, amerre megfordult a gép. A bődiek Márton bácsival, a „gazdával" az élen gázoltak át a patakon. Szikár, szíjas ember volt Márton bácsi, bizonnyal elhagyta már a hatvanat, vagy talán már a hetvenet is? Szürke szeme mélyen ült, bajosan lehetett valamit kiolvasni abból. Arca akár a paraszt pátriárkáké, de ha szertekémlelt a határban, öreg betyárnak tetszett. Mikor megérkeztek, kezet adott a fiúnak, és hosszasan mustrálgatta, éppen csak a fogait nem vizsgálta meg. Árva szót sem ejtett, ma is egész délelőtt hallgatott, de a fiú érezte, hogy szüntelenül lesi a szeme sarkából. Furcsán viselkedtek a többiek is. Eddig mindenütt egykettőre összemelegedett a falvak népével, de ezek a bődiek szóra se méltatták. Kora reggel a lányokhoz lépett, beszélgetni próbált velük. Kedvesen, de kimérten, kurtán feleltek, miként idegennek szokás.

Elérkezett a dél, szállingózni kezdtek Bődről a gyermeklányok és az öregasszonyok a fazekakkal, a fiú ebédjét is kihozták a majorból. Jelt adott a gépésznek, éleset visított a masina, majd csönd lett. A bődiek elindultak a közeli tölgyfa felé, de nem ültek le mindjárt, hanem a fiúra lestek. Pillantásuktól bátorságra kapott, megindult feléjük. Ekkor azután körbe ültek, és helyet hagytak neki. Marika, egy fiatal hadiasszony lett a szomszédja. Marika fölfedte fazekát, az áradó illatra a fiú önkéntelenül odatekintett.

– Aratógaluska – magyarázta az asszony –, barna lisztből gyúrjuk, megfőzzük, azután hagymás zsírban abáljuk.

Látta a fiú szemén, hogy megkívánta:

– Cserél-e ebédet velem? – kérdezte kissé kacéran.

– Szívesen – válaszolta elpirulva a fiú. A bődiek most már melegebben tekingettek feléje. Egyhamar vége lett az ebédnek, félóra jutott még pihenésre. Az öregek pipára gyújtottak, és elnyúltak a fa tövében, a leányok és menyecskék a kazal mögé tértek az árnyékba. A fiú egy ideig tétovázott, majd betért fabódéjába, még reggel friss szalmát vitetett be, takarót dobott reája, s leheveredett. Szundítani próbált, de nem mert, különös izgalom dobolt benne. Nemsokára mozgást, csobogó zajt hallott a patak felől. A deszkafal hasadékához szorította fejét, hát a bődi férfiak láncot alkottak, és hordták a búzakévét szorgosan a túlsó partra. Meglepetésében felugrott,

nagyot reccsent a bódé fapadlója. Úgy látszik, a házikó oldalánál őrt állott valaki, és a reccsenésre jelt adott, mivel a bődiek egyszerre szétrebbentek.

Csak egy órakor jött ki a házikóból, sípoltatott a gépésszel, mindenki helyére ment, csak Márton bácsi állott, akár a cövek, és farkasszemet nézett a fiúval. Elindult lassan az öreg felé, de az csak állott mélybe húzott szemmel. Már mindössze egy lépés választotta el őket, a fiú elővette cigarettatárcáját, és megkínálta az öreget egy Hölggyel. Ezt a cigarettát szerették azidőben a diákok, fehér volt és karcsú, akár a fiatal lányok. Márton bácsi kivett egyet, megköszönte, a fiú tüzet adott, azután a mázsához sietett, mivel már hat zsák búza várakozott azon.

Másnap ebéd után a fiú megint a bódéba tért, de alighogy leheveredett, egy fej jelent meg az ajtóban. A fej Kopa Gyurihoz tartozott, bődi parasztgyerek volt, egykorú a fiúval. Kérdőleg nézett Gyurira, az meg kacsintott egyet:

– Szépek a bődi lányok.

– Szépek.

– Meg a menyecskék is.

– Azok is.

– Tudja, hamar eltörődnek, mert munka és gyerek. Osztán megintcsak munka és gyerek. De míg fiatalok, szépek.

– Szépek.

– Nem jönne a kazal mögé?

– Oda minek?

– Jó híves van arra. Meg osztán játszadozunk. Maga is fiatal.

Huncutul villogott Gyuri szeme, de hangjából esengés csendült. A kazal mögött azonnal megindult a játék, incselkedés, kergetőzés, szembekötősdi, ide-oda siklottak a lányok és a menyecskék, de mintha bűvös kör venné körül őket, sohasem léptek ki a kazal árnyékából. És nem is történt ott semmi, csak vidám, fiatal ficánkolás. Egyedül Marika volt tartózkodó, és néha mintha szomorkásan nézett volna a fiúra. Pedig az ő neve muzsikált benne egész nap, és ezt a nevet fojtotta éjjel forró lehelettel a párnájába.

Kihúzta óráját a zsebéből, már tíz perccel elmúlott egy. A gépészhez sietett, hogy sípoltasson. Azután a kévékkel megrakott szekereket szemlélgette, bizony meglaposodtak kissé. Ekkor vette észre, hogy ott álldogál Márton bácsi is. Nem szólt, de biztatóan nézett a fiúra, mintha mondaná:

– Bízzék csak ide. Értjük mi a módját. Nem lesz hiba itten.

Megint a szekereket vizsgálta. Csakugyan. Nem veszi észre azt a hiányt senki. Ó-Bőd pedig a legszegényebb falu az egész környéken. Így ment ez nap mint nap. A fiúnak néha fejébe zúdult minden csepp vére, keze reszketett, midőn a mázsa mércéjét igazgatta. Hányszor elhatározta, hogy nem játszik tovább, ledől ebéd után a házikóban, s oda se neki, ha csobban a víz. Jut is, marad is. De megjelent Gyuri feje, s egyszerre megint a kazal mögött voltak. Érezte a reá tűző szemekből, hogy így kell ennek történnie. Ment igézetten, akár kisgyerek korában a tömjénfüstös templomba misére, litániára, szertartásra. Hiszen szertartás folyt itt is, az életé, ifjú nőtestek párája lebegett a kazal megett, és játékkal leplezték, szépítették az élet kegyetlen kényszerét.

Tíz nap múltán végeztek a táblával, már estébe hajlott az idő, midőn elment a gép Vadalmás felé, ahol árpaasztag várta. Bucsut vettek a bődiek, átlábaltak a patakon, az asszonyok térden felül emelték szoknyájukat, visszakacagtak a túlsó partról pedig integettek. Márton bácsi maradt utolsónak:

– Úgy hallom, az ifiúr ellátogat néha a bődi malomba.

– Igen. Szeretem hallani elbékítő zúgását, meg azután senki sem süt olyan rozskenyeret, mint az öreg molnár néni.

– Elhalt mellőle mindenki, az ura, a fia, a menye, csak két neveletlen unokája maradt – mesélte Márton bácsi. – Ezentúl engem se kerüljön el. Ott lakom a pap szőleje mellett, vincellérkedem nála, sok az éhes száj az én házamban is. – Majd vidámabbra fogta a hangot. – Jó bora terem a papnak. – Tüzes rizlingje – hagyta helybe a fiú –, míg élt az apám, gyakran vásárolt tőle, ma is számban az íze.

– No lássa – biztatta az öreg –, térjen be csak mindig hozzám egy kis miseborra. Hiszen tudja, marad azért a papnak.

Azután kezet adott, a fiú pedig önkéntelenül elmosolyodott. A képeslapokban sokszor látta az élethalálra szövetkezett császárok, királyok meg fejedelmek találkozását. Azok szorongatták ilyen méltósággal és buzgón egymás kezét. Márton bácsi is eltűnt a poros, nyári szürkületben, a fiú meg csak állott a parton, és egyre Ó-Bőd felé nézett. Azután megrezzent. Finom érzékenysége tudatta, hogy valaki itt van a közelben. Körülnézett, de senkit se látott. Töprengett, majd mintha vonzaná valami, a tölgyfa felé ment. Mögötte állott Marika. A fiún átvillant, hogy csakugyan, nem

látta a patakon átláboló asszonyok között. Az asszony aggodalmas tekintetet vetett a fiúra:

– Haragszik reánk?

– Miért haragudnék?

– Mivel annyit incselkedtünk.

– Tudom, miért tették – válaszolta fojtott hangon.

– Tudja?

– Tudom. Azalatt hordták át az emberek a kévéket a patakon.

Marika elsápadt.

– Azt hiszi – folytatta kissé sértődötten a fiú –, hogy különben jártam volna a bolondját?

Az asszony a fának dőlt, válla meg-megrándult. Sírt. A fiú melléje lépett:

– Ne sírjon. Igazuk volt. Szegény a falu, kell a kenyér. Én meg, lássa, nem haragszom.

– Nem is azért sírok – tördelte Marika.

– De akkor miért?

– Mert jó gyerek vagy.

Már tegezte. Hangja anyássá szépült, de szeméből másfajta tűz lobbant. Könnyei mosni kezdték arcán az aratás porát, maszatos lett. A fiú zsebkendőjével törölgette, s csak nézte, miként piroslik át barna bőrén a lüktető vér. És egyre simogatta a fejét. A fej a fiú mellére borult, majd szája felé kúszott, akár a vadvirág. Azután kemény, forró kis paraszttenyér fogta meg karcsú, ideges kezét.

Akkor volt a fiú életében először boldog.

Budai Kulcsár János versei

HA VELEM JÖN

A lányt
megláttam az utcán,
aki rám vár,
én meg őt keresem.
Kontya van,
hegyes a melle;
s tudom, ha velem jön,
szeme álmos lesz reggelre.

MAGÁNY

Árvaságom
kilátszik
mint kötés
alól a seb.

És lassan
elereszt
minden:
az álom,
a csönd,
mint korhadt
deszkát
a szeg.

MÍG KAPUT TÁRTOK

Hívó szavak, a szív fénylő lámpásai.
Megérkezni valahová, ahol úgy érzem magam
mint szeretőm karjaiban.

Raffay Béla: Rajz

Megérkezni az otthon melegéhez,
ahol a tárgyak a megszólalásig ismerősek.
Nem az jön messziről sosem,
akit a kontinensek küldenek. Nem.
A messziről jött ember éhes, fáradt vagy didereg
s szeméből az álom füstje száll.

Megérkezni a mezőre;
szél és nap tágas tánctermébe,
ahonnan hazahordom napjaim
fészeknek-valóit.

Ó, hívások szivárvány koszorúi.
Míg kaput tártok
bejárom az utakat,
életem poros érrendszerét.

Megérkezni barátok közé
hol zene zeng s poharak csilingelnek.
Aki ember, az a megszólalásig
hasonló a másik emberhez
s kedvét nem szegi semmi.
Vállon veregeti a halált, a fény tolvaját,
aki minden születőre kuporogva les.

Hívó szavak, ti feszes kötelek.
Mint szél a nagy vizek szagát,
hordjátok szét szavaim szívós magvait.
Nekem a füvek, fák nyugalma kevés.
Csak hívjatok, nevetve vagy kiáltva.

Még nem tudom hová érkezem.

ZAJLÁS

Vasíven állva
nézem
a jégzajlást: a
táblák
únottan usznak,
néha
összecsapódnak
s kerge
forgást írva le,
ketté hasadnak. Össze-
tolul,
összesiklik mind.
Sirály
sereg száll, kering,
lecsap.
Ügyes halászok.
Fürgék.
Bátrak. Csak állok,
nézem.

Köd permete száll,
a lég
ezüsthab-szakáll.
Tömör.
A sok darab jég
törött
darabos cserép-
üveg.
Az est és a köd
ikrek.
Lassan már beföd,
belep.
A híd, sötét ív.
Kusza
képzeletem hív.
Zajlok.
Élek.

ANYÁM HALÁLÁRA

I

Kapanyélből fakadt virág,
bóbiskoló rózsa.

Miért lettél
így beteljesedve,
ennyire
holt-eleven;
te hajnalok verejtéke
a falevelen.

Itt térdepelek
magam előtt,
de te előttem állsz,
s nem tudok
látni tőled.

Miért nem szólsz
tiszta-szalma hangodon.
Miért nem nyujtod
felém
száraz faág-kezed,
te titokzatos imák
örökkön mozgó malma,
te koldusok
Isten-asszonya.

II

Látlak
ahogy állsz
a kemencénél
s cirógat, motyog
véled a tűz
s a padról
mint dundi gyerekek
mosolyognak a kenyerek.

Te mezők lehelete,
te rögöket evő
lágy fény,
te örökké szegény,
örökké foltozó;
mert így tömted be a rést
a bűn elől,
mint szakadt gátakat,
ha zúdúl az ár.

Látlak!
Gallyat szedsz
az erdőn.
Szemedből
lepkék,
bogarak,

madarak
repülnek
a szesz-lángú légbe
s körötted fényzuhany
permetez.
Most ismerlek
igazán,
amikor megettek már
a férgek,
az Isten fogai.

Te teknőbe
fulladt kendő.
Itt hagytál,
hogy végleg
veled maradjak.

III

Miért nem öltél meg
embrió koromban,
hogy ne kéne
emlékezni rád,
te mindig kihajtó
szomorúfűz,
te Krisztus anyjánál
szentebb,
korhadó keresztre kúszó
futóka-inda.

Félek
tőled.

Butorokban bujkálsz,
mint a szú.
Éjjel kivasalod ruhámat,
megteríted
asztalom,
feldúlod álmom.

Önmagamból
kibujok
előled,
a növények alvadékába,
a rothadásba
bujok előled,
a rothadásba,
hogy más lényeget
öltve
kicsirázzak.

Idegen szeretnék
lenni hozzád,
nem akarok
tartozni hozzád.
Szeretném,
ha úgy befogadna
a föld,
hogy magot se fogannál.
Szöknék már előled;
nem akarom
látni
árnyad
elevenségét.
Mégis

miért kiáltok
érted,
mint aki vizbe fúl.

IV

Mit is tehetnék
ellened,
hiszen látod
hogyan viaskodom
veled.
Nélküled nem léteznék
sem időben,
se térben
s nem ismerném
Jób tisztító kínjait.

Te eleven
árny-alak,
kit átkozva is
mindig áldalak.
Te örökké
láthatatlan,
a szív
tartó-pillére,
híd
Isten és közöttem.
Te
az vagy
ami
kimondhatatlan.

Kövessi Erzsébet • A magányosok klubja

1967 augusztusában a csepeli Radnóti Miklós Művelődési Házban megalakult az egyedülállók klubja. Létszáma hamarosan kétszáz fölé emelkedett! A tagfelvételt férőhely hiányában ideiglenesen be kellett szüntetni. Még ugyanez év októberében követte a példát a kispesti Vörös Csillag Traktorgyár művelődési háza. 1968 decemberében pedig Angyalföldön, a József Attila Művelődési Házban ezernél többen jöttek össze a magányosok klubjának alakuló gyűlésére. Tömegek érdeklődnek, de az illetékesek, a népművelők óvatos fenntartásokkal kezelik a kérdést.

„MIÉRT JÖTTEM IDE?"

„Próbáltam elmenni fiatalok közé. Negyven éves vagyok és nőtlen. Olyan helyen laktam albérletben, hogy két művelődési ház is volt a közelben, ahol szombaton és vasárnap táncot rendeztek. A beatzene még csak hagyján, talán meg lehet szeretni, de a lányok! Tizenöt-tizennyolc évesek. Azt sem tudtam, miről beszéljek velük. Láttam, alig várják, hogy valaki lekérje őket. Ha hazamentem, úgy éreztem, hogy ezt a napot jobb lenne kitörölni az emlékezetemből. Semmi értelme sem volt az egésznek. Utána hetekig ki nem mozdultam. Ha hazajöttem a munkából, lefeküdtem, olvastam. Vasárnap is feküdtem, harmonikáztam néha. De kinek? Kibírtam két-három hétvégét. Akkor újra elindultam. Beültem valamelyik étterembe. Azokat a helyeket kerestem, ahol nem volt szabad asztal, és hozzáülhettem egy társasághoz. Többnyire házaspárok mellé. Jól elbeszélgettünk. Persze előfordult, hogy elutasítottak, vagy gorombán rám-

szóltak, ha beszéltem hozzájuk. Elbúcsúztam, és másik éttermet kerestem; másik asztalt. Ha tán volt, felkértem valakit, de nem akart máskor találkozni velem. Pedig én abban nem látok semmi rosszat, ha így ismerkedik valaki. Két magányosnak valahogyan meg kell ismernie egymást. Nem?" (40 éves, nőtlen asztalos.)

„*Két gyermekem van, a fiam már dolgozik, a lányom középiskolás. Amíg kicsik voltak, sok gondom volt velük, de most járnak a maguk útján. Korán mentem férjhez, 17 éves voltam, a lányom már nem is ismerhette az apját, meghalt, mire megszületett. Most a gyerekeim úgy akarják, hogy kevesebbet törődjek velük, vagy inkább, hogy magammal is törődjek. Ők hozták az újságot, amiben a magányosok klubjáról írtak. Társaságom elkopott. A nehéz években nem értem rá, anyagi lehetőségeim sem voltak, hogy «társasági életet» éljek.*" (31 éves kereskedelmi dolgozó.)

„*Talán nem is a szabad idő mennyisége a sok, hiszen azt végül is valahogyan eltölti az ember. Olvas, rádiózik, és engem a munkám is nagyon leköt, mivel mint egyetemi adjunktus tudományos kutató munkát végzek. De bizonyos idő után fellép egy olyan érzés, amit magánnyal telítettség állapotának neveznék. Ez törvényszerű, és nem mindig oldja fel bárkiben a társaság sem . . .*

Faluról jöttem fel 18 éve, azóta albérletben lakom. Mikor a szakmát megszereztem, utána elvégeztem a technikumot. A házasságot látom egyetlen megoldásnak a magány ellen! Saját otthont szeretnék az albérleti évek után. A klub sokat segít, de mégsem végleges megoldás. Vannak itt velem egykorúak, akiket már keres az ember, ha megérkezik. A közérzete is jobb az embernek, ha tudja, hogy vannak közeli ismerősei." (39 éves technikus.)

„*Amikor a klubról hallottam, rögtön igyekeztem felkeresni. Itt kellemesen érzem magam. Jó ötlet volt. Végső megoldásnak a házasságot látom, de az nem lehet, hogy rögtön azzal kezdjem a beszélgetést, ha megismerek egy nőt. Ha van lehetőség arra, hogy megismerjem, aki számításba jöhet, könnyebb választani.*" (37 éves esztergályos.)

„*Hogy miért jöttem ide? Kíváncsivá tett, hogyan próbálják megoldani a mi társadalmunkban ezt az igen nehéznek látszó problémát. A kísérlet, a gyakorlati módszer érdekelt – egy klub élete, amely lehetőséget nyújt a valami okból lelki sérült vagy perifériára szorult emberek számára ahhoz, hogy visszakerüljenek a társadalom életritmusába. Baleseti sebész vagyok, így elég sokszor találkozom a kérdés szélsőséges eseteivel. A nyomorékok és csonkoltak mellett a társadalomnak elég sok a lelki sérültje is. Aztán egy bizonyos koron túl az ember belecsontosodik a magányba. Lusta lesz kezdeményezni, nincs lelki energiája, hogy törődjön a dolgokkal. Az igénye megnövekszik, de az ismétlődő visszautasítások egyre több gátlást fejlesztenek ki*

benne. Egy idő után unja és feladja a nehéznek érzett harcot, amelyet a valóságosnál nezehebb küzdelemnek érez. A fiatalok nem kerülhetnek ilyen helyzetbe. Az egyedülálló emberekkel foglalkozni társadalmi feladat. Hiszen semmiképp nem természetes, hogy olyan sokan kénysszerülnek egyedül élni! A magányos embernek a társasági élete – ha van is megfelelő – nem kiegyensúlyozott, bizonyos koron felül az ember társsal együtt, társán keresztül keresi a szélesebb közösséget, társaságot, ahová szeretne bekapcsolódni. Elsősorban a másik nemet keresi, azzal akarja megosztani társasági bizalmasságát, vagyis párt keres. Ez élettani törvény. A klub feladata, hogy ezeknek az embereknek, amíg a megfelelő egyensúlyt megtalálják, erőt adjon az életvezetéshez." (40 éves orvos.)

EGY KIS STATISZTIKA

A gyakorlatban a népművelés lemondott a 30–50 éves korosztályról azáltal, hogy gyakran csak a különleges érdeklődésűek igényeire építve, néhány hobby-klubot vagy szakkört tart fenn vagy az egyéni érdekeltség támasztotta szakműveltség továbbfejlesztéséhez nyújt segítséget. Ez utóbbi esetben a társadalmi érdek egybeesik az egyénivel.

Mi hát a probléma a középkorosztállyal? Mi akadályozza ezen az igen fontos területen a népművelési feladatok végrehajtásának teljességét? A válasz egyszerű: kevés a szabad idő, és ezt még a munkaidő csökkentése sem befolyásolja lényegesen. A családos dolgozó ember napi elfoglaltsága becslés szerint a következőképpen alakul:

Munkanapon:

fiziológiai pihenés	8 óra
utazás és egyéb járulékos tevékenységek	2 óra
munkaidő	8 óra
családi szükségletek ellátása	3 óra
szabad idő	3 óra

Pihenőnapon:

fiziológiai pihenés	9 óra
járulékos tevékenység	2 óra
családi szükségletek	6 óra
szabad idő	7 óra.

Az optimális körülményeket vettem figyelembe, a gépesített háztartást, és a család minden tagjának jól szervezett otthoni munkáját. Azokban a családokban, ahol a kiskorú gyermek több, a szabad idő még napi egy órával csökken legalább.

Amíg a családos ember napirendje nagyjából a fentiek szerint alakul, az egyedül élő magányosé már-már kínzóan sok szabadidő-fölösleget mutat, különösen hosszabb távon.

(Az adatok becsléséhez különböző foglalkozású egyedülálló emberekkel folytatott beszélgetések szolgáltak alapul.)

Munkanapokon:

fiziológiai pihenés	8 óra
utazás és egyéb járulékos tevékenység	2 óra
munkaidő	8 óra
szabad idő	6 óra

Pihenőnapon:

fiziológiai pihenés	9 óra
járulékos tevékenységek	3 óra
szabad idő	12 óra.

Ezt a szabadidő-mennyiséget már nem lehet kitölteni csupán szakmai továbbképzéssel – ugyanúgy, mint a fiatalok esetében sem. Fölösleges akkor is marad, ha újabb és újabb szakterületek megismerését tűzi ki célul az egyén. (Ez utóbbi különben gyakori eset a „megrögzött" egyedülállók körében.)

A 20–25 éven aluli korosztályban az ambíciót háttérbe szorítja a társas szórakozási igény, a 30–50 évesek életformáját az ambíció növekedése mellett átszövi a családi közösség igénye, még akkor is, ha erre nincs módjuk. A nyugdíjas és a nyugdíj felé haladó korosztály esetében az ambíció minimálisra csökken, viszont a közösség iránti igény, különösen a *családi* közösség vonatkozásában, megnövekszik. Az öregek

H. Varga Ilona: Radnóti-szobor

szórakozásaikat is csak közvetlen, meghitt környezetben tudják elképzelni, otthon vagy közeli baráti körben. Ezért szervezhetők nehezen a nyugdíjas klubok.

Itt vetődik fel a családos és az egyedülálló ember életformájának ellentéte, amely az utóbbiak magányosságérzetét motiválja. A családos ember számára adott a közösségi közeg, amely egész szabadidő-tevékenységét, sőt még ambícióit is meghatározza, belső feszültségeivel feszes egyensúlyt teremt, bizonyos szabályos ritmust diktál. Az egyedülálló átlagember ezzel szemben a kihasználatlan szabad idejében mintegy szétforgácsolódik, életmódjára a ráérés vagy a lehetőségek hajszolása nyomja rá bélyegét. Gyakran periodikusan váltakozva. A mozi, színház, televízió, rádió és egyéb könnyen elérhető kulturális lehetőségek, az érdekeltek saját bevallása szerint nem pótolják a társaság hiányát. Ilyen helyeken még inkább magányosnak érzik magukat. Az olvasás sem helyettesítheti az emberi kapcsolatokat.

A hobby leköt, kikapcsol és az alkotás élményét nyújtja. De ennek az elfoglaltságnak többnyire abban rejlik használhatósága, hogy individuális jellegű. A szabadidő-tevékenység területén teremt ugyan bizonyos egyensúlyt, de egyben az a veszélye is megvan, hogy kizárólagossága esetén beépül az egyén életszemléletébe, és még jobban elősegíti a közösségtől való elszakadást, az életforma torzulását.

Ha az egyén élete a szokásos kerékvágásban halad, a különböző tényezők és az életkori sajátosságokból fakadó igények megteremtenek egy bizonyos egyensúlyt. De más a helyzet azokban az esetekben, ha az életkori igények kinövik az életforma lehetőségeit, vagyis az egyén valami oknál fogva nem teremti meg a középkorosztály számára szokásos életmódot: nem alapít családot; ebben az esetben lassan kifejlődő krónikus egyedüllét fenyegeti.

HÁZASSÁGGAL VAGY ANÉLKÜL

A magányos ember tehát társaságot keres, közösséget, ahová tartozzon, ahol a szabad idejét kellemesen eltöltheti. Helyzetéből adódik, hogy ezt a közösséget csak a családban, a házasság útján tudja elképzelni, nagyobb közösség szervezésére egymagának nincs se ereje, se lehetősége. Ezért kerül előtérbe a *mindenáron való házasság*. Ennek

a szemléletnek az alapján a magányos ember sorozatosan kiszolgáltatja magát az esetlegesség veszélyeinek; az elszigetelten élő ember számára a társadalom segítsége nélkül csak a „másik ember", illetve *egy* másik emberrel létesített hosszabb-rövidebb kapcsolat jelenthet kivezető utat. Így az érzelmi megalkuvástól a kiszolgáltatottságig újabb és újabb veszélyeknek teszi ki magát az egyedüllét elől mindenáron menekülni vágyó ember.

A beszélgetések során a szabad idővel kapcsolatos panaszok mellett a magányosan élő emberek leginkább a családi közösség erkölcsi támaszát hiányolták. Valójában minden közösség legfőbb értéke az emberformáló és védelmező közvélemény. Egy közösség méreteitől függetlenül a tagjai számára értékében és mélységében azon mérhető le, hogy az egyén problémáira milyen részletességgel tud választ adni közvéleménye. A problémák feltárásának foka egyben a közösségben való feloldódás mértéke is az egyén életében. Természetesen a családi közösség az, amely mind gazdasági, mind társadalmi tényezőinek együttese alapján normális esetben nyújtani tudja ezt az erkölcsi hátországot, azt a bizonyos morális bázist, amelyet az egyén ösztönösen igényel, és többnyire „támasznak" nevez.

Mi legyen az egyedülálló emberekkel?

Ha egy ügyet társadalmilag akarunk megoldani, nem elég csak a fontosságáról meggyőződni, hanem „gazdát" is kell keresni. Ki és milyen alapon lehet gazdája az egyedülálló emberek sorsának? Vállalkozó akad, hiszen itt vannak az egyházak. Ha valakit nagyobb megrázkódtatás ér, olykor az egyház képviselője hamarabb jelenik meg, mint a társadalomé. A sokkhatás időszakában vigaszt nyújt, a későbbiek folyamán pedig a feloldódás egyik lehetőségét ajánlja: a hitet, isten állandó jelenlétét nyújtja társaságként, és esetleg házasságot is közvetít. Érdekes lenne felmérni a vallásosság arányait és mértékét az egyedülálló emberek körében.

Ezzel szemben a társadalom képviselői mintha félve nyúlnának a kérdéshez. A kísérletként alakult klubok megmutatták, hogy az egyedülálló ember csak abban az esetben magányos, ha nincs lehetősége saját korosztályához illő társasága megtalálásához, ha a társadalom jelenlegi társasélet-kapcsolatait nem tudja áttörni, és belekényszerül a sejtszerűen lezárt baráti körök egyikébe. *Megoldás a klub! És a klub gazdája: a népművelés, a kulturális intézmények, a népművelési feladatokat ellátó társadalmi szervek.*

A társadalmi összetételre vonatkozóan álljon itt példaként a csepeli klub 1968-as évi tagságának foglalkozás szerinti megoszlása:

segédmunkás, betanított munkás	86
szakmunkás	105
üzemi beosztott alkalmazott	44
üzemi vezető alkalmazott	36
kereskedelmi, közlekedési beosztott	9
kereskedelmi és közlekedési vezető	20
állami, hivatali beosztott alkalmazott	80
állami, hivatali vezető alkalmazott	12
értelmiségi beosztott (diplomás)	20
értelmiségi vezető (diplomás)	1
nyugdíjas	44
egyéb	21 fő.

A megoszlás tükrözi Csepel és környéke munkáskerület jellegét, de egyben arra is utal, hogy mennyire általános, minden réteget átfogó probléma megoldásáról van itt szó.

A fenti következtetést még jobban megerősíti, ha a lakóhely szerinti statisztikába tekintünk be. Budapestnek nincs olyan kerülete, ahonnan ne keresték volna fel a Csepel déli szélén, Csillagtelepen működő klubot.

I. kerületből	7	VIII. kerületből	31
II. kerületből	23	IX. kerületből	36
III. kerületből	7	X. kerületből	19
IV. kerületből	13	XI. kerületből	32
V. kerületből	18	XII. kerületből	8
VI. kerületből	25	XIII. kerületből	27
VII. kerületből	19	XIV. kerületből	22

XV. kerületből	11	XIX. kerületből	16
XVI. kerületből	4	XX. kerületből	48
XVII. kerületből	1	XXI. kerületből	75
XVIII. kerületből	7	XXII. kerületből	1 látogató

Budapest környéke (kb. 60 km távolságig) 15 fő, ezen kívül Debrecenből 1, Szegedről 1, Oroszlányból 1 tag látogatta a távolság ellenére rendszeresen a klubot. Tehát a tagok többsége nem annak a kerületnek a lakosa, ahol a klub működik. Az, hogy a XXI., XX., XIX., IX., és X. kerület mellett a többi is figyelemre méltó létszámmal szerepel a listán – a vidékiekről nem is szólva –, arra enged következtetni, hogy a vártnál nagyobb a társadalmi igény, és az érdeklődők a távolságtól sem riadnak vissza, ha megfelelő társaságot remélnek. És azt is be kell számítani, hogy csak a legbátrabbak vállalták a távolságot, az ismeretlen klub hollétének felderítését; valószínűleg sokkal többen felkeresnék a lakóhelyük közelében rendezett hasonló összejöveteleket.

Azok, akik a klub tagjai lettek, nem számolták fel előző barátságaikat, de az új ismeretségek révén nagymértékben kiszélesedett baráti körük, és a klubnak egy-egy nem zártkörű rendezvényén nagyon sokan régi, családos barátaikkal jelennek meg. Miért kell tehát a klub rendszeres életéből kirekeszteni a családosokat? Valójában azért, amiért a családosok többsége nem szívesen barátkozik egyedülállókkal. Előítélet vagy nem, de a házasok közül nem egy *veszélyes ellenfelet* szimatol az egyedülálló barátban vagy barátnőben.

Másik fontos érv a zártkörűség! Nagymértékben elősegíti a közösség kialakulását, egységes, nagyvonalaiban homogén problémavilág köré csoportosult közvélemény létrejöttét. A kollektíva jelentősége pedig ebben az esetben sokkal nagyobb, mint az összes többi népművelési formánál.

A közösségalkotás kérdéseinek tanulmányozása szempontjából érdekes következtetésekre ad lehetőséget, ha közelebbről megvizsgáljuk a fentebb említett nyilvántartó könyv alapján a klub tagságának családi állapot és életkor szerinti összetételét:

Életkor szerint		*Családi állapot szerint*	
25 év alatt	7	elvált	266
26–35. évig	81	különélő	30
36–45. évig	173	nőtlen	44
46–55. évig	142	hajadon	46
56 év felett	62	özvegy	82

Ha a második táblázatot vesszük szemügyre, meglepő arányokra bukkanunk a számadatok között. Az, hogy az elváltak százalékarányban vezetni fognak, várható volt, és a közösség szerveződése szempontjából, a tapasztalatok szerint, előnyös is. Az özvegyek száma a vártnál magasabb, különösen a fiatal özvegyeké; egyébként ők a klub *leglelkesebb* tagjai. A még nem házasok, nőtlenek, hajadonok száma is magasabb a vártnál; ilyen jellegű közösségbe való bekapcsolódásuk – saját bevallásuk szerint is – jelentős változást hozott életükbe, érdekes módon a közösség erejét értékelni ők tudják leginkább.

Mindebből az is kiderül világosan, hogy ez a népművelési forma a középkorosztályra épül. Az életkori sajátosságoknak megfelelő foglalkozási típusok jellegüket és arányaikat tekintve még kísérleti stádiumban vannak, hiszen hasonló általános klubok eddig csak az ifjúság és a nyugdíjas korosztály számára alakultak.

PIHENŐNAPOK HARMÓNIÁJA

A klub összejövetelei hét végén, szombaton és vasárnap a szabadidő-fölösleg legjelentősebb mennyiségét igyekeznek lekötni. Egyéb napokon az igény nem olyan nagymértékű, mint hét végén, hiszen a hétköznapi szabad idő felhalmozódása, a pihenőnapok megfelelő harmóniája esetén, jelentéktelenné válik.

Éppen ezért a klub programjának kialakításánál igyekeztünk a rendszeresség és a változatosság szempontjait egyszerre alkalmazni. A szombati összejövetelek tartalmilag gazdagabbak; 40–50 perces műsorok, ismeretterjesztő előadássorozatok, esetleg

játékos vetélkedők szerepelnek a megtervezett elfoglaltságok között. Népszerűek a havonta visszatérő előadássorozatok, különösen az útiélmény-beszámolók.

A klub közönsége szívesen veszi az irodalmi műsorokat, különösen egy-egy már előző alkalomról megismert művész kamaraestjét. Ilyen alkalmakkal egy versmondó és egy énekes vagy hangszeres szólista közösen erre a fellépésre szerkesztett egyórás műsorával *tematikus esteket* valósítunk meg. A domináns műfaj vagy a vers, vagy a zene.

A klub tagsága örömmel fogadja a színvonalas műkedvelő együttesek műsorait. Miniszínház-sorozatunkat a Csili és az Ifjú Gárda Művelődési Ház színjátszóira és a Budai Irodalmi Színpad együttesére építjük.

Érdekes tapasztalat, hogy ez a korosztály milyen nagymértékben igényli a tánc lehetőségét a klubon belül. A klub megalakulása után egy fél év múlva táncoktatót kértek, és rövidített, nyolchetes tánctanfolyamon „átismételték" a szalontáncokat. A szombati összejövetelekre – ezek időtartama 19–24. óráig – a műsorokon kívül két-három tagú zenekart is igényelnek.

A KIKAPCSOLÓDÁS ÖRÖMEI

Havonta egy alkalommal, szombaton, a klub reggelig tartó bált rendez. Ezek az összejövetelek nem zártkörűek, látogatóik között gyakran akadnak házaspárok egy-egy klubtag baráti köréből és azok közül, akik a klubban kötött ismeretség alapján házasodtak össze. Ezeknek a báloknak sajátos légkörük van. A klub tagjai házigazdák, és az külön örömöt okoz nekik. Újabban a három működő klub között együttműködés jött létre, és ezekre a rendezvényekre mindegyik meghívja a másik kettőt.

A vasárnapi összejövetelek még a szombatiaknál is nagyobb változatosságot mutatnak. A délutánokat általában szabad programok töltik ki, ilyenkor zajlanak le a klubgyűlések, műsor megbeszélések – a következő havi tervek megtárgyalása és elfogadása, esetleg személyes problémák kollektív eldöntése. A szórakozás módja: lemezhallgatás, sakk, kártya, szellemi játékok és beszélgetés.

Rendkívül érdekes a klubban a beszélgetés. Ez a nagy, heterogén társaság páratlan

demokratizmussal fogadja be a segédmunkást és a mérnököt, a takarítónőt és az egyeteim oktatót. Kialakulnak bizonyos baráti körök, de ezek nem annyira zártak, hogy valaki oda ne ülhessen bármelyik asztalhoz, és a vitatkozás egy-egy aktuális témáról gyakran egész ismeretterjesztő sorozattal felér.

A későbbiekben merült fel, a klub megalakulása után néhány hónappal, a vasárnap délelőtti és az egész napos vasárnapi programok igénye. A városséták, múzeumlátogatások népszerűsége meglepetésül szolgált nekünk, szervezőknek is, különösen késő őszi és téli, kellemetlen időjárás esetén.

Nyáron egyik legnépszerűbb vasárnap délelőtti program a közös strandolás. Hétköznapi estéken kisebb csoportok sétahajózásra gyűlnek össze, már-már teljesen öntevékenyen színház- és mozilátogatásokat beszélnek meg. Gyakori az is, hogy a hétvégi klubnapokon kisebb csoportok hétközi programokat terveznek, bár ez az utóbbi nem rendszeres, és többnyire egy-egy átlagon felüli szervező vagy kezdeményező készségű klubtag személyes akciója, amely mindaddig rendszeres, amíg a köréje gyűlt társaság zárt baráti körré össze nem szokik.

A klub életét választott társadalmi vezetőség irányítja. Ez a vezetőség ne legyen kevesebb 10, de ne legyen több 25 főnél még többszáz tag esetén se; a klub jellegéből adódó nagy fluktuáció miatt évenkénti újraválasztása ajánlatos.

HÁZIREND

A klub házirendje nagyjából megegyezik a művelődési házéval, a társadalmi együttélés és a kulturált szórakozás legfontosabb szabályait tartalmazza.

Kellene még szólni néhány szervezési kérdésről is, mint érdekességről. Részben a társadalmi igényre, részben a forma újszerűségének vonzására mutat, hogy elegendők a kiküldött meghívók, hogy pár hónap alatt a létszám esetleg százakra emelkedjen. Különösen hasznos lenne ezeket a kezdeményezéseket a főváros után néhány nagyobb vidéki városban is kipróbálni, tekintve, hogy a meglevő klubokhoz nagyszámú vidéki levél érkezik, amelyekben hasonló szándékú kezdeményezések vagy ezek sürgetése a központi gondolat. Egy-egy megyeszékhelyen létrehozott klub sokat enyhítene a falvakban is eléggé elszigetelten élő egyedülálló emberek helyzetén.

A fehér bálna

BESZÉLGETÉS TERSÁNSZKY JÓZSI JENŐVEL

Tersánszky Józsi Jenővel, a Nyugat-nemzedék nagy öregjével, sok-sok nagyszerű, felejthetetlen olvasmányunk szerzőjével – személyesen mindössze kétszer találkoztunk. Először Csepelen, az Olvasó Munkás Klub egyik ülésén, másodszor otthonában. Mindkét alkalommal láthattuk, hogy Tersánszky vállát nem csupán a 78 év nyomja, de egészségét is kikezdte az idő. Jókedve, férfias humora nem hagyta cserben, a kérdésekre nemcsak készséggel, de egy-egy jó Tersánszky „bemondással" fűszerezve válaszolt. Közben azonban mind gyakrabban volt kénytelen pihenőt tartani. Figyelme olykor mindenről és mindenkiről megfeledkezve kalandozott el, és ilyenkor szinte kénytelen volt önmagát, a saját éberségét figyelmeztetni. Az élményt mégis a régi Tersánszky jelentette számunkra, az, akit a művei alapján is elképzeltünk. Az erős, helyéről, tartásából kimozdíthatatlan kemény férfi, aki csudadolgokat is játékos könnyedséggel, szinte gyermeki derűvel visz végbe. Igen, ilyen volt mindig!

Tersánszkyról sokszor leírták már, hogy soha nem csatlakozott egyetlen klikkhez sem, egy kicsit mindig különálló maradt. Könnyű volt neki, gondoljuk szavát hallgatva, hiszen erkölcsi fogódzónak mindig elég volt a saját tisztasága. Az ő mércéje mindenkor az emberi természet volt és lehetett is, mert soha, a legkétségbeejtőbb helyzetekben sem veszítette el hitét az emberi természet eredendő jóra-szépre törekvésében.

*

– Jóízűen csak bor mellett lehet beszélgetni – mondja Tersánszky, miután hellyel kínál bennünket. Felesége és idős újságíró barátja, Simándy Béla, már készítik is a csatost, meg a poharakat. Iszunk, s ezután valóban könnyen folyik a társalgás.

Kérdés nélkül is azonnal mostani munkájáról, életéről beszél:

– Most már csak így vagyok: eszem, iszom és dolgozom. Főleg a régi írásaimat rendezgetem, de azért foglalkoztat egy új, nagy munka is, amely a családomról szólna. Sajnos, amikor utána néztem a dolgoknak, kiderült, hogy az összes családi iratokat ellopták. Én a papokra gyanakszom . . .

És mikor kezdődne a családi történet?

Újra iszik néhány kortyot, közben befelé mosolyog, nem lehet tudni, hogy komolyan vagy tréfásan válaszol-e? De amit mond, jellemző:

– Árpád még valahol az Etelközben gondolkodott azon, hogy bejöjjön-e ide a Kárpát-medencébe.

És Józsi bácsi őse?

– Egy avar nagykutya volt, mai szóval olyan hadügyminiszter féle. Rettenetesen féltek tőle, a nevét sem merték kimondani. Árpád sem merte megtámadni – nevet –, igaz, ő is kerülte az összecsapást. Árpádék elől menekülve jöttek be Magyarországra, ahol aztán csak megférték egymással valahogy.

Később gyermekkorára és ifjúságára terelődik a szó. Felesége mondja: „Soha semmi leckét nem tanult meg, csak azt tanulta, ami őt érdekelte. Mindenhova járt, festett, zenélt, a görögökkel, a rómaiakal foglalkozott, első tornász volt, csak épp az iskolába nem akart járni. Hamarább kártyázott, cigarettázott, mint rendesen írni megtanult."

– De jól tettem! – veti közbe Tersánszky, még mindig az előbbi tréfás-komolysággal. – Az élet érdekelt elsősorban, mit csináljak, utáltam azt, amit nekem annak idején a fejembe akartak verni. Az apám rendes hivatalnokembert szeretett volna belőlem faragni, én azonban otthagytam az iskolát: majd csak megleszek valahogy hivatal nélkül is, gondoltam.

Felesége veszi át ismét a szót. (Minden bizonnyal azért is, hogy ne fárasszuk túlzottan Tersánszkyt a beszélgetéssel.): „Ó megzabolázhatatlan! Állása csak egészen fiatal korában volt, nem kötötte le se az erejét, se az idejét; ha pénzre volt szüksége, leült és írt. Kötelességének mindig csak ezt az egyet tartotta."

Tersánszky Józsi Jenő és Tamási Lajos a klubban

Rendkívül gazdag, változatos élete volt, mégis alig van magyar író, akinek annyi írása, könyve jelent meg. Hogy tudta ezt a kettőt időben is összegyeztetni?

– Egyszerűen. Esténként találkoztam a barátaimmal, okos és életet ismerő, sőt bölcs ember volt valamennyi, az egyik öreg cselgáncsos tanárral még mindig találkozom néha; bementünk valamelyik kocsmába, iszogattunk, beszélgettünk, aztán hazamentem, kialudtam magam, és dolgoztam szünet nélkül.

Az írás során közvetlenül felhasználta-e élményeit?

– Mindent. Utólag derült ki mindig, hogy mennyire nem volt felesleges a feleslegesnek mondott időtöltés sem. Leszámítva még azt, hogy én mindig akkor éreztem magam a legjobban, csak legfeljebb azt nem tudtam, hogy tanulni is akkor tanulom a legtöbbet, a legfontosabbat, azt amit – legalábbis akkoriban – senki sem adott elő az egyetemi katedrákon, az iskolákban.

Ha nem is volt kötelességtudó diák, nem húzódott félre, menekült el az élet eseményei elől; nagyon céltudatosan élt. Következetesen irodalomra fordította azt, amit tapasztalt, megélt . . .

– Ez pontosan így van! Én berendeztem az életemet arra, ami vagyok; hiába csábítottak erre, arra. Éltem a magam életét. Mást nem is tehettem. Gyermekkoromtól magam szereztem minden fillért, ezt ne felejtsék! Anélkül, hogy bárki kedvéért letértem volna a magam választotta útról.

Most hogyan értékeli, méri le munkája hatását?

– Elégedett vagyok. Ha egy sort se írnék már le, akkor is kerek, amit csináltam. Ezért persze sok mindent el kellett dobnom magamtól; rangot, címeket, hivatalt. Nevetve olykor azt gondolom: ha más utat választok, talán még akadémikusnak is megválasztanak. Miért lettem volna én rosszabb növendék, tisztviselő, vagy bármiféle hivatalos ember másnál? Nem is hiszik, milyen nehéz olykor lemondani az ilyen előnyökről, lehetőségekről.

Érdemes volt?

– Nekem igen. De ha nem sikerült volna, amit magam elé tűztem életcélnak, akkor most köphetném szembe magamat: te marha, mi mindent mulasztottál, könnyű sikert, jólétet, kényelmes, biztonságos állást és mindazt, ami ezzel együtt jár.

Melyek voltak a legnehezebb évek?

– Könnyű sohasem volt, leginkább mégis 1922-ben keseredtem el. Se dolgozni, se írni nem tudtam, úgy láttam, az élethez nincs semmi reményem. Öngyilkos akartam lenni. Beugrottam a Dunába, de szerencsére a hideg víz kijózanított. Jöttek utánam az életmentők, de én elkergettem őket. Egyedül úsztam ki a partra. Még ott sem akartam másra támaszkodni. Mentsd meg magad, ha ilyen bolond voltál! – gondoltam.

Nevetve emlékezik erre a rég volt eseményre, a felesége azonban elgondolkozva mondja: „Ő szerette az életet, és ha el akarta dobni, akkor nagy bajban lehetett . . .”

A kritika miatt volt-e valaha elkeseredve?

– Soha. Mindig tudtam, hogy amit megírtam, az egy stabil dolog.

Kitől tanult a legtöbbet?

– Először Anatole France-tól. Egy olyan világszemléletet, amely derűs marad a legborzasztóbb körülmények között is. Ő volt, az, akire azt mondhattam: Nézd, itt van valaki, aki ezt meg tudta csinálni, pedig úgy gondolkodik, mint te.

És később?

– Pontoppidan, a nagy dán író, majd az oroszok és a franciák. Gogol például óriás! A franciák közül Gautier sajátos, elmés humora ragadott meg. Csehov szintén kitűnő, bölcsebb a filozófusoknál.

Sokat olvasott?

– Nem sokat, de ami a legfontosabb, azt mind elolvastam.

A mai fiatal íróknak mit tanácsolna?

– Van egy hitvallásom, amit még szeretnék megírni. Ebben az is benne van, hogy ne várj utasításokat, mert akkor nem leszel te magad. A közösségé is így lehetsz igazán. Tégy úgy, mint a fehér bálna.

Ezután hosszasan, részletesen beszél arról a fehér bálnáról, amely hetekig kószált a Rajnában, és hiába akarták elfogni a legkülönbözőbb csellel, a bálna mindig elegánsan tért ki az újabb és újabb csapdák elől és úszott végül vissza a tengerbe. Egyenest Izlandig, a bálnák szabad világába. Az övéihez.

A felesége elmondja, hogy Tersánszky mindennap izgalommal figyelte ennek az eseménynek az alakulását. „Az egyik éjjel pedig azt álmodta, hogy ő a fehér bálna, aki kineveti azokat, akik ellene vannak. Hiába üldözik, mind beljebb merészkedik, s aztán amikor már mindent látott, mindent megértett, nyugodtan megfordul, s eliramodik az üldözők szeme elől . . ."

És hadd tegyük hozzá: Móriczhoz, Adyhoz, József Attilához és minden nagy alkotóhoz hasonlóan – a jelképes folyón át – Tersánszky is végleg a kisemberek világába, a munka társadalmába, „a népek tengeréhez" érkezett el.

Sok mindent olvastunk, hallottunk Tersánszkyról, de ezt a fehérbálna-hasonlatot mindennél jellemzőbbnek érezzük.

A mostani magyar írók közül kiket szeret a legjobban?

– Illyés Gyula a legjobb barátom. Itt a helye – és ezt nyomban meg is mutatja. – Ha eljön, leültetem, és elejitől végig mindent megbeszélünk.

És a fiatalok közül?

– Sarkadi, a legtehetségesebb, meghalt. Pedig nem kellett volna meghalnia. Ő is gyakran jött hozzám. Iszogattunk, beszélgettünk együtt, kár, hogy az italban nem ismert mértéket. Szekszárdon író-olvasó találkozón voltam éppen, amikor egy európaiasan öltözött paraszt odajött hozzám és megkérdezte: tudja, hogy Sarkadi Imre meghalt? – Hogyan? Én még tegnap beszéltem vele! – vetettem ellene. De hiába, igaz volt, amit mondott. Még most is elkeserít, ha rágondolok a halálára.

Találkozik-e gyakran olvasóival?

– Ha jószívvel hívnak, elmegyek bárhová. És mindig tanulok valamit. A közelmúltban ugyancsak egy parasztember lépett hozzám, és szinte számonkérte: miért torzsalkodnak annyit az írók egymás között? Kérdésére kérdéssel válaszoltam: Miért éppen tőlem kérdi? Hiszen én kívülállok a torzsalkodásokon. Tudjuk, éppen ezért kérdezzük Józsi bácsitól – felelte.

Az élő fiatalok közül kit említene?

– Sánta, Moldova, Juhász jó írók. Vannak persze mások is, és még nem lehet tudni, hogy kiből mi lesz, ki képes végigjárni a saját útját.

A legtöbb örömet mi okozta életében?

Felesége megelőzi: „A bor és a nők."

– A hölgyek! – tiltakozik Tersánszky.

Készít-e vázlatot írásaihoz?

– Addig le nem ülök, amíg fel nem vázoltam, hogy mit akarok megírni. Aztán leülök és megcsinálom.

Legkedvesebb írása?

– „Legenda a nyúlpaprikásról."

Nem tudjuk kihagyni a kérdést: – És szereti is a nyúlpaprikást?

– Nem. Megcsinálom, de nem szeretem különösebben.

Tersánszky még jókedvűen marasztal, de a felesége – úgy, hogy ő ne vegye észre – tapintatosan kér, hogy engedjük pihenni őt.

Egy beszélgetésre indultunk csupán – a szándék is távolt állt tőlünk, hogy értékeljük Tersánszky életművét, emberi és művészi nagyságát. Most mégis joggal érezzük, e néhány percben az egészből is felvillant annyi, hogy kimondjuk: van amivel egyetértünk, van amivel vitázunk: a lényeg mégis az, ami a szándékban és a megvalósulásban is eggyé tesz bennünket.

(1966. dec. 23.) CSERJÉS JÁNOS – FÖLDESI JÓZSEF

Tersánszky J. Jenő • A húsvéti öltöny

Az ünnep főleg a gyerekeké. Hinni benne, izgulni érte, lubickolni az örömben az ünnepeken, gyerekek tudnak igazán.

A karácsony valahogyan nagyon készen adja örömeit a gyerekeknek. Jön az angyal, hozza a karácsonyfát és az ajándékokat. Ezzel le is zajlott a karácsonyi ujjongás minden mozzanata.

De a húsvét! Az már a készületeinél önálló ténykedések sorozata a kis emberek számára. Megszerezni az illatszeres butykosát a húsvét másodnapi locsolásra, és számbavenni a kisasszonyos vendéglátó házakat, mind afféle felnőttes komoly ténykedést, szervezkedést igényel, még egész kicsi gyerekek számára is. Hát még a rövidnadrág idején túl! Ebből az időből mesélhetek el itt egy tanulságos és keservesen mulatságos öntözési kalandot.

Húsvétra kaptam az első hosszúnadrágot. Természetesen feketét.

Nem tudom, általános szokás-e, de mi gyerekek mindig falkákban jártunk locsolni. Mindenikünk jegyzéket készített róla, hova kopogjon be rokoni, baráti házakhoz. Aztán ezeket a jegyzékeket összeegyeztette a csapat, úgyhogy ötszörösére emelkedett a lista azzal, hogy ki-ki magával vitte az idegen pajtásokat saját ismerőseihez.

Harmadikos gimnazista, az első hosszúnadrágban már önérzetes úriember. Leányos házaknál már esetleg édespálinkával kínálják meg. Gyermekeknek való húsvéti tojással szúrni ki a szemét? Már majdnem sértésnek számít. Virág jár a gomblyukába egy hosszúnadrágos kisdiáknak a kis hölgyektől, a búcsúzásnál.

Ámde meg kell vallanom, hogy mikor az öntözési jegyzéket összehasonlítottuk és megbeszéltük, a legvonzóbb látogatások azoké a házaké voltak, ahol kicsikét megalázólag, de titkos örömre, egyszerűen pénzt kaptunk a házigazdáéktól.

Hajtun Klára: Tersánszky J. Jenő

Önérzet ide, önérzet oda, ahol a házigazda egy nagy barackot nyomott a fejünkre és a kezünkbe egy fényes húszfillérest csúsztatott, ez szolgált a legnagyobb megelégedésünkre!

A pénzzel aztán egy nagyon érdekes, azóta kiveszett szerencsejátékba kezdtünk. Ezt úgy hívták, hogy patkózás.

Abból állt, hogy gömbölyű kavics felé hajigáltuk a krajcárt. Akié a legközelebb esett, az ¡toronyba rakta a maga és a többi játékosok krajcárját, és a kavicscsal a hegyébe ütött. Ahány krajcár felfordult, annyi lett az ütőé.

Én ezt a játékot olyan példátlan és utólérhetetlen ügyességgel folytattam, hogy már nem is akartak befogadni a játékba ügyetlenebb pajtásaim, mert tiszta fosztogatásra mentem.

*

Nos hát megindulunk az öntözési körútra, gondolom, öten.

Az első ház olyan hírű volt, hogy ott pénzt kapunk. Ehelyett, mi ütött, mi nem a kedves emberekbe, de remek, börzsönnyel festett tojást kapunk tőlük.

Második ház. Szintén pénzre számítottunk. Ehelyett édespálinkával kínálnak, és virágot kapunk a gomblyukunkba. Nagy megbecsülés! De hát a patkózáshoz való pénz mégiscsak kedvesebb lett volna.

Harmadik ház! Pirostojás. Negyedik ház! Pirostojás. Ötödik ház! Tojással kombinált virágcsokorka. Hatodik ház! Pirostojás, pálinka.

Azt a kutya teremtésit neki! Valami járvány harapódzott el az összes otthonokban, hogy tojást és tojást és tojást pirosítsanak az öntöző ifjúság nagyobb bosszúságára?!

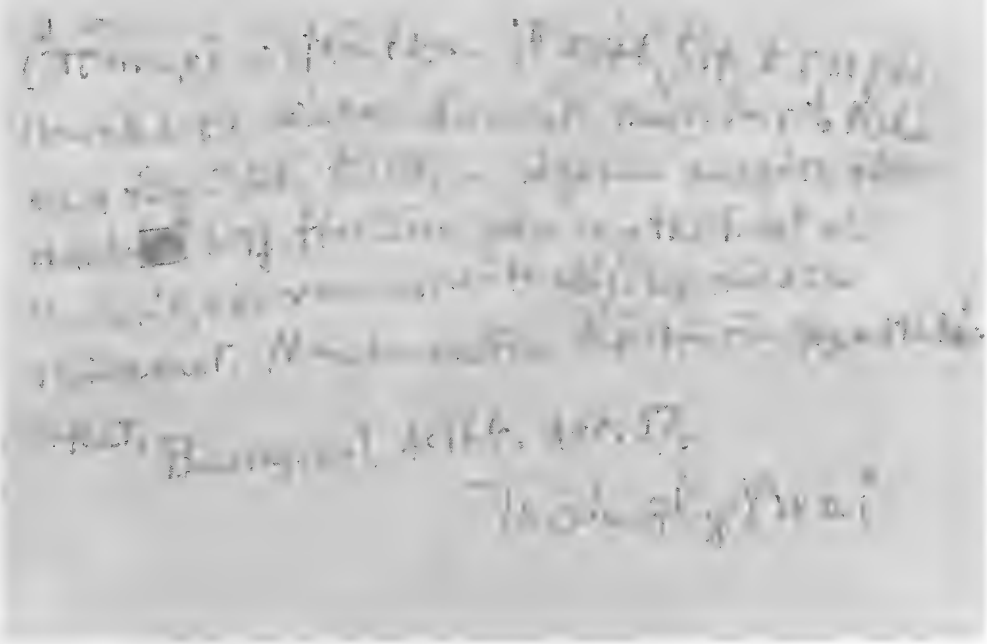

Bejegyzés a klubnaplóban

A zsebünk már tömve pirostojással. De egy megveszekedett vasat sem szereztünk sehol.

Végre-végre egyik látogatásunk bevált. Egy-egy ragyogó húszfilléressel vonultunk ki az utcára.

A játékszenvedély kitört rajtunk. Egy nagy deszkakerítés tövében elkezdtük a játékot. Néhány forduló és a társaság pénze a zsebembe vándorolt.

Öt darab huszas, irtó összeg! Nagytőkésnek érezhettem magamat.

A diadal és gazdagság láza nem csoda, hogy ildomtalan lépésre ragadtatott.

A társaim a zsebükben őrzött tojást akarták fölajánlani nekem eladásra, hogy tovább játsszunk.

Hát hiszen így is elnyertem volna tőlük a tojás árát is. De, mondom, a gazdagság ördögi gőgje mást sugalmazott. Azt mondtam pajtásaimnak:

– Kell az ördögnek a tojásotok! Idenézzetek!

Azzal fogok egy pirostojást, és odavágom a deszkakerítéshez.

Általános röhögés. Rögtön követésre talált szilaj példám. A pajtásaim egyre másra vagdosták a tojásokat a kerítéshez.

Csiklandós mulatság volt. Azért, mert mindenikünk érezte, hogy vásott, bűnös, tilalmas dolgot művelünk. A húsvéti ünnep kincsét, jellegét, Isten áldását, a pirostojást odavagdosni! Ej! Ej!

*

Már alig két tojás volt a nadrágzsebemben. Az utolsó előttit változatosság kedvéért a kerítés tövébe csaptam.

De mi történt? A tojás véletlenül nyers tojás volt. A kerítés aljából egyenesen a szép, új hosszúnadrágom aljára fröccsent sárga tartalma.

Most aztán az én rovásomra kerekedett pokoli pukkadozás.

Nekiestem persze zsebkésemmel, hogy levakarjam a nadrágomról a latyakot. De hát az eredménye az lett, hogy a tojás festékét is belekevertem a nadrágomba.

Szaladtam a patakra, de persze csak jobban szétpacsmagoltam a tojást.

Mi lett a történet vége?

Csak az, hogy mikor otthon édesanyám észrevette a nadrágom gyalázatos foltjait, a nyakleveseken kívül fogta az ollót, és a következő szavak kíséretében nyisszantotta le a nadrágom alját:

– Taknyos kölyöknek, aki nem tud vigyázni a ruhájára, nem jár hosszúnadrág!

Így lett oda a férfiúi dicsőségem, a hosszúnadrág, a húsvéti tojás megbecstelenítése miatt.

Illyés Gyula • Óda a törvényhozóhoz

Úgy volna jó a törvény, úgy egyforma hatályú
ha akként gyártódnánk, mi emberek,
akár a vályog, mit a vályu
billiószám is egyformára vet.

Dehát ezt nem lehet.
Ahány szív, annyi akarat . . .

S rég nem vagyunk
csupán agyag s anyag!
Pontos leszek, mint mindig az író,
ha a tudós költ s a bíró.
Ez a mi új dalunk.

Törvényt, de elevent, tehát
hogy ne csapódjunk folyton össze,
hogy részlet igazát
kiki illessze a közösbe,
úgy mégis: emberek maradjunk;
ne vályogvályu sarává meredjünk;
helytálljunk, mégis szabadon szaladjunk.

A lét tegyen rendet, ne a halál!

Jogot tehát az árnyalatnak,
melyben a holnap rajza áll
s a kivételnek
mely holnapra talán szabály;

jogot – hogy hadd kísérletezzék –
a költőnek, a legfőbb kutatónak.

Mert semmivel nem kell nagyobb tehetség
s buzgalom meglelni a rák
ellenszerét,
gépbe fogni az atom erejét,
röpülni világűrön át,
mint megmutatni, amit a jövő
a szivekben érlel,
mint fölfedni ibolyántúli fénnyel,
mi lesz holnap a kötelező
közöttünk, emberek;
mi az, mi idegünkben közeleg!

Évmilliárdok távolából
évmilliárdok távolába.

Jogot a boncolóknak,
a külszín-, fölhám-, látszat-rombolóknak,
kik elválasztva percenként a rosszat
a jótól.
percenként fölmutatják, hogy mikortól
gyilkos a gyilkos,
tolvaj a tolvaj,
torz már a szép
szép az imént torz,
a hős: pribék,

s ki az, aki elől megy
mert nincs szabadjegy
jól haladni a korral;
mert van, amikor – hány példa! –
a néma szólal,
az iszkol, aki űz,
makulátlan a céda,
mocskos a szűz.

Nem minden alkotó ilyen, de
én őket, az így működőket,
haladókat, a harcolókat
vallom – a terep-fölverőket –
a legkülönbeknek! A holnap
felé ők jelzik az irányt!
előttünk jár, fönnen libegve

Hamlet, Karenin Anna, Bánk,
– megannyi tiszta láng!

A homályt-üző ős Világ
nő, ha ők szólnak.
Üdvözlet s hála hát
a törvény- és fényhozóknak,
kik – hol máglyán, hol gúnykacajon át –
– s elbukva is! – előretörnek
tán nem is tudva hova s mért.

Igy mondjunk hálát Tersánszky Jenőnek,
mi, akik látjuk, hova ért.
Az igazért.

Fütyűlj, tovább, kéthangon, Mester! Építsd
hordozható csónakjaidat, törd fejed
ős-sípon, új bicikli-féken, szépítsd,
javítsd, akkor is, ha nem kell,
a részleteket,
te, teljes ember,
ne pihentesd se karodat, se agyadat, se szádat,
dolgozz soká még és vigadj
s ne is tudd – akár csak a század –
ki vagy!

NYUGTALANSÁG

Hunyorgó néma csillagok
szemetek szánó pillantása
ne hulljon rám e múló fényben,
mit az éj és hangulat hozott.
Ember valómnak csak a mása
amelyik most felnéz felétek,
mert élni se tud, szenvedni sem bír.
Felfelé nézni mindig vétek
annak, aki látni akar,
mindig átok nekem, aki forró
vágyakozással oda is vágyom,
hol ismeretlen szépséget sejtek
dermedten feküdni időtlenül,
a fényektől ékes csillagos ágyon.

Hunyorgó néma csillagok,
ne nézzetek most lelkemig,
e szánandó és vágyaktól terhes
apró kis élet majd csak eltelik,
és a tiszta fényeket talán elérem.
Védő tanui ti lehettek
ennek a súlyos halálos pernek,
amit életem folytat velem.

Sohasem teszem azt, amit
tenni kellene és tenni szeretnék,
csak félre húzódó beteges
árnyéka vagyok önmagamnak.

LEGYŐZÖM A REMÉNYTELENSÉGET

Kételkedő pillanatok
vonzáskörébe lépve
sem remeg a lábam
reménytelenség
ne járkálj utánam
mindig-szikkasztó szeled
nem szállhat át úgy
ezen a földbe fogódzó
emberi tájon
hogy engem e föld szülöttét
készületlenül találjon
nem tudsz legyőzni
laserszemed hiába leste
a vívódások perceit
velem van a reggel az este,
úgy rendezem őket
ahogyan régen kezdtem
s megállást mondó jelzéseidet
az életemből kirekesztem

SZEMEK SEGÍTENEK

Ha utca lép a lábaim elé
szemem testvéri szemek
fényein villan át,
ha magányba merülve
magamra zárom
szobám hideg négy falát,
akkor is magam körül
és magamon érzem,
az emberi szemek biztató
velem érző meleg sugarát.
Ragyogásuk úgy suhan át
szívemen, mint tavaszi
tájon a nap kezének
dajkálkodó simogatása.
Arcomat a szégyen pirja
lángolásával teleírja,
magamba nézek:
tudnom kellett volna
tévedések nélkül is látni,
hogy kisérő szemek segítenek.

Szemes Zsuzsa • A lány meg a ló

I

Lány vagyok és imádom a lovakat.

Az istállóból jólzű ropogtatás hallatszik, négy ló prüszköl ott vidáman, bolondosan, és csapkodnak a farkukkal.

Mindig együtt esszük meg a cukros kenyeret.

Ha belépek az istállóba egy nagy karéj cukros kenyérrel, már néznek rám, és halkan fölnyerítenek. Nem volt szívem soha kivételezni, inkább mindegyiknek megengedem, hogy harapjon a kenyeremből. S mire végigérek a jászol előtt, legtöbbször nekem már nem marad semmi. A lovak lekenyerezése után mindegyiket sorra csókolgatom, és eligazgatom a szénát a jászolban.

Nagyon hálásak.

Mindig nyalják a kezemet és az arcomat, örökké nyálas és ragacsos vagyok, akár egy bikaborjú, akit az anyja büszkeségből nyalogat.

Egyszer abrakot loptam nekik, megbotlottam, és beestem a nagy Maxi lába alá. Maxi megijedt és toporzékolt, s én vártam, hogy mikor tapos agyon. A többi lovak is mind Maxira meredtek, és nyugtalanul topogtak. Maxi táncolt.

– Ma . . . Ma . . . Maxi! – kiáltottam kétségbeesetten, – Maxi!

Hirtelen lecsendesedett, és mereven megállt, mint a földbe vert cövek. Maga alá nézett, ahol én lapultam, és mellső lábával óvatosan megkopogtatta a hátamat. Hogy élek-e? Ijedten másztam elő, hajam tele volt szalmaszálakkal, és sírtam. A lovak megkönnyebbülten szuszogtak, és nem vették le a szemüket rólam.

Gyönyörűek ezek a lovak, mindannyian a szívemhez nőttek!

1950. április 14-én születtem; Turkevén.

Rajtam kívül még hatan vagyunk testvérek, hárman édestestvérek, négyen pedig mostohák.

Családi életünk nagyon zavaros, és örökké csak veszekedésből és gyűlöletből állt. Édesapám részeges és verekedő ember, édesanyám nagyon jó asszony, de az apám tönkretette. Beteg a májával és idegroncs.

Nekem nagyon fiús a természetem, verebészni, csúzlival kitörni a szomszéd ablakát nagyon szerettem. A városkertben laktunk kilenc évig. Apám kanász volt, és én büszke voltam arra a nagy karikás ostorra, amelyikkel nagyon sokat kikaptam. A gyepmester lánya, Terka sokszor odajött hozzám és csúfolt.

– Nyekegős, nyekegős! – kiabálta.

Hát istenem, ki tehet arról, hogy olyan sokszor hátbavernek és megnyekegősödtem?

Másodikos voltam, amikor elromantikáztam a kisgyöngyiket. Rámbízták, hogy vigyázzak rájuk, nehogy a szarkák elhordják őket. Még azt is meghagyták, hogy tegyek elébök friss vizet és eledelt.

Jól van.

De valahogy kezdtem unni ezt a megbízatást, és úgy éreztem, hogy vár az erdő. És gyorsan munkához is láttam: a kotlót kipányváztam egy fához, és vittem az itatóba vizet, és rohantam az erdőbe. Nem is néztem hátra, csak amikor kiértem a kis tisztásra. Ott, a kis tisztáson, éppen fogócskát játszottak az osztálytársaim és még más idegen gyerekek is. Ahogy megláttak, hát azonnal hívtak, nem is haboztam sokáig, közéjük álltam, és zavarásztuk egymást, mint akik eszüket vesztették. Féktelenül jókedvem volt, és belemerültem a játékba. Nem is vettem észre az idő múlását, csak akkor, amikor már korogni kezdett a gyomrom. Igaz, már a nap is hanyatlóban volt, de annyira szép volt minden, és otthagytam a többieket és összevissza rohangásztam az erdőben. Leírhatatlan, hogy mennyire elszédített az erdő szépsége és én összevissza öleltem és csókolgattam volna a fákat és a bokrok leveleit. De egyszer csak hirtelen megtorpantam: eszembe jutott a rámbízott feladat, és már előre jajgatni kezdtem.

Hát nem mondom, volt miért előre jajgatnom, mert apám vett akkor kezelésbe.

Amikor hazaszaladtam, már vártak, és cefetül káromkodott az apám. Majd levette a válláról azt a szépenfont, istentudja hányára vont karikás ostorát, és azzal zavarászott a nagy udvaron. Apámnak kedvezett a szerencse, mert lehet, hogy nem ért volna utol, de egy átkozott kődarabban megbotlott a lábam és én hasraestem. Akkor aztán apámnak se kellett egyéb, mert rámrontott, akár egy vadállat, és ütött-vert, ahol csak ért. Én ott fetrengtem, és szorosan a földhöz tapasztottam az arcom, és üvöltöttem,

ahogy csak a torkomon kifért. Apám már annyira kifáradt a püfölésbe, hogy nem volt ereje ütni, de azért egyet még rásózott a meztelen combomra a karikással, és a bőröm egyből felszakadt.

2

Ecseg! – dobban nagyot a szívem. Milyen más volt itt a levegő, mint a városon. Ni, ott szalad a nyúl! Majd ha nagy leszek, akkor nekem is lesz nyulam.

Ahogy néztem a Berettyót, hát észrevettem, hogy a vízben kapálódzik valaki.

– Apám! Apám! Ott a vízben fuldoklik valaki! – kiáltottam.

– Tényleg – mondta és Károly bácsit kereste.

– Károly bátyám, jöjjön gyorsan, mert a Berettyóban fuldoklik valaki!

De bizony nem fulladozott ott senki, hanem Kalmár Ferkó, a bojtár, fürdött a vízben.

Reggel nagyon korán keltünk, apám már várt bennünket az öregtésztával. Alig, hogy megettük az öregtésztát, már vezették az üszőket, mert apám nagyüsző-gulyát vállalt, és most maga köré rendelte a bojtárokat és megmagyarázta a teendőket. Mindnyájunknak kiosztotta a parancsot, nekem a Berettyó felőli oldalt kellett ügyelni, nehogy az üszők átússzanak, és a Bokrosban kössenek ki.

A jószágtartók csoportosan jöttek az üszőkkel. Egy csoportban volt 20–25 darab üsző. Na, mikor a kunyhóhoz értek, apám átvette az állatokat, és szabadon engedték őket.

Volt ott haddelhadd!

Ahányan voltak, annyifelé akartak szaladni. És még ráadásul úgy bőgtek az istenadták, hogy az ember dobhártyája majd kiszakadt!

Hű! Micsoda zűrzavar!

Szerencsétlen bojtároknak olyan sokat kell szaladni, hogy kiszakad a gyomruk. Micsoda kavarodás volt, és egyre vezették az üszőket!

Apám magához hívott, és kötelet hozott a kunyhóból. Mentünk a gémeskúthoz. Ez a gémeskút egy régi pásztor gémeskút, és nincsen kávája, csak fedője, és korláttal van elkerítve. Apám meghagyta, hogy fogjam meg a kötelet, de jól fent s erősen.

Én szót is fogadtam.

Megnyomta a kútba lefelé a dézsát, és ahogy az ment lejjebb, én meg feljebb a

kötélen. Ijedt arcot vágtam, s lehet, hogy még a szemem is keresztben állt. Ahogy aztán apám belevágta a dézsát jó erősen a kútba, s kicsit megengedte, csak úgy szaladt a vízzel telt dézsa felfelé s én meg lefelé.

No, de most már megértettem, hogy az én derék őseim is így húzták a vizet a kútból. Vagyis a pásztor őseim, bizony, mert az én őseim mind pásztorok voltak. Így hát most az én ereimben az ő vérük csöpög. Ahogy így gondolataimat szedegéltem, apám már nyomta is lefelé a dézsát, és én ismét repültem, bátrabban ám, mint először; s így húztam tele a nagy vályút apámmal.

Reggel nagy frissen ébredtem, és gyorsan felhúztam a szandálomat, kezembe vettem a kisbotomat, és szaladtam a gulyához.

Apám akkor éppen egy emberrel beszélgetett.

– Az én lovam mégis csak szebb és erősebb, mint ez a csontváz – mondta az ember, és a legelésző Kecses felé bökött.

Rosszat sejtettem.

– Hát jól van, akkor még máma elhozza, s a gyerekek meg mennek úgyis haza, oszt akkor elviszik ezt a gebét.

– Na jó, hogy jössz! – szólt nekem hadarva. – Mán éppen érted akartam menni.

– Itt vagyok – mondtam.

– Haza kell vezetni a lovat. Oszt azt kell mondani, hogy nagyon makrancos a gebe.

– Ki vezeti haza? – kérdeztem.

– Hát, vagy Kalmár Sankó, vagy te.

– Jó. Nekem mindegy.

– Na, várj csak! Akkor menj a kunyhóba, oszt egyél. Ha akarsz, akkor főzhetsz.

– Nem főzök én, hanem eszek kenyeret, meg szalonnát.

És már mentem is.

Apám maga köré gyűjtötte a hazafelé menőket, s közölte, hogy a lovat haza kell vezetni. Mindenki vállalkozott rá. Na tessék! Én szerettem volna hazalovagolni rajta, és ezek a nyavalyás kölykök most rátenyerelnek a szegény lóra. Csak lökné le őket, és idepasszolnák nekem. Kalmár Sankó kapta meg a lovat, fel is ült rá rögtön, hogy el ne vegye tőle valamelyikünk.

Nekiindultunk, és én nagy szomorúan ballagtam leghátul. Azonban váratlan fordulat történt. A ló ugyanis nagyon sovány volt, és feltörte a Kalmár Sankó hátsófelét. Kínálgatta is a lovat, de a fiúk csak a vállukat vonogatták.

– Adjátok ide nekem! – kiabáltam, és Sankó azonnal a kezembe nyomta a kantárszárat, nehogy meggondoljam magam.

– Segítsetek már! Fel akarok ülni! – kértem őket, de azok fülük botját sem mozdították, úgy elbicikliztek, mint a pinty, s én egyedül maradtam Kecsessel. Sokáig gyalogoltam vele, végre jött egy fiú, s megállt mellettünk.

– Szervusz! – köszönt. – Felülsz? Na gyere, segítek neked.

A ló mindig oldalazott, a fiú tartotta a lábam, én meg féllábon ugráltam Kecses mellett. Nagysokára sikerült mégis lóra ülnöm.

– Köszönöm, hogy felsegítettél, mert ha te nem jöttél volna, akkor most sétálhattam volna Turkevibe gyalog – hálálkodtam.

– Hát te kevi vagy?

– Az ! – vágtam rá nagybüszkén. – Na, szervusz – köszöntem, és sarkammal verdestem a ló oldalát.

Kecses nagybúsan megindult, s én büszkén húztam ki magam a hátán. Nagyon boldog voltam. De boldogságom elpárolgott, mert a hídtól nem messze vártak a többiek. Megállították a lovat, és le akartak cibálni róla, de én makacs voltam, és kijelentettem, hogy nagyon kellemesen érzem magam a magasban, és egyáltalában nem szédülök. De a fiúk megfogták a bokámat és húztak lefelé. Ugatós kutya legyek, ha leszállok a lóról, határoztam el, és elkeseredetten pofán rúgtam azt, amelyik a bokámat szorongatta. A rúgás bevált, s megtette a hatást. A kölykök erre göröngyökkel dobálták a lovat, az meg sebes vágtába kezdett, és várták, hogy mikor pottyanok le.

Azt ugyan leshették!

Tudok én lovagolni!

Csodálatos képzelet ragadott el. Mintha nagy, füves pusztán lennénk, és én meg üldözött vagyok, menekülök, és rohanok az üldözők elől. S egyszer csak kiérek egy tisztásra, ahová az üldözők már nem érnek el, s én boldog vagyok és szabad.

Mindig szabadságra vágytam és magányra.

Most itt van! Mért nem megyek? Szabad vagyok, és lovam is van. Meg kellene szöknöm. Nem! Most még nem fogok megszökni, majd ha nagyobb leszek. Feltétlenül meg fogok szökni, mert apám azt mondta a jó múltkor Bözsinek, hogy engem a lelencházba fog adni. Oda pedig nem megyek! Inkább a szökés vagy a halál! Mert engem nem szeret senki, sem anyu, és apám még úgy sem. Vagyis én úgy érzem,

hiszen senki sem törődik velem. Csak az állatok néznek rám szomorúan, bús szemmel. Ők megértenek. Nem is hagyom őket cserben, szeretni fogom őket, és ahol tudok, segítek nekik. Ahol láncra vert kutyát látok, azt el fogom engedni, hogy hadd marja meg a hitvány embereket. És nem fogok csúzlizni a macskákra, az erdőben pedig etetőt kötök a fára, és lopok bele tengerit vagy búzát. Az embereknek pedig, ahol tudok, ott ártok. Ha nem szeretnek, akkor legalább legyen értelme a gyűlöletüknek. Nem fogok köszönni nekik, a nyelvemet fogom öltögetni. Szó szerint utálatos, pimasz leszek. Isten engem úgy segéljen!

Felriadtam, mert már hangosan gondolkoztam, és kiabáltam a fogadalmat.

Amíg a ló békésen poroszkált velem hazafelé, én tovább törtem a fejem. Először is, ha a városba beérünk, olyan büszkén fogok a ló hátán kucorogni, mint valami árpádházi sarjadék. Gőgösen felemelem a fejem, és elnézek az emberek felett. Másodszor pedig! A Bözsi hajcsavaróját felaggatom valamelyik fára, hogy ne kelljen azt a nagy kócos fejét becsavarni. Harmadszor pedig! . . .

Közben nagyon közeledtünk a város felé. Még egyszer elhadartam magamban a fogadalmat, s néhány perc múlva már a kocsiúton lovagoltam. Rövidre fogtam a kantárszárat, hogy lovam magasra emelje a fejét, és olyan büszkén lépjen, mint amilyen büszkén ülök rajta én.

Meg is tettük a kellő hatást a sovány Kecsessel!

Az emberek megálltak, és csodálkozva meresztették a szemüket.

– Milyen bátor a kis büdös! – kiáltotta egy sipító vénasszony.

– Nahát! – hallatszott egy csodálkozó kiáltás. – Lány és mégis lovon ül!

Na és! Nincs abban semmi! Micsoda csürhe banda! – fintorogtam, és még feljebb emeltem a fejemet. És mintha Kecses is megértette volna szándékomat, büszkén, szépen, kényesen lépett.

3

Apám megbetegedett és tudtam, hogy nem fog meggyógyulni és pár hónapig él még. Ezt nekem anyu mondta, mert ő négyszemközt beszélt a főorvossal. Apám gyomorrákos. Megérdemli a szenvedést, mert gonosz és zsarnok. Még azért elég jól bírja magát, mert engem kaszálni is megtanított. Én nagyon féltem tőle, de nagyon gyűlöltem. És nem mertem megtagadni, amit parancsolt.

Még javában tartott az iskolai szünidő, amikor kezdett összeroppanni. Emlékszem, az egyik délután legeltettünk kettesben. Ott ült egyik fa alatt, és engem nézett.

– Jól van Puzsa – mondta –, kár, hogy jány vagy.

– Ó, ez nekem is nagy kár – feleltem rá, és abbahagytam a kaszálást, és a derekamon lógó kaszakőtartóból elővettem a fenőkövet, és mesterien fenni kezdtem a kaszát. Apám nézett szótlanul, és látszott rajta, hogy örül. A szeme büszkén csillogott rám. Én annyira meghatódtam, hogy sírni szerettem volna.

Óh, hát ez az én apám! Akivel annyira gyűlöljük egymást, most mégis olyan büszkén és szeretettel néz rám! Emberek! Hát ez nem igaz! Az apám talán biztosan érez irántam valamit. Lehet, hogy titokban szeret! Az apám, az én apám!

Eldobtam a kaszát és elszaladtam, közben visszahajtottam az elkóborolt disznókat. De valami bántott; s keserű fájdalmat éreztem egyik pillanatról a másikra. Végül lerogytam és zokogtam.

Apám távolabb ült, és értetlenül nézett rám. De most tekintete ideges lett és hideg. Rámordított.

– Fogd már be azt a moslék pofádat, mert beverem! Mi a fenének kell most ordítani! Ki bántott, te szerencsétlen?

Felálltam és ismét hideg gyűlölettel mértem végig apámat. Farkasszemet néztünk. Végül feltápászkodott és otthagyott. Én meg fogtam a kaszát, és új rendbe kezdtem.

Őrületes érzés fogott el ismét. Ő hazudott nekem, és nem volt más ez a szépen rámnézés, csak hitvány hízelgés. És én annyira akartam, hogy elhiggyem! Azt hittem, hogy titokban szeret. Tévedtem.

Mikor beértünk, a kaszát az eperfára tettem, és segítettem etetni. Szó nélkül hordtam ki két vederrel az ennivalót, és utána kisepertem a disznóaklot.

Odabent anyu főzött, Bözsi a csirkéket etette, Rózsi és Aranka nem voltak otthon.

Este lett, mire mindennel végeztünk, és bevonultunk a konyhába. Már ki volt szedve az ennivaló a tányérba, csak mi ketten hiányoztunk a vacsoráról.

Fogtam a kistálamat és szokásomhoz híven kiültem az ajtó elébe, a küszöbre. Mindig itt ettem nyáron, és csak a küszöbön éreztem jól magamat. Apám pedig megvert érte egy párszor, mert már keresztül is bukott rajtam. Most is engem néz. Én azonnal felálltam, és a verőce háta mögé bújtam. Csendben ettem és figyeltem, apám megint veszekedik valamiért.

– Zsuzsa, gyere be! – kiáltott a konyhából nekem. Szívemet a torkomban éreztem és nagyon féltem, egyből verésre gondoltam. Felálltam és besompolyogtam az ajtón.

– Na, eredj a kocsmába, és hozz egy liter pálinkát – és a kezembe nyomott egy üveget, meg száz forintot.

Fogtam az üveget, egy szatyorba tettem és elindultam. Nincs tőlünk messze a kocsma, de az erdőn keresztül vezet az út. Nekivágtam az erdőnek, nem volt sötét, sötött a telihold. Nagyon hamar odaértem, kihallatszott a kocsmából a részeg emberek dajvékolása. Na jó kis alakok – gondoltam magamban, mikor az egyik részeg ember éppen büfögni kezdett és közvetlen mellettem. Hú, de undorító! Ezek sem különbek az apámnál. Közben cigányok is érkeztek, és hónuk alatt hegedűt szorongattak.

– Á, itt vagyok, pajtikáim! – üdvözölte a cigányokat egy pirosorrú ember, és közben nagyokat csuklott.

Ó, de bájos dögök – mondtam magamban, és egy távoli sarokba húzódva figyeltem a részeg társaságot. Innét csak apám hiányzik még. Közben csend lett, és csak a cigányok cincogtatták a hegedűjüket, hogy jól vannak-e hangolva.

– Hé, pajtikám, itt egy ötvenes, ha elhúzod az akácos utat – kiáltott egy zsíros képű, kövér ember. A cigány kapott az alkalmon, zsebrevágta a pénzt és rázendített.

„Akácos út, ha végig megyek rajtad én,
eszembe jut egy régi szép emlék . . .”

A kocsmatöltelékek meghatottan bömbölték a dalt, úgyannyira, hogy némelyiknek még a könnye is kicsordult. Az akácos utak után a „Dalold el ezüst gitár” következett, de ezt már élénkebben húzták.

Egész jól el voltam itt, de már a kocsmároshoz siettem. Az egy liter pálinka kilencven forint volt, szerintem nem éri meg ezt a pénzt, mert csak megisszák, és lehet venni újabb adagot. És még hozzá bajok is származnak belőle. Ahogy kimérték, a szatyorba vágtam az üveget, és azzal sarkon fordultam és kimentem a kocsmából.

Egy jó tíz perc múlva már odahaza voltam.

Éppen mosogattak, mikor a konyhába berobogtam, odavittem apámhoz az üveget és a visszajáró tíz forintot. Apám épp a lavórban áztatta tyúkszemes lábait, az asztalra tettem az üveget a pénzzel együtt. A pénzre tette a kezét és rámnézett, nem tudtam, hogy mit akarhat. Gondolataim ismét zavarták egymást, akár a vadat a vadász.

– Rózsi, Aranka – szólt apám a szobába –, gyertek csak! – Rózsi és Aranka majd elverték egymást, úgy szaladtak kifelé.

– Itt vagyunk – kiabálta Aranka kedveskedve. És megálltak apám előtt.

– Ne – mondta apám, és Rózsinak odanyújtotta a pénzt. – Ez a kettőtöké Arankával – tette hozzá.

Anyu és én összenéztünk. Egyikőnk sem szólt.

– Melyikőtök mossa meg a lábamat? – kérdezte apám vidáman, és végigtekintett rajtunk. Rózsi rámnézett, de én gúnyosan bámultam szép barna szemébe. Nem aranyoskáim! – néztem rájuk –, olyan hülye már azért én sem vagyok, hogy engem mindenből kiközösítenek, és még én mossam meg azt a büdös lábát. Hogyisne! Ebből ti nem esztek!

Ha a pénzt ők kapták, akkor mossák meg ők a kedves atyjuknak a patáját. Csend lett, és mindenki rámnézett. Én kaptam magam és kimentem.

Végül is Aranka vállalkozott kénytelenségből erre a nemes feladatra, persze még két forintot is kapott. A lábmosás és letörölés után büszkén kivonult hozzám, és mutatta a ma este szerzett hét forintját.

– Jaj, de hülye vagy, te Zsuzsa! Miért nem mostad meg apu lábát, akkor a tied lenne most a két forint.

– Kicsikém – vágtam vissza –, tudom, hogy hülye vagyok, de annyira még nem, hogy két forintért szagoljam azt a büdös lábát.

– Nahát, meg leszel mondva! – és már szaladt is a szobába, és újságolta, mit hallott tőlem. Apám kiabált is mindjárt az ágyból.

– Na, megállj csak, te nyekegős ronda béka! Majd jönnél te még énhozzám, de már akkor késő lesz. Ne félj, hamarosan megdöglök, de akkor ti is utánam fogtok dögleni, azzal a mocskos anyátokkal együtt.

Anyu kijött hozzám és vigasztalt.

Egyik nap paradicsomot főztünk, apám a szobában feküdt, és anyu az üvegbe töltögette a levet. Már kész is lett volna, csak nem találta az ollót, celofánpapírt akart vele vágni. Eszébe jutott, hogy Aranka kivitte babázni a tehén mellé. Ideges volt és kiabált Arankának, hogy hozza be az ollót, de Aranka biztosan úgy belemerült a babázásba, hogy nem hallott semmit. Anyu erre még nagyobbat kiáltott. Én éppen a padlásról jöttem, és egy kosár árpát hoztam le.

Csak arra lettem figyelmes, hogy Bözsi szalad, és elhajítja a moslékos vödröt, odaugrik anyuhoz és üvölti:

– Maga mocskos kurva! Minek ordít itt az ablak alatt!? Még felkelti az én beteg apámat! Rohadjon meg!

S ezzel arcon csapta anyut.

Anyu erre az egyik kezével a falhoz nyomta Bözsit, és a másik kezében levő celofánpapírt pedig a szájába tömte.

Nekem mintha gyökeret vert volna a lábam, úgy álltam a kosárral a kezemben, akár egy szobor.

Anyu most éppen a Bözsi haját ritkította, miközben apám felkelt az ágyból, és kifelé imbolygott. A verőcéhez volt támasztva a seprű, és apám megfogta a seprű cirkos végét, és anyuhoz ment. Ekkorra megérkezett Rózsi és Aranka is. Rózsi igyekezett szétválasztani anyuékat, de nem sikerült. Apám már közelébb támolygott, és magasba emelte a seprű nyelét, majd lesújtott.

Éppen anyu fejét érte.

Bözsin kitört a hisztérikus roham, és hörögve bőgött. Apám újból felemelte a seprűt, és ez már a Rózsi vállát érte. Most anyu elengedte a Bözsi nyakát, mert eddig azt szorongatta.

Ezek után irtózatos szitkok és átkok következtek.

Engem elküldtek a Bözsi húgáért és annak a férjéért. Rögtön biciklire ültem és elkarikáztam. Még félúton sem jártam, amikor megpillantottam őket az úton. Mondtam, azonnal jöjjenek, mert kitört a családi balhé. Mire megérkeztünk, már Bözsi is felocsúdott. Csak anyu és apám veszekedtek rettenetesen, még mindig.

Olyan szavak hangzottak el, amit nem merek leírni.

Anyu minduntalan azt hajtogatta, hogy nem akarta felébreszteni apámat, és hogy nem is az ablak alatt kiabált. És hogy azért kiabált, mert kellett az olló. Ez szerintem szentigaz volt, így is volt. Bözsi még azt mondta, hogy idegességében vágta pofon anyut. De tagadta, hogy azt mondta: mocskos kurva és a többi. Én semmit sem szóltam, pedig mindent láttam és hallottam.

Mindenkit untam.

Elmúlt a másik nap is, de apám állapota most sem javult semmit. Nem evett, csak kiabált és káromkodott, mint egy bakancsos katona. Nem, nem bírtam hozzá szólni, vagy az ágyhoz ülni és nyugtatni, vagy valami. Nincs hozzá erőm. Olyan fáradt

M. Tóth Ágota: Metszet

vagyok és letört, a szemeim is olyan karikásak az álmatlanságtól és kezdek fogyni. Az éjjel sem bírtam elaludni, pedig már fájtak a szemeim az álmosságtól.

Ma éjjel lehet, hogy megint így lesz. Már úgy félek az éjszakától, hát még anyu. Ő szokott az apám mellett strázsálni, de ő is olyan fáradt, hogyha ül, és lehunyja a szemét, már alszik is.

És éppen tegnap este lett ebből a nagy zűr.

Mert apám még most is sok cigarettát szív el, és anyunak kell a cigarettát a szájába tenni és kivenni, mert apám már nem bírja tartani. Anyu éppen rakosgatta a szájából ki és be, de úgy, hogy a cigaretta apám ujjai között volt. Anyu már alig létezett, az álmosságtól, és apám kezében felejtette az égő cigarettát. Apám is álmos lehetett, ő is lehunyta a szemét, s az égő cigaretta a paplanhoz ért.

Csak arra ébredtek már, amikor égett az inge.

Felordított a fájdalomtól, és káromkodásba kezdett.

– Ugye, el akartok tenni láb alól? Rohadt dögök!

A többit már nem írom le.

Anyuék szaladtak a vízért, és oltani kezdték a tüzet. A paplant oltogatták a legtovább, mert vattával van kibélelve. Még utána cifra átkok hallatszottak sokáig, majd reggel felé csend lett.

Szörnyű éjszaka volt.

4

Én őrülten ideges vagyok és remegek. Valami történni fog, úgy érzem. Apámon kívül csak négyen vagyunk idehaza, mert Rózsi elment tévét nézni a Szociális Otthonba.

Most éppen vacsorázunk, de senkinek sem esik jól az étel, mindannyian hallgatunk.

Egyszerrecsak a szobából fájdalmas nyögés hallatszott. Apám nyögött s a szemeiből csorgott a könny. Mindannyian betódultunk, és megálltunk az ágy előtt. Apán csont és bőr, s a hátgerincét kiette már a rák. Napok óta olyan különös szag terjeng körülötte. Nagyon-nagyon rosszul van, és a szemei is olyan furcsán csillogtak.

Anyu nem szólt egy szót sem, csak kifordult a szobából, és felvette a szandálját. Gyorsan utána sompolyogtam és megkérdeztem, hogy hová akar menni, s mondta, hogy az orvoshoz.

– Jó, de siessen – kértem.

– Sietni fogok, de te addig elmosogathatnál.
– Jó – feleltem.
És hozzáláttam a mosogatáshoz. Hamar végeztem vele, s kiültem a ház elébe kicsit szellőztetni a fejemet. Alig lehettem kint vagy tíz percnyit, mert anyu megérkezett és fájdalmasan sziszegett.
– Jaj, de fáj! – mondta, s tapogatta a bokáját.
– Micsoda? – kérdeztem.
– Hát képzeld el, hogy motorbiciklivel mentünk el az orvoshoz.
– Kivel? – kérdezte már Bözsi is, mert közben ő is kijött.
– Hát a Faragó Jóska elvitt, mert éppen a Mihály Pistával beszélgettek itt az utca sarkánál, és én megkértem, hogy vigyen el. És amikor szálltam lefelé, akkor a pufogó megégette a lábam, de egyébként azonnal itt lesz az orvos.
Nem is telt bele sok idő, csak annyi, míg anyu bekente a bokáját olajjal, s már jött is az orvos.
Megállt az ágynál, s apám szemébe nézett. Nem szólt egy árva szót sem, csak a táskájából kivette az injekciós tűt, teleszívatta s az apám karjába fecskendezte.
– Doktor úr – szólalt meg apám. – Meggyógyulok én még?
– Meg, Szemes bácsi – nyugtatta az orvos.
– Köszönöm, doktor úr – mondta apám, s fájdalmasan sóhajtott. Az orvos kezet mosott, és elköszönt apámtól, csak anyuval beszélt odakint, s hosszasan magyarázott valamit neki.
Közben Bözsi megvetette az ágyat, s mi ketten Arankával már mosakodtunk s utána gyorsan az ágyba bújtunk. Álmosak voltunk és fáradtak. Arankát nagyon hamar elnyomta az álom mellettem, mert egymás mellett alszunk, mióta apám súlyos beteg.
Próbálom lehunyni a szemem, s nem gondolni semmire, de nem megy. Mintha a szememből kiment volna az álom, s feszülten figyelek mindenre. Már mindenki lefeküdt, és anyu is lepiszította a lámpát.
Tíz óra lehet már, felülök az ágyban és apám ágya felé nézek. Apám sem alszik, de anyu sem. Csak Bözsit és Arankát nyomta el az álom. S pár pillanat múlva apám felkiált:
– Nyissátok ki az ajtót! Nekem már menni kell! – s lázasan forgatta a fejét s egyre

csak ezt hajtogatta, vagy már tízszer. Rémület fogott el, de nem tudtam levenni szemem az apámról.

– Nyissátok ki, azt mondtam! Nyomorultak, hát nekem mennem kell! – ordított fel újra fájdalmasan, és fel akart ülni, de visszaesett.

– Nyitva van – felelte anyu idegesen. – Már ki van nyitva az ajtó.

Apám lélegzete egyre erősödött, majd gyengült, de ismét erősödött és kapkodni kezdte a levegőt. Anyu gyorsan felkelt az ágyból, feljebb csavarta a lámpát, hogy jobban égjen, és apámhoz lépett. Apám anyura nézett és káromkodott.

– Ne félj! Te is megdöglesz! – kiáltott föl ismét, és mindenáron fel akart ülni. Anyu segít neki, de ő sem bírja felültetni.

Csend lett, majd apám az égnek szegzi szemeit, és nagyot akart kiáltani, de csak egy sóhaj tört fel belőle. A sóhaj után felakadtak a szemei, és vádlóan nézett a szoba mennyezetére.

Meghalt.

Anyu nem lehetett egészen biztos, hogy meghalt, mert kihúzott egy tollat a párnából, és apám orrához tartotta. A toll nem mozdult.

Tényleg meghalt!

Ekkor anyu gyorsan felköltötte Bözsit, és elküldte a rokonokhoz, hogy jöjjenek, mert apám „rosszul van" . . . Bözsi gyorsan öltözködött, és oda akart menni apám ágyához, de anyu nem engedte és tuszkolta az ajtó felé, hogy azonnal induljon. Alighogy Bözsi elment, anyu odalépett az apámhoz és hosszasan elnézte. Majd mindkét hüvelykujjával lehúzta apám szemhéját, levette fejéről a kendőjét, és felkötötte vele apám állát, de úgy, hogy a feje tetején két görcsöt is kötött, s ezt mondta:

– Na, Sándor, a fene így egyen meg! Tönkretettél, de most úgy felkötöm az állad, hogy ne nyisd ki többet azt a mocskos pofádat!

Én elszörnyedve meredtem anyura, hogy milyen sok ereje van ehhez a borzalmas művelethez. S mindezt olyan nyugodtan csinálja, mintha egész életében halott emberek állát kötözgette volna fel.

Ezután a szekrényhez lépett, és kivette belőle apám ünneplő ruháját és öltöztetni kezdte. Először is lecibálta róla az inget, és feltuszkolta rá a keményített fehéret. S mindezt olyan gyorsan végezte, azért – gondolom –, hogy ki ne hűljön az apám teste, mert akkor nehezebben lehetne öltöztetni.

Már minden rajta volt, csak a zokni hiányzott még a lábáról. Anyu idegesen kereste

a szekrényben, de hiába, zoknit sehol sem talált. Gondolt egyet, a mi ágyunkhoz jött, mire én riadtan lehunytam a szemem. De nagyon kíváncsi voltam, hogy mit csinál, s félszemmel figyeltem minden mozdulatát. Anyu a cipőmet a kezébe vette és belenyúlt. Kivette belőle azt az egyetlen ép zoknimat, amelyre úgy vigyáztam, akár a szemem fényére. Most éppen azt vizsgálja, hogy nem lyukas-e valahol. Úgy látszik, a zoknim kifogástalan, mert felhúzta az apám lábára.

– Na, nem baj – gondoltam –, majd csak vesz nekem valaki egy zoknit, mivel az enyémet elviszi az apám.

Mikor anyu felhúzta a zoknit, leült és letörülte a homlokát, és nagyot sóhajtott. Fogalmam sincs, hogy mire gondolhat, de biztos, hogy nem az apámra. Ezt a borzadt csendet kopogás zavarta meg.

Megérkeztek Eszter néni és a Sanyi bátyámnak az anyósa és Bözsinek a húga férjestől. Zavartan álltak meg az ágy előtt, s dermedten nézték halott apámat. Bözsi odarohant, ráborult, s őrjöngve zokogott.

– Apám! Apám, drága jó édesapám! Minek hagytál itt?

– Marha – mondtam félhangosan. Még szerencse, hogy nem hallották, s ezzel a másik oldalamra fordultam. Tovább már semmi sem érdekelt. Szememet is már alig bírtam tartani, aludni akartam. Azaz, hogy csak aludtam volna, mert nem hagytak. Anyu felkeltett a kövér Eszter nénivel.

– Zsuzsám – suttogta Eszter néni –, gyorsan kelj fel, és öltözz.

– Minek? – kérdeztem színlelt álmossággal.

– Csak – felelte. – Nagyon muszáj.

– Nofene – gondoltam, és felnyitottam a szemem, igyekeztem úgy pislogni, mint akinek nagyon bántja a lámpafény a szemét. Az a jó, hogy nem is sejtik, hogy mindent láttam. Míg én nagy kényelmesen öltözködöm, addig Eszter néni itt áll előttem, hogy ne lássak semmit. Anyu meg Arankát noszogatja, de úgy látom, hogy neki sincs kedve semmihez, mert úgy kell a ruhát erőszakkal felcibálni rá.

Érdekes, hogy Rózsit sehol sem látom, de lehet, hogy még mindig a tévét nézi. Bözsi még mindig azt az unalmas mondókáját ordította, amit már úgy unok.

Hát drágám, ha nem tetszik, akkor te is utána mehetsz, ne félj, nem fogok szomorkodni érted. És különben is mit kell ordítozni, egyszer úgyis meg kell halni, és szerintem mindegy, hogy előbb vagy utóbb.

Egypár percre már útrakészen álltunk a ház előtt, és tanácstalanul meredtünk

egymásra. Végre, anyuék letették apámat a földre, egy pokrócra, és leterítették egy lepedővel, gondolom, hogy ne dongják be a legyek. Sőt még a tükröt is letakarták egy lepedővel, de ezt már nem tudom, hogy miért.

– Te, mi van most itt? – kérdezte Aranka tőlem, álmosan.

– Ha nem félsz, akkor megmondom – feleltem neki.

– Nem félek – mondta ő, s közelebb lépett hozzám.

– Meghalt apám.

Aranka döbbenten bámult rám, nem szólt semmit, csak lehajtotta a fejét, és törülgetni kezdte a szemét. Sírt. De szerencsére elég halkan.

– Mehetnek – mondta anyu –, de én még megvárom Rózsit, és együtt fogunk menni. Eszter néném meg fektesse le ezeket, jó?

Elindultunk.

Aranka szorosan mellettem jött. Nagyon félhetett, mert remegett, Eszter néni pedig utánunk jött, és ő sem szólt egy árva kukkot sem. Bözsi, aki még mindig ordít, a húgáékhoz megy el aludni. Anyu meg ott maradt és várja Rózsit.

Szerencsére, nem laknak messze tőlünk Eszter néniék, kb 300 méterre, és hamar megérkeztünk.

Eszter néni megágyazott, és mi lefeküdtünk. Én már semmivel sem törődtem, elnyomott az álom.

Reggel anyu keltegetett bennünket. Fel is ébredtünk, nagynehezen öltözködni kezdtünk.

– Zsuzsa, el kell menned a pusztagazdához – mondta.

– Minek?

– Elmész és kérsz kölcsön pénzt, apád temetésére.

– Jó. De nem tudom, hogy hol lakik.

– Majd elmagyarázom.

– Mennyit kell kérni?

– 2000 forintot, mert a koporsót is meg kell csináltatni, és koszorúkat is kell rendelni, és szemfedőt is kell venni – sorolta el anyu, és könnybelábadt a szeme.

Én figyelmesen végighallgattam, és a biciklivel elkarikáztam. Útközben gondolataim nagyon-nagyon messze kalandoztak. Indiánok között vagyok az őserdőben, és van egy szép lovam is. Most felülök a lóra, minden segítség nélkül, és elvágtatok

egy folyó menti torkolathoz, ahol megitatom a lovat, mert utána vadászni megyek oroszlánokra.

Ó, de hülye vagyok!

Pont én vadásznék oroszlánokra?

Nahát! Amíg ábrándoztam, elfelejtettem, hogy most jobbra kell fordulni vagy pedig balra? De az is lehet, hogy nem is erre kell jönnöm. Végre minden eszembe jutott, nagynehezen, és már jó helyen is járok. Megtaláltam azt a házat, amelyiket kerestem. Odabent az udvarban Lajos bácsi éppen vizet húzott. Bementem és köszöntem.

– Na, mi baj Zsuzsám?

– Lajos bácsi, anyu azért küldött el, hogy kérjek kétezer forintot, mert az apám az éjjel meghalt – mondtam egyszuszra.

– Szóval meghalt . . . Ideje már – mondta, és bement a konyhába, szólt a feleségének, hogy adjon pénzt. Megkaptam, elköszöntem, és siettem vissza. Mire hazaérkeztem, már anyu várt a pénzzel.

– Na, végre, hogy itt vagy! Nekem mennem kell a postára táviratokat feladni, és el kell még a koporsóshoz is menni, koszorúkat is csináltatni – sorolta anyu, és közben igazgatta a fekete kendőt a fején.

– Jaj, még a funerátorért is el kell menni! – kiáltott fel hirtelen.

– Hát az meg mi a fene lehet? – tűnődtem magamban, és gyorsan megkérdeztem, hogy mi az?

– Micsodáért megy el anyu? – vártam szájtátva a választ.

– Fu-ne-rá-to-rért! – mondta idegesen, de azért szótagoltan. Még csak azt szerettem volna megkérdezni, hogy mire kell használni azt a funerátort, de anyu fogta a táskáját és faképnél hagyott.

Nem is sokára halottaskocsi zörgése hallatszott. Jönnek apámért.

– Hó! – mondta a kocsis a lovaknak, és azok tettek még néhány apró lépést s megálltak.

– Hát . . . – mondta a kocsis tétován – megjöttünk. És fejéről levette a piszkos kalapját, és azt gyűrögette. Gondolom, szegény, zavarban lehet, és nem tud mást csinálni, csak a kalappal bajmolódik.

– Jaj, jöhetne már anyu is! – mondta Bözsi türelmetlenül, és kiment a ház végéhez és ott nézelődött.

Én meg addig odamentem a lovakhoz, és azokat simogattam egy ideig, majd körüljártam azt a hulláskocsit, és gyönyörködtem a kocsin levő nagy koszorúban, és dicsértem magamban annak a kezemunkáját, aki ezt a koszorút ilyen szépen összetákolta.

– Na végre! – kiáltott fel Bözsi. – Csakhogy itt vannak! – Anyu és az a bizonyos funerátor jött meg. Amíg én vizsgáltam ezt az embert, ő addig mindenkivel kezet fogott, és nekem is nyújtotta a kezét.

Döbbenten néztem ezt a kezet, és iszonyodva hátráltam. Én nem fogok kezet ezzel az emberrel! De a funerátor csak jön, és mosolyogva nyújtja a kezét felém.

– Ugyan, Károly bátyám! Hagyja ezt a gyereket, mert olyan vad! – mondta anyu az embernek, és én meg voltam mentve.

Hó, micsoda undor fogott el! És egészen felkavart bennem mindent. Ordítani szeretnék. De nem tudok, és gombócokat érzek a torkomban, és úgy érzem, hogy megfulladok. Közben anyu kinyitotta a szobaajtót, és megálltak a küszöbnél. Én is odamentem, mert mindent látni akarok.

– Na, emberek! – szólalt meg a funerátor –, hozzuk be a koporsót.

Az emberek, akik itt dolgoznak, elég szép számmal összegyűltek, és most kimentek, és hozták a szobába a koporsót.

Letették apám mellé.

Egy pillanatig feszült csend van, de aztán Bözsi felnyüszít, és ide-oda néz, vagyis a koporsóra és az apámra.

Na! gondoltam magamban, ez most nagy jelenetre készül, és ezért nyüszített fel, akár egy szopós kutyakölyök. És alig fejeztem be a gondolatot, Bözsi az apámhoz rohan, és lehuppan melléje és úgy üvölti!

– Apám! Apám! Drága jó apám! Minek hagytál itt engemet! Jaj! Jaj! stb.

Én meglöktem anyut a könyökömmel, és égnek emeltem szemeimet, de anyu nagyon szigorúan nézett rám, és megfenyegetett a mutatóujjával, hogy ne komolytalankodjak. Na bumm! Most nagy kedvem lett volna anyunak azt mondani: Te is fiam, Brutusz?

Körülnéztem: itt majdnem mindenki sír, csak a férfiak nem és én sem. Sírnom kellene. Sírni, sírni, parancsoltam magamnak, és teljes erővel nyomkodni kezdtem a szemeimet. De nem tudtam sírni.

Közben apámat belehelyezték a koporsóba, és rárakták a fedelét, de Bözsi nagyon hisztizett, és Rózsiék kivezették a ház elébe. Ezután az emberek vállukra vették a koporsót és a halottaskocsiba rakták.

5

Ma délelőtt lesz a temetés, tíz órakor a nyugatújvárosi temetőben. A rokonok is megérkeztek, és virágcsokrokat, koszorúkat hoztak magukkal. Már a fekete gyászruhánk is kész van, szövetből készült és úgy szúr.

Végre elindultunk. Rózsit, engem és Arankát egymás mellé állítottak, és úgy kellett mennünk. Utánunk jött anyu a Pesten élő lányával és annak férjével. Utánuk anyu testvérei és a többi Túrkevén élő rokon.

– Jaj, milyen édesek így hárman ezek a kislányok – mondta valamelyik kedves rokon, ott hátul.

Nagyon – gondoltam magamban –, nagyon aranyosak lehetünk, hiszen ki nem álljuk egymást, és mégis egymás mellett kell mennünk.

– Fogjátok meg egymás kezét! – ajánlották.

Na, még mit nem! – fortyantam fel magamban. – Ez aztán mindennek a teteje. Nem elég, hogy egymás mellett szorongunk, méghogy fogjuk meg egymás kezét! Ez mégis csak sok. Így hát nem fogtuk meg egymás kezét, mert mindegyikünk irtózott a másiktól. Így is kínos volt egymás mellett menni, és többször lökdösődtünk. Alighogy Aranka fellépett a járdára, akkor én egy hosszú lépéssel lebillentettem onnan Rózsit. Rózsi dühösen azt ajánlotta, hogy menjek én elöl, mire én azt válaszoltam vissza: Hogyisne! Hogy majd azon röhögjetek, hogy görbe a lábam! Menjetek ti elöl!

De ők sem voltak hajlandók elöl menni, így hát tovább lökdösődtünk, és közben susogva átkoztuk egymást. Így ment ez egészen a temetőig. És végre a hullaháznál elvált az utunk.

A hullaházban, ahol apám ki volt terítve, nagyon sokan voltak ismerősök és idegenek egyaránt, mindenki fekete ruhában. Most anyu megfogta a kezem, és húzott maga után. Apám egy nagy asztalfélén a koporsóban feküdt. Anyu egészen odahú-

zott, és ott kellett ácsorogni. Nem is vettem észre, hogy megint Rózsiék mellett állok.

Rózsi és Aranka már dörzsölték a szemüket. A rokonok is pityeregtek. De most én nem törődtem senkivel, mert apámat nézegettem és a szép fekete csupacsipke szemfedőt, amivel le volt takarva. Most anyu odalépett a koporsóhoz, és levette a szemfedőt az apám fejéről. A gyászolók megkövülten meredtek halott apámra. Egyszerűen nem akartak hinni a szemüknek. Többen sustorogtak a hátam mögött, hogy nem láttak még ennyire tönkremenni senkit. Hát valóban – tűnődtem el magam is –, és elém idéztem azokat az időket, amikor még nem volt semmi baja. Az is igaz, hogy sohasem volt kövér ember, de nagyon sovány sem. Az arca mindig telt volt, de most rémes, akár egy kísértet. A haja félig ősz, és beesett, sárga, csontos az arca. Nem volt nagy orra, de most feltűnően nagy lett, és ami engem is elámított, véres volt a szája . . .

S most, ahogy még egyszer végignéztem apámat, megakadt a szemem a lábán. Az én egyetlen ép zoknim volt azon. Szomorúan néztem a saját lábamra és az övére. Majd ismét a fejét néztem.

A kispárnám!

Kapkodtam a levegő után. Igen. Az is ott volt a feje alatt a koporsóban.

Hát ez igazán felháborító! Tőlem mindig azt veszik el, amire úgy vigyázok és ami számomra a legkedvesebb. Ezt már nem bírtam tovább, és keserves zokogásba kezdtem. Ezen igazán senki nem csodálkozott, mert azt hitték, hogy apámat siratom olyan keservesen.

Anyu ott állt az apám fejénél, és szeméből szakadatlan csorgott a könny. Szegény anyu, mennyire össze van törve testileg és lelkileg is. És senki sem hiszi el, hogy mennyit szenvedett az apám mellett. És ami számára a legborzasztóbb, hogy az apám édes gyerekeit kipucolta a piszokból és a tetvekből, de mindig őt bántják. Nemhogy megköszönnék, hogy annak idején kitetvezte őket. Eladta még az aranygyűrűjét is, hogy ruhát tudjon nekik venni. Nem is tudom, hogy mi lesz, ha eltemetik apámat és ha osztozkodni kezdenek. Gondolom, sőt tudom, hogy úgy fognak rácsapni mindenre, akár a kiéhezett sáskaraj.

– Zsuzsa! Gyere, itt a pap!

Amikor kimentünk, ismét rendezgettek bennünket, engem megint Rózsiék közé állítottak, akár egy bálványt. És amikor végre mindenki a helyén volt, akkor rázen-

dített az a fekete rakottszoknyás pap. Ha beszélt, akkor úgy remegett a tokája, akár a kocsonya. És ez olyan mulatságos volt, hogy majdnem nevetnem kellett. Csak úgy tudtam fékezni magam, hogy azt kiabáltam magamban: légy most komoly és gondolj apád halálára, és vágj te is szánakozó képet, mintha igazán szeretted volna.

Na jó, gondoltam, komoly leszek.

Amikor a tokás pap befejezte mondanivalóját, akkor egy rücskös képű ember egy kicsi vastag könyvet vett elő és elkezdett énekelni, valamilyen angyalokról, persze biztos azokról, akik abban a bizonyos mennyekben vannak, ahová apám is megy. Mikor ennek a ceremóniának is vége volt, a hullaházba mentek, és a koporsóra rászögezték a fedelét. Azután ráhelyezték a család koszorúját, majd négy deltás rokon – persze férfi – két karóval, amikre a koporsót tették, elindult a sír felé.

Mindnyájan utánuk csődültünk.

A pap sétált a koporsó után, és az az éneklős ember, majd mi. A koporsó nagyon nehéz lehetett, mert a négy deltás rokon úgy izzadt, akár a meghajszolt lovak. Mire a sírhoz értek, kitikkadtak, és szinte ledobták a koporsót a földre, megtörölték az arcukat, és egymásra néztek. A pap maga köré gyűjtött bennünket, és ismét egy hosszú litániába kezdett. A fekete koporsóból kilógott a csipke szemfedő, amelyet a szél lebegtetett. A koporsó oldalára ez volt felírva aranyozott betűkkel:

ITT NYUGSZIK SZEMES SÁNDOR
ÉLT 55 ÉVET
BÉKE PORAIRA

– És most kedves híveim, imádkozzunk – mondta a pap. – Miatyánk, ki vagy a mennyekben – kezdett bele, és a gyászoló tömeg mormolta utána. Csak én nem, mert nem hallottam még ezt az imát.

És mivel én pogánynak vallom magam, hát nem is mondtam.

– Ámen – mondta a pap az imádság legvégén, majd elrendelte, hogy engedjék le a koporsót a sírba. Köteleket szedtek elő, csak azt nem tudom, honnan, és a koporsó két végére helyezték, így engedték lassan lefelé.

Sokakból feltört a zokogás, olyan hangosan, hogy semmit sem hallottam.

Mikor a koporsó a sírban volt, felhúzták a kötelet, és mi göröngyöket dobáltunk a koporsóra, és olyan kopogás lett, mintha a harkály bányászna egy fában a féreg után. Majd egyre gyorsabban hányták a földet, és én körülnéztem a bőgő tömegen.

Bözsi ott állt az egyik nagybácsimnál, vagy nem is annyira állt, mert inkább támasztották. Valósággal őrjöngött, és alig tudták féken tartani. Rózsi is ott szédelgett a másik nagybácsim karjaiban, és úgy be volt dagadva a szeme, hogy alig látott.

Aranka és én anyu mellett álltunk.

Közben a sírt egészen felhantolták, és a fejfa is a helyén volt. Most koszorúkat raktak a fejfára, de olyan sok volt, hogy a többit a sírra kellett tenni. Már a nagy tömeg széledni kezdett, amikor két úttörőruhás alakot pillantottam meg nagy koszorúval a kezükben. Ahogy a rokonok sírása énrám is átragadt, hát én is szipogtam, és alig ismertem meg őket, mert olyan homályos volt mindenki. Lakatos Kati és Szőke Erzsi volt, két hetedikes osztálytársam.

6

Nagyon elvadultam és utálatos vagyok.

Tombolok.

Nem tudom, hogy mi lett velem, de úgy érzem, hogy fáj az élet, és sokszor eltűnődöm, hogy semmi hasznom nincs és mégis élek.

Meg is kérdeztem anyutól, hogy minek lettem.

– Hát minek? – szólt anyu zavartan és gyanakodva.

– Én ám nagyon sajnálom anyut – mondtam, és óvatosan az ajtóhoz siettem.

– Mit mondasz? – kiáltott felbőszülten és villogtak a szemei.

– Csak azt, hogy jobb lett volna, ha akkor kisszéket csináltak volna helyettem!

És már szaladtam is ki az ajtón. Éppen jókor, mert anyu utánam vágta a nagy tésztavágó kést, amelyikkel éppen dolgozott.

Na, ezt jól megcsináltam! De azért anyuból jó indián lenne, mert majdnem eltalált a nagy tésztavágóval. Most már arra is rájöttem, hogy nincs jogom felelősségre vonnom a szülőket, hogy nem bírálhatom őket.

Volt két forintom. Ezt a pénzt úgy spóroltam meg az uzsonnapénzből. Vigyáztam is rá, nehogy valamiképpen lába keljen. De úgy látszik, hogy Rózsi nővérkém szemet vetett rá. Éppen a leckét írtam egy délután, amikor ezt kérdezte:

– Te, van egy ceruzád?

– Van, a táskában.

– Akkor kiveszem – és belenyúlt.

– A táska aljában van a tolltartóm – mondtam, de közben figyeltem minden mozdulatát. Ott kotorászott a tolltartóban, és megakadt a tekintete a kétforintoson. Azzal rá is tenyerelt.

– Tedd vissza! – kiáltottam rá. Rózsi rámnézett és visszalökte a ceruzát.

– Nem a ceruzát, hanem a kétforintot.

– Nincs is nálam.

– De nálad van, láttam hogy kivetted.

Igyekezett az ajtóhoz jutni, de én útját álltam. Rózsi félrelökött az útból, ám én fürgébb voltam, és elkaptam hátulról azt a nagy lobonc haját, az öklömre csavartam, és hátrafeszítettem a fejét, ő tehetetlenül kalimpált a kezével a levegőben. Hogy megleckéztessem a hazudásért, meg a lopásért, letepertem a földré, és téptem a tollát. Igaz, hogy ő is ott ütött, ahol ért, de nem éreztem semmit. A szemem már homályba borult, de nem törődtem semmivel, eszembe jutott az a sok kivételezés, amit az apám tett köztünk, és újabb dührohamot kaptam. Megfizetni mindenért, amit velem tettek, és ujjongva, őrülten csaptam le öklömmel Rózsira, aki tehetetlenül visított a földön.

De hirtelen kinyílt az ajtó, és ott állt a küszöbön anyu és a húgom, Aranka. Dermedten néztek, majd anyu hozzánk rohant, és lecibált Rózsiról, aki felállt, és hozzámvágta a kétforintost.

– Mi volt itt? – vont anyu felelősségre minket.

– Kilopta a tolltartómból a kétforintot, és még le is akarta tagadni. Sőt meg akart lógni vele! – ordítottam magamból kikelve.

– Nem igaz! Hazudik! – bőgött Rózsi, és leült egy székre zokogni.

– De miért bántottad, te vadállat ezt a szerencsétlent? – kérdezte dühösen anyu, és leült Rózsi mellé.

– Azért, mert lopott és letagadta.

– Mennyit vett el tőled?

– Két forintot.

– És ezért a nyomorult két forintért ütötted le?

– Ezért, de nem volt több pénzem, és azt is a hasamon spóroltam meg – mondtam lihegve.

– Beleőrülök! – sóhajtotta anyu és kiment. Rózsi elfordult, mert úgy nézett ki,

mint egy megtépett búbosbanka. Elfogott a nevetés, és Aranka is bátorságot kapott, együtt nevettünk a megrongyolt Rózsin.

– Menj és szedd össze a hajadat – mondtam neki vidáman.

Csak ennyi volt.

Én pedig vadul tombolok, órák hosszat rohangálok az erdőben és üvöltözöm. Szereztem egy tőrt, anyu már el akarta venni tőlem, de túljártam az eszén, és éjszaka is azzal aludtam, a derekamra volt kötve. Egyik éjjel arra ébredtem, hogy anyu éppen meg akart fordítani, hogy kicsatolja a derekamnál a szíjat. Nagyon meglepődött, amikor kirántottam a tokjából a tőrt, és a szívemhez szorítottam.

– Nem! Ezt nem adom oda! – lihegtem. – Ez hozzám tartozik!

– Ó, te gyilkos, te anyaszomorító! – sóhajtotta anyu fáradtan, és visszament lefeküdni. Én pedig visszacsatoltam a hüvelyébe féltve őrzött kincsemet, és magamra húztam a takarót.

Könyörtelen vagyok és szívtelen.

De egyszer anyu csak túljárt az eszemen, mégis. Iskolába nem vihettem a tőrt, és ilyenkor mindig eldugtam. Anyu pedig a kórházba készülődött, fel Pestre, és nagyon nyugtalan volt miattam. Félt, hogy mire visszajön, addig megnyúzom Rózsiékat. – Ez könnyen előfordulhat – gondoltam –, mert amilyen állapotban vagyok, még megteszem. Szóval az utazás előtt nem vigyáztam nagyon a tőrre. Azt gondoltam, hogy anyut már nem érdekli, és este csak a fejem alá tettem. Nem is vettem észre, amikor elemelte onnan, és még az éjjel elutazott.

Egyedül a szomszéd Vasas Marival beszélgettem, aki elsorolta, hogy hány fiú udvarolt már neki, és hogy melyikkel volt jobb csókolózni? (Bomba nő lesz ebből a Mariból!)

– Te már csókolóztál? – kérdezte tőlem.

Nekem a szó a torkomon akadt a nagy csodálkozásban.

– Hülye! Ugyan, mit képzelsz te rólam? – ordítottam dühösen. – Tudod, hogy én férfigyűlölő vagyok!

– Ja, az más – mondta Mari, de tovább faggatott.

– De azért voltál már szerelmes?

– Kibe? – kérdeztem megdöbbenve.

– Hát mit tudom én? – legyintett. – Akárkibe.

– Mindegy az? – kérdeztem ámulva.

– Ahan.
– Akkor most is szerelmes vagyok! – kiáltottam boldogan.
– Te? És kibe? – nézett rám Mari.
– Akarod ezt a marha nagy titkot tudni?
– Mondtam már!
– Hát a világba, a természetbe, a lovakba, a madarakba és az apám karikás ostorába!
– Abba is? – döbbent meg Mari.
– Abba is – válaszoltam.
– De egy karikás ostorba hogyan lehet szerelmes valaki?
– Tudod, abba csak azért vagyok beleesve, mert azzal kaptam ki a legtöbbet, és úgy a szívemhez nőtt. A lovakba meg azért, mert sokkal jobb alakjuk van, mint a te srácaidnak, szóval gyönyörűek. Ezekbe azért vagyok szerelmes. A természetbe meg azért vagyok szerelmes, mert csak ott érzem jól magam.
– Kösz – nézett rám Mari. – De én inkább maradok a srácoknál, mert a természettel nem lehet csókolózni és a lovakkal sem – mondta, és a szemembe röhögött.
Nem válaszoltam, de Mari úgy gondolta, hogy a végére kell járni ennek a témának.
– Szóval te még nem csókolóztál – kezdte megint –, pedig olyan jó.
– És azt hogyan kell? – kérdeztem.
– Hát tudod, úgy kell, hogy a srác átölel és . . .
– És te azt tűröd? – ordítottam.
– Miért? – nézett rám csodálkozva. Sárgarépát rágcsált és folytatta. – Szóval átölel a srác, és a száját az én számra tapasztja . . .
– Fúj, undorító – szóltam, és nagyot köptem.
– Dehogy az – tiltakozott Mari, megnyalta a száját, és olyan vidáman nevetett, hogy én csak néztem.

7

1965-ben a pusztagazda engem választ meg Rózsi helyett kanásznak, és január elsején átveszem a munkát.
Igaz, hogy engem még nem szerződtetnek, mert kiskorú vagyok, de úgy csinálták, hogy anyut szerződtették, és én gondozom a jószágokat. A munka ment szépen,

mert igyekeztem gondosan és pontosan helytállni, és nem akartam az anyu fejére szégyent hozni. A pusztagazda meg volt velem elégedve, és többször dicsérgetett az állatorvosnak, aki szemlét szokott tartani.

Az ól tisztaságának is különös gondot szenteltem. A pusztagazda tanácsára, a kocsis segítségével, elkerítettünk az ól belsejében egy részt, ahová szalmát és kevéske rossz minőségű szénát raktároztunk. Amikor aljat szórtam alájuk, akkor klórmeszes vízzel egy kicsit lelocsoltam az almot. Fertőtlenítettem! Külön munkarendet is kaptam. 6–7-ig etetés, 7–8-ig fedeztetés, majd 8–9-ig legeltetés, jártatás. És 9–3 között pihenés, 3–5-ig legeltetés, 5–6-ig fedeztetés, majd etetés és reggelig pihenés.

A munkarendet be is tartottam, és nem volt semmi baj, csak a hóval, mert nagyon sok esett, és azt ki kellett hányni az ólból és az etető placról, de azért ezt is elvégeztem, minden segítség nélkül.

Még titkárnői munkám is volt, mert minden apaállatnak külön bárcája van, és azt gondosan kell vezetni, de azért sok szabadidőm is volt. A fizetés nem sok, mindössze 780 forint, és az is az anyué. Nekem is volt azért pénzem, mert mindig kaptam borravalót, és az meg az enyém lehetett. Az összegyűjtött borravalóból vettem egy szép fehér nyulat anyu bosszúságára, de én mit sem törődtem ezzel, hanem a tyúkólból kivettem egy tojóketrecet, és abba helyeztem a nyulat, az asztal alá, a takarmányosba.

Rózsi pedig nem volt olyan szemtelen, mert előttem ő már befejezte pályafutását mind a munkája, mind a becsülete szempontjából. Nem is igen tárgyaltam vele. Igaz, hogy már kért volna pénzt „kölcsön", de én hevesen elhárítottam, és kitessékeltem a takarmányosból, és egy papírra azt is kiírtam hogy: „Idegeneknek tilos a bejövetel!!" Piros betűkkel.

A jószágtartóknál nagy sikerem volt, mert sohasem tudták megkülönböztetni, hogy fiú vagyok-e vagy lány? Egészen lenyírattam a hajam, és az apám kalapját tettem a fejemre. Először még a kutyám sem ismert meg, csak akkor, amikor levettem a fejemről a kalapot. Az egyik ember így szólított meg:

– Na, öcskös, ugye Pistának hívnak?

– Annak hát – feleltem rá komolyan. Amikor elment, a kezembe nyomott egy húszast, és azt mondta:

– Nesze, Pistám, és végy a lányoknak cukrot! – Majd rámkacsintott és folytatta. – Ugye, udvarolsz már?

– Hát persze – vágtam rá nevetve –, nem is legény az, aki nem udvarol a lányoknak!

Május 15-én lesz a gulyakiverés. Most jött a pusztagazda a hírrel, hogy kellene még egy bojtár, de nincs hozzá vállalkozó.

– Én elmennék bojtárnak! – mondtam szinte könyörögve.

– Ugyan, Zsuzsa, hová gondolsz – szólt anyu, majd a pusztagazdához fordult és megkérdezte:

– Ki lesz a számadó gulyás, és kik lesznek a bojtárok?

– Hát egy család lesz, a Takács, a felesége és a lánya.

– A Takács Tincsi? – kérdeztem.

– Az, az. Te ismered, Zsuzsa? – kérdezte a gazda.

– Hát persze, hiszen egy osztályba jártunk.

– No akkor te jöhetnél oda bojtárnak, és akkor nem kellene keresgélni idegent – mondta a gazda, és biztatóan nézett rám.

Sikerült is.

Már egy hete a gulyánál vagyok. A kiverést csak azért nem írom le, mert pontosan olyan volt, mint jó néhány évvel ezelőtt az apámnál. Éppen olyan eszeveszett marhabőgés volt és nagy rohangálások. Most legalább csendesek az állatok, és olyan szépen szólnak a csengők és a hatalmas kolompok. A számadóval is eléggé meg vagyok elégedve, csakhogy olyan csúnya szája van. Örökké káromkodik. A lányával jó viszonyban vagyok, mert hát osztálytársam volt. De kint van az öccse is, a Pityu. Kis hülye, beképzelt kölyök, de nem kaphatom nyakon.

Napjaink szépen telnek, és szabad vagyok. Az éjszakák is szépek, a békakuruttyolásban és a tücskök cirpelésében gyönyörködöm.

De az egyik éjszaka nagyon megjártam.

Lefeküdtünk, ki-ki a maga helyére, a család a konyhában, én kint a szabadban. Szokásom szerint gyönyörködöm a természet szavában, amikor keserves borjúbőgést hallok a nádas felől.

Mit csináljak, menjek a nádasba vagy maradjak?

Szép csillagos az ég és a hold is egész, de nincs kedvem éjszakai sétát tenni egyedül.

De aztán megkondult a lelkem.

Felugrottam a helyemről, és beleugrottam abba a 43-as gumicsizmába, amelyben annyiszor estem hasra, és egyenként három kilót nyomtak. Kezembe vettem a bo-

tom, és vállamra csaptam a karikás ostoromat, és elindultam a hang irányába Messze van az az átkozott rizsföld, de nekem nem szabad félnem, és elkezdtem fütyülni.

Johann Sebastian Bach Parasztkantátáját fütyülgetem. De belesülök, mert annyira összecsücsörítem a számat, hogy nem tudok jól fütyülni.

No nem baj, majd dalolok.

És vígan folytatom az utat a rizsföld felé rendületlenül. A borjúbőgés egyre erősödött, és én meg elkiáltottam magam.

– Bocikám! Bocikám! Bociii! Gyere ide, itt vagyok, a fene rágjon meg – kiáltoztam, és máris csörtettem be gyékényesbe. Ami csak bokáig ért, de az iszap annál nagyobb és süllyedek. De nem törődöm én azzal, hanem azon a szerencsétlen borjún jár az eszem.

– Bocikám! Bocikám! Boci-boci! – üvöltöttem tele torokból. Majd megálltam egy pillanatra és hallgatóztam. Semmi nesz. A borjú sem bőg. Kénytelen vagyok beljebb menni, ahonnét az imént halottam a bőgést.

Egyszerre csak: Huss!!! Felrepült előttem valami. Ijedten rezzentem össze, és a szívemet a torkomban éreztem. Egypár pillanatig feszült csend, majd távolról ismét borjúbőgést hallok.

– Úristen! – kiáltok fel.

És már valami rémlik: tanultunk valami bölömbikáról. Kicsi költözőmadár, sőt a halászók, vagyis a gémek csoportjába tartozik, s onnan kapta a nevét, hogy hangja tehén-, vagyis borjúbőgésre hasonlít!

Hogy átrázott ez a nyomorult dög, és én még bedőltem neki!

Majd a guta ütött meg, mire végre kivergődtem a gyékények közül. A csizmám húzott lefelé, és olyan nehéz volt, akár az ólom. Csak úgy cuppogott, ahogyan léptem a sárban. De azért nem mondtam el senkinek, mert biztosan két napig rajtam nevetnének.

Azóta még sokszor bőg a bölömbika, és én ilyenkor csak bedugom a fülem. Miattam ugyan bőghet!

1966. március 15. óta Vasas Marival együtt a csabai Állami Gazdaságban, a baromfitelepen dolgoztunk, baromfigondozók lettünk.

Világéletemben utáltam a tyúkokat, de le kellett küzdenem ezt az undort, mert: a pénz, az pénz!

Jól megértettem magam a fiatal lányokkal, csak azokkal az átkozott tyúkokkal voltam bajban.

Eleinte sehogyan sem akartak megszokni, és ha megláttak, annyi felé szaladtak, ahányan voltak, és mindig felborították az önitatót. Néha mérgemben közéjük csaptam a vödröt, és akkor repültek és rikácsoltak, hogy majd belesüketültem. De amikor már kezdtek megszokni, kukorékoltam is nekik, mert egyetlenegy kakas sem volt közöttük. Eleinte meglepetten figyeltek, de később már megszokták, és kéjesen káricsáltak vissza, vagy leültek előttem és várták az „áldást".

Tetszett a telepvezetőnek, hogy ennyire szeretem az állatokat, mert neki is volt egy kutyája. És én fejtettem meg a fajtáját, s erre nagyon büszke volt. Ha jöttek olyan fejesek, akkor mindig elmondatta velem a kutya fajtáját: német drótszőrű foxterrier és kotorék eb.

A kutya valóban kotorék eb volt, és ezt be is bizonyította, mert patkányok vertek tanyát a tyúkólban, és én kettőt is kifogattam vele.

Roppant büszke volt a telepvezető ránk, vagyis a kutyára és rám. (Úgy látszik, hogy egy kalap alá vett engem és a kutyát.) Ki is nevezett mindenfélének. Az ő szemében voltam: író, költő, vadász, zoológus vagy mi a fene és tyúkidomár!

De itt sem voltam sokáig, mert lejárt a munkaszerződésem. A telepvezető szerette volna, ha újra leszerződöm, de nekem nem volt kedvem újból tyúkokkal küszködni.

Anyu ismét nagy gondban volt, hogy mit csináljon velem?

Szerencsére hazajött a nővérem, és azt ajánlotta, hogy menjek fel hozzájuk, majd csak találok valami munkát. Anyu kapott az alkalmon, és még azt sem várta meg, hogy én mit szólok hozzá, hanem azonnal beleegyezett. Egy kicsit fájt, hogy ismét keresztülnéz rajtam, de azért, lehet, hogy igaza van neki.

1966. szeptember elsején ismét Budapest szépségeiben gyönyörködöm. Voltak szomorú napjaim is, amíg végre munkát kaptam, a gyárban. Először az egyik munkaközvetítőtől a másikba jártam, de sehol sem vettek fel, mert nem vagyok 18 éves. De végre a nővérem keresett munkahelyet a Csepel Vas- és Fémművekben.

Munkás leszek.

November 17-én fel is vettek a gyárba, az elektromos javítóműhelyben fogok dolgozni, a hibamegállapító lakatos csoportnál.

Másnap nagyon hamar ébredtem, mert attól féltem, hogy a legelső munkanapon elkések. Az autóbusz is teli volt, hogy csak úgy gázolták egymást az emberek. De én ezzel egy cseppet sem törődtem, mert gondolataimmal voltam elfoglalva. Amikor leszálltam a Tanácsház téren, szinte rohantam a gyárkapuig.

Mert úgy éreztem, hogy hív és vonz.

Úgy léptem be a kapun, mint aki teljesen új életet kezd, és mint aki megtalálta azt, amit keresett. Teljesen új életet fogok kezdeni, és el kell hogy feledjem gyötrelmes múltamat és a gyermekkoromat, mert érett, komoly felnőtt ember akarok lenni, akinek számítanak a munkájára és akit megbecsülnek.

Tehát most indultam és bizakodom!

Magunk volnánk a gazda

INTERJÚ VERES PÉTERREL

„Nyolc megálló a 11-essel" – kapjuk meg a felvilágosítást a forgalomirányítótól a Rózsadomb alján. Az út kanyargós, az autóbusz szuszogva kapaszkodik fölfelé.

A megállótól ötpercnyi gyaloglás után érkeztünk meg. Gondozott, fákkal, szőlővel beültetett udvarban két épület áll egymás mögött; az előbbi, a nagyobb, szép, masszív, de minden cifraságot nélkülöző családi ház, a másik pedig vidéki nyári konyhára vagy „kerti pihenőre" emlékeztet. Az első ajtaján kopogtatunk. Idős, kendős, kötényes néni válaszol kérdésünkre, erős tájszólással a hangjában mondja: „Tessék csak hátramenni, nyitva van az ajtaja, kopogniuk sem kell."

Meglepetésünkre Veres Pétert nagy beszélgetésben találjuk. A csehszlovákiai magyar írók folyóiratának, a *Hét*nek két író-munkatársa „ugrott be" hozzá látogatásra, no meg, hogy egyben cikket is kérjenek tőle. Veres Péterből itt is kibújt az egykori falusi ember, a „paraszt észjárás". Egyre azt kérdezte ugyanis: milyenek a termelőszövetkezetek Csehszlovákia magyarlakta területein? Hogyan gazdálkodnak, művelik a földet? Mennyi árpát, kukoricát termelnek holdanként? Őrzik-e a mezőgazdasági kultúra régi, ma is hasznos hagyományait? – Miközben persze azt is sejtette, hogy szerinte ez, a munkában való jó megkapaszkodás az alapja egyéb gondjaik megoldásának. Már hazafelé jöttünk, amikor e beszélgetés hatására megjegyeztük: Veres Péternél elválaszthatatlan a magánember és az író. Ugyanúgy beszél az egyes embernek, baráti körben is, mintha a nagy nyilvánosságnak mondaná a szocializmus, a magyarság iránti felelősséggel.

Az interjú néhány kérdését előre, írásban megfogalmaztuk, s elküldtük Veres Péternek. Itt azonban hamar kiderült, hogy újra kell fogalmazni kérdéseinket. Hogy miért? A csehszlovák vendégek távozása után éppen ezzel a témával indult a beszélgetésünk.

– A feltett kérdésekkel az a baj, hogy én ezekről már sokszor és sokat írtam. Elsősorban az irodalmi és társadalmi folyóiratokban, de a könyveimben is, és amit már megírtam, nem szeretem ismételni. Az író munkája, mint a művészé is, abban különbözik minden más munkától, még az igazi szellemi munkák sokmelyiktől is gondoljunk a hivatalnok, az orvos, a mérnök vagy akár a színész ismétlés jellegű munkájára, hogy nem lehet (nem szabad!) benne ismételni. Sőt ennek a lényege éppen a nemismétlés. Amit megírtunk, az meg van írva, a közlés, az „interpretáció" a közvetítés már mások dolga volna. Az aztán mindig baj, sőt rossz dolog, aminek rossz következményei lehetnek, ha az új és új meglátások, felfedezések és a belőlük következő gondolatok és az azokból következő cselekvéskonzekvenciák nem követik idejében az írót, a gondolkodó munkáját.

– Éppen ezért csak azokra a kérdésekre felelek, amelyekhez még van mondanivalóm. Ilyen a „történelmi jelenlét" is, amelyet, amint azt a *Népszabadság*ban közölt hozzászólásokból és a hozzám érkezett levelekből is látom, sokan nem értettek vagy félreértettek.

– Messzebbről kezdem a példát, úgy világosabb lesz: Amikor Leninék az első világháború derekától kezdve megindították a szocialista forradalomért való harcot, nem csupán a saját forradalmi eszméikre, vágyaikra és indulataikra építettek, hanem a teljességgel értelmetlen imperialista háborúba belefáradt katonák és az otthoni nélkülözések miatt elkeseredett lakosság (nemcsak a munkásság, hanem az egész nép) érzéseire és lázadó indulataira is. Ez az igazi evidencia, ez a történelmi jelenlét.

– Másik példa: 1944–45 telén-tavaszán, a hitlerizmus bukásával egyidőben a szo-

cialista forradalmárok úgy gondolkoztak: itt a nagy történelmi lehetőség! Nemcsak a fasizmusnak kell buknia, hanem megszülőjének, a kapitalizmusnak is, ahol csak ez lehetséges. Az antifasizmus jó dolog, kellett a győzelemhez, de a szocializmus több és jobb. Az antifasisztából még lehet kapitalista is, ha fennmarad a tőkés társadalmi rend. Akkor pedig a szocialisták újrakezdhetik a harcot vagy beletörődhetnek, hogy belátthatatlan ideig (talán egy új világháborúig?) fennmarad a régi világrend. Mint ahogy ezt ma már a nyugati országokban látjuk. Még a francóista spanyol fasiszta uralom is megúszta.

Ez világos. De micsoda ez a történelmi jelenlét itt és ma? Ha iól értjük, nagy vitát váltott ki cikkének ez a legfőbb gondolata.

– Nem beszélek a külpolitikai helyzetről, erről mindig mindenki beszél. Inkább csak arról, hogy micsoda ez a mi belső világunkban, a magyar nép jelenében és jövő-

Bejegyzés a klubnaplóban

jében. A szocializmus építése, jelen esetben az új mechanizmus módszereivel – ez az egyszerű válasz.

– Ezt is mindenki tudja. Mindennapi téma, az újságokban is, a gazdasági élet és a közélet fórumain is. Azonban: éppen most olvasom a *Valóság* című folyóirat 1969/1. számában, hogy az öngyilkossági statisztikában Magyarország áll az élen, messze vezet minden más ország előtt. Könnyű volna erre a rég megszokott nyomorszociológia nyelvén azt válaszolni, hogy mert mi vagyunk a legszegényebbek, és mindenképpen nekünk van még ma is a legnehezebb sorsunk.

– Igenám, de utánunk, igen közel hozzánk Finnország, azután meg Ausztria következik, ahol még csak ezt se lehet mondani. A legkevesebb öngyilkosság pedig Olaszországban van, ahol számarány szerint legtöbb a szegény . . . Ugyanakkor a születések számában is mi vagyunk legesleghátul, és az említett országok se sokkal járnak előttünk.

– Mi ez hát? Mit tudunk mi az emberről? Mit tudunk, ha nemcsak mint osztálytársadalmat, hanem mint természetet, mint élet-vegetációt is nézzük?

– A régi osztályharc-szociológiában mindent az éppen uralmon levő osztálytársadalmi rendszer rovására írtunk – ami akkor természetes volt –, most, amikor magunk volnánk a „gazda", kiderül, hogy egy egész csomó új kérdésre nincs érvényes válaszunk és főleg nincs használható javaslatunk. Mert igenis: „nemcsak kenyérrel él az ember".

A közmondás nagyon idevágó: tehát a „kenyeret" megteremtjük magunknak, s ez sem kis dolog. Mi kell még ezen kívül?

– Éppen erre kell a szocialistáknak és általában a gondolkodó embereknek, íróknak, tudósoknak, politikusoknak, a társadalom vezetőinek választ adni. Mi ez? Nincs itt valami baj az emberek gondolkodásával, közérzetével és állampolgári felelősségével?

– Én a magam részéről megpróbáltam legalábbis a válaszkeresést még a háború alatt, valamikor 1942–43 táján. „*Bérharcos" munkásmozgalom vagy „államépítő" szocializmus* címen egy nagyobb tanulmányt írtam, amely az egykori „*Magyar Csillag*" című folyóiratban, majd külön füzetben meg is jelent. Nem idézgetem itt azt az írást, nincs rá hely, de hisz már a cím is sejteti, hogy miről van benne szó. Lényegében arról, hogy ha a szocialistáké lesz a hatalom, akkor nekik kell gondolkodniuk és gondoskodniuk a népélet minden dolgáról, tehát a társadalom-élettani

kérdésekről is. Még arról is, hogy jól érzik-e magukat az állampolgárok, s ha nem, miért nem?

– Lehetnek emberek, akik a vállukat vonják: na és? Ha így van, így van, mit lehet tenni? Nem az én gondom. A munkám elvégzem, a többi a fejesek dolga. Igenám, de ha a lakosság nagyobbik fele nyugdíjas öreg és iskolába járó gyerek lesz, akkor a „melósnak" még több embert kell eltartania. A saját gyerekei helyett vagy mellett a gyermektelen apját-anyját és a mások gyerekeit, 20–25 éves korig.

– Ráadásul a munkamenet se könnyebbedhetik, ha mindig kevés a munkás a folyton erősödő termelésütemhez! A hajsza nyugtalanítja az embert. Különösen, ha az eredmény nem olyan, amilyent szeretne.

– Nem folytatom, már mindenki sejtheti, miről beszélek. A szocialista társadalom fejlődéséhez nemcsak gépek kellenek, hanem emberek is. Nemcsak az árutermelést kell megszervezni, hanem a hozzávaló emberi tenyészet életfeltételeit is. Anyák, gyermekek sorsát, mindent. Szerintem ez a társadalomélettani megismerés is hozzátartozna a szocialista társadalom építéséhez, a munkásosztály műveltségéhez. De volt-e erről szó idejekorán? Csak az írók egynémelyike zsörtölődött körülötte . . .

A munkásosztály műveltségét érintette. Itt sok izgalmas kérdés kínálkozik. Például: milyen legyen a munkásosztály saját kulturális arculata a nemzeti kultúra egészén belül?

– Ehhez a kérdéshez egyelőre én csak ellenkérdéseket tudok feltenni. Nem a szerkesztőséghez, hanem önmagamhoz és a világhoz, hogy közösen gondolkozzunk rajta. Az egyik: vajon ha a munkásember, még ha szocialista is, túljut az osztályharc és a forradalom nagy korszakán, ő is az „élvezetvallás" követője lesz-e, mint a polgár? Még az irodalomban is csak az az izgalom vonzza, amelyet ő pillanatnyilag élvezetnek érez? Vagyis visszaérkezünk az előbb már feladott kérdéshez: Micsoda az ember? Érvényes ismeret-e a társadalomtudomány élettan (biológia, fiziológia) és lélektan nélkül?

– Ki tudhat erre válaszolni? Nyilván a tudós, az író, a művész és a gondolkodó.

Válaszoltak-e már? Van-e már igazán korszerű, a mai problémákra válaszolni tudó szocialista irodalmunk – mint ahogy a Népszabadságban is kérdezte?

– Könnyű volna erre azt a választ adni, amit némely nyugati irodalmár, közöttük még az úgynevezett revizionisták is mondanak, hogy azért nincs, mert a forradalom és a proletárdiktatúra nem ad szabadságot az írónak, művésznek, gondolkodónak,

sőt, mert minden állami kézben van, nem ad anyagi, erkölcsi lehetőséget sem, hogy mindenki megjárhassa a maga útját, és kibontakoztathassa a tehetségét. Megvesztegetően világos érvelésnek látszik, és nagyon sokan gondolkodás nélkül rámondják az úgyvant.

– Én azonban továbbgondolom a dolgot. Jó, de miért nincs gazdag, árnyalatos, dinamikus, fejlődő szocialista irodalom, különösen, ami a munkásosztály életének, sorsának ábrázolását illeti, az úgynevezett „szabad világban" sem? Mi az akadálya? Sajtószabadság van, úgyszólván mindenről lehet írni, óriási nagy és folyton szaporodik az ipari munkásság is. A legtöbb nyugati országban a kis tulajdonukhoz ragaszkodó parasztok száma mind-mind kevesebb lesz. A vagyonos urak, polgárok és a földjükhöz tapadó parasztok között mind nagyobb lesz a bérért-fizetésért dolgozó emberek aránya. Miért nincs szocialista irodalom például az USA-ban sem, amely tudvalevőleg a világ legiparosodottabb országa? Miért nincs még annyi sem, mint Upton Sinclair és Jack London idejében volt? Pedig ebben a nyugati világban sokféle irodalom van: szalon-irodalom, sex-irodalom, kaland-irodalom, krimi-irodalom, még modern intellektuális „literatúra" is, de ez az óriási dolgozó osztály, mint a múltkor említettem, lelkileg ott is mintha néma volna. Amit számon tartunk mint baloldali irodalmat, az jórészben antifasiszta vagy antikapitalista, esetleg „antietatista", vagyis minden megszerzett állami hatalom ellen lázadó, mondhatjuk nihilista irodalom.

– Én ezt itt most abbahagyom, mert már csak ismétlés volna. Csak még azt hadd tegyem hozzá, hogy hiába árad ide akármennyi könyv, folyóirat és újság a nyugati világból, arra a kérdésre, hogy legbelső valójában micsoda is a mai nyugati társadalom és milyen lehet a jövője, nincs válasz bennük.

A tisztára olvasmányiparnak nevezhető konzumirodalomtól nem is várhatunk semmiféle kérdésre választ. De mit csinál, mivel foglalkozik, milyen a problémavilága az igazi irodalomnak, ami most – a mi ismereteink szerint is – túlnyomó részben „intellektuális literatúra"?

– A probléma túl nagy, terjedelmes tanulmányt vagy egész könyvet igényelne, ezért inkább csak kérdéseket teszek fel ehhez is: Vajon, ha az író nem érez szellemi-lelki, erkölcsi, világnézeti, egyáltalán semmiféle elkötelezettséget, valamely emberi közösség – a nép, nemzet, osztály, párt, felekezet – iránt, tud-e még akkor is a feladott kérdés értelmében „megindító, értelembe-hasító, látásra-látomásra vezető és

gondolkodásra kényszerítő" műveket írni? Ha nincs benne elkötelező szeretet az övéi iránt, van-e kulcsa az emberi lelkek megnyitásához?

– Írni, persze, ha írótehetség van benne, tudhat. Ahhoz elég, ha az ember csak önmagát szereti is, és „sikerre" szomjas, dicsőségre éhes. Mert akkor a lélek helyett a reflexekhez fordul, a szép és igaz helyett az érdekest, a mindig újat uzoválja! Sőt, azt maga csinálja, ötli, gyártja is. Ezzel biztosan sikere lesz, népszerűséghez, sok pénzhez és minden egyéb földi jóhoz juthat. Még meg is szerethetik az emberek, úgy, mint minden jó mulattatót, színészt, bűvészt, bohócot, muzsikus-cigányt, dzsesszdobost, táncdalénekest és a többit.

– És én azt mondom, ez még mindig jobb, mintha hideg lélekkel egy mozgalomhoz, párthoz, bármiféle eszmei közösséghez „csatlakozik", aholis ő már csak szerepet játszhat, azét a dudásét, akinek mindegy, hogy az a ritmus, amit ő játszik, a halálba vagy az életbe viszi-e a hivők seregét. Az eredmény olyasféle sematikus irodalom, amely majd, mint minden szellemi selejt, lehull a történelmi semmibe, vagyis: ha az író nem hisz egy eszmében, vagy nem hisz semmiben, ne tegyen úgy, mintha hinne . . .

Igen, de vannak-e még olyan írók, különösen a fiatalabb nemzedékekben, akik még hisznek valamiben?

– Nem sok lehet. Istenben és a szentekben már nagyon kevesen és a szocializmus eszméjében se sokan.

De akkor kinek írnak?

– A hozzá hasonlóknak, a hitetleneknek, a csalódottaknak, a kiábrándultaknak, akik máris nagyon sokan vannak, és mindig többen lesznek, mert aki már semmiben sem hisz, önmagában még mindig hihet. Legalábbis abban, hogy ő nem arra született, hogy a földet túrja, a vasat verje vagy a téglát hordja, hanem valami többre, valami magasabbra. Még akkor is, ha az apja-anyja ezt csinálta. Ez a kulcs ahhoz is, hogy miért lesz némely tehetséges munkásivadékból polgár-író. Ahhoz mindenesetre van esze, hogy jobb felül lenni a társadalmi ranglétrán, mint alul, de még középen is jobb, mint a legalsó fokon, mert annak nyakába hull minden por, piszok és az ő fején koppan legnagyobbat a tégla, ha valaki leejti onnan feljebbről.

A karrieristákra gondol?

– Világosan: minél több közepes vagy éppen kicsi tehetséggel felfelé törekedő „sikerember" akar híres filmszínésszé, zongoraművésszé, dzsesszdobossá, imádott

táncdalénekessé, vagy akárcsak nagy keresetű nőorvossá, felfedezővé, vagy akármiféle „nagymenővé" lenni, de nem sikerül neki, annál több lesz a keseredett szívű, pesszimista lélek, akinek a szkeptikus vagy akár nihilista író a szívéből, vagy legalábbis az epéjéből beszél. Világszerte, de már nálunk is mind-mind több a „sikerpszichózisban" szenvedő, „karrier-mérgezett" ember, akinek már nem öröm a munka, hanem unalmas robot, gyilkos szenvedés. Belőlük él a modern, szkeptikus vagy éppenséggel kétségbeesettséget sugalló irodalom. Ma ez a „világ-mondanivaló", nem a parasztok és a munkások sorsa, ha nem is ezek jelentik a népet vagy az emberi nemet, ahhoz elég sokan vannak, hogy eltartsanak egy maguknak való irodalmat . . .

– Én azonban azt mondom: jó, legyen ez is, ha ez kell. De ha egy munkástársadalomban – s ebben az értelemben a földművelőt s minden mezei dolgozót munkásnak tekintek – nincs munkás-közgondolkodás, vagy ha van is, de nincs annak irodalmi, művészeti kifejezése, az baj, nagy baj. Amint a legújabb pályaválasztási statisztikák bizonyítják, túl kevés gyermek akarna – pláne szeretne! – munkássá-paraszttá lenni. A kérdésnek sok ága-boga van, mint mondtam, de egyiken se mehetek itt most tovább.

Engedjen meg még egy kérdést: Többször használja – például a néhány év előtti munkavitában is – a „becsület-terror" kifejezést. Mit ért ezen? Megvilágítaná néhány példával?

– Arra a kérdésre, hogy mit értek a „becsület-terror" kifejezésen, könnyű a válasz. Beszéljünk most tudósnyelven: Adva van (vagy volt) egy kubikoscsapat, rendszerint 18–20 ember. Napi 8–10 köbméter földet termelnek ki. Minden köbméter föld, aszerint, hogy mennyire hantos, darabos vagy folyósan poros, 13–15 talicskafordulóval szállítható odább. Aki ennél többször fordul, mert kevesebbet rak, mint a többi, vagy kevesebbszer járja meg a pallót, mert különböző ürügyekkel sokszor félreáll, akkor is „hujázik", amikor nincs „huja", az vagy gyenge ember, vagy huncut, kíméli erejét a többiek rovására.

– A gyengének a rendes csapat elnézi, annak is elnézi, akinek „változása" van (így nevezik a könnyebb, kibírható betegséget), sőt igyekeznek úgy tenni, hogy nem veszik észre, ha valaki ilyen okból „lazít", a huncutot azonban a rendes csapat kiveri magából: rongy alak! Más. A cséplőbandában váltásrendszer van: aki ma az asztagon a kévét hányta, az holnap a szalmakazalra megy. A kéve nehezebb – még benne van a szem –, a másik könnyebb.

– Nos, aki – teszem azt – az asztagtól mindig akkor megy el rágyújtani vagy félrevaló dolgára, de akármicsoda ürüggyel is, amikor a „legbüdösebb" ott a levegő, mert a cséplőgép okádja a port vagy az asztagfenék felhányása következik (fentről könnyebb lecsúsztatni a kévét, lentről nehéz feldobálni), az rongy alak. Nem való rendes bandába, tehát vagy megszökik, vagy megszokik. És így tovább, minden társas munkának megvan a maga törvénye.

– Egyszerű kis ügyek ezek, de ilyesmikből áll a munkásélet. Tegyük ezt át egy mai szocialista brigád, egy termelőszövetkezet vagy bármilyen kollektíva munkarendjébe, és világos lesz, hogy a „becsület-terror" nem terror, hanem igazság. És persze, elemi demokratizmus, ami nélkül igazi közösség nem élhet.

Letesszük a tollat, eltesszük a jegyzetet. Veres Péter pedig készülődik, hogy kikísérjen bennünket. Lassan, komótosan megigazítja, feljebb húzza ráncosszárú csizmáját, háromnegyedes szürke télikabátot vesz magára, barna kucsmát a fejére. Vége tehát az interjúnak. De lehet-e egyáltalán befejezni Péter bácsival a beszélgetést egy ilyen aktussal? Mintegy ellentéteként tömbszerű alkatának, nyugodt, kissé lassú mozdulatainak – szinte kamaszos frisseséggel kezd új és új témába. Mindenről van mondanivalója.

Akár egy új interjú kitelne abból, amit csak úgy mellékesen, készülődve s a buszmegállóhoz közelítve hallottunk tőle. Távolról sem szó szerint, inkább csak a témák felvillantásával idéznénk néhány gondolatot ebből a „második felvonásból" is.

– A mi értelmiségünk jó része még a Habsburgok idején hozzászokott, hogy nincs szava a nép, az ország dolgaiban – válaszolta egy kérdésünkre. Majd az 1945 utáni generációt dicsérte, de amelynek tagjai később „keseredett szívvel szóródtak szét az országban". Igaz, jó szakmai értelmiség lett belőlük, de az, hogy a szakmába menekültek, az akkori politika tagadása volt s – ne ámítsuk magunkat – némelyiknél még ma is az. A gondolkodó értelmiségnek – ugyanúgy, mint a politikai vezetésnek – tudnia kell, mi van, mit kell cselekednie, mit akarunk, s azt kikkel, hogyan lehet végrehajtani. Ehhez azonban kevés a jó szakismeret.

Kapcsolat a munkásokkal?

1956 után itt is majd mindent újra kellett kezdeni. A baj az, hogy még mindig kevés az olyan fórum, ahol az értelmiség (tanárok, írók, festők), esztergályosok, martinászok, no és persze a földmívelés emberei is – vitatkozhatnak, kicserélhetik tapasztalataikat. Hány írónak, egyetemi tanárnak, festőnek vagy akár diáknak van ma

közvetlen, a hivatali formaságokat mellőző emberi kapcsolata például a gyári dolgozókkal? Vagy miért nincs egy olyan művészeti-irodalmi tömeglapunk, amely egyaránt szólhatna ide is, oda is, de főleg a munkásrétegeknek?

Mai közérzetünket – az egyénét és a népekét is – talán sokkal jobban munkálja, alakítja a múlt, mint ahogy azt feltételezik. De hát a társadalom többsége mit tud arról az útról, amelyen a mi népünk elérkezett oda, ahol most van? Ha csak a XX. századot is vesszük példaként: a munkásság gazdasági-politikai harcairól, az agrárszocialista mozgalmakról, s az okokról, amelyek erre vagy arra sodortak, kényszerítettek bennünket? És hol vannak azok az értelmiségiek, írók, történészek, főként fiatal tudós kutatók, akik igazán meg akarják ismerni mindezt? Sőt azt is, ami a történelmi társadalmi tudat „küszöb alatti" zónáiban található?

Újabb és újabb kérdések, gondolatok. A szocializmusnak, a szocialista irodalomnak a teljes embert kell mindig szem előtt tartania. Ez persze nemcsak az irodalom gondja, de hogy mást ne mondjak, a szociológiáé is, ami azonban – sajnos ezt is hiába magyarázom – nem egyszerű statisztikai adathalmaz, de a különböző tudományok, így például a társadalomtudomány, a pszichológia, s amit külön hangsúlyoznék, az élettan összegezése. Csak egy ilyen szempontú vizsgálat válaszolhatna sok kérdésünkre, mondjuk arra is, hogy miért nem tudunk az ifjak egy részével nem hogy szót érteni, de még szóbaállni sem? A válaszhoz nemcsak osztály- és anyagi, de pszichológiai szempontból is ismernünk kellene a nemzedékeket.

A beszélgetés megszakad egy-egy pillanatra, már csak azért is, hogy gyönyörködni tudjunk a tájban. Dehát úgyis megállapodtunk abban, hogy az eszmecserét folytatjuk az Olvasó Munkás Klub legközelebbi vitaülésén.

(1969. febr. 28.)

CSERJÉS JÁNOS – FÖLDESI JÓZSEF

Földesi József • Aki tanul, boldogul?

Mit olvasnak, művelődnek-e a munkások? Véleményük az irodalomról? A technikai és kulturális forradalom hatása „társadalmunk vezető erejére"? – Mindig is „napirenden tartott" témák voltak ezek. Jelentősen újat, az éppen kéznél levő általánosságoknál többet azonban nemigen hallhattunk róluk. Míg aztán Veres Péter a *Népszabadság* 1968. november 7-i számában egyszerre annyi mindent megkérdőjelezett, hogy attól tartok, lesz amit egyértelműen nem tudunk megválaszolni. Ezek a kérdőjelek adták számomra az ötletet, hogy magam is próbáljak néhány „feleletet" megfogalmazni – igaz, csak egy szűk körben végzett vizsgálódás alapján, de tényszerű bizonyosságra törekedve.

PORTRÉ SZÁMOKBÓL

1958 elején a Motorkerékpárgyár blokkszereldéjében 24 munkás megalakítja a Pannónia-brigádot, s nem sokkal később – az országban is elsők között – maguk elé állítják a szigorú követelményt: éljünk, dolgozzunk, művelődjünk szocialista módon. Az illetékesek később úgy vélik, hogy a Pannónia állja a szavát; többször egymás után elnyerik a szocialista címet, majd sorrendben a bronz, az ezüst és az arany plakettet.

Kik a tagjai ennek a brigádnak? A vezetőjük – szőkésbarna, gyerekesen finom vonalú fiatal munkás – a brigádnaplót teszi elém. „Ebben mindent megtalál" –

mondja. Néhány fontos adatot valóban sikerült megtudnom. A jelenlegi 26 brigádtagból tíznek van választott társadalmi tisztsége; brigádvezető, bizalmi, a műhelybizottságban, a párt, a KISZ alapszervezet vezetőségében dolgozik stb. 15-en végezték el a nyolc általánost, a többiek hat elemit. 14-en motorszerelők, úgyhogy a háromféves iparitanuló-iskolát is elvégezték; 10-en betanított munkások. A brigádhoz tartozik még a művezető és az üzemvezető, mindkettőjüknek technikusi képesítése van. Az átlagéletkor 40–45 év – ezt azonban már csak úgy szemre állapítom meg.

KÖNYVEK, ÍRÓK, OLVASÓK

Szűkítem a témát: a továbbiakban csupán arra voltam kíváncsi, olvasnak-e rendszeresen szépirodalmi műveket és kitől? Heten kereken megmondták: „Én bizony nem is emlékszem, mikor volt utoljára könyv a kezemben." Öten viszont rendszeres olvasónak tartják magukat. A bemondott adatok szerint 13 munkásnak van 750–800 kötet könyve, ebből azonban legfeljebb 300–350 a szépirodalmi alkotás. A könyvek eredete? A leggyakoribb válaszok: „Itt kaptam az üzemben, jó munkámért; „Szemináriumra jártam, ott adták"; „A család lepett meg valamelyik névnapomra vagy születésnapomra".

Néhány éve nagy nekibuzdulások voltak. Elhatározták, hogy a brigád rendszeres látogatója lesz az üzemi könyvtárnak, többen be is iratkoztak. De aztán sok minden közbejött – ki ezért, ki azért maradt el, morzsolódott le.

(Újságot viszont majd mindegyikük rendszeresen olvas, s bár ezt nem vizsgáltam tüzetesebben, mégis úgy tűnt, a politikában tájékozottabbak.)

A három „legkedvesebb íróm" listáján ezek a nevek szerepeltek: Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, József Attila, Verne Gyula, Veres Péter (ezek neveit legalább háromszor említették, a legtöbben Jókait és Móriczot), Petőfi Sándor, Fejes Endre, Fehér Klára, Csepeli Szabó Béla, Berkesi András (kétszer előforduló nevek), végül egy-egy „szavazatot" kapott Ady Endre, Szabó Pál, Weöres Sándor, Móra Ferenc, Tamási Lajos, Hemingway. Meglepett, milyen nehéz következtetni bármire is ebből a felsorolásból. Később részben megoldódott ez a „rejtély". Kide-

rült, hogy egyáltalán nincsenek kedvenc íróik, de hiszen hogyan is lennének, amikor alig olvasnak? Néhányan olyan nevet is említettek, akitől semmit sem ismernek. Indok: „Van tőle otthon egy nagyon szép könyvünk, ezért jutott az ő neve eszembe."

A KÖRÜLMÉNYEK HATALMA

Miért nem olvasnak többet? Íme néhány válasz:

„Mondja meg, mikor? Reggel bejön az ember, eltölti azt a 8–10 órát, heti két-három gyűlés, utazunk, családi helyzet – kifáradunk fizikailag, szellemileg."

„Több lett a termelés, kevesebb a munkaerő. Pár éve 120–130 darab volt a napi terv, most 160. Azelőtt a napi ütemet is betartottuk, most a heti, a dekád se sikerül mindig. Ha félóra kiesésünk van, már idegeskedünk. Amikor a 160-at elkezdtük, azt mondták: a szerelők mellé adnak segítséget. Ez volt is néhány napig, de aztán elmaradt. Gépesítés? Legalább hét hónapja ott áll az az új, valutáért vett motorház-előmelegítő kemence, és még mindig a régivel dolgozunk. Így vagyunk az újításokkal is."

„Munka után az embernek már nincs kedve valahogy. Ha velünk jönne, amikor hazafelé menet bemegyünk egy pohár sörre, hallaná, amikor azt mondjuk: ó, de jó, hogy leültem. És nehezére esik az embernek felállni."

„Az ember tragédiáját megnéztük vagy 30-an. Bizony volt, aki beverte a szundit. Nem azért, mindha nem érdekelné, egyszerűen ki vannak merülve az emberek."

„Nincs idegem még a gyerekkel sem foglalkozni. Legfeljebb, ha a házifeladatát nézem meg."

„Sokszor elkezdek egy könyvet, de a második oldalnál már leragad a szemem. A tévé? Legtöbbször csak arra jó, hogy még fáradtabban ébredjen az ember. Elalszom még az Angyalnál is."

Voltak, akik időhiányra panaszkodtak:

„A szabad idő nagy része otthoni foglalatosság. Rossz a zár, a kerítés, elromlik a villany, valamelyik cserép beázik, a gyerekek is sok időt elvesznek. Az újságot is el kell olvasni, a tévét megnézni . . . Mikor vehetnék könyvet a kezembe?"

„A feleségem dolgozik, neki is segítenem kell."

„Olvasni mikor szoktam? Nagy ritkán vasárnap este, amikor már elalszik a gyerek meg a feleségem, csöndben kiülök a konyhába . . ."

A civilizációs feltételek között az egyik leglényegesebb itt a lakás. A brigád tagjai közül kettőnek van háromszobás, háromnak kétszobás, kettőnek egyszoba-összkomfortos, hétnek szoba-konyhás, négynek egyszobás lakása. Egy lakik albérletben, egy ágyrajáró. A mellékhelyiségeket nem számítva 76 személynek van 27 szobája. A brigád több mint fele él családi házban, tehát olyan helyen, ahol jóval több a házkörüli teendő, mint a bérházakban. 12 helyen nincs bevezetve a víz, ami szintén kihat a szabad időre. Napi másfél-két órát utaznak a munkába és vissza.

Többen arra hivatkozva nem vásárolnak könyveket, hogy nincs hely a lakásokban. A havi 2200–2300 forintos fizetésből nehéz építkezni, de mégis akadnak, akik vállalkoznak rá. Ennek is vannak káros következményei. Egyikük például – aki háromszobás családi házban él és kocsit is vett – tíz évig dolgozott a munka után még egy műszakot, maszekoknál. A másik, 39 éves, igen jó képességű, energikus motorszerelő 140 ezer forintért vett családi házat. (20 ezerrel még mindig tartozik.) Ezt mondja: „Rengeteget túlóráztam: amíg nem jövünk egyenesbe, csak a feleségem tanulhat. Ő most fog érettségizni."

(Hosszú asztalokra szerelt szalagokon – mint valami lassan tipegő óriásgalambok – „mennek" egyik munkástól a másikig a motorblokkok. Mindegyikük csak egy-egy meghatározott feladatot végez, nagy eltérés nincs a munkafolyamatok között, valamennyi viszonylag könnyen begyakorolható.)

MUNKA, EMBER, KÖZÖSSÉG

Az ipari forradalom hatásáról ma még a „tudomány emberei" is eltérően vélekednek. A leggyakoribb két véglet: a modern technika elembertelenít, alkatrésszé teszi a munkást; a mai termelési, műszaki követelmények önmagukban is rákényszerítenek minden dolgozót a tanulásra, a művelődésre.

Feltételeztem, hogy a vélemények itt is eltérnek majd, a válaszok – tekintve a munkafolyamatok hasonlóságát – mégis megleptek. Íme néhány „ellentét-pár":

„A szalagnál géppé válik az ember, oda se néz, csak csinálja. Az első benyomás az, hogy ide elég a kézügyesség, de ha valami rejtett hibára kell rájönni, azonnal kiderül, mi minden szükséges még ahhoz, hogy az ember megfeleljen."

„Elfelejtettem azt is, amit tanuló koromban tanultam. A fiatalok itt megtanulják, hogyan lehet okosan, ésszerűen dolgozni."

Miért vélekednek ennyire eltérően? A pontos választ nem sikerült megtudnom, legfeljebb néhány okot. Így például a betanított munkások elégedettebbek, mint a szakmunkások, az idősebbek, mint a fiatalok. Sőt hatnak olyan tényezők is, mint az életkörülmények, az idegállapot, fáradtság, temperamentum stb. Néhányan a legképzettebb szakmunkások közül – akiknek a munkája az átlagnál jobban kapcsolódik az egész folyamathoz – szintén az elégedettebbek közé tartoznak. Szerintem különben ez jelzi a megoldás helyes irányát is: kitágítani a műhelyfalakat, a felelősséget, mert aki üzemi, gyári társadalmi szinten gondolkodhat, véleményt mondhat, hasznosíthatja magát – sokkal kevésbé fárad, szürkül bele a mindennapi tevékenységbe, a technikai folyamatba és nem válik „gépalkatrésszé".

MIÉRT TANULNAK?

Senki sem tanul, olvas ok nélkül. Az egyik idős kommunista mondta erről: „A múltban miért tanult a szervezett munkás? Hogy lelkierőt merítsen, hozzá tudjon szólni dolgokhoz, ha lehetősége nyílott . . . Ha volt is munkája, csak azzal fejezhette be a napot: a mai napom lezárult, de a holnap még nincs biztosítva. Egy jó könyv vigasztaló volt számára, erőt adott, meggyőzött, hogy talán lehet ez másként is . . . Amikor összejöttünk a munkásotthonban vagy másutt, arról folyt mindig a vita: hogyan lehetne a gyakorlatban is megvalósítani a könyvekből tanultakat . . . No, és még valami. Nem volt szinte semmi lehetőségünk a nyilvános véleménycserére, tapasztalatszerzésre. A nyilas időkben megtörtént, hogy a bizalmiak titokban, a tetőn mehet-

tek át egyik műhelyből a másikba. Csoda-e, ha kapva-kaptunk mindenen: röplapokon, újságon, könyvön, amiből megtudhattunk valamit a világról?"

De miért tanulnak most? Írásban ilyen válaszokat kaptam: „Aki tanul, rátermettségének megfelelő szerepet kap." „A jelenlegi társadalmi és gazdasági vezetők fizikai dolgozók voltak. A munka melletti tanulással is kivívták a dolgozók elismerését, bizalmát. A vezetésben kikérik a munkások véleményét, a feladatot együtt oldjuk meg. Ahhoz pedig nemcsak nekik kell tanulniuk, tudniuk, de nekünk is."

A szóbeli beszélgetések sem mondtak ennek ellent, de már nem minden vélemény volt ilyen egyértelmű. Például: „Aki tanul, boldogul. Ha jelen esetben nem is, de van olyan hivatal, ahol megbecsülik az okos embert, nemcsak a hosszú nyelvűt." Valaki ezt mondta: „A tudás mellett az sem árt, ha az illető bent van a pártban." Hárman is tiltakoznak. Végül megállapodnak: „Egy párttagtól elvárják, hogy többet tudjon, tájékozottabb legyen."

A fizikai munka társadalmi rangjával viszont határozottan elégedetlenek. Általános véleményt fejez ki ez a mondat: „A munkást valahogy nem becsülik, különösen, ha idősebb. Ezért aztán azt mondjuk a gyermekeinknek: miért lennél te is melós, ha egyszer tanulhatsz?" Mindössze egy akadt, aki határozottan azt mondta, hogy munkást nevel a fiából, ráadásul motorkerékpárgyárit. (Már a nagyapja is ott dolgozott.)

SZOKÁSOK, LEHETŐSÉGEK

Ha kimennek a gyárból, ha vége a műszaknak, hogyan szórakoznak? És mennyire segíti ez a művelődésüket? Erről csak a fiatalabbakkal beszélgettem.

Még egyetemista koromból tudom: értelmiségi, polgári szülők gyakran szerveznek olyan „házibulikat", amelyek a kulturális tájékozódásnak is fontos forrásai, lehetőségei. Táncolnak, gitároznak, magnóznak, de főként beszélgetnek, vitatkoznak a fiatalok ilyenkor. Mit érdemes megnézni a moziban, ki hogyan játszott valamelyik színdarabban, mi a véleményük a legújabb kiállításokról, ki ismeri a legújabb zenei műveket, jó könyvek, érdekes cikkek – és még mi minden kerül szóba. Legtöbbször akadnak az átlagnál műveltebbek, tájékozottabbak, akiktől tanulni lehet.

Az itt dolgozó fiatalok úgyszólván sohasem vesznek részt ilyenféle társas összejöveteleken. Részben a lakáshelyzet, de az eltérő szokások, erkölcsi-társadalmi megítélés miatt is. S ez talán nem is baj, nem hiszem, hogy a jövő a kulturális „házibuliké". A kérdés azonban az: vannak-e olyan klubok, ifjúsági színpadok, öntevékeny művészeti csoportok, közösségek, ahol a fiatalok jól érzik magukat, merev, hivatalos formák nélkül is szórakozhatnak-tanulhatnak egyszerre?

Ott vannak például a művelődési házak, lehetne válaszolni erre a kérdésre. A fiatalokkal folytatott beszélgetések azonban arról győztek meg, hogy – különösen a művelődési házakban, de másutt is – még távolról sem sikerült létrehozni azokat az együttlét-formákat, kereteket, amelyek között a 18–22 évesek is azt érezhetik: maguk között vannak, ők alakítják ki a programot – tehát gazdái, felelősei is ezeknek a „kereteknek". Gyakran éppen a túlzott gyámkodás árt a legtöbbet. Jellemzően fejezte ki ezt a brigád egyik munkása: „Gyakran olyan érzésem van, hogy nagyon is gyerekeknek tartanak bennünket, akik nem tudják megítélni, mi a jó és mi a rossz."

Mi marad? Kocsma, étterem, „zenés szórakozóhely", össztánc, néha egy-egy bál – szóval csupa olyasmi, aminek nem sok köze van a művelődéshez.

Végül egy kérdés, amit – válasz nélkül – csupán továbbítanék: Miért nem szórakoznak a mérnök- és technikus fiatalok a szakmunkásokkal és a betanítottmunkás-fiatalokkal? Mitől az elzárkózás? Akik az 1945 utáni években részt vettek az ifjúsági mozgalomban, emlékezhetnek rá, hogy egyszer már majdnem sikerült lerombolni ezeket a falakat. Vajon nem tanulhatnánk többet az akkori példákból, a saját hagyományainkból?

A BRIGÁD

Most már csak egy feladatom van: bebizonyítani, hogy a Pannonia-brigád – a leírtak ellenére is – megérdemli a szocialista címet, azért is, amit a művelődésért tesz.

Műveltnek lenni – ez ma már sokkal többet jelent, mint ismerni bizonyos adatokat, törvényszerűségeket, elveket. Kifejezi az egész embert; szokásait, viselkedését, viszonyát a társadalomhoz, a munkához, környezetéhez.

Ilyen vonatkozásban mit jelent a Pannonia-brigádhoz tartozni? Ismét csak példa: nemrég német egyetemista fiatalok voltak termelési gyakorlaton a blokkszereldében. A búcsúzáskor látszott rajtuk, hogy nem udvariasságból mondogatják, mennyit tanultak a munkásoktól. A brigád egyik németül tudó tagja nem állhatta meg szó nélkül: „De hiszen a többségünkkel még beszélgetni sem tudtak." A válasz ez volt: „Az önök magatartását szavak nélkül is megértettük." Ugyanerről mondta a brigád vezetője nekem: „Keveset olvasunk, az igaz, és ez baj. De azért itt másképpen is sok mindent megtanulhat az ember."

Négyen a brigád biztatására, segítségével fejezték be a félbehagyott általános iskolát. 45 év körüli munkástól hallottam: „1958-ban beiratkoztam egy zenei iskolába. Úgy osztották be a munkaidőt, hogy ott tudjak lenni az órákon. Öt évig jártam, kitűnő eredménnyel végeztem, ebben a brigád segített, állítom." Egy másik: „Voltunk már közösen színházban, hangversenyen, kiállításon . . . ha én nem vagyok itt, talán soha el nem jutok ezekre a helyekre. Gyakran utaznak külföldre – munkára vagy jutalomból. Mindig elmondják egymásnak: mit láttak, tanultak, tapasztaltak."

A társadalmi munka nem művelődési téma. De az már igen, hogy percek alatt öt brigádtagot tudtak felsorolni, akinek segítettek felépíteni a családi házat, tehát jobb „civilizációs körülményeket" létrehozni. S ami külön vizsgálatot érdemelne: a politikai oktatás, a szociológiai ismeretterjesztés. A többség rendszeresen jár szemináriumokra, munkásakadémiákra, előadásokra.

Nem akarom kisebbíteni a szóvá tett gondokat. Az a véleményem, hogy a brigádban is többet tehetnének az eddiginél. A művelődési vállalásokat például ma még távolról sem tartják számon olyan szigorúan, mint a munkára vonatkozókat. Túlóra, hóvégi hajrá – sok minden van, ami miatt megfeledkeznek róluk időnként. Olykor ellenőrizhetetlen, felhívásokra emlékeztető vállalásokat tesznek, s az egyes tagok műveltségét, érdeklődését sem veszik kellően figyelembe.

Mégis: ha én lennék az az „illetékes", aki dönt a címek odaítéléséről – a Pannónia a szocialista brigádok közé tartozna.

Vita a munkásműveltségről

(1969. ÁPRILIS)

Az Olvasó Munkás Klub 1969 áprilisában, a Csepel Művek Munkásotthonában, vitaestet rendezett a munkásműveltségről. A meghívott íróvendégeken kívül kultúrmunkások, párt-, szakszervezeti és KISZ-aktivisták, szocialista brigádvezetők, brigádtagok, munkások és vezetők vettek részt – összesen mintegy 160-an. Jellemző a vita élénkségére, hogy este 11 óra után az elnöklő Tamási Lajos kénytelen volt megkérni több jelentkezőt, vonja vissza felszólalási kérelmét, vagy később írásban juttassa el véleményét a klub vezetőségéhez.

Miután Tamási Lajos üdvözölte a jelenlevőket, a vendégeket (Veres Pétert, Fekete Gyulát, Molnár Zoltánt, Gerő Jánost, írókat), a következőket mondotta a vita bevezetőjeként:

„Mindannyiunk előtt ismeretes, hogy a közelmúltban, a sajtóban, nagy vita folyt a szocialista kultúra kérdéseiről, gondjairól és ezen belül külön hangsúlyt kapott a munkásműveltség. E vitában nagy szerepe volt Veres Péter írásainak. Úgy gondoltuk, nagyon helyes, sőt szükséges volna, hogy azokról a kérdésekről, amelyek e vita során felmerültek, itt Csepelen, a munkásélet körülményei között, élőszóban is elbeszélgessünk. Így került sor Veres Péter elvtárs és több íróbarátunk meghívására. Nem akarok érdemben a vita előtt a témával foglalkozni, hiszen mint tudják: e vita alapjának Veres Péter ide kapcsolódó írásait, az *Olvasó Munkás* legutóbbi számában megjelent interjúját és Földesi Józsefnek egy szocialista brigád művelődését elemző, ugyancsak az *Olvasó Munkás*ban megjelent riportját tekintjük."

Ezután a vita gyakorlati lebonyolítására tett javaslatot.

(Teljesen részletesen beszámolni itt egy határás vitáról, képtelenség. Csupán arra törekedhettünk, hogy a legfontosabb gondolatokat ismertessük olvasóinkkal. Vállalva, hogy itt a „legfontosabb" – legfeljebb az ismertetők szubjektív véleménye szerint nevezhető annak.)

MOLNÁR FERENC, a Szerszámgépgyár pártbizottságának titkára:

– Veres Péter cikkében, azt hiszem, erről van szó: a munkásosztály kivívta hatalmát, amely első lépés a szocialista társadalmi rend felé, s hogy ennek a munkásosztálynak mit kell tennie, ha már a hatalomra jutott, ahhoz, hogy minden vonatkozásban megfeleljen az egész nemzet érdekeinek. A munkásosztály műveltségének színvonala egyben a hatalom jobb gyakorlásának kérdése is. Számos eredményt értünk már el ebben a vonatkozásban, de még nagyon sok tennivalónk van.

Veres Péter cikkéhez szóló elvtársak általánosságban beszéltek a munkásosztályról. Az az érzésem, nem is ismerik a munkásosztályt. Ezért történhetett, hogy a vitázó elvtársak nem jutottak túl az általános megállapításokon. Gondolom ezért jegyezte meg Veres Péter is, hogy „igen szelíd vita volt ez".

A Csepeli Szerszámgépgyár termelése a háború előttinek mintegy tízszerese. Most 600 millió forint körül van. S a munkáslétszám 800 fővel csökkent 1950–1968 között. A termelési érték megtízszereződött, s ezt nem érhettük volna el a munkások lelkesedése, műveltségi színvonalának emelkedése nélkül.

Ezelőtt kilenc esztendővel, amikor az MU-320-as programvezérlésű marógépet megalkották, amikor a gép forogni kezdett, kitűntek fogyatékosságai is. A fiatal műszakiak úgy belemerültek a munkába, hogy észre sem vették a munkaidő végét, sőt még karácsonykor is bejöttek dolgozni, anélkül, hogy ezt tőlük valaki kérte volna. Úgy voltak, mint Veres Péter: gondolkodni és írni kell! Őket pedig hajtja a műszaki alkotás vágya. Ha a szakmába menekült, kiábrándult emberek lettek volna, nem születtek volna meg a programvezérlésű gépek, az automata célgépsorok, a CER-esztergák, a nagy pontosságú szerszámgépek.

Veres Péter a Népszabadság 1968. november 7-i számában írta: „A munkásosztálynak . . . már nemcsak a társadalom osztályszerkezetét kell megismernie, hanem nemzetünk egész történelmét, s nemcsak a forradalmakét." Egyetértek Veres Péterrel. Marxtól olvastam, aki ezt mondta: „A kapitalizmusról többet tanultam Balzactól, mint az összes közgazdászoktól." Erőmhöz képest én is nagy figyelmet fordítok a

szépirodalom olvasására, és itt mondom el, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának körülményeiről többet tanultam Lengyel József „A Visegrádi utca" című regényéből, mint húsz év alatt ugyanerről a témáról a szemináriumokon. Sok elvtársamnak ajánlottam a könyvet, akik hasonlóan nyilatkoznak róla.

A pártpolitikai munkában jelentőséget tulajdonítunk az olvasottságnak. Azt tartjuk: aki nem jártas az egyetemes és a magyar szépirodalomban, nem ismeri a legfontosabb műveket, teljes értékű pártpolitikai munkás vagy gazdasági vezető nem lehet.

A marxizmus–leninizmus klasszikusait sem tudja megérteni az az ember, aki szűklátókörűen beburkolódzik a szakmájába, és nem lát túl gépe linettáján vagy a logarléceken. A szépirodalomnak felmérhetetlen mozgósító és segítő ereje van a mindennapi munkánkban is.

A KMP 50. évfordulója tiszteletére a nagy pontosságú üzemben brigádvetélkedőt szerveztünk, melynek tapasztalatai bizonyítják: a munkások jól ismerik a magyar kommunisták félévszázados harcát. A vetélkedő főiskolai színvonalon folyt. A felszabadulás 25. évfordulójára üzemi és vállalati szinten szervezzük a vetélkedőket. Javasolom, és kérem Veres Pétert, hallgasson meg egyet közülük. Csodálkozni fog a mai munkásosztály műveltségén. A dolgozók 68 százaléka tanult 1968-ban. Ez évben már 70 százaléka tanul. Arra törekszünk, hogy állandóan növeljük a munkások és a műszakiak marxista–leninista műveltségét, s ezzel párhuzamosan szakmai és általános műveltségük színvonalát. De a legfontosabbnak a marxizmus–leninizmus alapjainak elsajátítását tekintjük. A Csepel Művek könyvtáraiban rendszeres olvasó a gyárunkból 1800 fő. Ez az állományi létszámnak több mint a fele. A Kossuth és az állami könyvkiadók termékeiből a Szerszámgépgyár dolgozói évente, átlagosan 680 fő, mintegy 250–300 ezer forint értékű könyvet vásárolnak. Házi könyvtárral gyárunk valamennyi dolgozója rendelkezik; kétharmadának van tv-készüléke és 70 főre tehető a gépkocsikkal rendelkezők száma. Ebből munkás közel 50 százalék.

Egyetértek Veres Péterrel abban, hogy kevés a munkásosztályról írott mű. Szerintem a sajtóban is kevés a kommunista szépirodalom. Ha a televízió jó kommunista művet sugároz, másnap a pártonkívüli dolgozók zöme is beszél róla, sőt brigádgyűléseken is megvitatják. Dühítenek, felháborítanak bennünket a kispolgári eszméktől burjánzó fércművek. A Magyar Televízió még egy riportban sem számolt be a

Csepel Művekben rendezett kommunista vasárnapokról, vagy az ifjúsági szocialista brigádok emberformáló tevékenységéről.

De annál többet látunk és hallunk a „hosszúhajúakról", hiába akarják őket egyesek megvédeni és összeboronálni az eszmét a hosszú hajjal. A fiatalemberek hosszú haja azt bizonyítja, hogy baj van a gondolatvilágukkal. A gyárban mi másféle ifjakra vagyunk büszkék, de ők nem kapnak tv-nyilvánosságot. A táncdalfesztiválok is csak arra jók, hogy elvegyék a figyelmet az igazi kultúra iránti érdeklődéstől. Egyetértek Veres Péterrel, amikor ezt mondja: „A munkásélet dolgaiból éppúgy igazi irodalom, vers, epika, dráma születhetik, csak író, költő, művész kell hozzá."

SCHUCH JÁNOS szerszámlakatos, könyvtáros:

Kis üzemi könyvtár vezetője vagyok, már tizenegyedik éve, szívesen csinálom, mert az ismeretek tárháza még ma is a könyv.

Sajnos, a kis könyvtárral dicsekedni nincs okom. Mert míg 1964-ben havonta átlag 400 látogató 700 kötetet kölcsönzött, addig 1968-ban havi átlagban 230 látogató jó, ha 400 kötetet kölcsönzött. És akkor még nem volt Piszkos Fredem. Ma pedig sorozatban van. Meg az a sok nyugati szemét, amivel haladó kultúra címén telenyomnak!

Van bő választékú gyermek és ifjúsági polcom – alig mozgatják. Hát nincsenek csillagszemű, tátott szájú kis gyerekek, akik várják a meséket? Hát nem érzik a szülők az egész életre szóló összekovácsoló erőt?

Szocialista címért harcoló meós brigádunk, átérezvén a közös kultúrmunka jelentőségét, no meg az érte járó jó pontocskát, mozilátogatást rendez. És mivel a dolgozó olvassa a napi sajtó kritikáját, hát nem az agyonpocskondiázott, csupa problémás *Fényes szeleket* nézi meg! Hanem a *Veréb is madár* című, igen egyértelmű „szatirikus" művecskét. A napi sajtó is azt írja: Végre láthatunk magyar filmen nyugati stílusú sztriptízt! Mert, ugyebár, kötelességünk az ellenséget nemcsak minden oldaláról, de a fenekéről is jól megismerni. Ha eredményesen akarunk harcolni ellene!

Hévízen üdültem, a kultúros érdeklődők hiányában nem tudta megrendezni a keszthelyi kirándulást. Szomorúan mutat egy nyomtatott körlevelet. A keszthelyi Admirál-bár szíves pártfogását kéri nyugati, tehát abszolút pucér, sztriptíz műsorához.

Keszthely!

Hasznos tudományok fellegvára, Georgikon, Kisfaludy, Batsányi, helikoni ünnepségek, Goldmark emlékei, Dunántúli Múzeum, a Festetics kastély gyönyörű könyvtára . . . és sztriptíz-bár, a kultúra nagyobb dicsőségére . . .

Veres Péter hiányolta, hogy nem írnak a munkásokról. Írt Fejes Endre, a *Jó estét nyár, jó estét szerelem* című könyvében. Csak éppen meglegyintette főszereplőjét a kivagyiság átka, aki szégyellve munkás voltát, a meló helyett inkább a tragédiát választja. Mint ahogy szégyellte az a suszterlegény, aki magát lábtyűművésznek mondta. Vagy az az asztalos legény, aki magát fatechnikusnak írta Hajduszoboszlón az üdülői bejelentőre.

Egy nap sétálgatunk, többen. A gyógyfürdő elé kanyarodik egy nagy fekete kocsi, kiszáll belőle Jánossy Lajos professzor, köszönök, viszonozza. Jó egészséget kívánok, s azzal megyünk tovább. De akik egy hétig észre sem vettek, most gyakran szóba állnak velem. És csodálkozva állapítják meg, hogy munkás létemre, lám, egész „intelligens" vagyok.

Csak kár, hogy nem tudok römizni.

LENDVAY SÁNDOR esztergályos, szocialista brigádvezető:

A munkásosztály hatalma létrehozza az új típusú munkásöntudat feltételeit. Én ezt tulajdonosi öntudatnak nevezem. Véleményem szerint ez dominál, és innen indul ki a szocialista munkásság formálódása. Tehát hasonlítgatni, hogy azelőtt-e vagy ma öntudatosabb a munkásság – eleve lehetetlen. Hasonlóképpen antimarxista nézet az is, amely azt állítja, hogy a felszabadulás utáni nagy kiemelések meggyöngítették a munkásosztályt. Csepelről 4000 embert „emeltek ki" különböző vezető beosztásokba. Ez jó pár évig éreztette hatását. De ne feledkezzünk meg arról, hogy a modern nagyipar legfontosabb terméke az öntudatos munkás! Heterogén masszából formálja, kovácsolja, faragja az öntudatos munkást.

VERES PÉTER („Az én fejem se káptalan" – közbeszólással kérte Tamási Lajostól, hogy válaszolhasson az eddigi felszólalásokra.)

Sorba megyek a fontosabb gondolatokon. Utalok arra, amit a guvernamentális gondolkodásról írtam, és ez egyúttal válasz Molnár elvtársnak a munkásosztály ideológiai és hatalmi helyzetéről szóló megjegyzéseihez. Gondolkodni kell rajta, hogy a munkásosztálynak, az ország minden állampolgárának . . . gondviselőjévé is kell

válni, mégpedig nemcsak abból a szempontból, hogy mindenkinek meglegyen a tisztességes megélhetése, ruhája, lakása – ezek is elég nagy gondok, az elvtársak jól tudják –, de abból a szempontból is, hogy a közérzetük jobb legyen!

Sajnos a *Népszabadság*-beli vitában annak idején egyetlenegy ember (a zalaszentgróti járási titkár) volt, aki egyébként a bizonyára sokakban meglevő gondolatot írta meg, hogy Veres Péter okosan, művelten tulajdonképpen a munkásosztály szerepét vitatta. Gondolom, az ő írását is egy kicsit megrövidítették. Molnár elvtárs is szóvátette, aztán Schuch elvtárs is, hogy milyen a munkáséletről szóló irodalom. Nem elég, hogy kijön ide valaki azzal, hogy tanulmányozom a munkásosztályt, az üzemi életet – nem elég. Az eredeti cikkben, a kéziratban – itt van, de nem veszem elő, gondolom elhiszik nekem – benne volt az is, hogy ha nem is onnan jöttünk, de *oda* kell mennünk. Megismerni, megérteni és megszeretni kell a munkásokat. De ahhoz, hogy hiteles ábrázolatot adjon, nem kell, hogy az ember esztergályos legyen, mert az író az a csodálatos lény, aki belelát akár a szakma belső világába is. Tolsztoj persze megpróbálta; talán a könyv legjobb része az a kaszálási jelenet, amely nem puszta kitaláció volt.

A szocialista világnézet elsajátítása osztályharc nélkül sokkal nehezebb, mint a marxizmus közgazdasági tételeinek megtanulása. A konkrét osztályharc régente (egy „konkrét" seggberúgás magyarán szólva) nagyon sokat segített egy 15–16 éves fiatalnak, ifjúmunkásnak ahhoz, hogy megértse, mi az osztályharc. A fejben talán megfogamzik, elvtársak, de az idegekben és a vérben nem! S nem lesz belőle igazi tartás, amely minden körülmények között jelzi, hogy nekünk, szocialistáknak, adott helyzetben, hogyan kell viselkedni és cselekedni. A munkásosztály hatalmi helyzetéből következik, hogy jó dolog és kell a szakmai műveltség, hiszen sokkal többet tud ma a munkásosztály, mint bármikor a történelem során. De . . .

Halkan mondom, gondolkozzunk rajta: a termelési eredmények *politikai* érdemekként való felhasználása, bár minden párt és minden mozgalom használja, nem meggyőző. Tudják miért? Termelési eredmények kapitalista országokban is vannak, sőt fenomális eredmények vannak! Én, visszaemlékszem, még fiatal ember voltam, és Bethlenék lapjai dicsekedtek a bethleni konszolidációval. Azt mondtam, a velem dolgozó földmunkásoknak, pályamunkásoknak, hogy nézzétek: Európában nemcsak Bethlen stabilizál. Tulajdonképpen minden háború után minden országban megindul újra a fejlődés, a termelés. A miénk még nem is éri el azokét.

Minden világnézetnek saját közgazdasága van. A közgazdaság nem olyan tudomány, mint a matematika, bár a matematikát felhasználja. A régi társadalmi rendszer hierarchikus felépítésében legalul volt a föld nélküli zsellér és az ilyen vándormunkás, a koldusokról és cigányokról nem beszélve. A telkes jobbágy fölötte, afölött a néhány jobbággyal rendelkező kisnemes, azok fölött a már komoly birtokkal rendelkező középnemes, a főnemes és végül a király. Ez a hierarchia évezreden keresztül kialakult feudális és klerikális hierarchia. Az okos uralkodó osztályok ezt tovább vezették istenhez, és isten helytartója a római pápa. A történelmileg kialakult hierarchiát mi átörököltük, és még ma is érvényes. Elvtársak, abból, hogy majdnem senki sem akar nemhogy parasztnak lenni, hanem még munkásnak sem adni a gyermekét – még mindig ez a fajta hierarchia hat. Olyan emberekben is, akik szocialistáknak hiszik magukat. Én könnyen beszélek, mert az én gyermekeim és unokáim túlnyomó többségben fizikai munkások. Budapesten két iskolában, Tatabányán, egy bányavárosban, falun és tanyákon az általános iskola végzőseit megkérdezték, ki mi szeretne lenni. A 370 gyerekből 39 szeretett volna orvos lenni. És a munkásosztály politikai, hatalmi korszakában csak 26 gyerek vállalta volna, hogy szakmunkás lesz! És egyetlenegy gyerek vállalta, hogy tsz-paraszt! Én ezt társadalom-mérgezettségnek nevezem, és ebből még nem gyógyultunk ki.

Egyszóval olyan problémák vannak, elvtársak, amelyekre mi, szocialista forradalmárok, egyáltalán nem gondoltunk. Ezért hangoztattam a guvernamentális gondolkozást. Itt vagyunk egy új korszak közepén, és mindenre gondolnunk kell. A születésszabályozás azt eredményezte, hogy a munkaerők többsége eljött a falvakból. Eljött a fiatal nemzedék, akiknek még gyermekeik lehetnek. Iskolákat kell bezárni, elvtársak, sőt hallottak már róla, hogy a Dunántúlon „fő falukat" kellett létesíteni, ahol még érdemes iskolát fenntartani, s érdemes építeni tanári lakásokat. Új és új feladatok vannak, és nincs tehetséges, fogékony, tehát belevaló ember. A parlamentben legutóbb, talán éppen a csepeli párttitkár, de mindenesetre ipari szakember mondta el azt, hogy már nincs ipari tanuló, megkezdődik a csökkenés és most jön az „abortusz esztendők" gyermekhada, akiket túlnyomó részben közép- és főiskolára akarnak a kedves szülők vinni. Tehát az iparitanuló-utánpótlással is bajok lesznek. Ezt érzem én, Molnár elvtárs, abban, hogy ha a munkásosztály birtokolja a hatalmat – mert birtokolja, mert csak neki van világnézeti célja –, akkor gondot kell fordítania a társadalom életbevágó problémáira.

Tovább kell gondolkodni minden dolgunkon, országban, népben-nemzetben gondolkodni. Nem a műszaki értelmiségről van szó, én arra az intellektuális értelmiségre gondolok, amelyik nem vált szocialistává világnézeti értelemben, nem vált marxistává, a szó tudományos értelmében, és többé-kevésbé nacionalista. Elmennek olyan területre, ahol nem kell politizálni. A politikusok azonban ma már jobban átlátnak az ilyenfajta emberen. De az igazán talpraesett karrierista átejti őket is, mert olyan képességeket mutat, amelyekre a főnöknek az adott helyzetben szüksége van, és úgy véli, hogy ez egy belevaló ember, úgy sem találok ilyet. De tele vagyunk korrupciós és más ilyen ügyekkel. Olvashatják, bár az a gyanúm, hogy nem olvassák úgy és annyit a *Népszabadság*ot, mint én. A televízióban volt az a „fekete-fehér műsor". Én nem néztem, a feleségem mesélte, hogy olyan kérdésekre nem tudtak válaszolni, amelyekről hónapok óta cikkeznek a *Népszabadság*ban, csak nem olvassák.

Schuch János elvtárssal nagyon szeretnék egy véleményen lenni abban, amit a könyvtárról mondott. Nekem nincsenek illúzióim! Ha egy társadalomban az írni, olvasni tudó, tehát iskolás kortól kezdve felnőtt állampolgároknak 10 százaléka olvas könyveket, az már jó eredmény. És ha ennek a 10 százaléknak megint csak 10 százaléka érdeklődik szociológiai, történelmi, tehát közéleti szempontból fontos, jelentős művek iránt, már akkor sincs baj, ha a maga közösségében, brigádjában, a termelőszövetkezetben vagy akárhol, azt amit ő tanult, olvasott, megértette, és át tudja adni a többieknek. Pályamunkás koromban a földműves egyletből, meg ahonnan lehetett, vittem a könyveket, sarokban állt a polcon a könyv. Voltunk a barakkban, ahol laktunk, 15–20-an is, de, elvtársak, egyedül csak én olvastam! Egyesegyedül, a többiek valahogy „eltöltötték" az estét. Én nem azt mondom, hogy ezek silány emberek voltak, szinte mindegyik kitűnő munkás. Volt olyan közöttük, aki tulajdonképpen pályamunkásnak jobb volt, mint én. Pedig én sem voltam rossz munkás. Ha a Hortobágyon dolgoztunk, és a vonatról újságot dobtak ki az ablakból, akkor felvették, és odakiáltottak nekem: „Péter, nézd csak, Argentínában kitört a forradalom!" „Leváltották a köztársaság elnökét. Az anyja istenit a Ferenc Jóskának, mikor csinálnak már nálunk is forradalmat?" Volt tehát osztálytudat, osztálygyűlölet, és nekem meg kellett magyarázni, hogy fiúk, ezt az argentin forradalmat ne vegyük komolyan! Mindig úgy szokott lenni, hogy összeül 10–20 katonatiszt, egy banditaalakulat leváltja az előzőt, amely ugyanilyen banditaalakulat, és ugyanígy jutott hatalomra. Ez nem igazi forradalom! Az lesz az igazi forradalom, amikor majd mi csináljuk!

Abban a közösségben nem veszett kárba, amit én elmondtam az újságokból és könyvekből. Ne legyenek illúzióink! Könyvtárba sok embert be lehet íratni. De aki csak olvasnivalót, kikapcsolódást keres, annak hiába ajánlja az elvtárs akár Tolsztojt, akár Thomas Mannt, Szabó Pált, Tamási Áront, Darvast, Fekete Gyulát – nem ér az semmit. Az egyik dolog a reflexek dolga, a másik az értelemé és az életé. Az a fontos, hogy közösségi érzés alakuljon ki az emberekben.

Mi vezet a szocialista világnézethez? Gondolom a valóságot elemezni tudó szellemi képesség és bátorság. A mi számunkra a hatalom birtokában nincsen olyan probléma, amelynek a gyökeréig ne hatoljunk. A szocializmus a jövendő társadalom, az emberiség útja. Annak idején, amikor én ennek az ügynek ifjú fejjel a megszállottja lettem, írtam is egy tanulmányféleséget a világnézetek fontosságáról, és ez azért nem került forgalomba, mert én már akkor guvernamentális gondolkozású voltam. És azt mondtam: nem érdemes hazudni.

Termelési eredmények tehát kapitalista országokban is vannak. De ez még nem igazolja azt, hogy a kapitalista országokban boldogok is az emberek, hogy elégedettek lehetnének. Én tehát nem azt mondom, hogy nincs igaza Molnár elvtársnak a gyári eredményekről szólva. Én a nyakam teszem rá, hogy a Rákosiék idejében is volt egy csomó konkrét termelési és más egyéb eredmény, ami igaz volt. Tökéletesen igaz volt, és mégis csődbe jutottak. Tovább kell tehát gondolkodni, elvtársak! Minden dolgunkon, a termelésnek nemcsak abban a szektorában, amiben mi vagyunk, hanem mindig az országban, népben-nemzetben kell gondolkodni, sőt érezni is! Mert a kettő nagyon összefügg.

Lendvay elvtársnak kell még valamit szólnom. Micsoda ma az öntudatosság? Természetes, hogy nem ugyanaz, mint amikor a burzsoázia ellen kellett használni, de nem is az, hogy félmillióan tapsoljunk a politikai vezetőknek a felvonuláson. Nem, elvtársak. A szocialista világnézetet ne csak mint társadalomtudományt, hanem mint vérré vált ízlést, magatartást, mint embert alakító komplexitást ismerjük meg. A közösségek államokba és nemzetekbe szerveződtek. Az emberiség ugyan emberiség, de végül is: Kína van, Oroszország van, Magyarország van, Németország van és így tovább. Ez a kollektivitás köti az embert a családjához, a munkaköréhez, falujához, városához, azon kívül köti ahhoz, amiben nyelvileg megértik egymást. És a konzekvencia? Hogy jó szocialista csak az lehet, aki a saját népe, nemzete gazdálkodási, kulturális és mindenféle ügyeit az összes ügyek között a legfontosabb-

nak érzi. Muszáj annak éreznie. Mert nem tudunk jó internacionalisták lenni, ha nem törődünk saját magunk, Magyarország bármiféle problémájával, beleértve a népesedési és egyéb problémákat is.

OROS LÁSZLÓ, a szerszámgépgyári szakszervezeti bizottság munkatársa:

Veres Péter hiányolja cikkeiben a fizikai munka társadalmi megbecsülését. Tökéletesen igaza van. De azért legyünk őszinték: melyikünk szereti a nehezebb munkát? Nem a könnyebb végét szeretnénk a munkának, hanem a könnyebb munkát. A könnyebb munkát a munkás általában – és helyesen – úgy értelmezi, hogy könnyebben dolgozzon! Világos, hogy kőtörőnek nem szívesen megy el az ember, s aki teheti, elmegy esztergályosnak, vagy akinek képessége és tehetsége van, elmegy orvosnak. Lényeg az, hogy minden munkát igyekezzünk korszerűsítéssel, gépesítéssel – a lehetőségen belül – könnyebbé tenni.

BENKE LÁSZLÓ köszörűs:

Az uralkodó kultúra az uralkodó osztály kultúrája. Azt mondják, ma miénk, munkásoké a hatalom. Igen ám, de akkor a kultúrának is mihozzánk kell hasonlítania. Mégis, ha belenézek a kultúrába – nem látom viszont magamat, nem látom a munkást. A kultúrálódni akaró ember, ha nem elég művelt, hamarosan megszokja, hogy a szakemberekre bízza az ítéletét, ő maga pedig válogatás nélkül elfogad mindent, amit neki feltálalnak. Egyszer aztán azon kapja magát, hogy valami hiányérzete van, de nem tudja megnevezni, hogy mi. Így van az ifjúság a beat-zenével. Ugyanakkor a beat-zene utáni őrület valami nagyon fontosat is kifejez; történetesen a kollektív örömök hiányát. Természetesen az a transzállapot pillanatnyilag kielégíti, de ez a pillanat elég hosszúnak bizonyul. Miért nem helyezünk nagyobb súlyt a népművészetre, a népzene-kultúra megismertetésére?

Nekünk szüntelenül tanulnunk kell, hogy a hatalommal okosan tudjunk élni. Adva van egy kör, amely végtelenre tágítható. De ha a munkás megelégszik a kör nagyságával, hogyha bezárkózik szűk, egyéni világába – nincs biztosítva a fejlődés. Ahhoz nyújtsanak segítséget a művészek és az írók, hogy ez soha ne következhessen be. Mi kell ahhoz, hogy a munkások ne csak a munkájukkal szóljanak bele a köz-

ügyekbe? Az egyik oldalról megfelelő tájékoztatás, ami által a munkások felismerik az érdekeiket, a másik oldalról az akarás, a sorsukért való felelősség felismerése. Egyik feltételezi a másikat.

BÁLVÁNYOS HUBA grafikusművész:
A gyárban több helyen rendeztünk kiállítást, magam is, társaim is, és rendeztünk ankétokat is. Kezdem azon, hogy kevesen jöttek el, de akik eljöttek, azokban felcsapott az érdeklődés, és ez végül is eltöltött engem bizonyos melegséggel és valami elszántsággal is. A képzőművészettel kapcsolatosan is az a kérdés: adja-e a munkás számára az élet igazságait, és úgy, ahogy azt ő elvárja, mert várakozása ugyanis itt kulminál. Az élet igazságait várja a művészektől, azon az egyszerű oknál fogva, hogy ő, aki az életet termeli, az életet megismerni is hivatott. Megismerni azért, hogy azt termelve átalakítsa. A feladat az, hogy képes legyen a művész pozicionálisan elfoglalni azt a nézőpontot, amelyből végül is át tudja fogni a világot, és ez a nézőpont elsősorban a munkásosztály nézőpontja legyen! S ha ezt meg tudja tenni, akkor biztosította az alapfeltételét annak, hogy a művészete korszerű művészet.

MATOLA SÁNDOR alapszervezeti KISZ-titkár, Szerszámgépgyár:
Elsősorban arra szeretnék utalni, hogy a munkásfiataloknak kevés olyan kulturális fórumuk van, ahol ők is szerepelhetnek, ahol ők is hallathatják hangjukat. Utalnék csak a televízió *Halló fiúk, halló lányok* műsorára. Én régóta nézem ezt az adást, szerepelnek ott egyetemisták, főiskolások, technikumi hallgatók és más értelmiségiek, munkások csak nagyon ritkán és nagyon kevesen.

A másik dolog. Péter bácsinak aggályai vannak, hogy nagyon sok fiatal tanul. Szerintem el fog jönni az az idő – 10–15 év múlva –, hogy érettségivel fogunk esztergálni. Máris sok olyan szerszámgépet fejlesztünk ki, ahol nagyon nagy szaktudás szükséges ahhoz, hogy azon a gépen dolgozni tudjunk. Minél fejlettebbek leszünk, annál több fiatal fog tanulni.

KOVÁCS ISTVÁN esztergályos:
Tudjuk, hogy Lenin elvtárs milyen egyszerű volt. Úgy élt, mint maga a munkás. De ha némelyik vezető életét összehasonlítom azzal az eszmével, amit hirdet, hát elég sok ellentmondást látok; bár munkások voltak, mégis elfelejtették azt, hogy

honnan jöttek. Esztergályos vagyok, több mint húsz éve. Legalább tíz éve érettségiztem, s elég sokan vagyunk itt érettségivel fzikai munkán, és én ezt egyáltalán nem tartom szégyennek. Se most, se húsz, se ötven év múlva. Sajnos, nagyon sokan vannak olyanok most is, akik beiratkoznak különböző iskolákba, és máris azt igénylik, hogy íróasztalt toljanak eléjük. A bürokrácia nagyon elszaporodott. Ahhoz, hogy én egy vezetőhöz be tudjak menni, néha a különböző titkárnők hadán kell végigverekednem magamat. Ezekkel a dolgokkal valahogy nem értek egyet. Állítom, hogy ebben a társadalomban sokkal több van, mint amit idáig elértünk. Sokkal több is volna és előbbre is tarthatnánk, ha a vezetők még jobban a munkásokhoz fordulnának.

CSERJÉS JÁNOS, a „Csepel" szerkesztője:

Ezen a fórumon szólni kell a *Csepel* irodalmi mellékletéről és a klubról. De először egy naplóbejegyzést idézek: „A csepeli Olvasó Munkás Klub jól sikerült író-olvasó találkozóján olyan sok mindenről beszéltem, és hitem szerint olyan őszintén, hogy ezek után én már ennél nagyobb és fontosabb mondandót nem tudnék itt kitalálni, közhelyeket meg nem akarok ide írni a klubnapló első lapjára. Köszönöm az értő figyelmet, nekem is érdemes volt. Csepel, 1964. június 2-án, Veres Péter."

Azóta közel öt év telt el, és most megint együtt vagyunk, vitázunk a szocialista Műveltségről. A vitához én néhány ténnyel, adattal szeretnék hozzájárulni. Az Olvasó munkás Klub összefogja az irodalom, a művészet, a kulturális kérdések iránt érdeklődő dolgozókat, felkutatja, helyet és lehetőséget biztosít az íráskészséggel rendelkezőknek a sajtóban, népszerűsíti, ismerteti a szocialista, a haladó irodalom és művészet alkotásait. Úgy gondolom, kérkedés nélkül elmondhatjuk, hogy a klub az évek során a szocialista közgondolkodás egyik fórumává vált Csepelen.

A klub tevékenységének irányát és körét is jelzik a következők: vendégünk volt többek között Kassák Lajos, Gergely Sándor, Veres Péter, Lengyel József, Szabó Pál, Féja Géza, Kun Béláné, Várnai Zseni, Lányi Sarolta, Tersánszky Józsi Jenő, Vészi Endre, Fekete Gyula, Kónya Lajos, Sánta Ferenc, Gyárfás Miklós, Hegedűs Géza, Devecseri Gábor, Kulin György, Jánossy Lajos és sokan mások. Meghívtuk a *Nagyvilág* szerkesztőségét és a televízió munkatársaival is érdekes, hasznos vita folyt a tv műsorairól, népművelési szerepéről. Jelentős állomása volt a klub tevékenységének a munka-vita, amelyen részt vett Hegedűs András és Erdei Ferenc is

– az *Élet és Irodalom*ban megjelent vitaindító cikk szerzője –, és részt vettek az *Élet és Irodalom* szerkesztőségének tagjai.

Sokáig lehetne még sorolni a klub és az irodalmi melléklet tevékenységének fontosabb állomásait, beszélhetnénk a klub antológiájáról, amely 1967-ben *Ember és munka* címmel jelent meg a Táncsics Kiadó gondozásában. Értékelhetnénk a könyvpropagandát, a szocialista brigádokkal kialakult kapcsolatokat, az irodalmi műsorokat, esteket, de erre most nincs időnk, és akik itt jelen vannak, legtöbben maguk is részesei e munkának. A vitában már eddig is sok érdekes kérdés merült fel, amit én elmondtam, az gyakorlati adalékul szolgálhat a tovább gondolkodáshoz.

FORGÁCS FERENC esztergályos:

A művelődés összefügg az életkörülményekkel is. Én Erzsébeten születtem, a gyerekem is abba az iskolába jár, amelyikbe én jártam. Sőt, abba az osztályba. Ha egy szülői értekezletre elmegyek, azt látom, hogy az én gyermekem még mindig amellett a széntüzelésű, füstös kályha mellett tanul, amelyik mellett én tanultam! A mi utcánk, ahol járok, mindig olyan, mint amilyen régen volt. Örülök, ha látom, hogy emelkednek az új emeletes házak. De ennek a társadalomnak én is építője vagyok, és én is élvezője szeretnék lenni. És nagyon-nagyon sokan beszélnek a dolgokról így. Nem csupán öntudat kérdése ez. Az emberek élni akarnak, és mindennap akarnak élni; a dolgokat ebből a szemszögből kellene vizsgálni, és a valóságról ilyen formában próbáljanak az írók írni.

OLÁH JÁNOS, a munkásotthon előadója:

Munkáskultúráról, munkásműveltségről beszélünk, de ugyanakkor, ahányan jelen vagyunk, körülbelül annyiféleképpen értelmezzük a munkásosztályt. Mert egyesek szerint munkások a segédmunkások és a szakmunkások. Elhangzott olyan vélemény is, hogy az üzemi technikus már nem munkás, nem a munkásosztály tagja. Ilyen alapon az a perspektíva, hogy ötven év múlva az iparilag fejlett országokban nem lesz munkás, hiszen máris vannak olyan gyárak, ahol a foglalkoztatottak 90 százaléka mérnök és technikus. Tehát ezekben a gyárakban akkor nincs munkásosztály?

Nyilvánvaló, hogy ma az ellentéteket más viszonyok határozzák meg, mint a múltban. Ezek nem a tulajdonviszonyok. A társadalmi munkamegosztás kijelöl az embereknek bizonyos helyet. Kijelöli egyrészt a segédmunkások helyét, akik

nyilvánvalóan hátrányos helyzetben vannak; kijelöli a szakmunkások helyét és kijelöli felfelé, a társadalmi ranglétrán a különböző pozíciókat. Ma elsősorban ez a munkamegosztás az, ami elválasztja az embereket, az egyes rétegeket.

MOLNÁR ZOLTÁN író:
A munkásműveltségről, a munkáskultúráról szóló vitában is abból kellene kiindulnunk, hogy mi nem befejeztük a társadalom átalakítását, hanem elkezdtük. Ezért legfőképpen azt kell számba venni, hogy mi mindent kell még elvégezni; vagyis a tennivalókról vitatkozzunk. A kultúra nyilván akkor jó kultúra, ha segít bennünket abban, hogy elvégezzük ezt a munkát. Az a kultúra nem jó kultúra, amelyik lefegyverez, tehetetlenné tesz, ellangyosít, elposványosít. Az a jó kultúra, amelyik harcosabbá, tevékenyebbé tesz. Jobban élünk, de a világ megváltoztatásának java része még mindig előttünk van, és a kultúrát továbbra is elsősorban úgy kell tekinteni, mint fegyvert!

Szocialista kultúráról beszélek persze, nem általában valamiféle kultúráról. Szocialista kultúráról, amely fegyver a világ, a társadalom megváltoztatásához, hogy az életünk már most ne csak elviselhető, hanem emberibb, értelmesebb és jobb legyen.

LEZSÁK SÁNDOR tanuló:
A mi korosztályunknak, a húszéveseknek is jobban részt kellene vállalnunk az ország dolgaiból. Ehhez állandóan olvasni, tanulni kell. Sokan rajonganak a beat-zenéért, ez nem baj, de arra kell törekednünk, hogy a magyar népzenét is jobban megismerjék a fiatalok. A népi kulturának ma is van jelentősége.

FÁBIÁN LÁSZLÓ, a munkásotthon előadója:
A Jancsó-film körül kialakult vitában, az itt jelenlevő Fekete Gyulának jelentős része volt. De szerintem Fekete Gyula nem esztétikai vitát csinált, és írása nem is a filmről szólt, hanem azt az aggályát vetette föl, mely szerint kissé liberális ez a hatalom. Ha nem erről van szó, akkor mondja meg nekem ezt Fekete Gyula, és nagyon örülnék neki, ha nem erről lenne szó.

Mert a kategória, hogy a hatalom liberális, kitapinthatatlan, ezt pontosabban kellene megfogalmazni. Nagyon fontos volna a munkásműveltség miatt is, hogy

egy olyan felelős kritika alakuljon ki, amely nem dezinformáló szerepet töltene be, hanem tényleg informál. A kritikának az lenne a feladata, hogy tényleg eligazítsa a munkásokat is, hogy kimutassa a valódi értékeket. De úgy egy műnek az értékét kimutatni, ahogy Fekete Gyula tette, szerintem nem lehet.

FEKETE GYULA író:
Többen szóba hozták a *Fényes szelek*et, tehát illik mondanom erről is néhány mondatot. Amikor a filmkritikusok megbeszélték ezt a filmet, elhangzottak olyan kijelentések is, hogy le kell zárni a vitát, mert már utcaseprők, kazánfűtők, gyári raktárosok és a nőgyógyászok kezdték értékelni a filmet. Elnézést kérek, de szerintem ha egy film kikerül a nagyközönség elé, ráadásul olyan propagandával, mint amilyennel ez kikerült, akkor az utcaseprőnek, kazánfűtőnek, nőgyógyásznak is elemi joga az, hogy elmondja róla a véleményét. Engem persze úgy fognak fel, mint volt NÉKOSZ-istát, aki érzelmileg és sértődötten viszonyulok ehhez a filmhez. Megjegyzem, hogy én soha nem voltam NÉKOSZ-ista! De nem erről van itt szó. Hanem arról, hogy kialakulnak bizonyos jelzésrendszerek a művészetben, amellyel számolnia kell minden művésznek. Nem teremthet mindenki teljesen új jelzésrendszereket, illetve az új jelzésrendszereknek is számolniuk kell a nézővel, az olvasóval és a Jancsó-film, szerintem ezzel nem számol. Ebből kiindulva bíráltam én azt, amit kiváltott a film a nézőkből.

SZABÓ ANDRÁSNÉ, a CSM szakszervezeti bizottság titkára, a kultúrosztály vezetője:
A Csepel Művekben folyó kulturális munkához az elvtársak ezzel a vitával sok segítséget adtak, és én megkérem a vendégeinket, hogy jöjjenek hozzánk máskor is, segítsenek nekünk kialakítani azt a szélesebb horizontot, amelyenk alapján tudunk tovább igazítani, javítani munkánkon.

A tröszt politikai, társadalmi vezetése sokat tett az elmúlt években. Öt esztendő alatt 69 millió forintot fordítottunk kultúrára. Például az állami és szakmai oktatásra tízmilliót; korszerű oktatási intézményt hoztunk létre, ahol jó feltételeket biztosítottunk a tanuláshoz. Ez az épület tízmillió forintba került, és hadd mondjam meg, fájt Péter bácsinak az a megjegyzése, amikor azt mondta: hát ez palota, palota, de

a lényeg azért a tartalom. Mi ezt a palotát nagyon becsüljük, mert megdolgoztunk érte, és még fogunk is dolgozni azért, hogy itt valóban sugározzon a szocialista kultúra.

*

Az érdekes vita teljesebb kivonatának közlése, sajnos, technikai hiba folytán lehetetlen a számunkra: a magnószalag egy része – az is, amelyen Veres Péter második felszólalása volt rögzítve – használhatatlannak bizonyult. *(A szerk.)*

Bathó Vendel • Móricz Zsigmond rigói

Akkoriban, az 1930-as évek elején, a Csokonai Könyvterjesztő Vállalat kifutója voltam, és nagy hátizsákban, kerékpáron hordtam a könyveket. S úgy megpakolva, hogy a nyári rekkenő időben csaknem belegebedtem, izzadtam, mint a ló; télen meg dideregtem.

Főnököm, Wéber József, egyik napon arra kért, hogy menjek el József Attila író úrhoz, a Korong utca 6-ba, és hozzak el egy verseskönyvet. A könyv címére már nem emlékszem.

– Úgyis a szomszédban lakik ez az író – mondta Wéber, mikor elindultam.

Napfényben ragyogott a kis zuglói emeletes ház, s amint becsöngettem az I. emelet 6 számú lakásba, vékony, magas, feketebajuszos fiatalember nyitott ajtót.

– Jónapot kívánok, író úr – köszöntem, mert látásból már ismertem József Attilát.

– Jónapot!

– A Csokonai könyvterjesztőtől jöttem egy könyvért.

– Pénzt is hozott?

– Igen.

– Akkor jókor jött – mosolyodott el. Mert szegényember volt egész életében, legalábbis én ilyennek ismertem.

Amikor már menni készültem, azt kérdezte:

– Van még útja magának, fiatalember?

– Már befejeztem a mai napra a munkámat.

– Látásból ismerem magát – mondta József Attila –, gyakran látom itt kora reggel piros dresszben kerekezni a Korong utcában, igaz?

– Igaz – mondtam –, jól látta az író úr.

– Aztán megtenne nekem egy szívességet, ha megkérném?

– Meg én.

– El kellene mennie Móricz Zsigmond úrhoz, Leányfalura. Megfizetném a fáradságát. Egy levelet kellene csak átadnia – és mosolygott rábeszélően, barátságosan.

– Elmegyek szívesen, ma van időm. Egy órai kerekezés oda, egy órai vissza, ha közben nem kapok defektet – mondtam. – Mert az is előfordulhat.

– Akkor megírom a levelet, két perc az egész – fordult befelé József Attila.

Szép délután volt, és én vágtában hajtottam a két pedált, szinte suhogtak a küllők a sima országúton, Óbudán keresztül, Leányfalu felé.

Mikor Móricz Zsigmondékhoz értem, látom, hogy Zsiga bácsi az udvari diófa árnyékában üldögél, s egy tányérból frissen szedett cseresznyét szemezget.

Illendően köszönök.

– Adjon isten, fiatalember – fogadta. – Mi jót hozott?

– Egy levelet hoztam József Attila írótól.

– Na, mit akar tőlem az a szegíny gyerek?

Átadom a levelet, fölbontja, és hamar átfutja a néhány sort. Látom, hogy mondana is valamit, meg nem is. A levelet a zsebébe gyűri.

– Pízt kér tőlem. Hiszen nekem sincs – dohogott. – Egyik szegény a másiktól kér.

Én közben a kertben nézelődtem, hogy milyen szép tisztaság és rend van. A fákon feketerigók zajongtak.

Zsiga bácsi locsoláshoz készülődött, én meg indulni akartam.

– Csak nem akar már elmenni? – kérdezte.

– De igen, mert esteledik – feleltem –, későn érek haza.

– Maradjon csak, fiatalember, majd reggel elindul. Inkább segítsen nekem megöntözni a kertet.

Így aztán ott is maradtam.

Reggel jókor ébredtem, de Móricz Zsigmond már kint üldögélt a kertben.

– Ilyen korán ébred az író úr? – kérdeztem.

– A madarakat hallgatom, fiam. Nincsen a világon szebb a feketerigó beszédinél.

Hát szépen is szóltak, az igaz.

Hamarosan elindultam.

Egyébként Móricz Zsigmond öt pengőt küldött József Attila író úrnak.

A tudomány újabb területeket hódít el az ismeretlentől

BESZÉLGETÉS JÁNOSSY LAJOS AKADÉMIKUSSAL

1968. május 31-én az Olvasó Munkás Klub vendége volt Jánossy Lajos. A központi könyvtár zsúfolásig megtelt, propaganda sem kellett, hogy eljöjjenek az érdeklődők. Híre, neve vonzó azok számára is, akik csak közvetve találkoznak a tudomány problémáival. De lehet-e nem találkozni? A XX. század második felének legizgalmasabb aspektusa, hogy a tudomány termelőerővé válik, s mélyebben hatol mindennapi életünkbe, mint a történelem folyamán bármikor. „Benne vagyunk" a tudományos-technikai forradalomban, annak energiát őrlő, ideget feszítő, szellemi beidegződéseket, tunyaságot romboló, kozmikus távlatokat nyitó, s olykor – az egyes emberben éppúgy, mint a társadalomban – félelmet is kiváltó következményeivel együtt. S aki a „palackból kiengedett szellem" ura, parancsolója, megfékezője: a tudós, az anyagi világ törvényeinek kutatója, ismerője, felfedezője, alkalmazója – egyben a társadalom életének központi alakja.

Mit kérdezzünk, hogyan kérdezzük? – annyi mindenre szeretnénk választ kapni. S megértjük-e? *Relativitáselmélet és fizikai valóság* című könyvében írja: „. . . a fizikai tények világosan megérthetők a szokásos gondolkodás módszereivel, és nincs szükség arra, hogy a mesék világába kiránduljunk, ha igyekszünk a jelenségeket a fizikai valóság alapján megérinteni".

Mégsem izgalom nélkül megyünk fel a lépcsőn. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen vár bennünket, ahol ő az atomfizikai tanszék vezetője. Tudós, nevelő, közéleti ember, a tudomány népszerűsítője. Marxista gondolkodó.

Fiatalos, energikus, közvetlen. Világosan, lényegretörően fogalmaz. Igyekszünk mindent pontosan feljegyezni.

Első kérdésünk a Központi Fizikai Kutatóintézet és a Csepel Művek kapcsolatára vonatkozik.

– 1967-ben kötött szerződést a Csepeli Fémmű és a KFKI szilárdtestfizikai laboratóriuma. Vállaltuk lágymágneses anyagok és nagytisztaságú ötvözetek vizsgálatát. A feladat elvégzéséhez új berendezéseket is építettünk. A kutatási szerződés számunkra is, a gyár számára is hasznos. Intézetünkben olyan vizsgálatokat végzünk a fémmű részére, amelyek ott nem végezhetők el, ugyanakkor e vizsgálatok szorosan kapcsolódnak alapkutatásainkhoz. Ha a tudományos kutatás és a termelési gyakorlat nincs összhangban, ez lassítja a fejlődést mindkét területen.

A közvéleményt – így olvasóinkat is – közelebbről érdekli az épülő magyar atomerőmű. Kérjük, mondjon erről néhány szót.

– Magyarország 1966 decemberében együttműködési szerződést kötött a Szovjetunióval atomerőmű létesítésére. A megállapodás értelmében – szovjet tervek alapján, szovjet szakemberek közreműködésével – Pakstól délre, a Duna jobb partján épül fel a magyar atomerőmű, 880 MW összteljesítménnyel. Jelenleg a szovjet szakemberek a kiviteli terveken dolgoznak, ezek lehetővé teszik az erőmű bővítését, és így teljesítménye 2000 MW-ra emelhető. Az építkezés a közeljövőben elkezdődik, és az első 440 MW-os blokk üzembe helyezése 1975-ben várható. A magyar ipar különböző segédberendezéseket, gépeket, anyagokat gyárt az erőműhöz. Természetesen magát a reaktort az óriási, 125 atmoszféra nyomású tartályaival, a hasadóanyagot és a főberendezéseket a Szovjetuniótól kapjuk.

– A paksi atomerőmű nyomottvizes típusú, amely világviszonylatban is a legjobban bevált. Hűtő és lassító közege könnyűvíz. Fűtőeleme – zikoniumcsövekbe helyezett 90 ezer darab UO_2 pasztilla – 80 tonna súlyú. A magyar atomerőmű a Szovjetunióban 1962-ben üzembe helyezett „voronyezsi" erőmű harmadik, továbbfejlesztett változata. Ha figyelembe vesszük, hogy az I-es számú voronyezsi erőmű összteljesítménye 392 MW volt, lemérhetjük az óriási fejlődést, amelyet a Szovjetunió az atomerőművek fejlesztésében elért. Az utóbbi hat-hét év eredményei lehetővé tették, hogy az atomerőművek ma már a villamosenergia egységárak tekintetében is felvegyék a versenyt a klasszikus erőművekkel.

– Alig 15 év telt el azóta, hogy a szovjetunióbeli Obnyinszkban 1954-ben – a világon elsőként – üzembe helyeztek egy 5 MW teljesítményű kis atomerőművet, s napjainkra nálunk is megkezdhettük az atomenergia békés felhasználásának előkészületeit.

Önt sokan úgy tekintik, mint aki vitatja Einstein relativitáselméletét, vagy ennek bizonyos értelmezését. Mi az igazság?

– Tényleg vitatom. Álláspontomat kifejtettem *Relativitáselmélet és fizikai valóság* című könyvemben. Einstein elmélete megalkotása idején óriási szenzációt keltett. A körülötte kialakult „hitviták" azonban nem az elmélet tudományos tartalmára vonatkoztak, hanem a hozzá kapcsolódó filozófiai konstrukcióra. A relativitáselmélet napjainkban ismét az érdeklődés középpontjába került. És mert sokat beszélnek róla – de kevesen értik a lényegét –, a szokásos fogalmi meghatározások segítségével

megkíséreltem az elmélet fizikai tartalmának világosabb kifejtését. Elkészült egy monográfiám is Einsteinről, amely már a kiadónál van. Amit én tettem a relativitáselmélettel, az olyasmi, mint amit Marx tett Hegellel: a fejéről a talpára állítottam.

A már említett könyvében népszerűen beszél elvont tudományos, elméleti, fizikai és filozófiai kérdésekről. E problémák egyáltalán megközelíthetők a nagyközönség számára?

– Határozottan az a véleményem, hogy megközelíthetők, megérthetők. Könyvemben nem azt igyekeztem bizonyítani, hogy a relativitáselmélet nem érthető, hanem azt, hogy érthető. A tudomány nem engedheti meg magának a ködösítést, a misztifikációt. A legbonyolultabb tudományos elméletek is közérthetően, világosan kifejthetők, és ahol a nagyközönség nem tudja megközelíteni ezeket, ott nem a közönséggel van baj, hanem a tudománnyal.

A publikációiban, megnyilatkozásaiban többször érintette a tudomány és a társadalom kapcsolatát. Tudósokat és egyszerű embereket egyaránt foglalkoztatnak a tudományos-technikai forradalom kérdései. Mi várható e téren századunk utolsó harmadában?

– A technika az utolsó évtizedekben rohamosan fejlődött. Ez a fejlődés nyilvánvalóan nem érte el a csúcsát, és további – előreláthatóan gyorsuló és növekvő – eredmények következnek. Ez nem vitatható bizonyosság, de hogy mi lesz három évtized múltán, az „ezredfordulón", arra nehéz lenne a tényleges valóságot csak meg is közelítő választ adni. Tapasztalataink arra mutatnak, hogy a technikai fejlődés a legtöbb esetben a várttól eltérő eredményeket produkál.

A tudománynak vagy a technikának melyik területére, milyen konkrét eredményekre gondol?

– Az egyik legizgalmasabb kérdés: sikerül-e a harmadik évezred küszöbéig megoldani az eddig csak bombákban felhasznált fúziós energia békés célú alkalmazását, vagy a gyakorlatban és széles körben hasznosítható módszereket kidolgozni a torium hasadási energiájának felhasználására. A technika fejlődésének ezek a remélt eredményei – vagy közülük akárcsak egy is – óriási, ma még nem ismert és várhatóan réndkívül olcsó energiaforrásokat szabadítanának fel, az emberiség számára.

– Milyen technikai újítások lesznek és mikorra váltják valóra ezeket az – elméletileg már mindenképpen megalapozott – elképzeléseket, még nem tudjuk. Egy dolgra azonban állandóan figyelmeztetnünk kell: sokakban él a tévhit, hogy a jövőben majd korlátlan mennyiségben rendelkezésre álló és olcsó energia az emberiség problémáinak döntő többségét megoldja. De ez nem így van! Az energia nem minden. Az ipari költségeknek az energiafogyasztás csak kisebb része, és ha ezt jelentősen csökkentenénk is, csak annyit érhetnénk el vele, hogy a rendelkezésre álló munkaerő kisebb hányadát kellene fűtőanyagok előállítására használni. Ennek kihatása azonban lényegileg azonos lenne bármely más, a munka hatásfokát növelő felfedezéssel.

Hajtun Klára: Jánossy Lajos

– Az olcsó vagy akár ingyenenergia még nem jelenti a földi paradicsomot, noha nagy segítség az árubőség megteremtésére, és ebből a szempontból kedvező a társadalom számára. De hangsúlyoznám: az emberi jólét, a boldogság, boldogulás nem csupán és nem mindenekelőtt a technikai feltételek függvénye. Ahol kevesek kisajátítják milliók munkáját, ott a társadalom bajait nem szüntetik meg a mégoly kimagasló tudományos, műszaki eredmények sem. Az emberiség jövőjét a politikai és társadalmi fejlődés határozza meg, a tudományos és technikai forradalom korában is.

– Jó példa erre az Egyesült Államok. Tudvalevő, hogy ott az egy főre eső fogyasztás jelentősen meghaladja bármely más ország fogyasztását, mégis az emberek milliói sokat szenvednek a megoldatlan politikai és társadalmi problémák miatt. A vietnami háború rettegéssel tölti el az egyszerű amerikaiakat, a faji megkülönböztetés elkeseredést, félelmet, erkölcsi és politikai zűrzavart szül. De ezeken túl is: a hihetetlenül kiélezett kapitalista konkurrencia egzisztenciális bizonytalanságot teremt. A létért való küzdelem mindenkit érint, s a harc egyaránt folyik a már meg-

szerzett pozíciók megtartásáért és újak elfoglalásáért. A társadalom többsége kétkedve tekint a jövő felé.

Sok mindent olvashatunk, hallhatunk mostanában a jövőkutatásról. Ezek szerint a futurológia segítségével megtudhatjuk, hogy milyen lesz a világ 2000-ben.

– Én keveset várok a futurológiától, bár kétségtelenül izgalmas kérdés, hogy milyen lesz a jövő. A fejlődés sokkal összetettebb, bonyolultabb, mint hogy vállalkozhatnánk a világ képének felrajzolására, a 2000. évig. Ez primitív extrapoláció. Már a kiinduló pont is vitatható: az adott helyzetet abszolútnak veszik. Az ilyen alapon levont következtetések igen bizonytalanok.

Szavaiból úgy tűnik, fontosabbnak ítéli az emberiség mai gondjainak megoldását.

– Igen. Sokszor már közhelynek hat, de az emberi társadalom sorsdöntő kérdése napjainkban az, hogy miként tudjuk elhárítani a háború veszélyét, esetleg a teljes megsemmisülést. Amíg ez a veszély nem szűnik meg, az alkotó energiát, a termelés igen nagy részét vonja el a mindennapi élethez múlhatatlanul szükséges javak létrehozásától. Nem ismeretlenek azok a milliárdos nagyságrendű számok, amelyek önmagukban is mutatják, hogy például a gazdaságilag fejletlen országok embertelen nyomorát szinte egycsapásra meg lehetne szüntetni a fegyverkezésre fordított kiadásoknak csak részbeni csökkentésével is. Mindezen túl azonban az emberiségnek viszonylagos anyagi jólétben élő része sem élhet mindaddig nyugodtan, amíg a háború veszélye fenyeget.

– Reméljük, és talán nem is túlzott optimizmus, hogy a 2000. évig megvalósul az emberiségnek a nyugodt alkotó élethez fűződő álma, és a technikai eredmények a békés építést, a társadalmi haladást szolgálják az egész világon.

A közvéleményt foglalkoztatják az úgynevezett gyorsuló idő problémái. Valójában kevesen értik, hogy miről is van szó.

– Ez a témakör az utóbbi időben sokat szerepel a rádióban, a televízióban és különböző publikációkban. Divatossá vált arról beszélni, hogy az idő „gyorsul". Nem új dolog, hogy különböző filozófiai és népszerű munkák foglalkoznak az időnek mindenféle fantasztikus tulajdonságával. Egyes regények szereplői akadálytalanul utazgatnak a múltba és jövőbe. Ez természetesen mese. Az időnek semmiféle fan-

Az Olvasó Munkás Klub közönsége

tasztikus tulajdonsága nincs, nem gyorsul és nem lassul. Az idő egy irányba folyik és számmal kimutatható ritmusa nincs. Az idő haladása tisztán kvalitatív folyamat: az események egymásután történnek. Ugyanakkor az eseménysorozatok üteme lehet lassuló vagy gyorsuló. Ezt csak a folyamatok összehasonlítása révén állapíthatjuk meg, az egyikhez vagy a másikhoz képest. Ez az összehasonlítás azonban semmit nem mond az idő „üteméről".

Mivel magyarázható, hogy a „gyorsuló idő" kifejezés ilyen divatos és széles körben használt fogalom lett?

– Mindenkivel előfordult már, ha egy érdekes, izgalmas könyvet olvasott, színdarabot vagy filmet látott, úgy érezte: szinte „elrepült" az idő. Más alkalommal – például unalmas értekezleten, vagy még inkább a fogorvosi székben – a pillanatok is óráknak tűnnek. Ezek természetesen szubjektív benyomások és komolytalan lenne feltételezni, hogy *az idővel* „történt valami". A gyorsuló idő divatosságához az is hozzájárul, hogy szívesen misztifikálnak különben rendkívül egyszerűen megmagyarázható dolgokat. Vagy: másképp érthetetlen érveléseket, kiforratlan filozófiai elképzeléseket a modern fizikával akarnak „megalapozni". Persze sem a modern, sem a régi fizika nem ad választ. az ilyen „filozófiai" kérdésekre. Egyes fizikusok – közöttük a legnagyobbak is – hajlamosak konkrét eredményeiket divatos filozófiai köntösbe öltöztetni, és ezzel a nem megengedhető módszerrel a helyes fizikai meglátásokból a helytelen filozófiai nézetek igazolására következtetni.

Laikus szemmel a „gyorsuló idő" fogalma a történelemhez, az emberi társadalom mozgásához, fejlődéséhez is kapcsolódik. Tény, hogy a mai modern korban néhány év alatt (azt is mondhatjuk, hónap, nap, óra alatt stb.) sokkal több, hatalmasabb és csodálatosabb esemény történik, dolog játszódik le, mint a történelem előző szakaszaiban évtizedek, évszázadok, vagy évezredek alatt.

– Ez így van, de ennek semmi köze a „gyorsuló" időhöz. A természeti vagy társadalmi folyamatok gyorsulása vagy lassulása nem befolyásolja az idő múlását. Nem az idő gyorsul, hanem a folyamatok gyorsulnak, a társadalmi fejlődés gyorsul. Az emberiség fejlődése rendkívül lassú volt a történelemelőtti időkben vagy a kőkorszakban. És tény, hogy a fejlődés egyre gyorsuló üteművé vált. Napjainkban rengeteg és csodálatos esemény játszódik le, szinte az élet minden területén. Apáink, nagyapáink ma értetlenül állnának modern korunk sok-sok valóban fantasztikus „csodája" előtt.

Van-e tudományos bizonyíték arra, hogy egy, a fénysebességet megközelítő gyorsasággal száguldó űrhajóban meghosszabbodna az ember élete?

– Először is szögezzük le: a kérdésnek semmi köze az idő gyorsulásához vagy lassulásához. Ugyanakkor vannak olyan jelenségek, amelyek bizonyos folyamatok lelassulását egyértelműen bizonyítják. Például a kozmikus sugárzásban megfigyelt részecskék, az úgynevezett (mű) mezonok belső mozgásának lassulása közvetlenül

észlelhető. E kérdésekről részletesebben a már említett, valamint a Gondolat Kiadónál régebben megjelent *Kozmikus sugárzás* című könyvemben írtam. A kísérletek alapján feltételezhető, hogy egy valóban nagy sebességgel haladó űrhajóban lelassulna az emberek légzése, szívdobogása, valamint az idegreakció is. Ha ez valójában így van, az űrhajósok fiziológiailag lassabban öregednének. Ha egy hosszú űrutazás végén az űrhajó visszatérne a Földre, az emberek életfunkciói is visszatérnének eredeti ütemükhöz. A visszatértek életfunkcióinak előbb említett lelassulása folytán feltételezhető, hogy kevesebbet öregedtek, mint a Földön maradt társaik. Szeretném aláhúzni, hogy az utazás alatt nem az idő folyamatában volt eltérés.

– Összefoglalva ezt a témát: a különböző tények elemzéséből csakis arra a következtetésre juthatunk, hogy gyorsuló vagy lassuló időről – bármily érdekesen hangzik is – *nem beszélhetünk*. Ha beszélünk, visszaélünk a grammatika által adott lehetőségekkel, mivel az emberi nyelvnek van egy olyan szerencsétlen sajátossága, hogy lehetséges grammatikailag rendben levő mondatokat szerkeszteni anélkül, hogy értelmük lenne.

Mi várható az űrkutatás terén? Az itt születő eredmények mennyiben befolyásolhatják a tudományágak fejlődését? Kihatással lehet-e az űrkutatás az emberiség sorsának alakulására?

– Aki újságot olvas, tájékozódhat az űrkutatás eredményeiről. Ezek kétségtelenül figyelemre méltók. Mégis az a véleményem, hogy az űrkutatás jelentőségét túlértékelik. Nem hiszem, hogy a Holdról vagy más égitestekről kifizetődő lenne különböző nyersanyagokat hozni a földre. Másrészt: nem hiszem, hogy az emberiség más bolygóra költözne. E kérdéseket illetően én pesszimista vagyok.

A társadalom, a tudomány fejlődésének gyors üteme nemcsak a tudósokat, hanem az írókat, művészeket is foglalkoztatja. Népszerűségnek örvendenek a tudományos-fantasztikus regények, publikációk. Mindenki szeretne a „jövőbe" látni. Mi a véleménye a tudományos-fantasztikus irodalomról?

– Inkább káros, mint hasznos.

Ez sommás vélemény. Indokolná álláspontját?

– Ne értsen félre, én is szeretem az irodalmat. A jó irodalmat. A tudományos-fantasztikus regényeknek ugyanis semmi közük a tudományhoz. Ha jók, akkor az irodalomhoz van közük. Manapság szinte elárasztják a közönséget különböző „tudományos"-fantasztikus történetekkel, regényekkel. Ezek között, sajnos, nagyon kevés az időtálló. Hasonlóan az irodalom más területeihez.

Hogy vélekedik Verne-ről?

– Szeretem a műveit, éppen a napokban olvastam el ismét nagyszerű regényét: *Utazás a Holdra.* Most is nagyon élveztem. De ilyen kevés van. A mai fantasztikus regények nagyrésze is csak kerettörténet, és lényegük a társadalomkritika. Amelyekben még ez sincs, azok tényleg üresek, semmitmondók.

És mi a káros a tudományos-fantasztikus irodalomban?

– Az, hogy elvonja a figyelmet az igazi természettudományos gondolkodástól. Úgy teszünk, mintha adnánk valamit, közben ártunk. Elhanyagoljuk a természettudományos oktatást. Ehhez nem fantasztikus regény kell. Az emberek ma már értenek a technikához, a technika fejlődése együtt jár a gondolkodás fejlődésével. De ha még gyorsabban akarunk előre haladni, még többet kell áldoznunk a természettudományos gondolkodás fejlesztésére. A TIT különböző tanfolyamai, iskolái sokat tesznek ezért, de a szükséglethez mérve ez mégis kevés. Én tehát nem vagyok a jó fantasztikus irodalom ellen, de azt is látom, hogy mik a feladataink a tudomány népszerűsítése, a természettudományos gondolkodás fejlesztése terén.

A tudományos ismeretek óriási bővülése, felhalmozódása játszódik le napjainkban. Az egyszerű emberek, akik napi munkájukkal vannak elfoglalva, nehezen tudják követni az újabb és újabb eredményeket. Az iskolai oktatás is nehezen igazodik az újabb követelményekhez. Hogy látja ön a túlterhelés problémáját?

– A társadalom, a tudomány, a technika rohamos fejlődése magával hozza az ismeretek felhalmozódását. A tudomány újabb és újabb területeket hódít el az ismeretlentől. Az ember, mint fiziológiai lény, alkalmas az új ismeretek befogadására, elsajátítására. A probléma tehát nem erről az oldalról vetődik fel. A kérdés az, hogyan tudjuk megszervezni az oktatást, az ismeretek átadását, még pontosabban: a társadalmi környezetet. Kétségtelen, hogy sok még a tennivaló, hogy ne jelentkezzen

túlterhelésszerűen a temérdek új tudnivaló. A lényeg, hogy az ember képes – és mindig képes is lesz – az új ismeretek befogadására.

Milyen helyet foglal el a magyar tudomány a világ tudományos életében?

– A tudósok munkája tekintélyt biztosít a magyar tudománynak. Világjelenség, hogy a kutatások mind komplexebbé válnak, az egyes ember szerepe csökken. Bizonyos területeken világszínvonalon állunk. Ilyen például a szilárdtestfizika. De azt sem szabad elfelejtenünk, hogy kis ország vagyunk, és ez meghatározza lehetőségeinket. Túlozni nem szabad.

– A felszabadulás óta különösen sokat fejlődött a magyar tudomány, sikeresen szolgálja a szocialista építést. Széles körű nemzetközi kapcsolataink vannak. A tudományos munka jelentőségét, egyben elismerését bizonyítja, hogy a párt Központi Bizottsága nem régen foglalkozott a tudomány szerepével és feladataival a tudományos-technikai forradalom körülményei között. A kialakított tudománypolitikai irányelvek s megtett intézkedések a hazai tudomány újabb fellendülését segítik elő.

A tudós szerepe óriási mértékben megnőtt a modern világban, s ezzel együtt politikai felelőssége is. Létezhet-e politikamentes tudomány? Hogy értelmezi a tudós társadalmi felelősségét?

– Erről már nyilatkoztam egy újságírónak s nem azt írta le, amit mondtam. Nem lehet vitatni: nagyon nagy a tudós társadalmi felelőssége, ugyanakkor nem az ő feladata a társadalom politikai kérdéseinek megoldása. Nem létezik politikamentes tudomány, és olyan sincs, hogy valaki csak tudós. De azt is látni kell: nem bűnük a tudósoknak, hogy van atombomba. Az atomenergia önmagában nem jó és nem rossz. Az a bűn, ha helytelen, emberellenes célokra használják.

– A tudomány állandóan és gyorsuló ütemben fejlődik, amint a társadalom is. Nem lehet nem kutatni a természet törvényeit, nem lehet megállítani a fejlődést. A tudósnak el kell végeznie a munkáját, úgy mint bárki másnak; és nincs olyan felelőssége, hogy mit talál fel. Persze vannak extrém esetek is.

– Olyan korban élünk, amikor az emberiség előtt óriási perspektívák nyíltak. De a jövő beláthatatlan, veszélyekkel terhes. A tudós nem állhat félre, nem zárkózhat be saját „külön világába", és nem hunyhat szemet. A tudománynak a haladást, az emberhez méltóbb világot kell szolgálnia.

(1969. júl. 25.) CSERJÉS JÁNOS

Oláh János versei

SZÜLŐFÖLDEM

Milyen távol van már az idő,
amelyből dalt fakasztok!

Milyen távol van már az idő,
amikor először megérintettem
a két falu templomtornya között
kifeszült bűvös húrokat,
s azóta folyton árad a dal,
és megtölti szülőföldem
kiáltó völgyeit!

Milyen mély folyóba kerültem!

Milyen mély a keserű illatok áradata,
mely ideleng
a cigánykóróval benőtt rétek felöl!

MINDENT ELMONDANI

Mindent el kéne mondanom,
és mégis hallgatok,
utánam néma beismerés,
mit el nem hagyhatok.

Lámpák, lépcsők sora emel,
az utca régi még,
új hűs dereng a fák mögött,
mélytiszta kék.

Izlelhetetlen italát
a semmit nem tudók
rémülete önti
belém, s én hallgatok.

Mindent el kéne mondanom,
és semmit nem tudok.
A minden és a semmi közt
járom sötét utam.

Az esőáztatta éjszaka
kései közt, az idő
roncsain, az álom dobszava
alatt . . .

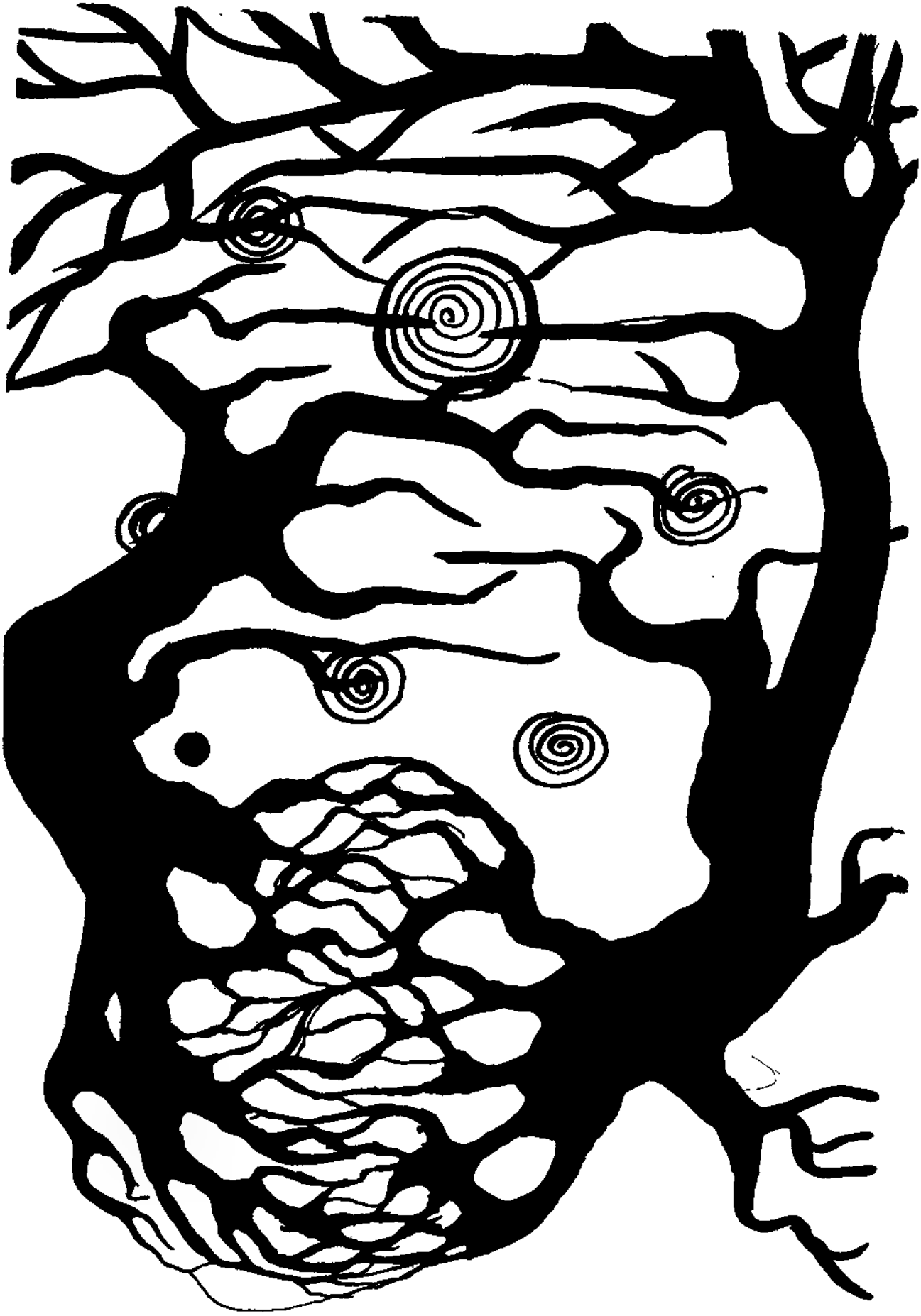

Szalay Edit: Gyökerek

PROMÉTEUSZ

Az éj gyűrött zseb.
Kutasd!
A szál gyufát,
a föllobbanthatót,
tán fölleled
sötét ráncaiban.

Legyen érdemes
szót gyujtani
az örökös beszédben!
Nem a holtakért,
értünk,
akik járunk,
beszélünk
megvilágítatlan.

ELÉRHETETLEN FÖLD

Itt lakom a barnasisakos dombok oldalán,
mint egy ezüstbalta, olyan fehér a házam.

Kint esik az eső: az ágak között
meg-megbotlik, csontjai lehullanak a földre.

Én a szobámban ülök egy háromlábú széken,
körülöttem szerszámok porosodnak.

Gondolataimban, mint egy mély folyóban
lesüllyednek az emlékezés roncsai.

Ismertem egy kovácsot, sokszor jártam nála,
én is vertem a vöröslő patkót.

Tudtam, milyen engedetlen a vas.
Néha kiültünk a küszöbre

térdünknek támasztva fáradt karjainkat,
és beszélgettünk.

Nem volt a szívünkben semmi,
ami kioltotta volna

az évszakok roppant illatát,
míg verőfényes őszi napokon

a domboldal száraz füvei közül
néztük a robogó fellegeket.

HÁROM ÉGTÁJ

Megélénkül a libapázsit,
zöld utak nyílnak, zöld nyarak,
az eperfák alatt
zöld hold világít.
Gyerekkorom havasát járom
ujra a zöld-zöld fák alatt:
rőt rókák, kék lovak
élnek e tájon,
és szénsötét lucerna zöldje

rejti – hűs éjjel a napot –
el napfény-alakod,
magot gyümölcse.

Kapa elnehezült kezemben,
este van itt azóta már,
méh, ló hazatalál
a füstös estben.
S bár őrzi még egy két virágom,
e rabló nyár, gyűrt szirmain
darázs-kalandjaim,
én eldobálom.
Aludjunk békén gizzel-gazzal,
bennem is elcsöndesedett,
mintha elégedett
volnék magammal.

Csak te, gyökerek járhatatlan
szépsége, örök otthona,
te ne hagyj el soha
volt igazamban,
sebtépte arcú rög-szerelmem,
pusztító béke, menedék,
ki sose vagy elég
a szerelemben
ringasd el hófehér parázson
fáradt karom, fáradt fejem
égőn és szüntelen,
akár az álom!

Társadalmi háttér nélkül nincs szocialista irodalom

INTERJÚ DARVAS JÓZSEFFEL

1912 február 10-én született Orosházán. Apja béres volt, elesett az első világháborúban. Nagy nélkülözések között elvégzi a tanítóképzőt, állást azonban nem kap. Pestre jön, azzal az elhatározással, hogy író lesz. Kassák Lajos, József Attila és Illyés Gyula hatására először szabadverseket ír, majd 1934-től kezdve sorba jelennek meg prózai munkái: regények, szociográfiák, drámák.

1941-től állandó aktív résztvevője a politikai életnek; a Nemzeti Parasztpárt alelnöke, országgyűlési képviselő; 1947-től 1956-ig építésügyi, közoktatásügyi, majd népművelésügyi miniszter. 1951—1953 között és 1959 óta ismét a Magyar Írók Szövetségének elnöke. A felszabadulás után is folytatja írói munkásságát (*Város az ingoványon*, regény, 1945: *Szakadék*, film, 1956: *Kormos ég*, dráma, 1959: *Részeg eső*, regény, 1963, s legutóbb *A térképen nem található* című dráma). Kétszeres Kossuth-díjas.

Először verset írt, miért és hogyan lett prózaíró?

— Tényleg versekkel kezdtem, diák koromban. 18 éves voltam akkor, ötödéves tanítóképzős. Minden fiatal ír verset, van aki végleg abbahagyja, van aki még egyszer megpróbálja. Én az utóbbiak közé tartozom. Először diáklapokban jelentek meg az írásaim. 1934-ben Illyés Gyula a Nyugatban egy csokrot közölt ismeretlen költőktől. Tőlem is szerepelt egy vers. Kísérleteztem, próbálkoztam, de hamar rájöttem, hogy ezeknél sokkal jobbat is írnak. Ez nem az én műfajom. Még diák voltam, amikor ki akartam adni egy verskötetet, amolyan Sturm und drang-os címe volt: *Új bibliát írok*. Fegyelmi lett belőle, ki akartak csapni az iskolából. Még a kultuszminiszter is foglalkozott az üggyel. Végül nem csaptak ki, esküt kellett tennem a tanári kar előtt, hogy „sem kötött, sem kötetlen formában" ilyen lázító dolgokat nem írok.

1932-ben megkaptam az oklevelet, de tanító sohasem lettem. Nem lettem hát „esküszegő". Hasonló végzettséggel különben ezrével voltak akkor állás nélkül. Akkor már az feszült bennem, hogy mindenképpen íróvá leszek. Harminchárom elején Pestre jöttem, mindjárt bekerültem egy kommunista diákszervezkedésbe, amiért perbe is fogtak. Itt volt többek között József Attila is. 1933-ban írtam meg első regényemet *Fekete kenyér* címmel. Ettől számítom írói pályámat. Még ez előtt is kísérleteztem prózával, de azok a kéziratok elvesztek.

Hány műve jelent meg eddig?

— Nem tudom megmondani. Sok művet írtam, de nem számoltam össze. Ha jól utána gondolok, 20 körül van az önálló kötetek száma: szociográfiák, regények, színdarabok, film-forgatókönyvek, tanulmányok, cikkek, riportok. Most gyűjtöm össze írásaimat, a Szépirodalmi Könyvkiadó már megkezdte kiadásukat életműsorozatban.

Visszatekintve munkásságára, eddigi alkotásaira, életművére, elégedett-e önmagával?

— Tulajdonképpen kevés az, amit megírtam. Rendkívül nagy elégedetlenség él bennem. Tizenhárom évet le kell számítani írói munkásságomból. 1945-től 1958-ig szinte semmit nem írtam, csak vezércikket, referátumot, népgyűlési szónoklatot és beszámolót. Érdekességként elmondom, amit eddig soha senkinek nem árultam el: 1952 táján egy termelőszövetkezetről regényt kezdtem írni. Én hittem az akkori politikában, ez kiderül írásaimból is. Két-három fejezetet megírtam a regényből, és elakadt a tollam. Ez a *realizmus* győzelme volt. Amikor leültem az íróasztalhoz, a realista írói mivoltom nem engedte, hogy meghamisítsam a valóságot. Ezt nem öndicséretként, inkább az irodalmi alkotás titkaként mondom el. A regényt nem tudtam folytatni. A politikus pálya nem alkalmas az írói elmélyüléshez, sem időt, sem nyugalmat nem ad. S más is a politikus és az író szemléletmódja — a közös felelősségen belül.

Melyik műve áll legközelebb Önhöz?

— Erre nehéz válaszolni: vagy ezért, vagy azért mindegyik közel áll. Korai regényeim közül talán a legelsőket szeretem: a *Fekete kenyér* és a *Vízkereszttől-szilveszterig*. A *Fekete kenyér*ben van dokumentatív nyerseség. Ez megvan a *Vízkeresztől-szilveszterig*ben is, de ezt már átfogja a líraiság. Talán ezzel több. A kritikusok mondják: legjobb műveimre az jellemző, hogy ötvöződik bennük a líraiság, és egyfajta realista

dokumentatív elem. A másik, amit szeretek, a szociográfiák közül, az *Egy paraszt család története*. Ezt 1939-ben írtam. Közelebb lépve utolsó dolgaimhoz: a *Részeg eső*. Talán ez a legigényesebb vállalkozás az egész írói oeuveremet nézve. Bár még adós vagyok a második résszel. Most akarok úgy komolyan hozzáfogni. De elégedetlen vagyok az első kötet sok részével is. Ezeket átdolgozom. Például van benne egy melodramatikus rész, amely 1956-ról szól. Ezt feltétlenül át kell írni.

Ma mit érzek magamhoz legközelebb? Úgy van az, hogy az ember a legutólsó művét érzi legkedvesebbnek. Így vagyok én *A térképen nem található* című drámámmal.

Talán valami új törekvés jelentkezik ebben? Darvas József eddig nem ismert arca?

— Úgy érzem, írói megújulásról van szó, valamiféle belső metamorfózisról. Bár 57 éves korban nehéz ilyesmiről beszélni, de az igazi írót mégis az örök nyugtalanság és tevékenység, a folyton újat keresés vágya jellemzi.

Hajtun Klára: Darvas József

Az irodalmi közvélemény egyrészt a népi írók között tartja számon, másrészt pedig nem oda sorolja. Mi erről a véleménye?

— Az igazság az, hogy az irodalomtörténészek is zavarban vannak velem. Hol a népi írók közé sorolnak, hol nem. Hol a népi írók baloldalához, hol a szocialista irodalom két világháború közti vonulatához. Nem is tudom, hogy egyáltalán van-e értelme az ilyen skatulyázásnak? Összetett kérdés ez: ki állíthatja ma már, hogy Veres Péter csak népi író? Szerintem szocialista forradalmár. Azt azért aláhúzom, hogy

a népi írók mozgalma az egyik legprogresszívebb vonulat volt a két világháború között. Én húszéves koromban marxista lettem, azon a színvonalon, ahogy akkor meg lehetett ismerkedni a marxizmussal. Kommunistaként kerültem a népi írók mozgalmába.

Még egyszer mondanám, összetett kérdés ez. Hová soroljuk Illyés Gyulát? De Sinkát vagy Erdélyit is felhozhatom. Igaz, hogy Sinka és Erdélyi egy időben a jobboldalhoz sodródott, de ez csak életüknek egy szakasza. Ha teljes költői munkásságukat vizsgálom, egészen más képet kapok.

Mikor és hogyan került közvetlen kapcsolatba a kommunista mozgalommal?

— 1932-ben. Később a Gondolat folyóirat egyik szerkesztője lettem, itt jelentek meg a legfontosabb cikkeim. A Gondolat a párt féllegális kiadványa volt, és a népfrontpolitika szellemében szerkesztődött. Itt jelent meg a *Legnagyobb magyar falu* című szociográfiám, és írtam kritikákat is, s más egyéb cikkeket az akkori falusi életről. A lapot később betiltották, Vértes Györgyöt, a főszerkesztőt letartóztatták, és így az én munkám itt megszűnt.

De politikai tevékenysége nem szűnt meg, tudjuk, hogy a Márciusi Frontban is aktív szerepet töltött be.

— Igen, így volt. A Szabad Szót szerkesztettem, s ezt elméletileg a kommunista párt is segítette. Itt dolgozott többek között Fehér Lajos, Mód Aladár és Donáth Ferenc is. A magyar progresszió a Márciusi Frontban mutatkozott meg a legkomplexebben.

Mindig közéleti ember volt. Hogy tudta összeegyeztetni ilyen irányú tevékenységét írói törekvéseivel? Segítette ez vagy gátolta az alkotásban?

— Egész életem, minden munkám bizonyítja: a közéleti jelenlét számomra alapvető dolog. Így lettem író, soha nem volt más alternatíva számomra. Jót tett-e ez vagy sem? Erről nem érdemes vitatkozmi. Az biztos: a kettőt nem könnyű összeegyeztetni, rengeteg konfliktussal jár. Egyik: egyszerűen az időhiány, az energia problémája; velem is így történt sok éven keresztül. Másik: de nem csak ilyen konfliktusok vannak, a közéleti ember — pláne a gyakorló politikus — kénytelen állandóan számolni a napi taktika, a szükséges kompromisszumok és a népi politika tényeivel. Az irodalom mindent elbír, de ezt nem! Amikor utaltam a félbemaradt regényemre, ilyen feloldatlan konfliktus munkálkodott a tudatom mélyén.

— 1956 után az aktív politikai ténykedésem megszűnt. A közéleti persze nem.

Innen adódik, hogy azóta újra írok. Az előbb említett konfliktusom enyhült, de azért sok vonatkozásban most is érzi az ember a belső küzdelmet, hogy az írói szolgálat — ez a szó sokat jelent, Veres Péter is használja, én is szívesen használom — és az írói szuverenitás, hol, hogyan tudja megkapni, megteremteni a dialektikus egységet. Vitatott darabom *(A térképen nem található.* — A szerk.) mélyén is ez húzódik meg. Többen azt vetették szememre, hogy a politikus és író ellentétét konstruáltam meg. Pedig hát ha valami, akkor az ilyesmi messze áll tőlem.

Ön részt vett a szovjet írók kongresszusán. A Nagyvilágban erről nyilatkozott, és megfogalmazta, hogy lezárult a mozgalmi irodalom korszaka.

— Érdemben kell beszélni erről. Hadd tegyem fel én a kérdést: mit jelent ma a közéleti irodalom? Azt hiszem, sokkal szélesebben kellene felfogni ezt, mint ahogy ma tesszük. Amikor beszéltem a szovjet írók kongresszusán, azt mondtam, hogy a mozgalmi irodalom ma már folytathatatlan. A nagy robbanások, a kataklizmák ideje lejárt. Az egyéni élet, az egyén elhelyezkedése a társadalomban, a boldogság-keresés szüntelen vágya, a tudat, a lélek szférája sokkal jobban előtérbe került, mint a közvetlen, nyílt társadalmi kérdések.

Ezek szerint a fiatalok elfordulása a közélettől, a politikától természetes folyamat?

— Semmiképpen. Az, hogy ők jobban az egyén, a szubjektum felé fordulnak, ezt az érdeklődést nem tudnám elválasztani a közélettől. Augusztusban Lillafüreden a legfiatalabb írók tartottak konferenciát. Még számomra is a reveláció erejével hatott: láttam, mennyire érdekli őket a közélet. Csak áttettebb ábrázolást keresnek, új kifejezési formát. Ezzel nem bagatellizálni akarok; sok fiatal és nem fiatal író — csalódottságból, hitetlenségből, lelkesedés híján, nehéz ezt megmondani — perifériára szorul, szorítja önmagát. Én ezzel úgy vagyok: nem az én kenyerem, nem ezt a fajta irodalmat szeretem. Ám ha tud esztétikai és humánus értékeket teremteni, belefér az irodalmunkba. De ez nem lehet a fő vonulat. Egyáltalán nem protokolláris megfontolásból mondom, hanem így hiszem: irodalompolitikánk jó, ezt mutatják a gyakorlati eredmények. Sokszínű írói egyéniségek bontakoznak ki, önálló hang és útkeresés tanúi vagyunk, és ez a jó. Alkalmazzuk azt a jelszót, hogy *támogatunk, eltűrünk, tiltunk.* A gyakorlatban viszont és sok problémát érzek a szocialista irodalom támogatásában. Még nem találtuk meg ennek jó formáit.

Benjamin László a Népszabadság egyik nem régi számában cikket írt a szocialista irodalomról. Ebben a következőket mondja. „A szocialista irodalom defenzívába szorult . . .", „. . . helyzete most lényegesen rosszabb, vonzása gyengébb, mint húsz évvel ezelőtt." Mi erről a véleménye?

— Lényegében Benjamin László is az előző gondolatot feszegeti. Ez a közéleti, szocialista vonulata irodalmunknak Illyéstől Ladányiig (már ami a költőket illeti) eléggé széthullott, atomizált. Sokszor a kritikától sem kap megfelelő támogatást. Itt hozzáteszem: nem valami dédelgetésre gondolok. Van olyan érzésem: még mélyebben van a kutya eltemetve; a szocialista irodalomnak nincs meg a társadalmi hátvédje a közösségben. Durván fogalmazva: az utóbbi időben polarizálódik a mi közönségünk, és ez sokszor visszhangtalanságot okoz. Kialakul egy szűk intellektuális-sznobisztikus réteg, amelynek nem a közérdekű mondanivaló kell, hanem csupán *a divat*. A másik oldalon a giccs, a ponyva, a félponyva, a bestseller hatása érvényesül. S nem nő eléggé az az olvasóközönség, amely hátteret ad a szocialista irodalomnak.

— Légüres térben nem tud fejlődni az irodalom. Egy író írhat, az asztalának, de egy egész irodalmi irányzat nem tud nőni, ha nem kapja meg a megfelelő talajt. Lehet, hogy Benjamin végletesen fogalmazott, de amit mondott, annak a lényege igaz. Az író összetett egyéniség, hallatlanul érzékeny műszer. Ha a közönség részéről nincs ösztönzés, ha nem jelentkezik tömegigény, ez mérhetetlenül befolyásolja alkotói intenzitását, bátorságát.

Ön a kezdeményezője — mint az Írószövetség elnöke — az Olvasó Népért mozgalomnak. Mi a célja? Hogyan látja ebben a munkások szerepét?

— Ül ez a kérdés. Az előbbi gondolatsort folytatom: az Olvasó Népért mozgalom célja az lenne, hogy a szocialista irodalom tömegbázisát szélesítse, tehát nem a *több*, hanem a *mit* áll előtérben.

— Vita folyik arról, hogy válságban van a népművelés. Felteszik a kérdést, mit tegyünk? Szerintem egész népművelésünk gerincévé kellene tenni az ilyenforma nevelést. Az egész Olvasó Népért mozgalmat elsősorban a munkásság irányában szeretnénk szélesíteni. Vannak erről nem túl biztató felmérések. Engem külön is izgat ez. A régi olvasómozgalmakkal szemben az összes faktort szeretnénk megmozgatni. De azt is tudjuk, hogy legelőször az iskolákban dől el: olvasó lesz-e valaki vagy sem. Igenám, de akkor a munkásosztállyal mi lesz? Az irodalom oktatása, meg-

szerettetése az ipari tanintézetekben a legmostohább. Ezen az egész helyzeten nem könnyű változtatni: óraszám, pedagógushiány, módszer, könyvtár kérdése – sorolhatnám ezt tovább is – de nem utolsósorban a gyerekek kérdése is. Másik: a szakközépiskolákból jön a szakmunkás. A humán gimnáziumokkal szemben (itt nemcsak az irodalomra gondolok) ezek háttérbe szorulnak. Tenni kellene, segíteni. Itt már vannak jó kezdeményezések, mint például a csepeli.

– A két világháború között – a politikai korlátokon belül – centrális feladat volt a munkásmozgalomban a kulturális nevelő munka. A munkásság java fellelte az önművelés igényét. A felszabadulás után létszámban irtózatosan megnőtt a munkásosztály, ugyanakkor a különféle beáramló rétegek felhígították. De éppen ezért lenne szükség a szocialista irodalom befogadására. Itt vannak például a szocialista brigádok: tapasztalatom az, hogy kulturális vállalásaik a legformálisabbak, kevés a kulturálódás-igényük. Pedig ezek a közösségek, a leginkább megközelíthetők.

Tudomásunk szerint az Írószövetség kezdeményezésére „Magyarország felfedezése" címmel új könyvsorozat jelenik meg felszabadulásunk 25. évfordulója alkalmából. Mi a sorozat célja? Kik írják az egyes köteteket?

– Irodalmi szociográfiáról, erről a sajátosan magyar műfajról van szó, amely sehol nem vált ennyire szerves részévé az irodalomnak, mint Magyarországon. A szociográfiák a két világháború között a paraszti élet keserű valóságát tárták fel. A felszabadulás után sokáig arról folyt a vita, hogy van-e létjogusultsága továbbra is a szociográfiának? Sokan azon a véleményen voltak, hogy folytathatatlan. Vita ide, vita oda: amint kiderült, a fiatal nemzedék köréből egyre többen írtak szociográfiai ihletésű műveket, amelyek izgalmasabbak voltak, nagyobb visszhangot váltottak ki, mint a regények. Például Mocsár Gábor, Csoóri Sándor, Végh Antal, hogy csak néhány nevet említsek.

– A *Magyarország felfedezése* ugyanaz a cím, mint a harmincas évek szociográfiai sorozatáé. Ha más társadalmi körülmények között is, és más módon, van a mi világunkban is felfedezni való. Ezt a címet tehát vállaljuk. A sorozatot rendkívül jelentősnek tartom a társadalom önismerete szempontjából; másfelől viszont születhetnek önálló alkotások, írói remekek is, mint például a *Puszták népe* volt. Továbbá: vérfelfrissítést, vérátömlesztést is hozhat az irodalomba, éppen a direkt társadalmi érdeklődéssel.

A sorozat tematikája? Milyen művek készültek el eddig? Mikor jelennek meg?

— Három kötet teljesen kész, egy már nyomdában van. Mocsár Gábor kötete, az *Égő arany*. Ez a földgáz- és olajmunkásokról szól; Végh Antal Szabolcs-Szatmár megyéről ír; Varga Domonkos a magyar erdő és erdőgazdálkodás világát dolgozza fel; Erdei Ferenc az urbanizáció problémáit vizsgálja Szeged, Makó környékén; Moldova György Komlóról ír. De sorolhatnám tovább. Minden fontosabb tájegység szerepel a sorozatban. A feldolgozás azonban nemcsak horizontális (területi), hanem vertikális jellegű is: például Sükösd Mihály az ifjúságról, Vekerdi László a tudományról, Barabás Tibor a közlekedésről ír. Ezek megint csak kiragadott példák.

A tematikából ítélve a sorozat nem nélkülözi majd az izgalmakat, a vitákat sem. Volt-e már erre példa?

— Probléma volt, van és lesz elég. Ezt Végh Antal Penészlekről szóló írása is mutatta. Egy-egy írás olykor húsbavágó kérdéseket is boncol, sokfajta érzékenységgel, konfliktussal számolhatunk.

Terveznek-e szociográfiát nagyüzemről?

— Indulásnál szerepelt több ilyen. Galgóczy Erzsébet a Győri Vagongyárról akart írni, de nem tudott vele megbirkózni. Kertész Ákos az Ikarus munkás kollektívájának életét akarja feldolgozni, remélem meg is lesz. Még egy érdekesség: László-Bencsik egy szállító brigád tagjaiként egy mikroegység életét, problémáit mutatják be. Molnár Géza Pesterzsébetről, erről a jellegzetes munkásvárosról ír, Gáll István Tatabányáról, a bányászokról.

Ismereteink szerint az Írószövetség erőfeszítéseket tesz, hogy a szomszédos országok magyar irodalmát hazánkban is megismerjék. Hogy ítéli meg ön a határon túli magyar irodalom szerepét?

— Ez a kérdés hozzátartozik a marxista módon értett nemzeti politikához. A határon túli magyar irodalmat minden szempontból a nemzeti irodalom részének tekintem. Többet kell tenni azért, hogy a mi közösségünk megismerhesse és viszont is. Ebben nagy szerepe van a kritikai közvéleménynek, a rádiónak, a televíziónak, a sajtónak. Ma még nincs körülöttük eléggé széles érdeklődés, ezért csak kis példányszámban tudjuk átvenni a határokon túli magyar írók műveit.

Végül: az Írószövetség és a saját munkájáról, terveiről.

— A jövő év zsúfoltnak ígérkezik. Májusban lesz az európai költők második találkozója. Témája: a költészet a második világháború után. Május második felében

megrendezzük az Írószövetség közgyűlését, olyasfajta konferencia jelleggel, hogy felmérjük a 25 év magyar irodalmának fejlődését. Ezenkívül mindaz, amiről már eddig is beszéltem, és a szövetség szokásos, mindennapi munkája.

— Egyéni terveimről? Mit mondjak még? A *Részeg esőt* már említettem, *A térképen nem található* című drámából filmet írok. Ezek a legközelebbi terveim.

(1969. dec. 23.)

CSERJÉS JÁNOS—PROHÁSZKA LÁSZLÓ

Tartalom

Bevezető (Tamási Lajos) 7
Tiszteletadás Kassák Lajosnak (Csongrádi János) 9
Kassák Lajos: Naplórészletek 1962-ből .. 16
Kassák Lajos: Levél Méliusz Józsefnek .. 21
Nagy Dezső: Verset vegyenek! 23
Benke László versei 26
Piros barackfa 26
Úgy vagyok én már 28
A Sárnak hetedik kapujában 28
Olyan halkan 28
Séta a Váci utcában 29
Számvetés, ismét 29
A csönd is szót emel 30
Virágok forradalma 32
Jó utat 32
Az igazság kimondása. Beszélgetés Lengyel József íróval (Cserjés János — Földesi József)..... 34
G. Molnár Ferenc: Éjszakai műszak — elbeszélés 40
Szentpéteri Zsigmond versei 46
Éjszakai őrségen 46
Mint Föld után a Hold 46
Én messziről jövök 48
Bencze Klára: Munkaviszonya megszűnt — elbeszélés 49
Az élő Kun Béla. Beszélgetés Gál Irénnel, Kun Béla özvegyével (Cserjés János — Földesi József)..... 59
Mérnök és munkás (Kun Béla, Varga Jenő és Hevesi Gyula felszólalásai) 66
Hidas Antal: A tengernél — vers 69
Cserjés János versei és írásai 70
Nádsíppal, nádihegedűvel 70
Kosár és méz 70
Mint nyomjelző halmokat 71
Kentaur 71
A kocsma előtt szekér áll 72
Pályaudvar 73
Átváltozások 74
Ikrek hava — elbeszélés 74
Szerencsétlen Ábris — elbeszélés ... 78
Czippán György versei 83
Születésnapomra 83
Szobánk négy fala 84
Esti ima 84
Andrási Ida: Kései telefon — elbeszélés 86
Az osztály nevében a dolgairól. Beszélgetés

Benjámin Lászlóval (Cserjés János — Földesi József) 93
Benjámin László: Vérző zászlók alatt — vers 99
Schuch János: Életképek — karcolatok .. 102
Diósi Pál versei 108
Húszévesek 108
Hóesés 109
Szabadon az éjszakában 109
Fodré Sándor—Szentpéteri Zsigmond—Meiszner Tamásné: Világos ablakok mögött — riport 110
Prohászka László versei 122
Harminckét évesen 122
Valami arra kényszerít 124
Kinek sok a cimborája 125
Az út, amin eddig mentem 125
A versek titkai. Interjú Palotai Erzsivel (Hajtun József — Németh Edit)..... 126
Ifj. Szabad József: Durung — elbeszélés 132
Pap Sándor versei 136
Apám 136
Szeretném hinni 136
Hétköznapok 137
Megméretett 137
Teremts nékem ember 138
Emlékmű, névtelen hősöknek. Beszélgetés Féja Gézával (Cserjés János — Földesi József) 139
Féja Géza: Tarlóvirág — elbeszélés 145
Budai Kulcsár János versei 150
Ha velem jön 150
Magány 150
Míg kaput tártok 150
Zajlás 153
Anyám halálára 154
Kövessi Erzsébet: A magányosok klubja — riport 157
A fehér bálna. Beszélgetés Tersánszky Józsi Jenővel (Cserjés János — Földesi József) 169
Tersánszky J. Jenő: A húsvéti öltöny — karcolat 175
Illyés Gyula: Óda a törvényhozóhoz — vers 179
Fodré Sándor versei 183
Nyugtalanság 183
Legyőzöm a reménytelenséget 184
Szemek segítenek 184
Szemes Zsuzsa: A lány meg a ló — kisregény 185
Magunk volnánk a gazda. Interjú Veres Péterrel (Cserjés János—Földesi József) 215
Földesi József: Aki tanul, boldogul? — riport 225
Vita a munkásműveltségről (1969. április) 233
Bathó Vendel: Móricz Zsigmond rigói — karcolat 249
A tudomány újabb területeket hódít el az ismeretlentől. Beszélgetés Jánossy Lajos akadémikussal (Cserjés János) 251
Oláh János versei 262
Szülőföldem 262
Mindent elmondani 262
Prométeusz 264
Elérhetetlen föld 264
Három égtáj 265
Társadalmi háttér nélkül nincs szociális irodalom. Interjú Darvas Józseffel (Cserjés János — Prohászka László) 267

AZ OLVASÓ MUNKÁS KLUB SZERZŐI

ANDRÁS IDA újságíró, a Képes Újság munkatársa.

BATHÓ VENDEL szerszámlakatos, a Csepeli Csőgyár munkása.

BENCZE KLÁRA újságíró, a Csepel Újság munkatársa.

BENKE LÁSZLÓ köszörűs, a Csepel Szerszámgépgyár munkása.

BUDAI KULCSÁR JÁNOS technikus.

CZIPPÁN GYÖRGY újságíró, a Csepel Újság munkatársa.

CSERJÉS JÁNOS (CZIRFUSZ JÁNOS) a Csepel Újság szerkesztője.

CSONGRÁDI JÁNOS a Magyar Rendőr munkatársa.

DIÓSI PÁL népművelő, a Radnóti Miklós Művelődési Ház munkatársa.

FODRÉ SÁNDOR köszörűs, nyugdíjas.

FÖLDESI JÓZSEF, az Ifjúsági Magazin főszerkesztő helyettese.

G. MOLNÁR FERENC a Csepeli Szerszámgépgyár párttitkára.

HAJTUN JÓZSEF újságíró, sakkmester.

KÖVESSI ERZSÉBET népművelő, a Fővárosi Művelődési Ház munkatársa.

MEISZNER TAMÁSNÉ könyvtáros.

NAGY DEZSŐ, a Pannónia Külkereskedelmi Vállalat előadója.

NÉMETH EDIT népművelő, a Csepel Művek Munkásotthona előadója.

OLÁH JÁNOS népművelő, a Csepel Művek Munkásotthona előadója.

PAPP SÁNDOR öntő.

PROHÁSZKA LÁSZLÓ újságíró, a Csepel Újság munkatársa.

SCHUCH JÁNOS szerszámlakatos, a Csepeli Szerszámgépgyár munkása.

SZABAD JÓZSEF lakatos.

SZEMES ZSUZSA, a Csepeli Erőmű munkása.

SZENTPÉTERI ZSIGMOND öntő, a Csepeli Fémmű munkása.

TN 1572—0—7000

KIADJA A VAS- ÉS FÉMIPARI DOLGOZÓK SZAKSZERVEZETE
CSEPEL VAS- ÉS FÉMMŰVEK TRÖSZTBIZOTTSÁGA
FELELŐS KIADÓ: SZABÓ ANDRÁSNÉ
A KIADÓI MUNKÁT A TÁNCSICS KÖNYVKIADÓ VÉGEZTE
MŰSZAKI VEZETŐ: FARAGÓ IMRE
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: SÁNDOR DÉNES
A VÉDŐBORÍTÓ PÁZDÁN ZSUZSA MUNKÁJA
MEGJELENT 3170 PÉLDÁNYBAN, 19,6 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN
MSZ 5601—59, BUDAPEST, 1970

69.3804 ATHENAEUM NYOMDA, BUDAPEST
ÍVES MAGASNYOMÁS
FELELŐS VEZETŐ: SOPRONI BÉLA IGAZGATÓ

Napóra – Horváth Ilona alkotása

Egy munkásközösség élete, eszmélkedése, önmaga művelésének igénye és tehetsége tükröződik ebben az izgalmas és ma különösen időszerű gyűjteményben.

Alig van életünknek olyan kérdése és gondja, mely valamilyen formában itt hangot ne kapna, meg ne szólalna, ha csupán a vizsgálódás vagy az útkeresés szintjén is, s itt-ott akár vitathatóan is, de mindig a szocialista kultúra eleven vonzáskörében.

Az antológia gerincét azok az interjúk, a Csepel Művek Olvasó Munkás Klubjában folytatott beszélgetések, vitaülés-jegyzőkönyvek alkotják, me-

lyekben a munkásélet áramkörébe kapcsolódva írók-tudósok nyilatkoznak meg, név szerint Benjámin László, Darvas József, Féja Géza, Jánossy Lajos, Kassák Lajos, Kun Béláné, Lengyel József, Palotai Erzsi, Tersánszky Józsi Jenő és Veres Péter. S véleményüket, gondolataikat az együttgondolkodásnak azzal az igényével fogalmazzák, mely az olvasó munkások kérdéseiből feléjük sugárzik. Mindebből a szocialista kultúrának és közgondolkodásnak olyan fóruma és formája születik, mely sok vonatkozásban a jövendő felé mutat.

Szép számban szerepelnek e gyűjteményben az Olvasó Munkás Klub szerzői is, tanulmányokkal és szépirodalmi alkotásaikkal. Az alig tizenkilenc éves Szemes Zsuzsától nyugdíjas korú munkásokig a legkülönfélébb korosztálybeliek és foglalkozásúak vallanak életükről s arról a közösségről, mely bizalommal gyámolítja őket.

Az antológiában közölt írások, kevés kivétellel, első ízben a „*Csepel*" irodalmi mellékletében, az Olvasó Munkásban jelentek meg.